

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

8x. A
STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1940:1
ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE OCH FÖRSLAG

ANGÅENDE

REGLERING AV FÖRSAMLINGSINDELNINGEN I STOCKHOLM OCH REVISION AV DEN FÖR HUVUD- STADEN GÄLLANDE LAGEN OM FÖRSAMLINGSSTYRELSE

ENLIGT NÅDIGT UPPDRAG

AVGIVNA AV

TOM WOHLIN

S T O C K H O L M

1 9 4 0

Statens offentliga utredningar 1940

Kronologisk förteckning

-
1. Betänkande och förslag angående reglering av församlingsindelningen i Stockholm och revision av den för huvudstaden gällande lagen om församlingsstyrelse. Av T. Wohlin. Hægström. 167 s. **E.**
-

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1940: 1
ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE OCH FÖRSLAG

ANGÅENDE

REGLERING AV FÖRSAMLINGSINDELNINGEN I STOCKHOLM OCH REVISION AV DEN FÖR HUVUD- STADEN GÄLLANDE LAGEN OM FÖRSAMLINGSSTYRELSE

ENLIGT NÅDIGT UPPDRAG

AVGIVNA AV

TOM WOHLIN

STOCKHOLM 1940

IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI A.B.

400075

Till

*Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastik-
departementet.*

Sedan Kungl. Maj:t den 11 december 1936 förordnat mig att tills vidare såsom sakkunnig inom ecklesiastikdepartementet biträda vid beredning av vissa ärenden av kyrkligt-ekonomisk natur, har genom Kungl. Maj:ts beslut den 25 februari 1938 uppdragits åt mig att i denna min egenskap verkställa utredning rörande reglering av församlingsindelningen i Stockholm ävensom avgiva det förslag, till vilket sagda utredning kunde giva anledning.

På därom gjord framställning uppdrogs tillika, genom beslut den 27 september 1938 av dåvarande statsrådet och chefen för ecklesiastikdepartementet, åt t. f. häradsskrivaren i Falu fögderi Nils-Erik Brolin, kyrkoherden i Högalids pastorat i Stockholm Bertil Mogård, kammarrådet Erik Schalling och direktören för Stockholms stads statistiska kontor, professor Sten Wahlund att, i den mån så erfordrades, såsom experter biträda mig vid fullgörande av omnämnda uppdrag.

Under utredningen av frågan om en allmän nyreglering av områdena för huvudstadens församlingar har befunnits, att denna fråga äger oskiljaktigt samband med de grunder, varå den kyrkliga menighetsförvaltningen därstädes, jämlikt gällande lag om församlingsstyrelse i Stockholm, för närvarande är organiserad. Detta förhållande har nödvändiggjort undersökning jämväl av spörsmålet om behövligheten av en revision i förevarande samband av omnämnda lagstiftning.

Sedan utredningen rörande dessa frågor nu avslutats, får jag härmed överlämna betänkande och förslag angående reglering av församlingsindelningen i Stockholm och revision av den för huvudstaden gällande lagen om församlingsstyrelse.

Av herr Mogård har avgivits ett särskilt yttrande, som finnes intaget efter kap. 4 i betänkandet.

IV

För att tagas i övervägande vid utredningen har till mig överlämnats vissa framställningar i församlingsregleringsfrågan, nämligen av Stockholms domkapitel den 9 november 1937, av Brännkyrka-Enskede kommunalförening den 4 mars 1938, av Sofia församlings kyrkoråd den 31 mars 1938, av kyrkofullmäktige i Hedvig Eleonora församling den 31 maj 1938 samt av Enskede församlings kyrkoråd den 29 juni 1938. Dessa handlingar återställas.

Stockholm den 31 december 1939.

TOM WOHLIN.

Kap. 1. Regleringen av Stockholms församlingsindelning.

Huvudproblemet i översiktlig belysning.

Medan våra borgerliga primärkommuner på landet regelmässigt tagit sitt territorium i arv efter den på kyrkogemenskapens grund bildade socknen, hava däremot våra stadskommuner uppstått inom egna, på självständig grundval bildade territorier, vilkas gränser helt bestämts i samband med stadssamhällets tillblivelse och utveckling såsom borgerligt-rättsliga menighetsbildningar. I den mån stadssamhället tillika organiserat sig såsom en självständig kyrklig korporation (församlingen), har, av naturliga skäl, stadens territorium blivit det för stadsförsamlingens omfattning bestämmande regionala underlaget. Där fortskridande befolkningstillväxt eller befolkningsökning i följd av utvidgning av stadens territorium lett till uppdelning av den ursprungliga, staden i dess helhet omfattande kyrkoförsamlingen eller eljest till uppkomst av territoriellt-kyrkliga nybildningar inom stadsområdet — en utveckling, som försiggått i flertalet av våra större städer, — framstår denna process såsom en indelning och kretsläggning av stadsområdet för den kyrkliga verksamhetens bättre tillgodoseende inom detsamma. Man kan sålunda, om man bortser från de — företrädesvis i modern tid — med en del städer totalinförlivade landssocknarna, med särskilt berättigande säga, att de svenska stadsförsamlingarnas historia såsom regionala enheter är deras respektive städers.

Vad sålunda gäller i fråga om våra stadsförsamlingar i allmänhet, har sin alldeles speciella giltighet beträffande församlingarna i Stockholm.

En närmare redogörelse för Stockholms-församlingarnas uppkomst- och utvecklingshistoria faller utom ramen för denna utredning. Värdefulla undersökningar härom finnas publicerade i, bland annat, de delar av bokverket »Sveriges kyrkor», som omfatta kyrkorna i Stockholm. Till nämnda och övriga specialundersökningar i ämnet må här hänvisas. I två bilagor till nu förevarande utredning (bil. I och II) lämnas emellertid dels en schematisk-kronologisk översikt över samtliga de nybildningsprocesser beträffande församlingsindelningen i huvudstaden, som — alltifrån uppkomsten under den tidigare medeltiden av den första, hela staden omfattande församlingen (Storkyrkoförsamlingen) och intill våra dagar — försiggått inom

stadens territorium, dels en sammanställning av vissa historiska data rörande de äldre Stockholms-församlingarna, med särskild hänsyn till frågan huru medel erhållits till bekostande av därvarande församlingskyrkors första uppförande.

De upplysningar i sistnämnda hänseende, som de bevarade urkunderna innehålla, äro av intresse. De bestyrka vad man redan a priori haft skäl att antaga, nämligen att ifrågavarande kyrkor i mycket ringa mån äro resultat av ekonomiska uppföringar enbart av medlemmarna i de enskilda huvudstadsförsamlingar, för vilkas räkning de närmast uppförts. De finansiella uppgifter, som kyrkobyggena ställt, hava tydligen gått vida utöver de dåvarande, ofta skäligen fattiga församlingarnas ekonomiska bärkraft. Konungahuset och kronan, såsom företrädare av riksintresset, samt huvudstadens invånare samfällt hava härvid i en betydande utsträckning fått träda emellan.¹

1862—63 års kommunalförfattningar för Stockholm.

Den 31 december 1860 var Stockholms befolkningssiffra 109 878. På stadens dåvarande åtta territoriella församlingar fördelade sig angivna totala befolkningstal sålunda:

Storkyrko-församlingen 12 779	Klara församling 16 242	Jakob-Johannes församling 15 205	Adolf Fredriks församling 9 503
Kungsholms församling 4 633	Hedvig Eleonora (Ladugårdslands) församling 17 577	Katarina församling 18 048	Maria församling 15 891

¹ Förteckningen å alla de skilda anslagsformer, som under tidernas lopp anlåtits för de äldre huvudstadskyrkornas uppförande, är både vidlyftig och brokig. De tillgängliga upplysningarna här om äro från såväl administrativ som kulturhistorisk synpunkt intresseväckande. Till kyrkobyggning i Stockholm hava sålunda av landets konungar lämnats bidrag med penningar, silver och pärlor. Kronan har för sådant ändamål anvisat tomt å kronomark, tillhandahållit byggnadsmaterial in natura (takkoppar och takbleck) och anslagit tillgängliga penningmedel. Allehanda statliga tillgångar och inkomster hava härför tagits i anspråk: danaarvsmedel, Stockholms slottsmedel, sakören, bötesmedel, beslagsmedel från packhuset m. m., m. m. Rikets ständer hava för kyrkobygge i Stockholm medgivit uttaxering på alla matlag i riket och givit tillstånd till inrättande av lotteri, av vars vinstmedel bidrag med viss procent skulle utgå till kyrkobygget. För särskilt fall har församling beviljats bidrag genom andel i kaffetullsuppbörden. Genom kungliga dekret hava invånarna i vissa huvudstadens stadsdelar fått rätt »att draga kring hela riket och söka hjälp till deras kyrkobyggning», och i annat fall har Kungl. Maj:t förordnat, att alla församlingar i riket, »liten som stor», skulle hjälpa till att uppbygga kyrka i huvudstaden. Av Kungl. Maj:t har påbudits, att penningmedel tillhörande viss Stockholms-församlings kyrka skulle av denna avstås och överlämnas såsom bidrag för uppförande av kyrka i annan huvudstadsförsamling, och i annat fall har Kungl. Maj:t befallt, att bidrag till ny kyrkas uppförande i Stockholm skulle utgöras av alla övriga stadens dåvarande församlingar. Vidare har Kungl. Maj:t medgivit allmän kyrkokollekt och insamling genom stambok för kyrkobygge i Stockholm, och Stockholms stad såsom sådan har jämväl därtill anslagit medel. Slutligen hava för dylikt ändamål under pågående riksdag insamlats penningmedel inom ridderskapet och adeln. I dokumenten rörande de äldre Stockholms-kyrkornas tillkomst saknas givetvis ej heller bland anslagsposterna donationer av enskilda.

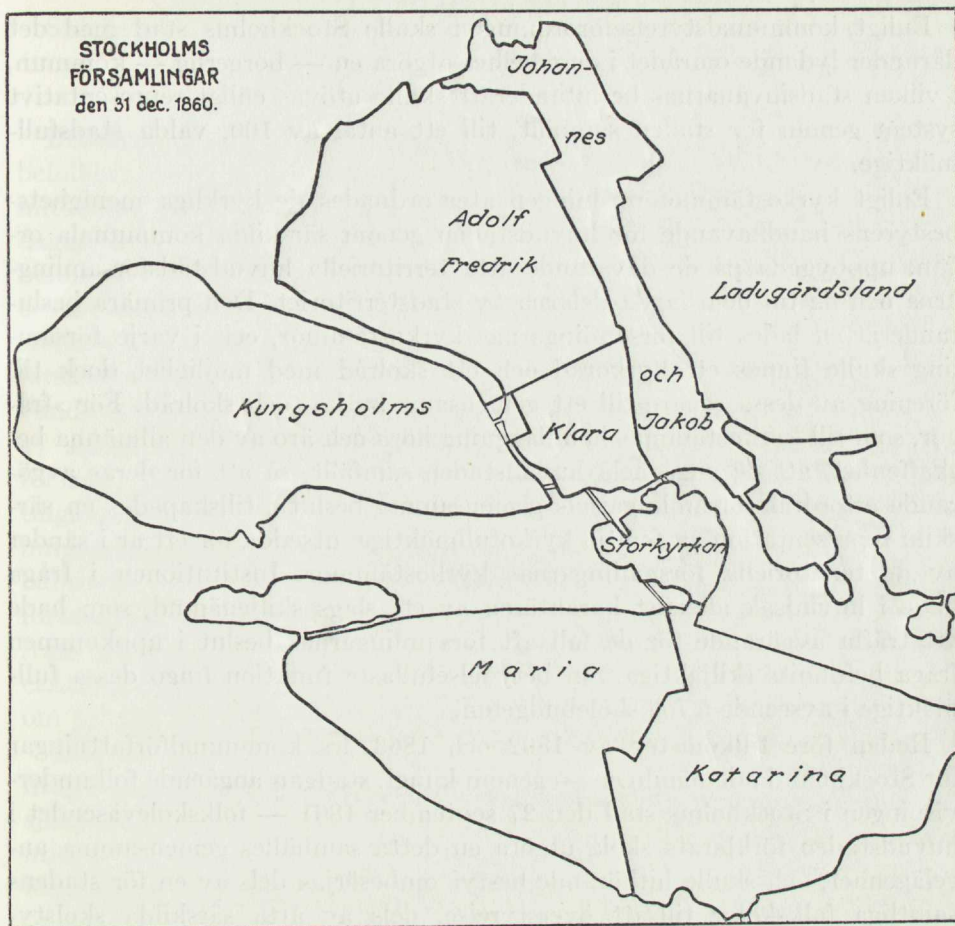

Fig. 1.

Gränserna för nämnda åtta församlingars områden inom stadsterritoriet framgå av här ovan reproducerade översiktskarta (fig. 1).

Arbetsformer för det vid mitten av förra århundradet tillskapade kommunala självstyrelsesystemet i vårt land reglerades för huvudstaden genom förordningarna den 23 maj 1862 om kommunalstyrelse i Stockholm och den 20 november 1863 om kyrkostämman samt kyrkoråd och skolråd i samma stad. Systemet byggde även för huvudstaden på en principiell uppdelning av det kommunala verksamhetsområdet i två huvudavsnitt, ett profant-borgerligt och ett kyrkligt. Till det förra hänfördes huvudsakligen stadens allmänna drätsel, dess sundhetsväsende samt fattigvården, till det senare i första hand vården av kyrkans angelägenheter samt frågor om folkskoleundervisningen och dithörande anstalter.

Enligt kommunalstyrelseförordningen skulle Stockholms stad med det därunder lydande området i dess helhet utgöra en — borgerlig — kommun, i vilken stadsinvånarnas beslutanderätt skulle utövas enligt representativt system genom för staden samfällt, till ett antal av 100, valda stadsfullmäktige.

Enligt kyrkostämmoförordningen åter ordnades de kyrkliga menighetsbestyrens handhavande för huvudstaden genom särskilda kommunala organ, uppbyggda på de dåvarande åtta territoriella huvudstadsförsamlingarna och de till dem lagda delarna av stadsterritoriet. Den primära beslutanderätten lades till församlingarnas kyrkostämmor, och i varje församling skulle finnas ett kyrkoråd och ett skolråd med möjlighet dock till förening av dessa senare till ett gemensamt kyrko- och skolråd. För »frågor, som till kyrkostämmas handläggning höra och äro av den allmänna beskaffenhet, att de angå hela huvudstaden samfällt, så att för deras avgörande erfordras församlingarnas gemensamma beslut», tillskapades en särskild representation av femtio kyrkofullmäktige, utsedda för ett år i sänder av de territoriella församlingarnas kyrkostämmor. Institutionen i fråga hade i huvudsak allenast karaktären av ett slags skiljenämnd, som hade att träffa avgörande för de fall att församlingarnas beslut i uppkommen fråga befunnits skiljaktiga. Sin betydelsefullaste funktion fingo dessa fullmäktige i avseende å folkskolebudgeten.

Redan före tillkomsten av 1862 och 1863 års kommunalförfattningar för Stockholm hade nämligen — genom kungl. stadgan angående folkundervisningen i Stockholms stad den 27 september 1861 — folkskoleväsendet i huvudstaden förklarats skola utgöra en detta samhälles gemensamma angelägenhet, och skulle hithörande bestyr ombesörjas dels av en för stadens samtliga folkskolor tillsatt överstyrelse, dels av åtta särskilda skolstyrelser, en för vardera av stadens territoriella församlingar.

En betydelsefull inskränkning i den sålunda åvägabragta gemensamheten i avseende å folkskoleväsendet förelåg emellertid såtillvida, som enligt särskild bestämmelse i omförmälda stadga varje församling skulle hava att — under överstyrelsens allmänna inseende — på sin enskilda bekostnad anskaffa och underhålla tjänliga lokaler för sina folkskolor.

Bestämmanderätten över den samfälliga folkskolebudgeten för huvudstaden tillkom enligt stadgan sockenstämmonämnden. Genom kyrkostämmoförordningen överflyttades det slutliga avgörandet härutinnan å de gemensamma kyrkofullmäktige. De åtta särskilda skolstyrelsernas uppgifter uppdrogos i samband härmed åt församlingarnas skolråd. Utgifterna för anskaffning och underhåll av de för folkskoleväsendet erforderliga byggnaderna och lokalerna liksom kostnaderna för kyrkoväsendet i egentlig mening skulle emellertid enligt kyrkostämmoförordningen allt fortfarande såsom dittills åvila en var av huvudstadens enskilda territoriella församlingar särskilt för sig.

Strävanden till åvägabringande av ekonomisk gemensamhet mellan Stockholms territoriella församlingar.

Befolkningsfördelningen inom Stockholms stads område med hänsyn till befolkningselementens sociala karaktär och ekonomiska ställning var vid mitten av förra århundradet den då, och för övrigt långt fram emot våra dagar, för de större stadssamhällena typiska. De ekonomiskt bättre ställda befolkningselementen voro sålunda företrädesvis representerade i stadens centrala delar, de mindre välsituerade och obemedlade huvudsakligen i stadens ytterområden. Konsekvenserna härav för de särskilda territoriella församlingarna med avseende å deras förmåga att påtaga sig medelskrävande insatser för den kyrkliga verksamheten ligga i öppen dager. I de delar av stadsterritoriet, där behovet av kyrklig och social omvårdnad genom församlingsorganen framstod såsom angelägnast och störst, var medeltillgången härför — i och med det merendels ojämförligt svagare beskattningsunderlaget därstädes — gemenligen minst. Det oegentliga i detta förhållande blev under årens lopp så mycket mera framträdande som ytterförsamlingarnas hastigt växande befolkningstal till väsentlig del härrörde från befolkningselement, som på grund av de stegrade hyrorna i stadens centrala delar nödgats utflytta därifrån och söka sig billigare bostäder inom ytterförsamlingarna.

Den 26 april 1851 avlätto rikets ständer en skrivelse (nr 60) till Kungl. Maj:t med begäran om åtgärder för åstadkommande av en förbättrad själavård i Stockholm. Utredningen av spörsmålet uppdrogs åt en kommitté, bestående av en av Kungl. Maj:t förordnad ordförande samt sex ledamöter, av vilka sockenstämmonämnden, stadens konsistorium och överståthållarämbetet var för sig utsågo två. En utjämning i väsentlig utsträckning de olika församlingarna emellan av utgifterna för kyrkoväsendet blev en av huvudpunkterna i kommitténs i december 1860 avgivna förslag. Enhälligt förordades sålunda av kommittén, bland annat, att utgifterna för prästerskapets avlöning skulle bliva ett för stadens invånare gemensamt besvär. Diskussionen kring kommitténs reformprogram såväl på denna punkt som i övrigt drog ut i mera än trettio år. Förslaget om den ekonomiska gemensamhetsbildningen avvisades emellertid av församlingarna — anmärkningsvärt nog icke blott av de »förmögnare» — och genom beslut den 1 december 1882 fann Kungl. Maj:t, vad anginge samma förslag, detsamma ej kunna (kursiverat här) mot församlingarnas bestridande genomföras. Ej heller i övrigt föranledde kommitténs reformprojekt någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

Berörda organisatoriska spörsmål togs emellertid snart nog upp till förnyad behandling. I en på initiativ av stadens konsistorium tillsatt kommitté av delegerade från alla de territoriella församlingarna framlades den 7

juni 1892 ett betänkande med i samfällighetsfrågan än mer vittgående förslag. Av delegationen förordades sålunda, att stadens hela kyrkoväsende, vad anginge anskaffande av för dess uppehållande och utveckling erforderliga medel samt den ekonomiska förvaltningen, borde bliva en samhällets gemensamma angelägenhet. Förslaget rönt i huvudsak samma öde som den äldre kommitténs. Det överbäggande antalet församlingar motsatte sig åter tanken på en dylik reform, och genom beslut den 25 oktober 1894 fann Kungl. Maj:t ärendet icke föranleda någon vidare åtgärd.

Efter motion i ämnet av dåvarande pastor primarius fördes spørsmålet — för tredje gången — fram vid 1898 års kyrkomöte. Vederbörande kyrkomötesutskott, tills vars behandling motionen hänsköts, gav enhälligt sin anslutning till en reglering av församlingsfrågan i huvudstaden på grundvalen av en fullständigt genomförd gemensamhet i ekonomiskt hänseende. Kyrkomötet avlät skrivelse (nr 18) till Kungl. Maj:t med begäran om förnyad utredning av frågan. Under remissen av denna skrivelse till vederbörande myndigheter framhölls emellertid, att någon utsikt att vinna en allmän anslutning från församlingarnas sida till det sålunda på nytt framförda reformförslaget då lika litet som tidigare föreläge, och utan att någon hänvändelse skedde till dessa, fann Kungl. Maj:t genom beslut den 22 september 1899 ej heller ifrågavarande framställning föranleda någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

Under den tidrymd av fyrtio år, som förflutit efter kyrkomötets berörda initiativ i samfällighetsfrågan, har något ytterligare försök att åvägbringa en lösning av denna segslitna fråga icke gjorts. Då Stockholmsförsamlingarnas gränsregleringsspörsmål sist dryftades i vidare sammanhang — under förarbetena till nu gällande löneregleringar för prästerskapet i Stockholm — berörde visserligen de för löneregleringsfrågans beredning tillsatta kommitterade även förenämnda organisationsfråga, men i sitt betänkande den 5 december 1922 framhöllo dessa, hurusom det med hänsyn till den behandling, spørsmålet om gemensam ekonomi för huvudstadsförsamlingarna vid föregående tillfällen rönt, alltjämt syntes förenat med ringa eller ingen utsikt att vinna församlingarnas bifall till genomförandet av en dylik gemensamhet. Kommitterade funno sig också av den anledningen icke böra framställa något förslag i sådant hänseende.

Byggnader och lokaler för folkskolorna.

Beträffande en icke oväsentlig post inom den kyrkliga budgeten, nämligen i fråga om de territoriella församlingarnas i det föregående redan berörda skyldighet att anskaffa och underhålla skollokaler, ledde dock de nära halvsekellånga gemensamhetssträvandena på området omsider till ett

positivt resultat. Redan på 1870-talet hade från vissa Stockholms-församlingars sida påtalats den stora ojämnhet, varmed kostnaderna för nämnda besvär drabbade de skilda församlingarna. Utredningarna rörande denna speciella angelägenhet drogo ut till början av innevarande sekel. Sin lösning erhöll frågan genom lagen den 15 maj 1903 angående folkskoleväsendet i Stockholm. Enligt denna lag överflyttades från de särskilda församlingarna till huvudstaden samfällt jämväl utgifterna för folkskolelokaler-
nas anskaffning och underhåll, och beslutanderätten angående den samfäll-
da folkskolebudgeten hänslades från kyrkostämmorna och kyrkofullmäktige
till stadsfullmäktige.

Med folkskoleväsendets fullständiga centralisering i budgethänseende under den borgerliga kommunen förlorade kyrkofullmäktigeinstitutionen i huvudstaden, sådan densamma organiserats enligt kyrkostämmoförordningen, sitt existensberättigande. Institutionen bestod väl formellt ett ytterligare tiotal år framåt men hade under denna tid intet sakligt ärende att handlägga. Genom lag den 14 augusti 1914 angående ändring i vissa delar av nyssnämnda förordning, blev institutionen i fråga upphävd.

Redogörelsen för den kyrkligt-ekonomiska samfällighetsfrågans behandling under förra århundradets senare hälft har i den föregående framställningen begränsats till frågans yttre konturer. Härutöver må i detta sammanhang hänvisas till den förutberörda, till förevarande utredning fogade bilagan II, varuti — i samband med en framställning rörande de sedan senaste sekelskiftet företagna regleringarna av församlingsindelningen i Stockholm — jämväl lämnas en fylligare historik beträffande här berörda samfällighetsfrågas närmare behandling.

Huvudstadsförsamlingarnas folkmängdsförhållanden 1860—1938.

1860—1905.

Under tidsskedet 1860—1905 ökades Stockholms folkmängdssiffra med i runt tal 215 000 personer och vid periodens slut (den 31 december 1905) uppgick densamma till 324 488. Församlingsindelningen förblev likväl under hela tidsperioden oförändrad. På stadens, följaktligen alltjämt åtta, territoriella församlingar fördelade sig det angivna befolkningstalet vid sistnämnda tidpunkt sålunda:

Storkyrko- församlingen 11 535	Klara församling 16 148	Jakob-Johannes församling 36 485	Adolf Fredriks församling 61 553
Kungsholms församling 39 417	Hedvig Eleonora församling 67 973	Katarina församling 49 812	Maria församling 41 565

Storkyrko- och Klara-församlingarna nådde sin maximala befolknings-siffra redan vid 1870-talets slut (cirka 13 000, respektive 19 000). Med den fortskridande citybildningen i dessa trakter har alltifrån sist angivna tidpunkt befolkningstalet i de två församlingarna varit stätt i sakta och i stort sett oavbrutet sjunkande.

Det relativt höga befolkningstal, som — med en ökning från år 1860 av i runt tal 21 000 — år 1905 registrerades för Jakob-Johannes församling, var huvudsakligen föranlett av befolkningstillväxten i församlingens Johannes-del. Den ojämförligt starkaste folkökningen förelåg likväl för Hedvig Eleonora församling med över 50 000 och därefter för Adolf Fredriks med 42 000, för Kungsholms med 35 000 samt för Katarina med 31 à 32 000 och för Maria församling med 26 000 eller följaktligen för de fem församlingar, vilka vid den tiden utgjorde de egentliga ytterförsamlingarna inom staden. Jakob-Johannes, Adolf Fredriks och Hedvig Eleonora församlingar uppdelades, de två sistnämnda från och med den 1 maj 1906 i vardera tre församlingar och den förstnämnda från och med den 1 maj 1907 i två församlingar. De efter dessa delningsprocesser uppkomna nya åtta församlingens enheternas befolkningstal efter delningarna (den 31 december 1907) framgår av följande sammanställning:

Av Jakob-Johannes församling		
Jakobs församling		Johannes församling
11 154		25 352
Av Adolf Fredriks församling		
Adolf Fredriks församling	Gustav Vasa församling	Matteus församling
18 883	23 645	27 503
Av Hedvig Eleonora församling		
Hedvig Eleonora församling	Engelbrekts församling	Oscars församling
22 556	20 286	23 681

Huvudstadens dåvarande tretton territoriella församlingars regionala omfattning åskådliggöres på den å vidstående sida reproducerade översikt-kartan (fig. 2).

1905—1925.

Under perioden 1905—1925 ökade befolkningen inom Stockholms dittillsvarande område, den s. k. inre staden, med ytterligare i runt tal 56 000.

Den 31 december 1916 hade befolkningssiffran för Katarina församling, som den 31 december 1905 haft en folkmängd av cirka 50 000, stigit till i runt tal 60 000. Från och med den 1 maj 1917 genomfördes en uppdelning av jämväl denna församling, nämligen i två församlingar, varvid moder-

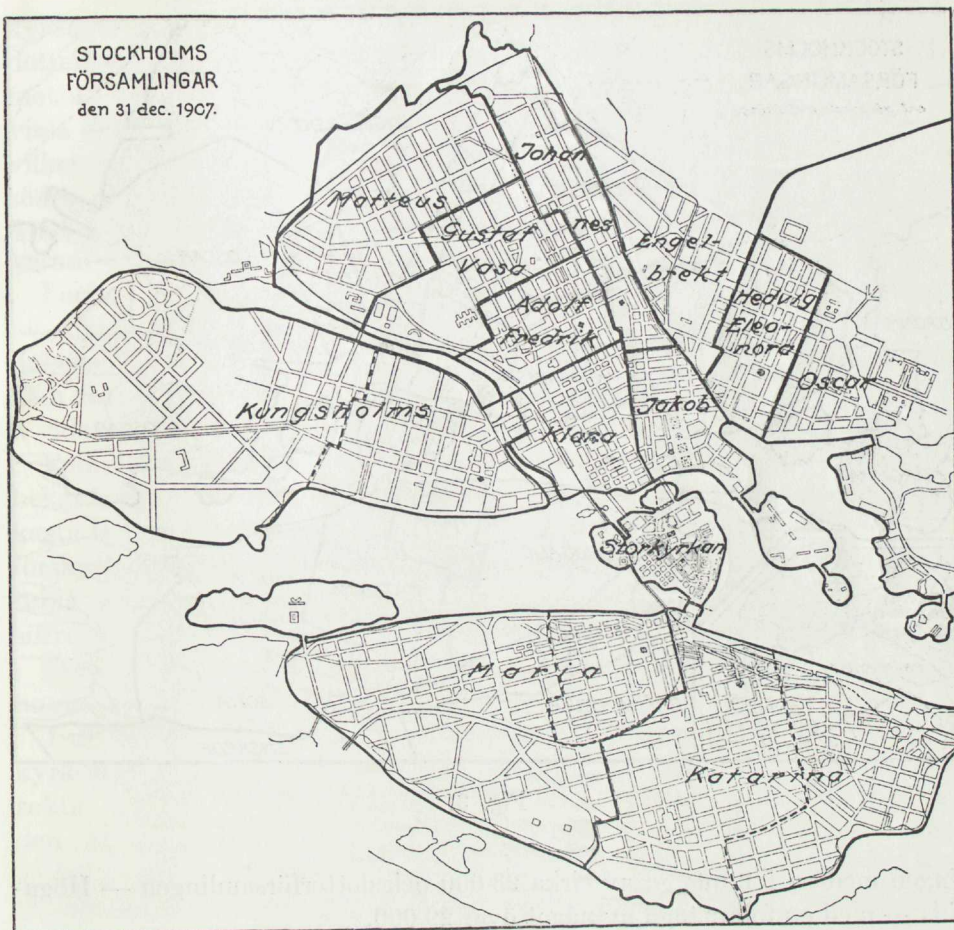

Fig. 2.

församlingen behöll en folkmängd av cirka 43 000 och dotterförsamlingen — Sofia — tilldelades omkring 17 000.

I Kungsholms församling, som den 31 december 1905 haft en folkmängd av inemot 40 000, hade befolkningssiffran vid 1924 års utgång ökat till närmare 49 000. Från och med den 1 januari 1925 blev även denna församling uppdelad i två församlingar, varvid i moderförsamlingen stannade ej fullt 24 000 och till dotterförsamlingen — S:t Görans — överfördes omkring 25 000.

Maria församlings befolkningssiffra hade vid 1905 års utgång uppgått till nästan 42 000. Under tjuguarperioden 1905—1925 ökades dess folkmängd till över 52 000. Från och med den 1 januari 1925 genomfördes en delning ävenledes av denna församling i två församlingar, moderförsam-

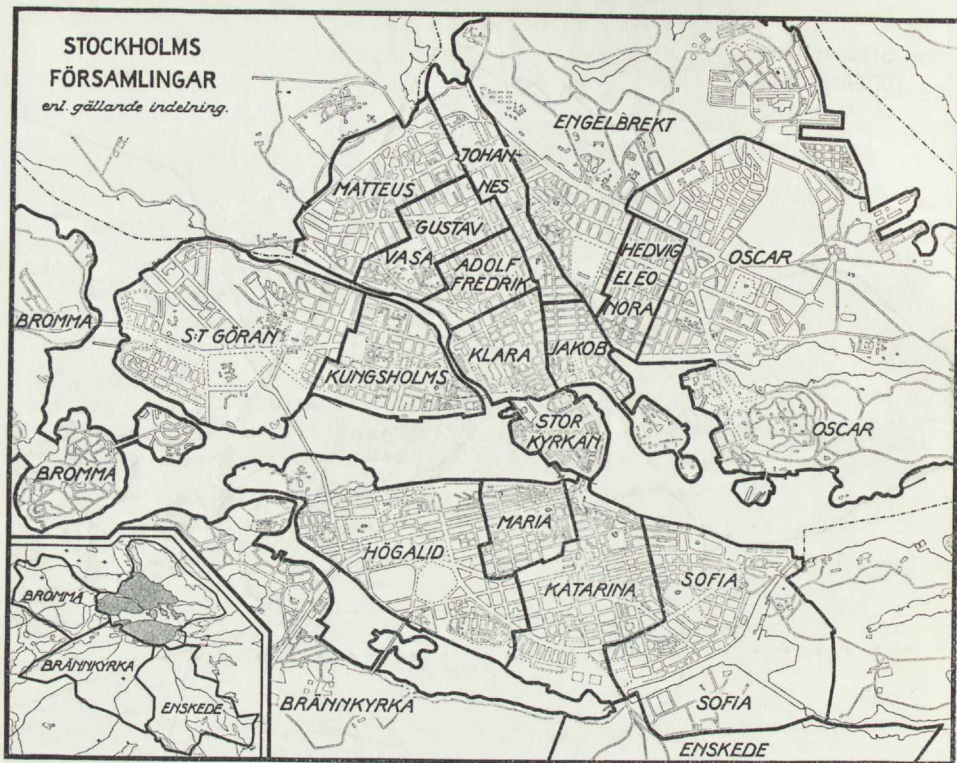

Fig. 3.

lingen med en folkmängd av cirka 23 000 och dotterförsamlingen — Högalids — med en folkmängd av något över 29 000.

Gränserna mellan de förenämnda sex genom de under här berörda tidsperiod genomförda församlingsdelningarna uppkomna nya församlingenheter — äro på översiktskartan, fig. 2, angivna med prickade linjer.

Under samma tidsperiod införlivades med Stockholm dels från och med den 1 januari 1913 Brännkyrka församling, dels från och med den 1 januari 1916 Bromma församling, vilka därvid bibehöllo inom huvudstaden sin dittillsvarande ställning såsom självständiga kyrkoförsamlingar. Vid tidpunkten för införlivningen redovisades i Brännkyrka församling en folkmängd av 25 216 och i Bromma församling en folkmängd av 6 212.

1925—1938.

Vid 1930 års utgång hade befolkningssiffran i Brännkyrka församling ökat till nästan 50 000. Från och med den 1 januari 1931 genomfördes en uppdelning av denna församling i två församlingenheter, varvid i Bränn-

kyrka minskade församling stannade en folkmängd av drygt 31 000 och dotterförsamlingen — Enskede — tilldelades återstoden eller sålunda inemot 19 000. Året dessförinnan hade emellertid med staden inkorporerats vissa delar av Nacka socken med en folkmängd av cirka 500 personer, av vilket område den norra delen införlivades med Sofia församling och den södra delen först tillades Brännkyrka och sedermera Enskede församling. Med den senare delen följde omkring $\frac{1}{3}$ -del av inkorporeringsområdets dåvarande folkmängd.

Församlingsdelningen Brännkyrka—Enskede är den hittills sista i raden av ecklesiastika indelningsändringar i huvudstaden. Med Enskede-församlingens tillkomst erhöll Stockholm sin nittonde kyrkliga primärkommun. Den för närvarande gällande församlingsindelningen åskådliggöres på den å vidstående sida intagna översiktskartan (fig. 3).

Folkmängdsförhållandena i stadens territoriella församlingar hava, som bekant, även efter den senast företagna församlingsdelningen varit underkastade fortgående, delvis — främst i öster och väster — skarpt markerade förskjutningar. Utvecklingen härutinnan avläses enklast ur efterföljande tablå över de för slutet av åren 1930—1938 gällande officiella befolknings-siffrorna (tab. I).

De i tablå och i det föregående meddelade befolknings-siffrorna utvisa i huvudsak följande:

I de innerst i stadsområdet belägna tre mindre församlingarna — Storkyrkoförsamlingen samt Klara och Jakobs — fortgår avfolkningen efter en sakta och jämnt fallande kurva. Dessa församlingars folkmängd uppgick den 31 december 1938 ej ens *sammanlagt* till det befolkningstal (25 å 30 000), som vid behandlingen tidigare av församlingsindelningsfrågor i Stockholm uppställts såsom ett slags normalmått för *en* församling i huvudstaden.

Adolf Fredriks, Gustav Vasa, Hedvig Eleonora och Maria församlingar samt till övervägande delen även Johannes församling omfatta sådana stadsområden, som i stort sett legat fullbyggda sedan ett flertal decennier och där citybildningen sedan åtskillig tid satt sin typiska prägel på bebyggelsen utefter en hel del gatustråk. Gustav Vasa, Hedvig Eleonora och Maria församlingar hava likväl praktiskt taget hållit sin ställning i folkmängdshänseende från tiden för de senaste församlingsdelningarna. Sålunda uppgick folkmängden den 31 december 1938 i Gustav Vasa församling till 23 497 mot 23 374 den 31 december 1906, i Hedvig Eleonora församling till 22 210 mot 22 464 den 31 december 1906 och i Maria församling till 22 779 mot 23 156 den 31 december 1924. Tendensen under 1930-talet har dock för såväl Gustav Vasa som Hedvig Eleonora församling varit övervägande sjunkande, medan däremot befolkningstalet för Maria församling hittills i det hela varit stationärt.

Tablå I.

F ö r s a m l i n g	M a n t a l s s k r i v e n f o l k m ä n g d e n 31 / 12 å r										F o l k m ä n g d s - ö k n i n g e l l e r - m i n s k n i n g 1930-1938	
	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	P r o c e n - t u e l l t		
										Total	Procentuellt	
Storkyrko	11 962	11 349	10 839	10 721	10 769	10 613	10 342	10 072	10 205	- 1 757	- 14.69	
Klara	9 238	8 912	8 542	8 656	8 671	8 392	8 202	7 739	7 403	- 1 835	- 19.86	
Jakobs	8 081	7 818	7 739	7 560	7 526	7 148	7 139	6 889	6 735	- 1 346	- 16.66	
Johannes	23 284	22 934	22 325	22 010	21 908	21 215	21 811	21 826	21 618	- 1 666	- 17.16	
Adolf Fredriks	17 681	17 412	16 926	16 562	16 652	16 327	16 162	16 134	15 957	- 1 724	- 9.75	
Gustav Vasa	25 333	25 132	24 405	24 213	24 205	23 921	23 516	23 538	23 457	- 1 836	- 7.25	
Matteus	57 419	56 423	55 139	54 460	54 263	53 437	52 849	52 993	52 388	- 5 031	- 8.76	
Kungsholms	25 337	28 817	29 441	29 233	30 247	31 919	33 019	33 311	32 962	+ 7 625	+ 30.09	
S:t Görans	31 207	33 812	38 679	40 462	40 681	42 328	44 940	48 237	50 443	+ 19 236	+ 61.64	
Engelbrekts	27 652	27 900	27 632	27 598	27 447	28 937	29 724	30 317	30 154	+ 2 502	+ 9.05	
Hedvig Eleonora	23 205	23 191	22 574	22 449	22 633	21 983	22 247	22 153	22 210	- 995	- 4.29	
Oscars	27 752	27 373	29 016	28 975	30 113	33 398	35 002	37 106	40 649	+ 12 897	+ 46.47	
Katarina	51 991	54 203	55 766	56 130	56 991	56 643	57 561	58 335	58 159	+ 6 168	+ 11.86	
Sofia	27 386	28 513	27 428	27 657	27 423	27 889	28 089	27 287	27 208	- 178	- 0.65	
Maria	23 492	23 824	23 604	22 986	23 066	23 231	22 625	23 237	22 779	- 713	- 3.04	
Högalds	36 668	38 865	38 214	38 336	38 571	38 937	38 903	39 282	37 894	+ 1 226	+ 3.34	
Brännkyrka	31 200	31 400	31 089	31 163	31 263	31 499	31 423	32 294	34 399	+ 3 199	+ 10.35	
Enskede	18 619	19 557	20 620	21 050	20 982	21 110	22 496	24 275	27 835	+ 9 216	+ 49.50	
Bromma	24 696	26 898	29 683	31 397	32 616	34 987	37 735	41 929	48 276	+ 23 580	+ 95.48	
Hela staden	502 203	514 333	519 711	521 618	526 027	533 884	543 785	556 954	570 771	+ 68 568	+ 13.65	

Folkmängden i Adolf Fredriks församling har från tiden för församlingsdelningen den 1 maj 1906 varit i nästan oavbrutet sjunkande. Densamma uppgick sålunda den 31 december 1938 till 15 957 mot 19 083 den 31 december 1906. Denna tillbakagång i Adolf Fredriks församlings befolkningstal har en motsvarighet för Johannes församling. Sistnämnda församlings folkmängdssiffra höll sig dock från församlingsdelningen den 1 maj 1907 till in på 1920-talet ganska konstant (25 352 den 31 december 1907 och 25 290 den 31 december 1920), men har därefter liksom Adolf Fredriks församling stadigt sjunkit, eller till 21 618 den 31 december 1938.

För Kungsholms församling, som efter delningen den 1 januari 1925 ökat sin folkmängd med cirka 10 000, synes folkmängdskurvan alltjämt, ehuru med avtagande hastighet, vara i stigande. Med en befolkningsnumerär den 31 december 1938 av omkring 33 000 överskred församlingens befolkningstal dock ej avsevärt det ovan angivna, för församlingsbildning i Stockholm uppställda normalmättet.

Vad angår enbart den s. k. inre staden falla de största folkmängdsökningarna under utvecklingsskedet efter år 1905 på övriga därvarande församlingar, främst på Matteus, S:t Görans, Oscars och Katarina, men även — om än hittills i någon mindre grad — på Engelbrekts, Sofia och Högalids.

För Matteus församling redovisades den hittills uppnådda högsta folknúmerären vid 1930 års utgång och utgjorde då 57 419. Ökningen i befolkningssiffran från tiden för församlingens utbrytning den 1 maj 1906 besteg sig då till ej mindre än 34 000. Under 1930-talet har församlingens folknúmerär varit i rätt starkt sjunkande, men uppgick dock den 31 december 1938 till 52 388.

I S:t Görans församling — med en folkmängd vid tiden för utbrytningen den 1 januari 1925 av cirka 25 000 — har befolkningssiffran intill den 31 december 1938 praktiskt taget fördubblats. Enbart från år 1930 utgör stegringen nästan 20 000.

För Oscars församling, med en befolkningssiffra vid församlingens utbrytning den 1 maj 1906 av nära 24 000, uppgår folkmängdsökningen till och med 1938 års utgång till närmare 17 000 personer. Av denna ökning faller cirka 13 000 på den senast förflutna tioårsperioden.

För Katarina församling, med en folkmängd närmast efter delningen den 1 maj 1917 av 42 700, uppgår befolkningstillväxten från nämnda tidpunkt intill 1939 års ingång till över 15 000. Med sin totala befolkningssiffra vid sistnämnda tidpunkt av 58 159 är Katarina församling för närvarande stadens folkrikaste.

I Engelbrekts församling, vars folkmängd vid utbrytningen den 1 maj 1906 utgjorde något över 20 000, har befolkningssiffran därefter varit i rätt jämn stigning och uppgick den 31 december 1938 till drygt 30 000.

För Sofia församling, som vid dess utbrytning den 1 maj 1917 tillades en folknúmerär av omkring 17 000, utgör folkmängdsökningen under perioden 1917—1938 nästan exakt 10 000.

För Högalids församling redovisas från tiden för församlingens utbrytning den 1 januari 1925 intill 1939 års ingång en stegring i befolkningssiffran av inemot 9 000.

I Katarina församling är folkmängden under 1930-talet alltjämt i stigande, medan i Sofia och Högalids församlingar folknúmerären under samma tidsperiod hållit sig i stort sett stationär. För den sistnämnda församlingen redovisades dock en rätt kraftig ökning under periodens första år.

Från tiden för Brännkyrka församlings delning den 1 januari 1931 har moderförsamlingens folkmängdssiffra intill den 1 januari 1939 ökat med något över 3 000, medan intill samma tidpunkt folknúmerären i Enskede församling tillväxt med drygt 9 000.

Av alla Stockholms-församlingarna uppvisar Bromma församling den såväl absolut som relativt starkaste folkmängdsstegringen. Församlingens folkmängd, som vid införlivningen den 1 januari 1916 uppgick till blott något över 6 000, utgjorde den 31 december 1938 mer än 48 000 och har sålunda under denna tid, med sin ökning av i runt tal 42 000, nästan åttafaldigats.

Av förestående tablå I framgår för övrigt, att under 1930-talet folkmängdsökningen inom huvudstadens församlingar även procentuellt räknat varit störst i Bromma, som från år 1930 intill år 1939 tillväxt med mer än 95 %. Därefter i relativ folkmängdsökning under samma period kommer S:t Görans församling med närmare 62 % samt därefter Enskede församling med 49½ %, Oscars med drygt 46 % och Kungsholms med 30 %. Av övriga huvudstadsförsamlingar uppvisa Katarina, Brännkyrka, Engelbrekts och Högalids församlingar under ifrågavarande tidsperiod jämväl en viss, om än mindre betydande ökning i folkmängden. Samtliga de andra tio församlingarna hava däremot under denna tidsperiod fått vidkännas folkmängdsminskning. Sålunda hava Sofia, Maria, Hedvig Eleonora, Gustav Vasa, Matteus och Adolf Fredriks församlingar minskat, i angiven ordning, med omkring 1 % upp emot 10 %. För Storkyrkoförsamlingen samt Jakobs, Johannes och Klara församlingar redovisas alltjämt den förhållandevis största minskningen, eller för en var församling med omkring 15 % upp till nära 20 %.

De utomordentligt stora förskjutningarna under senare tidsskeden i huvudstadsförsamlingarnas inbördes folkmängdsförhållanden hava, såsom känt är, endast i försvinnande mån haft sin grund i de naturliga folköknings- eller folkminskningsprocesserna och därutinnan förekommande skiljaktigheter de olika församlingarna emellan. På ett avgörande sätt hava därtill

bidragit dels, i viss utsträckning, de å de skilda församlingarna olikartat fördelade inflyttningarna *till* och utflyttningarna *från* stadsområdet, dels och framför allt omflyttningarna *inom* stadsterritoriets olika delar. Förhållandet framgår tydligt av nedanstående sammanställning (tab. II) över befolkningsrörelsen församlingsvis i huvudstaden under åren 1937 och 1938, däri församlingarna upptagits i ordning efter storleken av en vars relativa folkmängdsökning/folkmängdsminskning under tidsskedet efter år 1930.

Tablå II.

Församling	Överskott eller underskott av						Total folkmängds- ökning eller -minskning	
	födda i förhållande till döda		inflyttade i förhållande till utflyttade					
			till och från Stockholm		från och till annan försam- ling inom Stockholm			
	1937	1938	1937	1938	1937	1938	1937	1938
Bromma	+244	+494	+1 360	+1 883	+2 590	+3 970	+4 194	+6 347
S:t Görans	+166	+306	+ 857	+ 752	+2 274	+1 148	+3 297	+2 206
Enskede	- 49	+104	+ 296	+ 517	+1 532	+2 939	+1 779	+3 560
Oscars	+110	+191	+1 177	+1 644	+ 817	+1 708	+2 104	+3 543
Kungsholms	+ 93	+145	+ 919	+ 723	- 720	-1 217	+ 292	- 349
Katarina	+ 1	+ 24	+ 737	+ 773	+ 36	- 973	+ 774	- 176
Brännkyrka	+115	+189	+ 522	+ 899	+ 234	+1 017	+ 871	+2 105
Engelbrekts	- 55	+ 35	+ 738	+ 639	- 90	- 837	+ 593	- 163
Högalids	- 82	+ 41	+ 251	+ 348	+ 210	-1 777	+ 379	-1 388
Sofia	+ 44	+114	+ 180	+ 170	-1 026	- 363	- 802	- 79
Maria	- 4	- 68	+ 564	+ 404	+ 52	- 794	+ 612	- 458
Hedvig Eleonora	- 97	- 44	+ 642	+ 592	- 639	- 491	- 94	+ 57
Gustav Vasa	-153	-155	+ 540	+ 554	- 365	- 440	+ 22	- 41
Matteus	- 36	- 93	+ 962	+ 776	- 782	-1 288	+ 144	- 605
Adolf Fredriks	- 35	- 55	+ 584	+ 585	- 577	- 707	- 28	- 177
Storkyrko	- 58	- 70	+ 181	+ 266	- 393	- 63	- 270	+ 133
Jakobs	- 21	- 20	+ 345	+ 339	- 574	- 473	- 250	- 154
Johannes	- 22	- 42	+ 469	+ 534	- 432	- 700	+ 15	- 208
Klara	- 48	- 34	+ 278	+ 341	- 693	- 643	- 463	- 336
Hela staden	+113	+1 062	+11 602	+12 739	- 1	- 1	+13 169¹	+13 817

¹ På grund av vissa ofullkomligheter i folkmängdsbokföringen utvisar omflyttningen mellan församlingarna enligt tablå: för år 1937 + 1 454 och för år 1938 + 16 för hela staden.

Ehuru det vid de många indelningsändringarna med avseende å huvudstadens församlingar, vilka ägt rum efter sekelskiftet, eftersträfvats att i görligaste mån tillskapa i folkmängdshänseende likvärdiga församlingsenheter, har sålunda — till följd av befolkningselementens rörlighet i bosättnings-

hänseende — jämvikten i befolkningstalen församlingarna emellan nu återigen gått helt förlorad. Relationen mellan den till folkmängden minsta (Jakobs) och största församlingen (Katarina) närmar sig för närvarande 1: 10.

Folkmängden i församlingarna och antalet därstädes anställda präster.

Folkmängdsförhållandena inom de särskilda territoriella huvudstadsförsamlingarna hava sin närmaste betydelse för organisationen av det prästerliga arbetet inom dessa. Den nuvarande regleringen i avseende å antalet i församlingarna anställda präster grundar sig å Kungl. Maj:ts härom meddelade bestämmanden i samband med tillkomsten, företrädesvis vid mitten av 1920-talet, av de gällande lönereglerna för prästerskapet i huvudstaden. Det ligger i sakens natur, att de efter sistberörda tidpunkt inträdda stora förskjutningarna i församlingarnas folkmängdstal måst framkalla en långt gående disproportion mellan församlingarna i fråga om relationen mellan varje församlings folknúmerär och antal prästerliga befattningar. Förhållandena belysas av den nedan intagna tablån (tab. III).

Tablå III.

F ö r s a m l i n g	Mantals- skrivn folk- mängd den ³¹ / ₁₂ 1938	Antalet <i>anställda</i> präster	
		av skilda kategorier	sammanlagt
Storkyrko	10 205	kh+1 km+2 kadj	4
Klara	7 403	kh+1 km+1 kadj	3
Jakobs	6 735	kh+1 km+1 kadj	3
Johannes	21 618	kh+3 km+1 kadj	5
Adolf Fredriks	15 957	kh+2 km+1 kadj	4
Gustav Vasa	23 497	kh+2 km+1 kadj	4
Matteus	52 388	kh+3 km+1 kadj	5
Kungsholms	32 962	kh+2 km+1 kadj	4
S:t Görans	50 443	kh+2 km+1 kadj	4
Engelbrekts	30 154	kh+3 km —	4
Hedvig Eleonora	22 210	kh+2 km+1 kadj	4
Oscars	40 649	kh+2 km+1 kadj	4
Katarina	58 159	kh+3 km+2 kadj	6
Sofia	27 208	kh+2 km —	3
Maria	22 779	kh+2 km+1 kadj	4
Högalids	37 894	kh+2 km+1 kadj	4
Brännkyrka	34 399	kh+2 km+1 kadj	4
Enskede	27 835	kh+2 km —	3
Bromma	48 276	kh+2 km+1 kadj	4

Siffrorna i tabblån giva sålunda vid handen, att, medan de tre till befolkningstalet minsta församlingarna — Storkyrkoförsamlingen samt Klara och Jakobs — för närvarande hava *en* präst för ungefär varje 2 500-, respektive 2 400- och 2 200-tal av sin folkmängd, motsvarande kvottal för de sex folkrikaste församlingarna — Matteus, S:t Görans, Oscars, Katarina, Högalids och Bromma — nu utgör ej mindre än 10 500, respektive 12 600, 10 100, 9 700, 9 400 och 12 000.

De territoriella huvudstadsförsamlingarnas ekonomiska förhållanden.

Beskattningsunderlagen.

De territoriella församlingarna i Stockholm utgöra emellertid, som bekant, ej blott prästerliga tjänstgöringsdistrikt. De bilda härjämte och i första hand — så länge nu gällande ordning i detta hänseende upprätthålles — självständigt förvaltande kyrkliga primärkommuner. Såsom sådana äro församlingarna, i likhet med vad för andra kommunala menigheter gäller, hänvisade att, för fullgörande av de dem åvilande ekonomiska förpliktelseerna, skattevägen hos sina medlemmar uttaga erforderliga medel. Den för församlingarnas ekonomiska ställning avgörande faktorn blir fördenskull givetvis varje församlings beskattningsunderlag (antalet skattekoronor).

En granskning av tillgänglig statistik rörande Stockholms-församlingarnas ekonomiska förhållanden ger vid handen, att, jämsides med den bestående ytterligt gående ojämnheten i folkmängdsnumerären församlingarna emellan, det för dessa föreligger en nära nog lika framträdande ojämnhet i avseende å den anpart av huvudstadens totala beskattningsunderlag, som enligt den gällande församlingsindelningen råkat falla på en var av de särskilda församlingarnas lott. Förhållandena i detta hänseende framgår av härefteråt intagen tablå över antalet skattekoronor församlingsvis enligt 1938 års taxeringar (tab. IV).

Av de i denna tablå redovisade siffrorna å skattekoronornas antal i de olika församlingarna kunna visserligen icke — huru ojämna dessa siffror än visa sig vara — dragas några omedelbara slutsatser rörande en förefintlig olikvärdighet i församlingarnas ekonomiska ställning. Men en belysande bild därav erhålles, om totalantalet skattekoronor för en var församling utslås på församlingens folkmängd och alltså uträknas per församlingsmedlem. Med utslagning särskilt för sig av antalet skattekoronor för kommunal inkomstskatt å enskilda personer på det antal personer inom varje församling, som för året uppförts till mantalspenningar (över 18 år och ej åtnjutande fattigvårdsunderstöd etc.), eller alltså å dem, som främst kunna antagas vara inkomstägande, vinnes härjämte en god indikator på den ekonomiska standarden hos de befolkningselement, varav församlingen

Tablå IV.

F ö r s a m l i n g	Antal skattekronor (fullt kronal)			
	för allmän kommunal- skatt	för fastighets- skatt	därav	
			för kommunal inkomstskatt	
			å juridiska personer	å enskilda personer
Oscars	1 352 192	192 148	44 918	1 115 126
Engelbrekts	1 101 548	169 159	127 329	805 060
Jakobs	1 048 779	145 832	680 830	222 117
Kungsholms	964 217	129 329	194 652	640 236
Matteus	959 918	160 882	46 212	752 824
Katarina	917 229	168 662	68 238	680 329
Bromma	879 706	141 909	43 899	693 898
S:t Görans	781 050	138 823	34 910	607 317
Klara	644 316	155 942	311 578	176 796
Hedvig Eleonora	641 060	111 480	42 762	486 818
Högalids	628 795	115 965	69 164	443 666
Sofia	500 777	83 485	98 808	318 484
Johannes	490 588	91 277	57 582	341 729
Gustav Vasa	481 957	86 810	40 554	354 593
Adolf Fredriks	462 031	89 727	76 203	296 101
Brännkyrka	418 756	73 074	48 412	297 270
Maria	391 035	73 127	36 507	281 401
Storkyrko	322 584	43 418	183 468	95 698
Enskede	319 769	54 499	7 839	257 431
Hela staden	13 306 307	2 225 548	2 213 865	8 866 894

genomsnittligt utgöres. Resultaten av dylika uträkningar för de särskilda församlingarna återgivas i efteråt införda två tablåer (tab. V och VI). I den förstnämnda tablåen har därjämte uträknats antalet skattekronor per församlingsmedlem särskilt för fastighetsskatt och särskilt för kommunal inkomstskatt å juridiska personer. I tablå VI har för jämförelses skull även medtagits antalet skattekronor för kommunal inkomstskatt å enskilda personer, fördelade å samtliga församlingsmedlemmar.

Siffrorna i förenämnda tre tablåer tarva icke någon utförligare kommentar. De giva vid handen, att den kyrkligt-kommunala verksamheten i huvudstaden alltjämt är fotad på en uppdelning av stadsområdet, som medför en skarpt i ögonen fallande olikhet i ekonomisk ställning de särskilda församlingensheter emellan. Förhållandena härutinnan äro sålunda alltfört — blott i än mer markerad grad — desamma, som framkallade de förut refererade reformsträvandena under förra seklet: i de församlingar, där med

Tablå V.

F ö r s a m l i n g	Antal skattekronor		
	för allmän kommunal- skatt	därav	
		för fastighets- skatt	för kommunal inkomstskatt å juridiska personer
per individ av totalantalet mantalsskrivna den 1/1 1938			
Jakobs	152.24	21.17	98.83
Klara	83.25	20.15	40.26
Oscars	36.44	5.18	1.21
Engelbrekts	36.33	5.58	4.20
Storkyrko	32.02	4.31	18.22
Kungsholms	28.95	3.88	5.84
Hedvig Eleonora	28.94	5.03	1.93
Adolf Fredriks	28.64	5.56	4.72
Johannes	22.48	4.18	2.64
Bromma	20.98	3.38	1.05
Gustav Vasa	20.48	3.69	1.72
Sofia	18.35	3.06	3.62
Matteus	18.11	3.04	0.87
Maria	16.83	3.15	1.57
S:t Görans	16.19	2.88	0.72
Högalids	16.01	2.95	1.76
Katarina	15.72	2.89	1.17
Enskede	13.17	2.25	0.32
Brännkyrka	12.97	2.26	1.50
Hela staden	23.89	4.00	3.97

hänsyn till befolkningens struktur i socialt och ekonomiskt hänseende kräven på den kyrkligt-sociala verksamheten och därvid i sista hand på församlingsbudgeten framstå såsom angelägnast och störst, är relationen mellan skatteunderlag och total folkmängd genomgående svagast och alltså det inom församlingen per individ tillgängliga antalet skattekrönor lägst. Till de sålunda missgynnade delarna av stadsområdet äro företrädesvis att hänföra Brännkyrka och Enskede församlingar i stadens södra ytterområde ävensom de fyra Södermalms-församlingarna — Katarina, Högalids, Maria och Sofia — samt S:t Görans församling å Kungsholmen och Matteus församling å Norrmalm. Mest ägnade att belysa de irrationella konsekvenserna av den gällande ordningen äro emellertid siffrorna för Jakobs och Klara församlingar, vilka båda befinna sig främst i kretsen av de mest gynnade stadsområdena. Tillsammans rymma dessa två församlingar knap-

Tablå VI.

F ö r s a m l i n g	Antal skattekronor för kommunal inkomstskatt å enskilda personer	
	per individ, som för år 1938 uppförts till mantalspenningar	per individ av totalantalet mantalskrivna den 1/1 1938
Jakobs	44.61	32.24
Oscars	36.76	30.05
Engelbrekts	32.70	26.55
Klara	30.12	22.84
Hedvig Eleonora	25.86	21.98
Kungsholms	23.62	19.22
Bromma	23.26	16.55
Adolf Fredriks	22.15	18.35
Johannes	19.50	15.66
Gustav Vasa	18.84	15.06
Matteus	17.71	14.21
S:t Görans	16.39	12.59
Maria	15.85	12.11
Enskede	15.67	10.60
Sofia	15.56	11.67
Katarina	15.52	11.66
Högalids	15.40	11.29
Storkyrko	14.43	9.50
Brännkyrka	13.40	9.21
Hela staden	20.77	15.92

past 2.5 % av Stockholms hela folknúmerär. Till desammas förfogande stå likväl tillhopa inemot miljonen skattekronor av bolag och andra juridiska personer eller föga mindre än hälften av det totala antalet dylika skatte-kronor för hela staden.

Utgiftsändamålen.

De ärenden, som skulle tillhöra de territoriella Stockholms-församlingarnas handläggning och beslutanderätt, och därmed också de ändamål, för vilka dessa församlingar ägde att genom uttaxering å sina medlemmar uttaga de för församlingsverksamheten erforderliga medlen, voro under tidskedet 1863—1930 närmast bestämda genom stadgandena i 2 § i den för huvudstaden då gällande kyrkostämmoförordningen.

I det föregående har erinrats om att utgifterna för anskaffningen och underhållet av byggnader och lokaler för folkskoleväsendet genom lagen den 15 maj 1903 angående folkskoleväsendet i Stockholm övertagits av den bor-

gerliga kommunen. Därigenom kom alltså Stockholms folkskoleväsende i dess helhet och därmed även de dithörande egentliga skolbiblioteken att i ekonomiskt hänseende utgöra en uteslutande till huvudstadens borgerliga kommun hörande angelägenhet. I samband med reglering år 1905 av villkoren för statsunderstöd åt folkbibliotek, förklarades visserligen, att dylika bibliotek, såsom utgörande en påbyggnad å folkskolornas skolbibliotek, finge anses tjäna samma ändamål som folkskolan eller folkupplysningen. Detta oaktat föreskrevs likväl för Stockholm genom lag den 16 juni 1905, att i församling upprättat folkbibliotek skulle — under benämningen församlingsbibliotek — tillhöra vederbörande församlings verksamhetsfär och, därest ej särskild biblioteksstyrelse tillsatts, stå under skolrådets förvaltning.

Genom lag den 13 juni 1902 hänlades vissa särskilda barnavårdsärenden, frågor om uppfostran åt vanartade och i sedligt avseende försummade barn, för hela landet i princip till församlingarnas handläggning och skolrådets befattning. Då den offentliga barnavården år 1924 blev föremål för viss centralisering, överflyttades emellertid berörda ärenden rörande vanartade och i sedligt avseende försummade barn till särskild myndighet, barnavårdsnämnden, underställd den borgerliga kommunen. På dessa borgerligt-kommunala nämnder lades omsorgerna om förbättrad barn- och ungdomsvård i allmänhet, om främjandet av tillkomsten och utvecklingen av barnhem och anstalter till stöd för hemuppfostran samt andra åtgärder till barns och ungdoms välfärd. I anslutning härtill upphävdes genom lag den 13 juni 1924 för Stockholm de äldre bestämmelserna i kyrkostämmoförordningen om församlingarnas befogenhet att handhava »vissa — — barnavården rörande angelägenheter», vilka därefter alltså jämte övriga dithörande barnavårdsärenden handläggas för huvudstaden samfällt av den borgerliga kommunens organ.

Förvaltningen av och utgifterna för de för huvudstaden gemensamma begravningsplatserna, som allt sedan 1880-talet de facto handhafs och bestritts av den borgerliga kommunen, har genom kungl. förordningen den 16 maj 1924 om vården av vissa kyrkogårdar i Stockholm förklarats skola utgöra en för hela staden gemensam angelägenhet, vilken staden såsom kommun har att besörja.

Kyrkostämmoförordningen för Stockholm har numera — i samband med den för ett decennium sedan företagna revisionen av de allmänna kommunalförfattningarna — ersatts genom lagen den 6 juni 1930 om församlingsstyrelse i Stockholm. Den nyreglering av huvudstadsförsamlingarnas verksamhetsformer, som åvägabragtes genom sistnämnda lag, blev i huvudsak begränsad till införandet av representativt system i de särskilda församlingarna (kyrkofullmäktige). Det alltifrån förra seklets mitt olösta spörsmålet om en ekonomisk gemensamhetsbildning för den kyrkliga verksam-

heten i Stockholm och de i samband därmed stående organisatoriska problemen blevo emellertid vid berörda omreglering helt skjutna åt sidan.

Vad angår de ändamål, för vilka anslag må — eller, där de ifrågakommande uppgifterna äro församlingarna i särskilda lagar och andra författningar ålagda, skola — av församlingarna själva beslutas och erforderliga medel alltså skola inom varje församling särskilt uttaxeras, har genom 1930 års lag om församlingsstyrelse i Stockholm i allt väsentligt lämnats orubbat, vad i sådant hänseende därförut gällde enligt kyrkostämmoförordningen. Bland dylika ändamål har man, då samtliga Stockholms-församlingar tillika utgöra egna pastorat, att särskilt beakta de ekonomiska förpliktelser, som jämlikt lagen om kyrkofond samt ecklesiastik boställsordning av år 1932 numera ankomma eller kunna ankomma å församlingarna.

Samtliga här avsedda ändamål kunna, under allmänt hållna anslagsrubriker, angivas sålunda:

- 1) prästerskapets reglerade avlöning och allmän kyrkoavgift;
- 2) kyrkobetjäntes och andra församlingsfunktionärers avlöning samt fastigheters byggnad och underhåll och dylikt;
- 3) skolbarns- jämte annan ungdoms- och barnavård samt särskilda undervisningsinrättningar;
- 4) välgörande ändamål samt diakoni och annat socialt hjälparbete;
- 5) församlingsvården i övrigt samt församlingsbibliotek;
- 6) räntor, amorteringar och fonderingar samt diverse och oförutsett.

I avseende å de ovan förtecknade anslagsrubrikerna må här fogas följande anmärkningar.

Anslag för prästerskapets reglerade avlöning och till allmän kyrkoavgift avser sådant, som församlingen såsom pastorat har att påtaga sig i följd av föreskrifter i gällande prästlöneregleringslag och kyrkofondslag. Vad angår den genom sistnämnda lag från och med den 1 maj 1933 införda allmänna kyrkoavgiften, må erinras om att denna utlaga till kyrkofonden skall av varje församling (pastorat) utgöras direkt i förhållande till dess skatteunderlag, vadan alltså det onus för de särskilda församlingarna, som utlagan innebär, praktiskt taget är — om man bortser från differenserna församlingarna emellan i restantier och i avseende å förekomst av främmande kristna eller mosaiska trosbekännare och personer tillhörande icke-territoriell församling — för stadens skattskyldiga helt utjämnat. Vad beträffar utgifterna för prästerskapets reglerade avlöning äro visserligen även dessa såtillvida utjämnade, som uttaxeringen härför jämlikt kyrkofondslagen är maximerad. I Stockholms-församlingarna med deras höga skatte-

underlag blir denna utjämning dock icke verksam. Såsom i det följande skall närmare påvisas förekommer också i avseende å utdebiteringen för denna utgiftspost en — med hänsyn till beskattningsförhållandena i Stockholm — icke oväsentlig divergens vissa församlingar emellan.

Under anslagsrubriken punkt 2) ingå även anslag för vissa pastoratsändamål, såsom för byggande och underhåll av prästgård samt till hyresbidrag och av församling beviljat särskilt lönetillägg åt präst. Utgifterna härför äro dock icke på samma sätt normerade som i fråga om prästernas reglerade avlöning och den allmänna kyrkoavgiften. Bland övriga poster under denna anslagsrubrik märkas avlöningar m. m. till kyrkoråds- och skolrådsfunktionärer, till klockare, organist och andra kyrkobetjante samt byggnads- och underhållskostnad för kyrka, församlingshus och dylikt och i samband därmed uppkommande utgifter för inventarier, bränsle, belysning, renhållning m. m.

I den mån lån upptagits eller avsättningar göras för omkostnader, som ovan berörts, eller sådana utgifter bestridas med anslag för oförutsedda behov, ingå samma poster jämväl under anslagsrubriken punkt 6). Härunder innefattas i övrigt, bland annat, löpande smärre utgifter för förvaltningen i allmänhet.

Av utgifterna under de tre ovannämnda anslagsrubrikerna, punkterna 1) och 2) samt 6), äro de, vilka ankomma på församlingarna i deras egenkap av pastorat, till övervägande del av, så att säga, automatisk natur eller sådana, vilka i verkligheten undandraga sig församlingarnas fria beslutanderätt. Men även övriga utgifter under dessa anslagsrubriker kunna sägas i stort sett representera utgifter av huvudsakligen obligatorisk karaktär eller i varje fall sådana utgifter, vartill församlingarna icke, utan att eftersätta sina i allmänna lag- och andra författningsbestämmelser ålagda förpliktelser, kunna underlåta att anslå medel.

Utgifterna åter under anslagsrubrikerna punkt 3), 4) och 5) avse sådana angelägenheter, som i det hela falla inom området för församlingarnas egna initiativ. Vad särskilt beträffar anslagen under punkterna 3) och 4), så utgöras dessa till betydande del av anslag, som, om de än icke utgå direkt till det egentliga folk- och fortsättningskoleväsendet eller för samhällets allmänna barnavård, likväl avse ändamål, som — mer eller mindre omedelbart — sammanhöra med nämnda för huvudstaden gemensamma kommunalt-borgerliga samhällsuppgifter.

Beträffande Stockholms-församlingarnas befogenhet att genom uttaxering å sina medlemmar anslå medel till ändamål, som här sist avses, råder en viss osäkerhet. Frågan har i en denna utredning bilagd promemoria (bil. III) gjorts till föremål för en kortfattad undersökning, till vilken här må hänvisas. Den oklarhet i fråga om gränserna för Stockholms-församlingarnas befogenheter i avseende å skolväsendet och barnavården, som i prome-

morian påvisats, skulle möjligen kunna sägas hava mindre reell innebörd. Då nämligen församlingarna för närvarande jämlikt särskild bestämmelse i 2 § i församlingsstyrelselagen för Stockholm äga anslagsrätt till »åtgärder till främjande av församlingsvården» — en anslagsrubricering, som givetvis lämnar utrymme för långt gående subjektiva tolkningar, — kunde tilläventyrs göras gällande, att i promemorian angivna och andra därmed jämförbara anslagsändamål kunna hänföras till »församlingsvården» och följaktligen i varje fall såsom kyrkliga angelägenheter tillhöra församlingarnas behörighetsområde. Vore detta resonemang hållbart, skulle i flertalet fall felaktigheten i nu tillämpad praxis i det väsentliga inskränka sig till en formell räkenskapsfråga. Annorlunda är dock förhållandet i de fall, då — såsom i promemorian anmärkts — anslagsrubriceringen föranlett, att för ifrågavarande anslagsändamål erforderliga medel utdebiterats jämväl å personer, som fritagits från avgiftsskyldighet för vederbörande territoriella församlings kyrkliga angelägenheter.

Vad till sist angår församlingsbiblioteksverksamheten må erinras om att denna numera, efter tillkomsten av Stockholms stadsbibliotek, är ställd på successiv avskrivning. För närvarande uppehålls sådan verksamhet särskilt endast inom tre av huvudstadens territoriella församlingar.

I församlingarnas årsbudget ingående anslag och därmed tillgodosedda ändamål.

De territoriella huvudstadsförsamlingarnas nuvarande utgiftsstater upptaga rikhaltiga provkartor över allehanda anslagsbehov, som dessa församlingar varit författningsenligt nödsakade eller eljest funnit sig behöriga att tillgodose. I redogörelsen härförut har under några allmänna anslagsrubriker lämnats en flyktig exemplifiering å dylika anslagsändamål. För en fullständigare överblick över de enskilda församlingarnas ekonomiska ställning och ojämnheter därutinnan mellan församlingarna tarvas emellertid en mera ingående undersökning av ifrågavarande församlingars årsbudgeter. Resultatet av en undersökning i detta syfte för budgetåret 1938 finnes sammanställt i en vid denna utredning fogad bilaga (bil. IV), innefattande en förteckning över anslagsändamål inom de territoriella Stockholmsförsamlingarna, samt i efterföljande två tablåer (tab. VII och VIII). I tablå VII hava upptagits dels totalbeloppen av för året av de särskilda församlingarna beslutade anslag, dels de belopp, varmed dessa anslag fördela sig å de förenämnda allmänna anslagsrubrikerna, dels ock för varje församling den sammanlagda summan av — för samma år eller för tidigare år — utdebiterade medel, som erfordrats för anslagsbehovets täckande. I tablå VIII har för varje församling, med utgångspunkt från den av församlingen för året fastställda utdebiteringskvoten, verkställts fördelning — antingen jäm-

Tablå VII.

För år 1938 beslutade anslag

För samling	varav till							Härför tillgänglig behållning från föregående år jämte för året, med hänsyn jämväl till beräknade restantier, erforderlig utdebitering
	summa	prästerskapets reglerade avlöning och allmän kyrkoavgift	kyrkobekämpnes och andra församlingsfunktionärers avlöning, fastigneters byggnad och underhåll o. dyli.	skolbarns-jämte annan ungdoms- och barnavård; sarskilda undervisnings-inrättningar	välfrörande ättidamål; diakoni och annat socialt hjälparbete	församlings-vården i övrigt; församlingsbibliotek	räntor, amorteringar och fonderingar; diverse och oförutsett	
Katarina	573 312	147 346	202 353	86 949	26 493	8 175	101 996	462 993
Engelbreds	572 880	157 760	186 995	106 500	50 000	27 300	44 325	604 570
Oscars	512 431	175 031	137 320	26 275	44 000	15 200	114 605	470 792
Jakobs	388 053	141 041	134 310	28 900	35 300	13 000	35 502	400 369
Mattews	382 769	148 976	79 838	82 950	24 240	31 600	15 165	405 537
Högalids	339 984	96 100	78 177	58 350	14 960	9 400	82 997	344 585
Bromma	334 555	119 366	81 485	46 295	6 300	12 900	68 209	339 435
Johannes	320 024	95 374	103 337	43 500	20 087	17 120	40 606	321 810
St Görans	318 401	113 284	93 904	59 500	15 084	2 800	33 329	337 848
Hedvig Eleonora	300 321	102 021	95 295	24 950	10 200	10 900	56 955	318 575
Kungsholms	295 696	135 003	78 714	21 950	9 025	10 500	40 504	318 077
Klara	292 270	98 776	110 894	27 950	16 600	21 800	16 250	267 898
Gustav Vasa	290 750	84 416	92 730	28 750	11 700	7 700	65 454	290 900
Adolf Fredriks	279 984	84 045	71 635	21 700	9 100	9 300	84 204	290 354
Storkyrko	237 798	66 218	84 565	14 950	6 240	9 475	56 350	212 680
Sofia	229 055	82 739	54 382	40 100	15 300	4 000	32 534	241 525
Maria	228 257	75 668	80 302	25 450	13 400	7 700	25 737	230 240
Brännkyrka	213 900	76 149	34 768	47 580	4 750	1 300	49 353	232 557
Enskede	145 836	58 274	34 808	30 050	4 000	1 400	17 304	170 737
Sammanlagt för hela staden	6 256 276	2 057 587	1 885 812	822 649	336 779	221 570	981 879	6 261 482

darav i behållning från föregående år 453 841
och alltså för året erforderlig utdebitering 5 807 641
varå för restantier beräknats avkortning med genomsnittligt ..... 10 ²/₃ %

Tablå VIII.

Församling	För år 1938 fastställd utdebitering i öre per skattekrona						Av den för året fastställda utdebiteringen beräknas belöpa å anslag till skolbarns- jämte annan ungdoms- och barnavård och särskilda undervisningsinrättningar samt till välgörande ändamål, diakoni och annat socialt hjälparbete		
	varav belöpa å anslag till						i öre pr skattekrona å anslag under	den senare rubriken	i procent tillhopa å anslag under båda rubrikerna
	in alles	prästerskapets lönekassa	allmän kyrkoavgift	kyrkokassan	skolkassan	församlingsbibliotek			
Johannes	66	9	11	37	7.5	1.5	10	5	22.7
Gustav Vasa	66	9	12	40	5	—	7	3	15.2
Adolf Fredriks	66	8	13	40	5	—	5.5	2	11.4
Maria	63	9	13	34	7	—	8	4.5	19.8
Brännkyrka	61	9.5	12.5	28	11	—	14.5	1.5	26.2
Storkyrko	59	5	15	35	4	—	6	2	13.6
Engelbreds	57	3	13	36	5	—	10.5	5	27.2
Högälids	56	6	12	34	4	—	11	2.5	24.1
Enskede	52.5	7	14	23	8.5	—	13	2	28.6
Sofia	49	6	12	25	6	—	10	4	28.6
Katarina	46.5	5.5	12.5	22	6.5	—	11	3.5	31.2
S:t Görans	46	4	13	20	9	—	10	2	26.1
Hedvig Eleonora	44	4	8	29	3	—	4.5	2	14.8
Matteus	41	3.5	14	13.5	8	2	10	3	31.7
Klara	41	4	12	20	4	1	5	3	19.5
Bromma	40	4	12	16	8	—	7	1	20.0
Jakobs	39	3	13	22.5	0.5	—	3.5	4	19.2
Oscars	36	2	12	21	1	—	4	2.5	18.1
Kungsholms	36	3	13	17	3	—	3	1	11.1

likt församlingens statförslag eller, i den mån sådan fördelning ej däri skett, efter beräkning — av sagda kvottal å de vanligast förekommande »församlingskassorna» ävensom särskilt å anslag, avseende dels skolväsende och barnavård, dels välgörande ändamål och dylikt.

Siffrorna i förestående två tablåer torde i huvudsak tala för sig själva. Den ojämnhet i anslagsbelastning och uttaxering huvudstadsförsamlingarna emellan, som därav kan utläsas, framstår än mera markerad vid en jämförelse med de i det föregående lämnade uppgifterna (tab. IV—VI) å de inom församlingarna tillgängliga skatteunderlagen. Sålunda märkes, huru som enstaka församlingar (Jakobs, Oscars) med liten eller medelstor folknumerär, tack vare sitt höga skatteunderlag, kunnat påtaga sig väsentligt högre anslagssummor än andra församlingar, men ändock kunnat hålla sin utdebiteringskvot bland de lägsta. Andra församlingar åter (Storkyrkoförsamlingen, Maria, Enskede), vilkas stater uppvisa de mest nedpressade anslagssummorna, ha i följd av sitt relativt låga beskattningsunderlag likväl måst vidkännas bland de högsta utdebiteringarna inom staden. Av tablåerna framgår vidare, huru den mer eller mindre frivilligt påtagna sociala omvårdnaden tillgodosetts inom de särskilda församlingarna i högst olika utsträckning och med anslag av högst varierande belopp. Några av de mest folkrika men samtidigt förhållandevis »fattiga» församlingarna (Katarina, Matteus) ligga härvid främst med den procentuellt, i förhållande till den totala utdebiteringen, högsta utdebiteringskvoten för dylika ändamål — nära en tredjedel av sammanlagda utdebiteringen per skatte-krona inom respektive församling. I allmänhet hava anslagssummorna och särskilt anslagsbeloppen för social omvårdnad varit störst i de »rikare» och i de folkrikaste församlingarna. I synnerhet i de förra har utdebiteringskvoten det oaktat — fränsett i Engelbrekts församling — varit bland de lägsta inom huvudstaden. I sin helhet måste skiljaktigheterna med avseende å sammanlagd utdebitering inom varje församling anses vara, efter Stockholms-förhållanden, anmärkningsvärt stora. Skillnaden mellan den högsta och lägsta utdebiteringen för församlingsändamål i huvudstaden uppgår sålunda för här ifrågavarande budgetår ända till 30 öre per skatte-krona. Detta förhållande kan givetvis från år till år variera rätt så avsevärt. För år 1937, exempelvis, uppgick skillnaden till 36 öre, för år 1936 till 38 öre och för år 1935 till 43 öre.

Omregleringen av församlingsindelningen i huvudstaden.

Till grund för de efter det sista sekelskiftet företagna omregleringarna av församlingsindelningen i Stockholm har, såsom tidigare påpekats, legat bedömandet, att en folknumerär av 25 å 30 000 vore att anse såsom ett slags

normalmått för en kyrkoförsamling i huvudstaden. Skulle denna grundsats befinnas böra alltjämt upprätthållas, borde tydligen lösningen av den nu återigen högeligen tillspetsade situationen i avseende å huvudstadsbefolkningens ojämna uppdelning å de särskilda församlingarna i första hand sökas i den riktningen, att de allt för »stora», i regel i ytterområdena belägna församlingarna delades och de i stadens centrum belägna allt för »små» församlingarna sammansloges till större enheter. En blick på siffrorna i den statistik rörande Stockholms-församlingarnas ekonomiska ställning, som i det föregående framlagts, ger emellertid omedelbart vid handen, att dylika uppdelnings-, respektive sammanslagningsåtgärder skulle — såvitt ej en ändring avvägbringas i den gällande ordningen i avseende å de särskilda församlingarnas ensamrätt till beskattningsunderlaget inom sina områden — än ytterligare skärpa den disproportion i fråga om beskattningsobjektens fördelning församlingarna emellan, som redan förut föreligger och som allaredan i sin nuvarande utsträckning måste karakteriseras såsom oförsvarlig. Det torde till belysning härav vara tillfylles att framhålla, att, därest stadens trenne minsta församlingar — Storkyrkoförsamlingen samt Klara och Jakobs — sammanfördes till en församling, inom en sålunda nybildad större församlingsenhet med en folkmängd icke uppgående till 25 000 personer skulle ligga hopade beskattningsobjekt, som enligt 1938 års taxeringssiffror representera mer än 2 000 000 skattekronor.

Kretsläggningen av huvudstadens territorium i särskilda församlingar kan givetvis icke hava annat syfte än att därigenom skapa de gynnsammaste betingelserna för den kyrkliga verksamhetens bedrivande bland stadens invånare. Å lösningen av detta spörsmål borde följaktligen andra synpunkter än de rent praktiska icke tillåtas öva något avgörande inflytande. Att vid församlingsindelningen i Stockholm söka jämväl tillgodose kravet på en »rättvis» fördelning av det inom staden förefintliga beskattningsunderlaget, måste tydligen helt förrycka den primära uppgift, som här uppställer sig. Det torde för övrigt framgå av den i det föregående lämnade framställningen, att ett dylikt försök — därest man icke skulle tillgripa den visserligen teoretiskt möjliga, men säkerligen svår genomförbara metoden att utlägga de särskilda församlingarnas områden i två eller flera på olika platser inom staden förlagda skiften — skulle strandas på problemets praktiska olöslighet. Det ligger vid nu angivna förhållanden i sakens natur, att en undersökning *i första hand* måste inriktas på att finna möjligheter för ett frigörande av Stockholms-församlingarnas verksamhet från dess hittillsvarande omedelbara beroende av tillgången å beskattningsunderlag inom respektive församlings egna område, eller, med andra ord, att det från förra århundradets senare hälft undanskjutna spörsmålet om en ekonomisk samfällighetsbildning för huvudstaden även på det rent kyrkliga området

nu upptages till förnyat övervägande. Det skall härvid visa sig, att de rättsliga förutsättningarna för en lösning av sistberörda fråga numera äro helt andra och gynnsammare än vid den tidpunkt — vid förra sekelskiftet — då frågan senast avskrevs från dagordningen.

De rättsliga förutsättningarna för en kyrkligt-ekonomisk samfällighetsbildning för Stockholm.

I detta sammanhang må till en början erinras om, att av rikets fem städer med en folkmängd överstigande 50 000 huvudstaden numera är den enda, vari ekonomisk gemensamhet mellan de inom respektive städer befintliga församlingarna icke finnes genomförd. För de tre äldsta stadsförsamlingarna i Norrköping åvägabragtes dylik gemensamhet redan genom Kungl. Maj:ts förordnande den 19 februari 1864. Genom Kungl. Maj:ts beslut den 18 april 1873 genomfördes en motsvarande reglering för Malmö stads dåvarande trenne församlingar. För Göteborgs stad reglerades samfällighetsbildningen första gången genom kungl. förordningen den 5 maj 1882 angående kyrkofullmäktige och kyrkonämnd i Göteborg, vilken förordning numera ersatts genom lagen i ämnet den 12 juni 1931. Beträffande Hälsingborgs tre församlingar har samfällighet av här ifrågavarande slag genomförts på grund av särskilda Kungl. Maj:ts beslut den 27 augusti 1926, den 16 december 1927 och den 18 juli 1931.

Till och med för åtskilliga av de till folkmängden mindre städer i riket (under 50 000 invånare), vilka hava mer än en församling, har införande av ekonomisk gemensamhet mellan församlingarna befunnits motiverad. Bland de tio städer, det här gäller, finnes sålunda dylik samfällighetsbildning införd i fem, nämligen i Jönköping (1851), Gävle (1916), Söderhamn (1916), Eskilstuna (1930) och Borås (1938).

Avfattningen av Kungl. Maj:ts i det föregående refererade beslut den 1 december 1882 och den 25 oktober 1894, varigenom framlagda förslag om införande av ekonomisk gemensamhet för Stockholms-församlingarna förklarades icke föranleda någon Kungl. Maj:ts vidare åtgärd, giva vid handen, att en dylik reglering då ej ansetts genomförbar, med mindre alla de av den tilltänkta anordningen berörda församlingarna därtill lämnade sitt samtycke. Det allmänna rättsläget i detta hänseende är, på sätt nyss framhållits, numera ändrat. Principerna för de borgerliga och kyrkliga primärkommunernas självbestämmanderätt, då det gäller frågor om ändring i deras områden, om upplösning av sådana menigheter eller om åvägabringande, för församlingar, av s. k. kyrklig samfällighetsbildning finnas angivna dels i lagen den 13 juni 1919 om ordning och villkor för ändring i kom-

munal och ecklesiastik indelning, dels i den för församlingarna i landet, med undantag för huvudstadens, gällande lagen om församlingsstyrelse den 6 juni 1930. Varken i avseende å indelningsändring eller för bildande av kyrklig samfällighet har åt vederbörande menighet inrymts någon ovillkorlig vetorätt mot sådan åtgärd. I fråga om indelningsändring berörande borgerlig kommun stadgas dock i 1919 års omförmälda lag, att förordnande därom icke må meddelas mot kommunens bestridande, med mindre ändringen finnes vara påkallad av ett betydande allmänt behov. För indelningsändring berörande församling finnes emellertid något motsvarande förbehåll icke uppställt. I fråga om bildande av kyrklig samfällighet har i den allmänna församlingsstyrelselagen upptagits en särbestämmelse, motsvarande den, som enligt vad ovan sagts gäller för borgerligt-kommunal indelningsändring. I församlingsstyrelselagens 1 § stadgas sålunda, att förordnande om bildande av kyrklig samfällighet ej må meddelas, med mindre församlingarna samtyckt därtill »eller åtgärden finnes vara påkallad av betydande allmänt behov».¹

Har man alltså numera att utgå ifrån, att ett eventuellt vidhållet motstånd från enskilda Stockholms-församlingars sida mot genomförandet av en kyrkligt-ekonomisk gemensamhet församlingarna emellan icke längre bör förutsättas kunna utgöra hinder för ett förverkligande av den gamla tanken å en dylik samfällighetsbildning, uppställer sig likvisst spørsmålet, huruvida regleringen av ifrågavarande angelägenhet kan företagas i administrativ väg inom ramen för gällande lag om församlingsstyrelse i Stockholm, eller huruvida härför påkallas en kompletterande lagstiftning. Frågan har i en vid denna utredning fogad promemoria (bil. V) gjorts till föremål för en särskild undersökning. De slutsatser beträffande ifrågavarande spørsmål, vari undersökningen resulterat, äro utan tvivel hållbara. Man lär följaktligen hava att räkna med, att en dylik kompletterande lagstiftning måste föregå samfällighetsfrågans lösning.

¹ Att församling ej heller på grund av gällande prästvalsbestämmelser äger resa hinder mot genomförandet av beslutad indelningsändring, finnes närmare utrett i en i annat sammanhang, under 3 kap. i utredningen åberopad, vid densamma fogad promemoria, bil. X.

Kap. 2. Centralisering av den kyrkligt-ekonomiska menighetsförvaltningen i Stockholm.

I. Allmänna förutsättningar för en samfällighetsbildning.

Stockholms-församlingarnas nuvarande ställning och karaktär såsom kyrkliga kommuner.

Med framställningen i det föregående torde vara ådagalagt, att utvecklingen av församlingsförhållandena i huvudstaden kräver en centralisering i en eller annan form av den kyrkligt-ekonomiska menighetsförvaltningen därstädes och att spørgsmålet om en dylik reform — om man, över huvud taget, önskar förebygga en ytterligare tillspetsning av de på detta område rådande missförhållandena — nu ej längre låter sig skjutas åt sidan.

På sätt i det inledande kapitlet berörts finnes en sådan reglering redan — mångenstädes sedan gammalt — genomförd i flertalet övriga av våra folkrikaste städer. Det faller av sig självt, att man vid bedömande av förutsättningarna för samma frågas lösning för Stockholms vidkommande närmast har att taga sikte på den så sent som år 1931 reviderade lagstiftningen i ämnet för Göteborg. Beträffande denna lagstiftnings principiella berättigande för berörda stadssamhälle förekom vid lagstiftningsfrågans behandling av statsmakterna nämnda år ingen som helst meningsskiljaktighet. Ehuru det synes närmast ligga i sakens natur, att den kommunalrättsliga grundsats, som sålunda varit bestämmande för centraliseringen av den kyrkligt-ekonomiska menighetsförvaltningen i Göteborg, icke kan hava mindre giltighet för Stockholm, kunna möjligen dock några allmänna synpunkter på detta spørsmål förtjäna att här framhållas.

Under de uttänjda diskussioner, som tidigare förts kring frågan om en centralisering av den kyrkligt-ekonomiska förvaltningen i huvudstadsförsamlingarna, har — även på håll där man varit beredd medgiva det principiellt berättigade i en dylik åtgärd — framförts farhågor för, att en avveckling av de enskilda församlingarnas ekonomiska självständighet skulle verka hämmande på effektiviteten i det kyrkliga arbetet i huvudstaden. Härunder synes ha legat uppfattningen, att församlingsgränserna i Stockholm alltjämt konstituerade levande

skiljelinjer inom stadsterritoriet, inom vilka den därstädes mantalsskrivna befolkningen sammanhölls av en naturlig känsla av samhörighet och en därpå grundad ekonomisk solidaritet. Föreställningen om en dylik, till bosättningen vid viss gata och i visst kvarter bunden församlingskänsla och i varje fall uppfattningen, att en dylik känsla skulle vara allmänt förekommande, saknar emellertid, vad särskilt Stockholm angår, utan tvivel stöd i verkligheten. Förklaringen härtill är också lätt funnen. Den är givetvis närmast att söka i de i Stockholm rådande, för denna liksom för storstäderna i allmänhet karakteristiska bosättningsförhållandena men därjämte i den utomordentligt starka rörlighet, som — kanske framför alla andra stadssamhällen i vårt land — är utmärkande för den huvudstaden rättsligen tillhörande befolkningen. Förhållandet är ju notoriskt, men några statistiska uppgifter belysande detsamma må här anföras.

Den fortgående inflyttningen till Stockholm av personer födda utom huvudstaden har under nästföregående och innevarande sekel varit av den omfattning, att vid tiden för folkräkningarna åren 1860, 1900 och 1930 betydligt över hälften av huvudstadens folkmängd utgjorts av personer födda å annan ort än i Stockholm. Procentsatsen utgjorde för angivna år närmare bestämt 57.88, respektive 59.44 och 59.89. Man har sålunda att räkna med, att av 100 personer av Stockholms församlingsvis grupperade invånare numera, genomsnittligt sett, 60 personer äro till födseln icke blott icke församlingsbor utan ej ens stockholmare. Än mer talande siffror erhållas, när man undersöker, i vilken omfattning de, vid en given tidpunkt inom viss territoriell Stockholms-församling mantalsskrivna, till mogen ålder hunna invånarna ägde den samhörighet med samma församling, att de dels oavbrutet under en längre tidsperiod tillhört församlingen, dels även vore därstädes födda. En dylik undersökning har företagits för några godtyckligt utvalda församlingar, nämligen Storkyrkoförsamlingen samt Klara, Jakobs, Johannes, Adolf Fredriks, Gustav Vasa, Matteus och Engelbrekts, avseende i församlingarna den 31 december 1938 mantalsskrivna personer över 20 år, vilka oavbrutet under tiden den 1 januari 1919—1 juli 1939 varit i samma församling bokförda. Resultatet av undersökningen har sammanfattats i efterföljande tablå (tab. IX).

Tablå IX.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Församling	Folkmängd 31/12 1938	Antalet personer över 20 år 31/12 1938	Antal inom förs. under tiden 1/1 1919—1/7 1939 oavbrutet bokförda personer	Av antal personer i kol. 4, inom förs. födda	Kol. 4 i % av kol. 2	Kol. 4 i % av kol. 3	Kol. 5 i % av kol. 3
Storkyrko	10 205	8 750	913	158	8.95	10.43	1.81
Klara	7 403	6 458	613	86	8.28	9.49	1.33
Jakobs	6 735	5 563	465	76	6.90	8.36	1.37
Johannes	21 618	17 935	2 587	544	11.97	14.42	3.03
Adolf Fredriks ..	15 957	13 515	1 270	223	7.96	9.40	1.65
Gustaf Vasa	23 497	19 755	1 941	373	8.26	9.83	1.89
Matteus	52 388	43 031	6 422	1 421	12.26	14.92	3.30
Engelbrekts	30 154	24 287	2 934	595	9.73	12.08	2.45
Summa	167 957	139 294	17 145	3 476	10.21	12.31	2.50

Siffrorna i tablån giva vid handen, att av det sammanlagda antalet invånare i de undersökta församlingarna, 167 957 personer, endast 17 145 eller 10 % oavbrutet under en tidrymd av 20 år varit bosatta inom församlingen och att av dessa 3 476 voro födda därstädes, d. v. s. allenast $2\frac{1}{2}$ % av hela antalet personer inom församlingen, som fyllt 20 år.

Att av huvudstadens invånare mången likvisst kan vara benägen att tillägga speciellt en av stadens kyrkor och dennas särskilda kyrkliga institutioner ett visst företräde är nog samt känt. Men en sådan särskild »församlingskänsla» torde, dess bättre, få antagas vara fotad på reellare grunder än den mer eller mindre tillfälliga bostadsadressen. Bestämmande härför lärer i första och sista hand bliva den kyrkligt intresserade medborgarens individuella uppskattning av vederbörande prästers arbetsinsatser. Av särskild betydelse blir härvid de ifrågavarande prästernas personliga förutsättningar att samla lyssnare till sin förkunelse och deras förmåga att stimulera lekmännen till pekuniära bidrag eller personlig medverkan inom området för kyrkans uppgifter. Den naturliga utvecklingen har väl i Stockholm liksom i andra större städer här i landet och annorstädes gått i den riktningen, att den formella kyrkogemenskapen på grundval av ett historiskt givet territoriellt underlag allt mer och mer förlorat i betydelse för stadsinvånarna i gemen. Det synes antagligt, att kyrkogemenskapen i dessa samhällen i icke ringa utsträckning antagit former, som i det väsentliga har den personella församlingstypens kännetecken.

Den här angivna utvecklingen kan i sin mån belysas genom vissa statistiska data beträffande ett betydelsefullt avsnitt av det kyrkliga arbetet inom huvudstaden, nämligen de prästerliga förrättningarna. Från stadens samtliga territoriella församlingar och vederbörande präster därstädes hava uppgifter inhämtats rörande antalet i församlingarna under år 1938 verkställda och i dessas kyrkoböcker inskrivna dop, konfirmationer, vigslar och jordfästningar samt antalet sådana förrättningar, som därutöver under samma tid av församlingsprästerna utförts för personer icke tillhörande respektive församling. De erhållna uppgifterna hava sammanställts i efteråt intagna tablå (tab. X).

I följd av avsaknaden av utförligare anteckningar i församlingsböckerna eller av prästerna enskilt äro visserligen uppgifterna i denna tablå i en del avseenden icke fullständiga eller fullt exakta. Trots dessa bristfälligheter torde av den däri sammanställda statistiken kunna utläsas, i vilken förhållandevis betydande utsträckning invånarna i en storstad som Stockholm — till och med i sådana för kyrkoförsamlingen fundamentala angelägenheter som dem, vilka här beröras, — söka prästerligt biträde oberoende av församlingsindelningen och härvid anlita annan prästman än den »egna» församlingens. Såsom särskilt talande framstår undersökningsresultatet beträffande barndopen. Inalles hava sålunda församlingens egna präster i icke stort mer än 15 procent av samtliga fall anlåtits för barnens upptagande i kyrkan. För Stockholms del hava dock härvidlag, på sätt ock av tablån framgår, den därstädes föreliggande möjligheten till dopets förrättande på barnbördshuset övat ett betydande inflytande. Av övriga i tablån angivna förrättningar utvisa konfirmationerna den största »församlingsprocenten», i det att av årets samtliga konfirmander inom huvudstaden närmare 70 procent konfirmerats av hemförsamlingens präster. I fråga om såväl vigslar som jordfästningar synas vederbörande församlings egna präster ha tagits i anspråk vid ungefär 50 procent av hela antalet sådana förrättningar.

Tablå X.

Församling	Förrättningar, avseende personer (vid vigsel: kvinnan) tillhörande församlingen										Av församlingens präster beträffande personer (vid vigsel: kvinnan), tillhörande annan församling, förrättade							
	d o p		konfirmationer		v i g s l a r		jordlästningar		d o p		konfirmationer		v i g s l a r					
	därav förrättade		därav förrättade		därav förrättade		därav förrättade		därav förrättade		därav förrättade		därav förrättade					
	inalles	av församlingens präster	av annan	inalles	av församlingens präster	av annan präst	inalles	av församlingens präster	av annan präst	inalles	av församlingens präster	av annan präst	inalles	av församlingens präster	av annan präst			
Storkyrko	77	49	28	61	37	24	148	82	29	37	—	154	62	92	2 787	16	37	51
Klara	52	7	45	47	33	14	111	49	—	—	62	95	50	45	20	36	69	50
Jakobs	43	6	37	26	8	18	101	53	—	—	48	63	23	40	—	31	—	1
Johannes	194	23	171	168	80	88	293	150	89	54	—	231	108	123	7	55	24	43
Adolf Fredriks	115	16	99	108	52	56	276	115	—	—	161	187	—	187	546	6	25	43
Gustav Vasa	187	20	167	160	64	96	361	144	140	77	—	324	151	173	10	32	86	60
Matteus	448	57	391	452	286	166	722	386	187	149	—	506	316	190	54	50	183	259
Kungsholms	378	69	309	210	123	87	509	198	204	107	—	293	114	179	60	41	52	100
S:t Görans	667	70	597	386	244	142	608	296	164	148	—	402	154	248	13	16	71	154
Engelbrekts	330	141	189	270	179	91	356	102	—	—	254	310	133	177	2 413	121	56	—
Hedvig Eleonora	233	41	192	156	77	79	349	143	129	77	—	206	103	103	36	74	55	82
Oscars	452	111	341	226	125	101	548	225	237	86	—	345	109	236	21	82	47	26
Katarina	644	55	589	567	475	92	821	480	189	152	—	629	385	244	22	85	168	288
Sofia	395	40	295	237	182	55	387	234	—	—	153	258	—	244	6	54	36	18
Maria	215	28	187	162	124	38	364	195	—	—	169	307	—	—	197	44	37	13
Högalids	498	65	433	319	230	89	505	327	91	88	—	491	83	68	12	43	127	90
Brännkyrka	450	49	401	280	233	47	357	230	—	—	127	366	—	—	—	14	—	—
Euskede	372	36	336	259	200	59	199	98	—	—	101	297	157	140	—	16	98	292
Bromma	699	107	592	476	394	82	430	222	119	89	—	313	185	128	—	24	54	47
Hela staden	6 389	990	5 399	4 570	3 146	1 424	7 446	3 759	1 578	1 064	1 075	5 777	2 133	2 186	6 557	840	1 165	1 547

¹ Inför magistraten i Stockholm hava under år 1938 verkstälts inalles 1 738 borgerliga vigselförrättningar, varav en del — om än ett mindre tal — avsett kvinnlig kontrahent, icke tillhörande församling i Stockholm.

² Härav 6 235 dop förrättade å barnbördshus och barnsjukhus, varav av präst, tillhörande: Storkyrkoförsamlingen 2 761 dop, Adolf Fredriks 543 dop, Matteus 19 dop, Engelbrekts 2 398 dop, Maria 189 dop samt Bromma 325 dop.

Beträffande det kyrkliga arbetets effektivitet inom huvudstadens olika delar bör den till kyrkoväsendet därstädes avgiftspliktige kunna ställa ett naturligt anspråk på att de ekonomiska förutsättningarna härför icke skola vara sämre i det ena eller i det andra av stadens prästerliga tjänstgöringsdistrikt. Han bör likaledes kunna fordra, att för den kyrkligt-sociala omvårdnaden erforderliga medel skola kunna — oberoende av den höggradiga ojämnheten i beskattningstillgångarnas fördelning inom stadsterritoriet — insättas och göras fruktbringande för befolkningen inom de stadsområden, där de bäst behövas. Att så likväl icke för Stockholms del för närvarande är förhållandet, har i det föregående kapitlet ingående belysts. De ekonomiska konsekvenserna av den borgerliga huvudstadskommunens uppdelning i närmare ett tjugotal självbeskattande kyrkliga kommuner framträda med särskild åskådlighet vid jämförelse av skatteförhållandena i två till varandra gränsande församlingar. Sålunda hade exempelvis år 1935 de, som vid Kungsgatan mellan Stureplan och Malmkillnadsgatan bebodde, drevo rörelse i eller ägde fastigheter med udda husnummer (i Jakobs församling), att till kyrkoväsendet erlägga avgifter efter 36 öre för skattekrona, medan motsvarande skattedragare på andra sidan gatan (i Johannes församling) för samma ändamål samtidigt nödgades erlägga utskylder efter icke mindre än 79 öre. Det är icke ägnat att förvåna, att den del av allmänheten, som över huvud taget reflekterar över hithörande rättsförhållanden, ställer sig helt oförstående inför en kommunal skattereglering av angiven innebörd.

Stockholms-församlingarnas hittillsvarande anslagsgivning.

Med avseende särskilt å de praktiskt-organisatoriska skäl, som kunna tala för utsträckningen till huvudstaden av en lagstiftning på här ifrågasvarande område, sådan som den för Göteborg gällande, visar det sig i själva verket, att en förvaltningsmässig omläggning för Stockholm av sådan innebörd här icke framstår såsom mindre utan fastmer såsom ojämförligt mera angelägen än för västkuststaden. Förhållandet sammanhänger med den särskilda utveckling, som sedan en lång följd av år försiggått i huvudstaden i avseende å församlingarnas anslagspolitik. Härmed åsyftas det kända förhållandet, att Stockholms-församlingarna i en år efter år allt mer vidgad utsträckning inlåtit sig på en anslagsgivning för allehanda till området för socialvård och likställd kommunal verksamhet hänförliga ändamål, vartill någon motsvarighet icke förekommer i de kyrkligt-kommunala staterna för vare sig Göteborg eller andra städer i riket. Ifrågasvarande, med församlingsanslag understödda, socialvårdande anstalter hava visserligen i flera fall inom Stockholms-församlingarna organiserats för att enbart tillgodose vederbörande anslagsgivande församlings egen befolkning och i åtskilliga fall drivas de därjämte i församlingens egen regi. Här åsyftade anstalter äro dock i regel samordnade i en huvudorganisation, omfattande hela staden.

I ej ringa utsträckning hava emellertid därjämte anslag anvisats åt institutioner och organisationer, vilkas verksamhet, obunden av församlingsgränserna, omspanner stadsområdet i dess helhet. I och för sig skulle ju denna utveckling av huvudstadsförsamlingarnas anslagsväsen kunna synas icke vara på annat sätt anmärkningsvärd, än att den givetvis utgör ett särskilt talande skäl för kravet på en centralisering av anslagsbefogenheten till en representation för staden i dess helhet. Det förfarande, som sålunda utbildat sig, har emellertid såtillvida en allvarligare innebörd, som man lätt nog kan fastställa, att en hel del av anslagen i fråga — även med den vida-
ste tolkning av begreppet »församlingsvård» — falla utanför ramen för församlingarnas befogenheter och alltså måste karakteriseras såsom direkt författningsstridiga.

Med ledning av Stockholms-församlingarnas utgiftsstaten för år 1938 återgives å de följande sidorna en förteckning över sådana inom den frivilliga socialvården för huvudstadens befolkning vidtagna anstalter och bland densamma verkamma föreningar och organisationer av annat slag, som för berörda år av församlingarna eller av vissa utav dessa understötts med av skattemedel eller i staterna ingående fondmedel finansierade anslag.

Enligt församlingsstyrelselagen för Stockholm äger församling i huvudstaden — i överensstämmelse med vad som enligt den allmänna församlingsstyrelselagen gäller för övriga kyrkoförsamlingar i landet — å sina medlemmar uttaxera avgifter för »församlingsvård». På sätt i det inledande kapitlet framhållits, kan visserligen någon osäkerhet råda om räckvidden av de uppgifter, som därmed lagts i kyrkoförsamlingarnas hand. Den gällande kommunallagstiftningens ståndpunkt är likvisst därutinnan klar och oomtvistlig, att den borgerliga och den kyrkliga primärkommunens behörighetsområden äro från varandra helt avgränsade eller, med andra ord, att ändamål, som den borgerliga kommunen äger vårda eller eljest genom anslag tillgodose, icke tillika må understödjas av den kyrkliga. Och denna grundsats gäller givetvis omvänt för avgränsningen av den borgerliga kommunens anslagsbefogenheter i förhållande till den kyrkliga kommunens behörighetsområde. Regeln är, för huvudstadens vidkommande, uttryckligen fastslagen, för församlingarna i 1 § i gällande lag om församlingsstyrelse i Stockholm och för den borgerliga kommunen i 3 § i gällande lag — av den 15 juni 1935 — om kommunalstyrelse i Stockholm.

Förenämnda, härefteråt intagna förteckning över för närvarande i huvudstadsförsamlingarnas stater ingående anslagsändamål giver ju omedelbart vid handen, att där avsedda församlingsinrättningar liksom däri angivna andra institutioners och organisationers verksamhet till övervägande delen antingen falla inom gränserna för huvudstadens hälso- och sjukvårdsväsen, dess ungdoms- och barnavård och socialvård i övrigt eller mer eller mindre nära sammanhöra med undervisningsväsendet, allt angelägenheter,

**Förteckning över i Stockholms-församlingarnas utgiftsstatser för år 1938 ingående
anslag för sociala och därmed sammanhörande ändamål.**

Anm. kk = kyrkokassan; skk = skolkassan; prk = prästerskapets lönekassa; blk = bibliotekskassan; f = fondmedel (i församlingskassornas stater).

Anslagsändamål	Anslag av församlingarna				Samtidigt anslag av staden, kronor
	antal försam- lingar	inalles kronor	fördelade å de sär- skilda församlings- kassorna (o. därtill hörande fondmedel)		
			å kassa	med kronor	
<i>I. Anslag för hälso- och sjukvård samt koloni- och feriebarnsverksamhet.</i>					
Sällskapet Stockholms stadsmissions konvalescenthem på Ribbingebäck (obemedlade och psykiskt klena)	2	700	kk	700	19 000
Sällskapet Stockholms stadsmissions vilohem vid Edesta (obemedlade klena)	1	400	kk	400	10 000
Tomta vilohem, Fresta	1	4 000	kk	4 000	
S:t Görans K. F. U. K:s barnsjukhem S. de C. (Sœurs de Charité)	1	1 000	skk	1 000	2 500
Röda Korset, Enskedekretsen (hemhjälp vid sjukdomsfall)	1	600	kk	600	2 000
Sjukvårdsföreningar (för sjukvård hos fattiga i församlingen)	10	¹ 20 250	{ kk skk	{ 16 250 4 000	27 150
Föreningen Mjölkdroppen (Stockholms barnavårdscentraler) med lokalföreningarna Jakobs och Johannes, Vasastadens, Kungsholms, Östermalms, Katarina, Brännkyrka, Enskede och Bromma mjölkdroppe samt Föreningen Maria mjölkdroppe	17	² 21 330	{ kk skk f	{ 17 130 3 700 500	65 000
Skolovskoloniföreningar, församlingarnas	18	³ 279 250	{ skk f skk	{ 273 700 5 550 1 000	146 000
Stiftelsen Birkagårdens sommarkolonier	1	1 000	skk	1 000	
Johannes församlings småbarnskolonier	1	2 500	skk	2 500	
Föreningen Matteus småbarnskolonier	1	7 300	skk	7 300	
Engelbrekts församlings sommarkolonier för småbarn	1	35 000	kk	35 000	
Hedvig Eleonora barnavårdsförenings småbarnskoloni	1	2 000	kk	2 000	
Oscars församlings skyddskommittés barnkoloni	1	1 000	kk	1 000	
Katarina sommarbarnkrubbor	1	7 000	kk	7 000	
Maria församlings småbarnskoloni	1	1 500	kk	1 500	
Föreningen för Högalids småbarnskolonier	1	6 000	kk	6 000	

¹ Anslag till sjukvårdsförening ingår dessutom i Jakobs församlings anslag till dess skyddsförening.

² Anslag till Jakobs och Johannes mjölkdroppe ingår dessutom i Jakobs församlings anslag för barnavårdsverksamhet.

³ Anslag till skolovskoloniförening ingår dessutom i Jakobs församlings anslag för barnavårdsverksamhet.

Anslagsändamål	Anslag av församlingarna				Samtidigt anslag av staden, kronor
	antal församlingar	inalles kronor	fördelade å de särskilda församlingsskassorna (o. därtill hörande fondmedel)		
			å kassa	med kronor	
Stockholms fjällkoloniförening	19	9 300	skk	9 300	
Hjälpklassernas skyddsförening, för barns sommarvistelse	15	3 100	skk	3 100	
Stiftelsen Stockholms Hörselsvagskolonier	12	1 850	skk	1 850	
Stiftelsen Västra Edsviks flickskolekoloni, för Stockholms statsunderstödda enskilda skolor	15	7 400	{ kk skk	200 7 200	
Kungsholms läroverkskolonier, Allm. läroverket	1	250	skk	250	
Centralkommittén för feriebarns utsändande	18	9 500	skk	9 500	
Feriebarnsverksamhet inom församlingarna	3	2 750	{ kk skk f	600 1 950 200	
<i>II. Anslag för ungdoms- och barnavård.</i>					
Stockholms kyrkliga ungdomsråd	4	900	kk	900	} 12 000
Bromma kyrkliga ungdomsråd	1	880	kk	800	
Maria församlings, Brännkyrka-Enskede samt Bromma ungdomsråd	4	2 800	{ kk skk	1 500 1 300	
Kyrkliga ungdomsföreningar	2	1 800	kk	1 800	
K. F. U. K:s hem i Maria och Högalid	1	300	kk	300	
Scoutverksamhet inom församling	4	3 855	kk	3 855	
Ungdomsverksamhet i övrigt i församlingarna	11	31 700	{ kk skk	30 700 1 000	
Svenska Fattigvårdsförbundets barnavårdsbyrå i Brännkyrka	1	1 300	skk	1 300	15 600
Föreningen Barnavärn	1	200	kk	200	3 800
Föreningen Barnaglädje	2	1 000	kk	1 000	
Klara församlings barnhem	1	7 000	{ kk f	3 000 4 000	
Kungsholms barnhem	2	2 000	kk	2 000	2 000
Adolf Fredriks barnhem för flickor	1	5 020	f	5 020	
Södra K. F. U. K:s barnkrubba	1	2 475	kk	2 475	
Maria Husmodersskolas barnkrubbor	1	11 000	kk	11 000	
Barn- och spädbarnskrubbor, församlingarnas	17	117 510	{ kk skk f	86 080 20 910 10 520	} 434 150
Barnavårdsverksamhet i allmänhet (barnavärn) inom församlingarna	5	71 220	{ kk skk f	25 550 26 500 19 170	
<i>III. Anslag för understöds- och hjälpverksamhet bland gamla och fattiga samt annat socialt arbete.</i>					
Församlingsdiakonissa (församlings-, sjukvårdssystemer), avlöning och pensionering	16	52 500	kk	52 500	

¹ Anslag till barnkrubbor ingå dessutom i Jakobs och S:t Görans församlingars anslag för barnavårdsverksamhet och till barnavärn.

Anslagsändamål	Anslag av församlingarna				Samtidigt anslag av staden, kronor
	antal församlingar	inalles kronor	fördelade å de särskilda församlingkassorna (o. därtill hörande fondmedel)		
			å kassa	med kronor	
Församlingsdiakon, avlöning	1	2 700	kk	2 700	
Diakonissanstalten	14	15 840	kk	15 840	
Församlingens diakoniråd	3	11 800	kk	11 800	
Församlingens skyddsförening	7	21 545	kk	12 700	
			skk	170	
			f	8 675	
Församlingens arbetsförening	5	3 920	kk	1 900	5 000
			f	2 020	
Stockholms blindförbund	11	1 850	kk	1 800	21 800
			skk	50	
Understöd åt fattiga blinda i församlingen	1	200	kk	200	
Församlingens fattigvårdsstyrelse	2	7 000	kk	2 000	
			f	5 000	
Hem för Gamla, vårdhem	7	62 930	kk	42 470	87 240
			f	20 460	
Utfärder för gamla	5	2 740	kk	2 540	
			f	200	
Sommarvila åt gamla och obemedlade i församlingarna	8	1 43 700	kk	42 700	
			f	1 000	
Stiftelsen Högalidskyrkans sommargård	1	6 000	kk	6 000	
Understöd åt gamla och fattiga	9	33 040	kk	14 900	
			f	18 140	
Församlingarnas hjälperksamhet i övrigt	14	41 965	kk	41 465	
			f	500	
Stockholms kyrkliga socialråd	13	5 800	kk	5 800	
Föreningen Skyddsvärnet i Stockholm	6	2 100	kk	2 100	3 000
Sällskapet Stockholms Stadsmission, allmänna verksamheten	6	7 700	kk	7 700	4 000
Stiftelsen Unga Kvinnors Värn	6	15 000	kk	15 000	4 000
Sjuksköterskan Katharina von Ottows hjälperksamhet	1	600	kk	600	
Föreningen Arbetsbiet	1	300	kk	300	
Föreningen Hemmet för arbetssökande kvinnor	1	300	kk	300	3 000
Södra K. F. U. M.	1	300	kk	300	
Sofia församlings värmestuga	1	500	kk	500	
Svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse	1	300	kk	300	
Stockholms kyrkliga sjömansvård	18	9 375	kk	9 375	
Hjälpkommittén för sjömän	3	800	kk	800	
<i>IV. Anslag för undervisnings- jämte dithörande särskild understödsverksamhet.</i>					
Stockholms Enskilda Hantverksskola	1	1 250	skk	1 250	9 700
Samfundet Pro fide et christianismo (kateket)	8	2 000	kk	1 800	
			prk	200	

¹ Anslag för samma ändamål ingår dessutom i Jakobs församlings anslag till dess skyddsförening.

² Anslag till föreningen ingår dessutom i Jakobs församlings anslag till dess skyddsförening.

Anslagsändamål	Anslag av församlingarna				Samtidigt anslag av staden, kronor
	antal församlingar	inalles kronor	fördelade å de särskilda församlingkassorna (o. därtill hörande fondmedel)		
			å kassa	med kronor	
Söndagsskoleverksamhet	10	9 565	{ kk	9 310	
			{ f	255	
Södra K. F. U. K:s eftermiddagshem (arbetsstuga)	1	550	skk	550	
Arbetsstugor (barnstugor), församlingarnas	16	101 890	{ skk	96 050	} ingår i undergrupp II upptaget anslag till barnkrubbor etc.
			{ f	5 840	
			{ kk	844	
			{ skk	2 000	
Småbarnsskolesällskapets småbarnsskolor	2	2 844	{ skk	500	
Kindergartensverksamhet i Kungsholms församling	1	500	skk	500	
S:t Görans församlings barnträdgårdar	1	4 000	skk	4 000	
Östermalms arbetsstugas Kindergarten	1	750	skk	750	
Katarina västra lekstuga	1	2 500	kk	2 500	
Musikverksamhet	3	3 800	skk	3 800	
Undervisningsmateriel (skolfilm m. m.)	7	2 160	{ kk	760	} 25 000
			{ skk	1 400	
			{ kk	8 600	
			{ skk	2 780	
			{ f	2 740	
			{ kk	1 150	
			{ skk	6 540	
			{ skk	300	
			{ kk	300	
			{ skk	700	
Stipendier, premier och böcker	12	14 120	{ skk	48 415	
			{ f	2 740	
			{ kk	1 150	
			{ skk	6 540	
Pensionering av lärarpersonal	7	7 690	{ skk	300	
Telefon för lärarpersonal	1	300	skk	300	
Föräldramöten	4	1 000	{ kk	300	
			{ skk	700	
Skolbarnens studie- och ferieresor samt fjällfärder	19	48 415	skk	48 415	
Beklädnad och bespisning av skolbarn, konfirmander m. fl.	19	85 020	{ kk	32 300	
			{ skk	39 250	
			{ f	13 470	
Skolsparverksamhet	1	280	skk	280	
<i>V. Anslag för folkbildnings- samt annan kulturell och allmännyttig verksamhet.</i>					
Församlingsbibliotek	3	36 300	blk	36 300	
Skolbibliotek	1	300	skk	300	
De blindas förenings bibliotek	16	2 400	{ kk	1 800	
			{ skk	400	
			{ blk	200	
Dövstumföreningen i Stockholm (bibliotek och läsestuga)	12	1 200	kk	1 200	500
Arbetarnas Bildningsförbund	2	1 100	skk	1 100	50 000
Stockholms kyrkliga bildningsinstitut	3	300	kk	300	
Föreläsungsverksamhet (kyrkliga föredrag m. m.)	3	6 500	kk	6 500	
Uppbyggelseblads spridande	9	6 900	kk	6 900	
Bromma Hembygdsförening	1	300	skk	300	
Luftskyddsverksamhet	2	200	kk	200	

¹ Anslag till arbetsstugor ingå dessutom i Jakobs samt Kungsholms och S:t Görans församlingars anslag för barnavårdsverksamhet och till barnavärn.

som jämlikt gällande bestämmelser tillhöra Stockholms borgerliga kommuns behörighetsområde. En närmare undersökning, i vad mån flera eller färre av i förteckningen avsedda anslag likväl skulle, såsom hänförliga till »församlingsvården», kunna förutsättas vara lagenliga, är för den föreliggande utredningens syfte icke erforderlig. Att huvudstadsförsamlingarnas anslagsväsen på ifrågavarande förvaltningsområde i betydande omfattning utvecklats sig på författningsstridig grund, framgår i allt fall omedelbart av det förhållandet, att ett högeligen betydande antal av de i förteckningen upptagna anslagsändamålen *samtidigt tillgodosetts med anslag jämväl på Stockholms borgerliga kommuns stat.*

Att ett illegalt anslagsväsen över huvud taget kunnat i här berörd utsträckning uppkomma och upprätthållas, kan synas förvånande. Tydligt är, att ett visst låt-gå-system utbildat sig på hithörande område. I och med att i ett givet fall *en* av Stockholms församlingar, med åsidosättande av den formella behörighetsfrågan, inlåtit sig på en anslagsgivning av nu ifrågakomna slag, hava även andra församlingar funnit sig föranlätna — för att icke framstå såsom njuiggare och för de i och för sig behjärtansvärda ändamål, varom i regel varit fråga, mindre ömmande — att följa efter på den därmed inslagna vägen. Omisskännligt är sålunda, att den anslagsverksamhet, som på området uppstått, i mångt och mycket fått karaktären av en inbördes tävlan mellan kyrkoförsamlingarna i Stockholm. Erfarenheten har ock givit vid handen, att, där inom en församlings beslutande organ enhällighet, såsom väl i regel torde ha varit fallet, ernåtts i avseende å beviljande av ett anslag, som här avses, praktiskt taget ingen risk förelegat för att anslagsbeslutet komme att göras till föremål för ett överklagande. Följden härav har fördenskull blivit, att den anslagspraxis, som sålunda utbildat sig, i det väsentliga kunnat genom åren obehindrat bestå utan den kontroll och den vägledning, som myndigheternas prövning av anslagsbesluten i den för kommunala besvärsmål stadgade ordning är avsedd att utöva. Besvär över dylika anslagsbeslut av församling i Stockholm med avseende särskilt å församlingens befogenhet att bevilja ifrågavarande anslag synas efter regeringsrättens tillkomst med början av år 1909 endast i ett fåtal fall ha dragits under Kungl. Maj:ts prövning. Redogörelse för dessa av regeringsrätten avgjorda besvärsmål samt för några likartade, berörande församlingar utanför huvudstaden, ävensom för ett av överståthållarämbetet prövat ärende av enahanda art, vilket ej kommit under regeringsrättens bedömande, lämnas i en till utredningen fogad bilaga (bil. VI).¹

¹ Förutom i de i bilagan VI omnämnda fall då anslagsärenden av här ifrågavarande beskaffenhet i följd av anförda besvär blivit i vederbörlig ordning prövade och avgjorda har för Stockholms vidkommande sådan fråga nyligen i särskild ordning varit föremål för myndighets bedömande. För detta fall, vilket på ett talande sätt illustrerar den i Stockholm uppkomna säregna situationen på detta område, lämnas här nedan en kortfattad redogörelse.

Kyrkofullmäktige i Adolf Fredriks församling hade den 25 november 1936 dels beviljat försam-

Att den rådande dualismen i avseende å anslagsbeviljandet för en icke obetydlig del av socialvården inom huvudstaden icke blott är formellt författningsstridig utan desslikes innebär en praktiskt-organisatorisk oformlighet, torde icke behöva närmare ledas i bevis. Ögonskenligt är, att, då två från varandra friställda kommunala organ skola var för sig pröva anslagsfrågor för ett och samma ändamål, möjligheterna för en vederhäftig behovsprövning måste komma att i betänkelig grad äventyras. Det irrationella i denna ordning blir desto större, som medel till sådana stadens och församlingarnas anslag skola anskaffas genom uttaxering å samma skattebetalare. Det förvirrade läge, som splittringen i angivna hänseende mellan, å ena sidan, Stockholms borgerliga kommun och, å den andra, de många kyrkoförsamlingarna sålunda visat sig medföra, må här belysas med ett — från år 1938 hämtat — konkret exempel.

På sätt av den å sid. 37—40 intagna förteckningen framgår, hava samtliga huvudstadsförsamlingarna engagerat sig med anslag av skattemedel för understöd åt skollovs- och småbarnskoloniväsendet. För år 1938 understödde sålunda Engelbrekts församling angivna verksamheter ej mindre genom tillhandahållande utan ersättning av dispositionsrätten till fastigheter med värde av över 200 000 kronor, än även genom direkta penninganslag med tillhoppa över 65 000 kronor. Som dessa anslag i följd av vissa inom församlingen inträffade ändrade förhållanden snart visade sig otillräckliga, funno sig kyrkofullmäktige föranlättna att till stadskollegiet göra följande framställning:

»Engelbrekts församling bereder sommartiden helt och hållet på egen bekostnad å sin egendom Engelbrektsgården i Vätö socken av Stockholms län kolonivistelse för 210 skolbarn samt 50 barn under skolåldern. För detta ändamål har församlingen därstädes för en kostnad av 201 000 kronor uppfört behövliga bostadshus och ekonomilokaler. I driftskostnader för koloniverksamheten hava kyrkofullmäktige för år 1938 anslagit 40 000 kronor. Kyrkofullmäktige, som ansett, att församlingen ensam borde bära kostnaderna för sommarvistelse åt därav i behov varande barn inom församlingen, hava därför icke på flera år begärt någon del av de kommunala och andra medel, som för ändamålet

lingens skolråd ett anslag av 30 000 kronor till bestridande av kostnaderna för anskaffande av lämplig fastighet att av församlingen avgiftsfritt upplåtas för dess skollovskolonier, dels beslutat anskaffa de härför erforderliga medlen genom upptagande av lån med angivna belopp att amorteras under högst 20 år. Skolrådet ingick härefter till Kungl. Maj:t med begäran om fastställelse av sistnämnda beslut. I härövet av överståthållarämbetet den 16 december 1936 avgivet utlåtande (överståthållaren Nothin samt sekreteraren Knut Eriksson, föredragande) framhöll ämbetet, bland annat, att skollovskolonirörelsen näppeligen kunde anses såsom ett ändamål, vilket det tillkomme församlingen att tjäna. Denna kolonirörelse syntes, yttrade ämbetet, vara en fråga, som hörde samman antingen med skolväsendet eller med hälsovården, och dit hörande ärenden fölle i Stockholm inom den borgerliga kommunens verksamhetsområde. Ämbetet fann sig med hänsyn därtill icke kunna lagligen tillstyrka bifall till framställningen. I ärendet hade även infortrats yttrande av Svenska stadsförbundets finansråd, som i utlåtande den 9 januari 1937 enhälligt förklarade sig dela överståthållarämbetets här återgivna uppfattning. I en i följd av dessa utlåtanden härefter avläten förnyad framställning i ärendet till kyrkofullmäktige fann skolrådet ingen utsikt förefinnas, att fullmäktiges omförmälda beslut skulle varda av Kungl. Maj:t fastställt. På grund härav och då »ett formligt avslag skulle innebära ett icke önskvärt prejudikat i fråga om anslag till skollovskolonier», hemställde skolrådet, att kyrkofullmäktiges ifrågavarande beslut finge förfalla och ansökningen om beslutets fastställande återkallas. Skolrådets hemställen bifölls av kyrkofullmäktige.

stå till förfogande. På grund av den enligt stadsfullmäktiges beslut inom Engelbrekts församlings område påbörjade bebyggelsen för barnrika familjer har emellertid ökning av antalet barn, som äro i behov av sommarvistelse, till den grad ägt rum, att församlingen icke längre anser sig vara i stånd att bekosta sommarvistelse för dessa ökade barnskaror. Vid utgången av anmälningstiden för kolonivistelse i år befunnos antalet anmälningar rörande barn under skolåldern uppgå till omkring 150, varav endast tredjedelen eller 50 barn kunna mottagas vid församlingens småbarnskoloni. Av de anmälda skolbarnen torde endast omkring 75 procent kunna beredas plats vid församlingens skollovskolonier. Ännu värre torde förhållandena bliva nästa år, sedan de planerade nya byggnaderna för barnrika familjer vid Hjorthagen blivit uppförda. Kyrkofullmäktige anse sig därför icke kunna underlåta att fästa stadskollegiets uppmärksamhet på dessa förhållanden, så att behövliga åtgärder i tid kunna vidtagas, på det att barnen icke behöva bliva lidande på inflyttning till församlingen. Kyrkofullmäktige anse, att Engelbrekts församling, med hänsyn till att densamma lämnar större anslag till sommarkolonier än någon annan huvudstadsförsamling, icke kan höja dessa anslag utöver vad som för närvarande utgår, men äro dock villiga att genom sina underlydande organ medverka till lösningen av denna viktiga fråga, därest nödiga medel härför ställas till förfogande.»

Den villrådighet, som blivit utmärkande för huvudstadsförsamlingarnas anslagsgivning å hithörande område, kommer icke sällan till uttryck i uttalanden i församlingarnas protokoll och övriga handlingar rörande sådana frågor. I en vid denna utredning fogad bilaga (bil. VII) lämnas ett urval av dylika uttalanden, belysande den i angivna hänseende rådande situationen.

Vad ovan framhållits, torde på ett övertygande sätt ådagalägga angelägenheten av en samordning för huvudstaden i dess helhet med avseende å anslagsgivningen för de nu av de många enskilda församlingarna understödda sociala välfärdsanordningarna.

Omfattningen av en ekonomisk gemenskap mellan församlingarna i huvudstaden.

I den tidigare diskussionen rörande en centralisering till staden i dess helhet av den kyrkligt-ekonomiska menighetsförvaltningen i Stockholm har satts i fråga, om icke centraliseringen i budgethänseende skulle kunna begränsas till i huvudsak sådana utgifter, som i det inledande kapitlet be-tecknats såsom legala eller »automatiska», eller sålunda i första hand till utgifterna för kyrkobyggnad eller kyrkas underhåll, den allmänna kyrkoavgiften, kostnaderna för prästerskapets avlöning och för dess boställen och bostäder i övrigt, utgifterna för löner och arvoden till församlingarnas övriga befattningshavare med mera dylikt, men att i avseende å sådana utgifter för »församlingsvården», som grundade sig å församlingarnas fria initiativ, en uttaxeringsrätt i viss omfattning alltjämt skulle kunna bibehållas hos de enskilda församlingarna. Man har härvid framfört den tan-

ken, att de enskilda församlingarnas anslagsrätt för dylika utgifter skulle kunna maximeras efter någon i lag bestämd grund, varigenom i följd därav tilläventyrs uppkommande skiljaktigheter i skattetrycket inom de olika församlingarna i varje fall skulle bliva mindre väsentliga. Flera skäl måste emellertid anses tala mot införande för Stockholms del av en dylik, från grundvalen för Göteborgs-lagstiftningen på här motsvarande område avvikande ordning.

Till en början bör uppmärksammas, att en sålunda ifrågasatt klyvning av beslutanderätten i de ekonomiska angelägenheterna komme, i motsats till vad eljest torde bliva fallet, att nödvändigöra särskilda fullmäktigerepresentationer, en gemensam för hela Stockholm och en utsedd av varje församling för sig. Tydligt är nämligen, att kyrkostämmorna — vilkas anlåtande såsom beslutande organ i församlingar av den i Stockholm förekommande storleksordningen väl endast låter försvara sig såsom en nödfallsutväg — i varje fall icke skulle lämpa sig för utövande av beslutanderätten i här åsyftade ärenden av omedelbar ekonomisk räckvidd. Man har återigen såsom en alternativlösning framkastat den tanken, att vid en uppdelning av anslags- och beskattningsbefogenheten mellan samfälligheten och de enskilda församlingarna de nuvarande kyrkofullmäktige i församlingarna skulle bibehållas, medan samfällighetens beslutanderätt hänslades till en representation, sammansatt av valda delegerade från de lokala kyrkofullmäktigekorporationerna. Tillskapandet av en på dylikt sätt hopfogad gemensam representation för huvudstadens kyrkoväsende lär dock svårigen kunna förordas. De ledamöter från lokalförsamlingarnas kyrkofullmäktige, som komme att insättas i och tillsammans utgöra samfällighetens beslutande organ, komme uppenbarligen icke att intaga en ställning, som svarade mot ett sådant organs uppgift och karaktär. Merendels skulle väl dess ledamöter finna sig vid avgörandena på förhand bundna genom frågornas föregående behandling i församlingsfullmäktige och för varje fall måste befaras, att en på dylikt sätt organiserad representation för huvudstaden bleve mera ett forum för framförandet genom de särskilda delegaterna av inbördes konkurrerande anslagsanspråk från de särskilda församlingarnas sida än en instans, lämpad för en avvägning efter objektiva grunder av anslagsbehovet inom stadsområdets olika delar.

Den avgörande invändningen mot en uppdelning av anslags- och beskattningskompetensen på här ifrågasatt sätt hänför sig dock mindre till anordningens organisatoriska konsekvenser än till dess rent sakliga innebörd.

Tager man vid inrymmandet åt de enskilda församlingarna av en självständig anslags- och uttaxeringsrätt sikte allenast på vissa bestämda, till församlingsvården i dess trängsta bemärkelse hänförliga utgiftsposter, såsom omkostnaderna för gudstjänstens främjande genom sång och musik, för kyrkorummets prydnad, för församlingsaftnar och dylikt, är det icke

lätt att skönja, vilken speciell fördel, den enskilda församlingen genom en dylik densamma tillagd befogenhet skulle ernå. Tillgodoseendet av församlingarnas »ordinarie» anslagsbehov av förevarande slag måste nämligen förutsättas bliva en av de mera elementära uppgifterna för samfällighetens gemensamma representation. Ej heller torde det vara att befara, att de särskilda församlingarna, i händelse av en dylik centraliserad anslagsgivning, icke skulle, en var efter dess individuella behov, få sina anslagsäskanden härutinnan i tillbörlig omfattning beaktade.

Skulle man återigen utgå ifrån, att den tilltänkta anslags- och uttaxeringsrätten för de enskilda församlingarna borde avse alla de »fria» anslagsändamål, som lagenligt falla inom kyrkoförsamlingarnas kompetensområde, ligger i öppen dager, att huvudsyftet med den föreslagna förvaltningsreformen skulle i väsentlig utsträckning förfelas. Vid ett bedömande av en dylik reglerings konsekvenser måste visserligen beaktas, att Stockholms-församlingarnas anslagsväsen, på sätt i det föregående påvisats, vidgats ut över de gränser, som i gällande lagstiftning härför utstakats. Frågans betydelse belyses dock av de ovan i tablån VIII sammanställda statistiska uppgifterna, varav framgår, att vissa församlingars anslag för här åsyftade kyrkligt-sociala ändamål för år 1938 uppgått till ett belopp, som motsvarat inemot tredjedelen av hela årsbudgetens omslutning.

Den ifrågasatta *maximeringen* av den enskilda församlingens anslags- och uttaxeringsbefogenhet kan, huru garantiregleringen i sådant syfte än utformas, icke göras rationell. Någon möjlighet föreligger nämligen icke att i lag företaga någon bestående avvägning mellan de många Stockholms-församlingarna i avseende å deras behov av sådana kyrkliga välfärdsanordningar, varom här kan bliva fråga. Den situationen skulle också snart nog kunna inträda, att en viss församling, ehuru den till fullo utnyttjade den medgivna anslagsmarginalen, icke finge sitt berörda behov i skälig omfattning tillgodosett, medan en annan församling — exempelvis en i folkmängdshänseende stagnerande eller nedgående cityförsamling — under samma förutsättning tilläventyrs erhöle långt mera än sin beskärda del. Av sin i det hela fiktiva ekonomiska självständighet skulle den förstnämnda församlingen sålunda endast röna nackdelar. Att densamma i angivna läge skulle hänvisas till att hos samfälligheten söka utverka eventuellt erforderliga tilläggsanslag, skulle medföra en dualism i anslagsprövningen, som uppenbarligen bör undvikas och som för övrigt skulle vara helt oförenlig med grunderna för gällande kommunallagstiftning. En dylik anslagsordning skulle därjämte för varje fall förutsätta en ingående kontroll från samfällighetens sida över de enskilda församlingarnas handhavande jämväl av deras egna uttaxerade medel, en kontroll, som skulle göra den eftersträfvade ekonomiska självständigheten för församlingarna i det hela illusorisk.

Med det här anförda torde få anses klarlagt, att en uttaxeringsrätt för de olika församlingarna vid sidan av en sådan för samfälligheten skulle såväl sönderbryta den principiella grunden för den ekonomiska gemenskapen som ock äventyra möjligheten för dess praktiska genomförande. Den lokala uttaxeringsrätten skulle vidare försvåra den för Stockholms vidkommande angelägna fasta gränsdragningen mellan den borgerliga kommunens och kyrkoförsamlingarnas kompetensområden. Bärande skäl tala alltså för, att centraliseringen av den kyrkligt-ekonomiska menighetsförvaltningen i huvudstaden skall avse alla de angelägenheter av ekonomisk natur, i vilka beslutanderätten för närvarande lagenligt tillkommer de enskilda församlingarna. Vad särskilt rörer anslagen för sådana sociala välfärdsanordningar, som må kunna inrymmas under begreppet »församlingsvård», är det tillika uppenbart, att en enhetlig centralisering med avseende å befogenheten att för huvudstadens församlingar bevilja sådana anslag utgör den nödvändiga förutsättningen för åstadkommandet av en samordnande reglering för staden i dess helhet av den kommunala understödsverksamheten för dessa ändamål.

Frivilligt socialt arbete inom församlingarna.

Det synes angeläget att i detta sammanhang understryka, att en sålunda genomförd centralisering av budgetbehandlingen inom den kyrkliga menighetsförvaltningen i Stockholm givetvis icke vore avsedd att på något sätt beskära den rent personliga verksamhet på det kyrkligt-sociala området, som enligt kyrkolagen tillhörde prästerskapets tjänsteuppgifter och vari lekmän inom respektive församlingar sedan gammalt och med framgång plägat deltaga. Förvaltningsomläggningen såsom sådan kommer för denna församlingsverksamhet icke att medföra annan förändring än att, där anslag av skattemedel finnas för verksamheten erforderliga och möjliga, anvisandet därav framdeles uteslutande skall ankomma å den för staden samfällt insatta centrala representationen.

Det arbete å ifrågavarande område, som av såväl prästerskap som lekmän hittills nedlagts inom Stockholms samtliga församlingar, har tvivelsutan varit av ett betydande värde för socialvården i dess helhet i huvudstaden. I detta sammanhang kan särskilt erinras om de insatser, som inom de enskilda församlingarna — särskilt under de två senaste årtiondena — gjorts för åstadkommande av Hem för Gamla ävensom för barns och ungdoms vård samt fostran i kristlig och samhällelig anda. Det speciella arbete för anskaffande — med anlitande av den enskilda offervilligheten — av medel för den frivilliga sociala vårdnadsverksamheten, vilket härvid utförts av prästerna och de med dem samverkande lekmanneelementen inom församlingarna, bör givetvis även i fortsättningen vara värt den största uppmuntran. Det bör tillika bliva en angelägen uppgift för vederbörande centrala kommunala organ att för de sålunda inom församlingarna på frivil-

lighetens väg organiserade anstalternas verksamhet, där denna befundes från sociala och ekonomiska synpunkter sunt inriktad, bevilja de understöd av skattemedel som, utöver de frivilliga penningbidragen, kunna befinnas erforderliga och lagligen må utgå.

I sin ämbetsberättelse till Stockholms prästmöte år 1937 lämnar pastor primarius Nils Widner en intresseväckande redogörelse för den frivilliga sociala verksamheten inom Stockholms församlingar och berör därvid jämväl angelägenheten av en centralisering i förekommande fall beträffande denna verksamhets organisation och ledning. Han skriver härom bland annat:

»Arbetet inom de enskilda församlingarna är och bör förbli grundläggande även vad beträffar den kristliga kärleksverksamheten. Men detta hindrar ingalunda, att i en stad av Stockholms storlek kommer ett alltmer växande antal uppgifter, som måste läggas på stifts kyrkan eller sådana centrala organ, som vilja verka i det helas tjänst. Både för överblickens och den ekonomiska besparingsens skull har detta blivit en tvingande nödvändighet.»

Vad här av chefen för Stockholms kyrkostyrelse framhållits har givetvis sin fulla och omedelbara giltighet jämväl i avseende å det kyrkligt-kommunala anslagsväsendet.

Den fråga, som här berörts, har i särskilt sammanhang ägnats uppmärksamhet jämväl av befolkningskommissionen. I sitt den 15 juni 1938 avgivna betänkande angående barnkrubbor och sommarkolonier m. m. (stat. off. utr. 1938: 20) gör sålunda kommissionen, efter att i fråga om skollovs-kolonier och närbesläktade institutioner hava erinrat om att verksamheten i mycket stor utsträckning byggts upp på en organiserad välgörenhet, bland annat, följande uttalanden:

»Varje år har med ny möda reklam måst läggas upp, vädjanden till den privata offervilligheten göras och insamlingar till verksamheten komma till stånd. Det har i och för sig varit av enastående betydelse, att en institution av så vitalt värde för barnens hälsa som denna i stort organiserade lantvistelse har kunnat åstadkommas av det privata initiativet. När emellertid en välfärdsanordning nått en viss omfattning och en viss stabilitet, ställes samhället inför frågan, huruvida det icke är rimligare att erkänna denna institution såsom en ordinarie del av samhällets välfärdsanordningar och därför också bära kostnaderna såsom en ordinarie del av den sociala budgeten. Den privata välgörenheten, offervilligheten och uppfinningsrikedomen för penningsamlade arrangemang skulle därmed frigöras för att kunna söka nya initiativ. Dess uppgift bör nämligen — sett i stort — vara att förhjälpa nya idéer till förverkligande, medan den privata välgörenheten däremot icke bör göras till finansieringsbas för tillgodo-seendet genom sommarkolonier av ett så omfattande, stabilt och ofrånkomligt socialt behov som det ifrågavarande.»

Den uppfattning, som kommissionen här framfört, måste anses välgrundad och synes hava en allmän giltighet i fråga om det mångskiftande kyrkligt-sociala omvårdnadsarbete, som för närvarande av Stockholms församlingar understödes.

II. Samfällighetsbildningens organisatoriska reglering.

Alternativa lösningslinjer.

Därest den kyrkligt-kommunala förvaltningen i huvudstaden komme att organiseras efter mönster av den i det föregående berörda lagstiftningen av år 1931 för Göteborg, borde tydligen beslutanderätten i alla till detta förvaltningsområde hörande ärenden av ekonomisk natur hänläggas till ett för staden samfällt anordnat kyrkofullmäktigeorgan. Skulle härvid antalet gemensamma kyrkofullmäktige för Stockholm bestämmas efter samma norm, som tillämpats för Göteborg, borde dessa fullmäktiges antal bliva lika med stadsfullmäktiges eller sålunda för huvudstaden 100.

I vardera av S:t Görans och Katarina församlingar utgör antalet kyrkofullmäktige för närvarande 40, i Hedvig Eleonora församling 32, i en var av Klara, Adolf Fredriks och Engelbrekts församlingar 25, i Jakobs församling 20 samt i en var av de övriga tolv församlingarna 30. Sammanlagt uppgår följaktligen det nuvarande antalet »församlings»-kyrkofullmäktige i Stockholm till icke mindre än 567.

Då man, på sätt redan tidigare berörts, bör kunna förutsätta, att inrättandet av ett gemensamt kyrkofullmäktigeorgan för huvudstaden skulle — såsom fallet är i Göteborg — göra kyrkofullmäktigerepresentationer i de särskilda församlingarna överflödiga, komme sålunda redan en reglering av samfällighetsbildningen för huvudstaden efter mönstret från Göteborg att medföra en viss organisatorisk förenkling vid en jämförelse med den bestående ordningen.

Tillskapandet i huvudstaden av en dylik representation, som tydligen komme att erhålla karaktären av en parallellinstitution till stadsfullmäktige för vården om de specifikt kyrkliga angelägenheterna, skulle stå i överensstämmelse med den genom 1862 och 1863 års kommunalförfattningar införda och i gällande lagstiftning på det kommunalrättsliga området alltjämt upprätthållna principen om en uppdelning av de profant-borgerliga och de kyrkliga självstyrelseuppgifterna på skilda beslutande organ. Emellertid har, på sätt i den föregående framställningen påvisats, utvecklingen i Stockholm medfört ett faktiskt och redan långt fortskridet utplånande av den rågång mellan den borgerliga och den kyrkliga kommunens verksamhetsområden, som lagstiftningen sökt att uppdraga. Vål må man kunna förvänta, att denna rågång i viss mån skulle komma att återställas, därest de särskilda kyrkofullmäktigeorganen i de många församlingarna ersattes med en samfällad kyrkofullmäktigeinstitution för hela staden. Men hela den kommunalt-budgetära situationen i Stockholm pekar i allt fall direkt hän på en annan lösningslinje för här uppkomna organisationsproblem, nämligen: den kyrkligt-kommunala budgetens omedelbara hänläggande under stadsfullmäktiges bestämmanderätt — en organisationsreform, varigenom på detta begränsade område den nu rådande dualismen komme att helt av-

lägsnas och en både enklare och naturligare kommunalt-ekonomisk förvaltning säkerställas.

Spörsmålet om den borgerliga kommunens övertagande av beslutanderätten i vad angår utgiftsväsendet och ekonomin i övrigt även för de kyrkliga församlingarna är icke nytt. Ett yrkande om en allmän utredning av denna fråga framfördes sålunda senast vid 1930 års riksdag i samband med behandlingen av då — i proposition nr 100 — framlagt förslag till lag om församlingsstyrelse. Detta motionsvis framställda utredningsyrkande, vilket var förbundet med ett yrkande om avslag å propositionen i den del, som avsåg införandet av kyrkofullmäktige, blev dock av riksdagen avvisat.

Den negativa inställning till den här väckta frågan, som riksdagen vid berörda tillfälle kom att intaga, var under då förhandenvarande förhållanden förklarlig. Det betydelsefulla spörsmål, varpå i motionen tagits sikte, fick emellertid i konstitutionsutskottets däröver avgivna utlåtande en ytterst ofullständig belysning. Att beakta är för övrigt, att de för frågans bedömande speciellt betydelsefulla förhållandena i Stockholm icke synas därvid ha uppmärksamrats.

Det lösningsalternativ, som här antytts — hänläggandet i Stockholm av den kyrkligt-kommunala budgeten till stadsfullmäktige — har visserligen, såsom berörande en av grunderna för det kommunala självstyrelsesystemet såsom sådant, principiellt en räckvidd utöver vad angår kommunalförvaltningen i Stockholm. Då utvecklingen av förvaltningsförhållandena i huvudstaden, i enlighet med vad redan framhållits, likväl måste anses hava för dess del alldeles särskilt aktualiserat en undersökning av förutsättningarna för en lösning av den föreliggande frågan i angiven riktning, lärer en närmare belysning av den principiella och praktiska innebörden av en dylik anordning för Stockholm i detta sammanhang vara av förhållandena påkallad.

I det följande framlägges fördenskull här närmast en undersökning beträffande denna lösningslinje (organisationsalternativ A) samt den i samband därmed erforderliga organisatoriska regleringen. I ett efterföljande avsnitt av utredningen skall upptagas till behandling frågan om förvaltningsorganisationen vid anordnande av en kyrkofullmäktigeinstitution för huvudstaden samfällt (organisationsalternativ B).

A. Den kyrkligt-kommunala budgetens hänläggande under stadsfullmäktiges beslutanderätt.

Motiven för en dylik lösning av organisationsproblemet.

Med anledning av vid 1919 års riksdag motionsvis framställda önskemål om undersökning av möjligheterna av en enhetligare behandling av frågor rörande kommunernas finanser erhöles s. k. kyrkofullmäktigsakkunniga den 23 maj 1919 i uppdrag att utreda, bland annat, huruvida och i vilken

utsträckning ekonomiska angelägenheter även i vad de avsåge kyrkliga ändamål kunde handläggas av den myndighet, som ägde besluta om den borgerliga kommunens ekonomiska angelägenheter. I frågan verkställd utredning framlades av de sakkunniga i deras den 30 december 1922 avgivna betänkande med förslag till lag om församlingsstyrelse m. m. (stat. off. utr. 1923: 4). De sakkunniga framhöllo härvid till en början, hurusom den åsyftade regleringen från såväl principiell som historisk synpunkt komme att innebära en återgång till ordningen före tillkomsten av 1862 års kommunalförfattningar. De trodde sig härjämte kunna konstatera, att vid en sådan anordning betydande praktiska svårigheter skulle i flera hänseenden komma att inställa sig. De sakkunniga erinrade sålunda om att på många ställen kyrklig och borgerlig kommun icke sammanföle, i följd varav ett sammanförande, på sätt avsetts, skulle nödvändiggöra en omfattande omreglering av den administrativa indelningen. Som enligt gällande ordning främmande religionsbekännare och de, som anmält sig till utträde ur svenska kyrkan, icke vore berättigade att delta i överläggningar och beslut rörande kyrkliga angelägenheter, framhöllo de sakkunniga vidare det oegentliga i att, då fråga vore om val av kommunalfullmäktige, vilka under angiven förutsättning jämväl komme att handlägga kyrkliga angelägenheter, låta även dessa utanför kyrkan stående medlemmar av kommunen delta i sådant val. Med hänsyn främst till här berörda omständigheter ansågo kyrkofullmäktigsakkunniga riktigast och lämpligast samt mest motsvarande behoven och önskningarna inom såväl kommunerna som kyrkoförsamlingarna, att någon allmän överflyttning av ärenden från kyrklig till borgerlig kommunalmyndighet icke ägde rum.

I de i propositionen nr 100 till 1930 års riksdag framlagda förslagen till lag om församlingsstyrelse och till lag om församlingsstyrelse i Stockholm sköts också det ifrågavarande spörsmålet helt åsido. Såsom i det föregående framhållits, fördes emellertid frågan åter fram i en i samband med behandlingen av berörda proposition avgiven, inom första kammaren väckt motion (nr 299). I motionen, vari frågans allmänna innebörd fick en rätt markant belysning, anfördes, bland annat, följande:

»Uti Kungl. Maj:ts proposition nr 100 föreslås införande av kyrkofullmäktige, vilka skulle övertaga beslutanderätten i församling med mera än 3.000 invånare. Kyrkostämmas befogenhet skulle inskränkas till särskilt angivna ärenden. Kyrkostämman har i många fall varit sammansatt av tillfälliga majoriteter, som ibland fattat beslut utan att kanske taga nödig hänsyn till av stämman tidigare fattade beslut. Med att överlämna beslutanderätten å kyrkofullmäktige avses att vinna större stabilitet i kyrkliga församlingarnas arbete. Huruvida denna fördel skulle vinnas med införandet av kyrkofullmäktige måste dock bliva beroende av det intresse, som från samhällsmedlemmarnas sida kom att ägnas valen av kyrkofullmäktige. Om uppslutningen till valen ifråga blev lika lamt som det ibland varit vid kyrkostämman, skulle den ur valen framgångna kyrkofullmäktigerepresentationen icke bli ett uttryck för samhällsmedlemmarnas uppfattning, ej heller skulle kyrkofullmäktiges beslut komma att

ge uttryck åt de meningar, som samhällsmedborgarna tänkte i vissa till kyrkoförvaltningen hörande frågor. — Huru som helst härmed, så komma dock vissa missförhållanden med eller utan kyrkofullmäktigeinstitutionen att råda även i fortsättningen. Detta gäller särskilt rätten att beskatta kommunens medborgare. För närvarande beskattas de från två håll, nämligen av den borgerliga kommunen och den kyrkliga församlingen. Oberoende av varandra uppgöra och fastställa de två institutionerna var för sig stat om inkomster och utgifter. Därefter uppstår automatiskt den kommunalskatt, som den borgerliga kommunens medlemmar ha att erlägga. Reda och stabilitet i finanserna vinnas icke genom att två beskattningsmyndigheter finnas inom kommunen. Stadga i detta avseende åstadkommes endast om *en* beskattningsmyndighet finnes inom kommun. Då bli utgifterna för både kommunala och kyrkliga ändamål prövade i ett sammanhang och några överraskningar i ekonomiskt avseende behöver ej uppstå. — Beskattningsrätten bör alltså tillkomma endast den borgerliga kommunen. Denna har också lagt sig allt större vinn om att med klokhet handhava beskattningsmyndighetens befogenhet. Innan ett anslag för utgifter av kommunen fullmäktige slutgiltigt fastställs, passerar det flera förberedande myndigheter, inom vilka det undergår en mycket noggrann prövning. Härigenom har den borgerliga kommunen ernått kvalifikationer, vilka gör den väl skickad att även omhändervisa prövningen och beslutanderätten av utgifterna för den kyrkliga församlingen. Kyrkoråden skulle genom en dylik ordning förbereda och uppätta förslag till de kyrkliga församlingarnas utgifter. I stället för att utgifts- och budgetförslagen skulle överlämnas till kyrkostämman eller kyrkofullmäktige, skulle dessa passera de förberedande myndigheter i den borgerliga kommunen för att slutligt avgöras och fastställas av kommunal- eller stadsfullmäktige. Härigenom kom således endast en myndighet att beskatta en kommuns medborgare nämligen den borgerliga kommunen. Samma förhållanden tillämpas av staten. Kyrkomötet behandlar t. ex. en hel del kyrkliga ärenden, men rätt att beskatta statens medborgare tillkommer icke mötet ifråga utan allenast riksdagen. Det är fullt logiskt, att den borgerliga kommunens fullmäktige ha samma beslutandrätt ifråga om de lokala utgifterna för kyrkliga ändamål som riksdagen har för hela landet. — Denna anordning för beslut om de kyrkliga församlingarnas utgifter kan tillämpas oberoende av både kyrkostämman och kyrkofullmäktige. Med överlämnandet av beslutanderätten på den borgerliga kommunen bleve emellertid kyrkofullmäktigeinstitutionen utan mening.»

Att de i motionen framställda yrkandena likvisst icke kommo att föranleda — och i dåvarande läge även svårligen kunnat föranleda — någon riksdagens åtgärd, är redan berört.

Man torde emellertid vid en närmare undersökning finna, att de invändningar, som av kyrkofullmäktigsakkunniga framfördes och jämväl av konstitutionsutskottet vid 1930 års riksdag i korthet åberopades gentemot förslagen om ett överförande av de kyrkligt-ekonomiska frågorna till den borgerliga kommunens beslutande organ, förvisso icke böra tillmätas någon större betydelse. Föga vägande framstå för varje fall dessa invändningar, där — såsom i huvudstaden är fallet — olägenheterna av den rådande dualismen på området äro särskilt framträdande. Man har för övrigt att observera, att en kyrkoförsamling, lika litet som kyrkomötet, kan betraktas

såsom en exklusiv kyrklig bildning, genom vilken statskyrkan såsom sådan har att utöva någon av staten oberoende självstyrelse. Kyrkoförsamlingen utgör, liksom den borgerliga kommunen, ett led — bland andra — i den civila samhällsorganisationen. För denna organisation i dess helhet är det av uppenbar betydelse, att största möjliga enhetlighet upprätthålles, ej minst i avseende å de organ, som äro utrustade med beskattningskompetens.

Då kyrkofullmäktigsakkunniga såsom skäl mot den ifrågavarande reformen anført, att kongruens på många ställen saknades mellan kyrklig och borgerlig indelning, må till en början erinras om att de fall, då bristande kongruens i egentlig mening föreligger mellan borgerlig kommun och kyrklig församlings territorium, äro relativt få. Ett i det hela motsvarigt och flerstädes mera komplicerat förhållande förelåg vid den överflyttning av skolärendena från den kyrkliga till den borgerliga kommunen, som åvägabragtes genom 1930 års lag om skolstyrelse i vissa kommuner. I avseende å skoldistriktet och de borgerliga kommunerna förelåg nämligen då och föreligger alltjämt i en hel del fall en bristande överensstämmelse i indelningsenheternas områden inbördes. Denna omständighet fick dock ej utgöra hinder för reformens genomförande beträffande kommuner, där kongruens i sådant hänseende förefanns. Vad här berörts saknar emellertid i allt fall varje betydelse för Stockholm, där territoriet för den tillämnade samfälligheten för kyrkoförsamlingarna helt och hållet sammanfaller med stadsområdet.

På samma sätt synes upprätthållandet av den för närvarande på det kommunala området gällande regeln, att främmande religionsbekännare och de, som anmält sig till utträde ur svenska kyrkan, icke skola vara berättigade att deltaga i överläggningar och beslut rörande kyrkliga angelägenheter, — redan med hänsyn till fåtaligheten av dessa grupper — icke äga den betydelse, som kyrkofullmäktigsakkunniga ansett. Då man sökt göra gällande, att dessa persongrupperns potentiella delaktighet i den borgerliga kommunens styrelse måste utgöra ett hinder för att de kyrkligt-ekonomiska ärendena överflyttades dit, synes man också hava tappat ur sikte en för den föreliggande principfrågan belysande parallell.

Såsom redan i det föregående berörts äro den kyrkliga kommunens ekonomiska förvaltningsuppgifter till övervägande delen, och i större utsträckning än den borgerliga kommunens, av legal och tvingande karaktär. Den omfattande och detaljrika lagstiftning, som reglerar dessa förhållanden, är icke av kyrkolags natur utan tillkommer uteslutande Kungl. Maj:t och riksdagen. Denna lagstiftning begränsar sig därjämte icke till enbart en reglering av de kyrkliga kommunernas skyldigheter i avseende å kyrkoväsendet utan ställer ävenledes omedelbart anslag — såväl av rena statsmedel som ur kyrkofonden — till förfogande för de kyrkliga inrättningarnas underhåll, anslag för övrigt, som sammanlagt representera en dryg

anpart av totalkostnaden för statskyrkans verksamhet. Det har det oaktat icke ansetts vara av hänsynen till statskyrkans ställning i vårt land erforderligt att beträffande de s. k. dissenters föreskriva inskränkning vare sig i valrätt och valbarhet till riksdagen eller ens i fråga om sådan riksdagsledamots rätt att deltaga i överläggningar och beslut rörande kyrklig lagstiftning av ekonomisk eller annan natur.

Den centralisering av den kyrkliga menighetsförvaltningen i Stockholm, som här avses, komme uteslutande att hänföra sig till frågor av ekonomisk natur och vad därmed äger förvaltningsmässigt samband och härvid främst till sådana frågor, vilkas avgörande omedelbart berör eller i något avseende — direkt eller indirekt — kan påverka uttaxeringen av avgifter å huvudstadens skattskyldiga. Det torde icke föreligga någon anledning till antagande, att en till svenska kyrkan formellt icke ansluten ledamot av Stockholms stadsfullmäktige skulle vid behandlingen inom denna korporation av en kyrklig anslagsfråga komma att lägga mindre ansvarskänsla i dagen än någon hans trosfrände i riksdagen, då denne har att inom riksförsamlingen taga ställning till de kyrkliga organisations- och anslagsfrågor av gemenligen långt större räckvidd, som där förekomma.

En omständighet av större betydelse må här till slut beröras.

Vid det senast, år 1938, i Stockholm förrättade valet av kyrkofullmäktige utgjorde antalet röstande 17 procent av de röstberättigade. Vid stadsfullmäktigevalet i huvudstaden samma år var motsvarande procenttal 70. Vid de föregående kyrkofullmäktigevalen, åren 1934 och 1931, var valdeltagandet jämväl — om än större än år 1938 — förhållandevis synnerligen ringa, 33 procent respektive 27,6 procent av totalantalet vardera året röstberättigade. Dessa statistiska uppgifter rörande kyrkofullmäktigevalen hava sätillvida en allvarlig innebörd, som de äro ägnade att giva näring åt föreställningen, att den kyrkliga verksamhetens upprätthållande inom huvudstaden skulle vara ett särintresse för en fåtalig fraktion av dess befolkning. Det måste anses vara av uppenbar betydelse att i avseende å ansvaret för den ekonomiska uppgift, varom här är fråga, söka skapa och säkerställa en bättre och bredare förankring i huvudstadens väljarunderlag och därmed också i det borgerliga samhället. Hänläggandet till stadsfullmäktiges beslutanderätt av de kyrkligt-ekonomiska angelägenheterna måste sålunda även från här angiven synpunkt framstå såsom särdeles välbetänkt och för kyrkan gagnelig.

Den organisatoriska regleringen.

Vid ett överlämnande till stadsfullmäktige av beslutanderätten beträffande församlingarnas utgifts- och inkomstväsen kräves givetvis inrättande av ett särskilt centralt organ för hithörande frågor beredning. Detta be-

redningsorgan, här förslagsvis benämnt *kyrkonämnd*, bör tydligen erhålla i huvudsak enahanda ställning, som tillkommer stadens övriga, i tredje kapitlet lagen den 15 juni 1935 (nr 337) om kommunalstyrelse i Stockholm omförmälda nämnder. Till förebild för den närmare regleringen av kyrkonämnden synes lämpligen kunna tjäna Stockholms folkskoledirektion¹, dock att antalet ledamöter bör i kyrkonämnden kunna sättas lägre än 15 men med likväl i någon mån förstärkt representation för den kyrkliga sakkunskapen. Det bör i sådant syfte tillkomma Stockholms domkapitel att utse minst två ledamöter i nämnden, och kan det jämväl ifrågasättas, att en av de utav domkapitlet utsedda ledamöterna tillika skall fungera såsom ordförande i nämnden. För sådant fall böra givetvis samtliga nämndens övriga ledamöter utses av stadsfullmäktige.

För fullgörande av sina åligganden i avseende å den årliga statbehandlingen bör kyrkonämnden hava att före uppgörandet av sitt specialförslag över utgifter och inkomster för församlingssamfälligheten från varje särskild församling inhämta yttrande och förslag rörande dess behov och tillgångar.

Regleringen i övrigt beträffande kyrkonämnden samt dess och stadsfullmäktiges handläggning av på dem ankommande kyrkligt-kommunala ärenden ävensom regleringen i fråga om för de enskilda församlingarna eventuellt alltjämt erforderliga lokala beslutande och verkställande organ lärer, vid ett genomförande av förevarande organisationsalternativ A, i allt väsentligt bliva densamma som vid organisationsalternativ B. Rörande dessa frågor må det därför vara tillräckligt att här hänvisa till den redogörelse härför, som lämnas i de närmast efterföljande avsnitten av utredningen.

B. Gemensam kyrkligt-kommunal representation för Stockholm.

Det centrala beslutande organet.

Skulle ett åvägabringande nu omedelbart i enlighet med organisationsalternativ A av en enhetlig ekonomi för de borgerliga och kyrkliga kommunerna i Stockholm anses föregripa prövningen av förutsättningarna för en eventuell allmän reform av motsvarande innebörd för landets borgerliga och kyrkliga kommuner i gemen och skulle i följd härav angivna lösning av det föreliggande organisationsproblemet för huvudstaden, trots härför i det föregående anförda särskilda skäl, finnas icke för närvarande böra genomföras, måste tydligen, för ernående av åsyftad centralisering i förvaltningen, den organisatoriska regleringen med avseende å

¹ Stockholms folkskoledirektion utgöres för närvarande av 15 ledamöter, av vilka en — tillika ordförande — utses av stadskollegiet bland borgarråden, en av Stockholms domkapitel och 13 av stadsfullmäktige; domkapitlet utser en suppleant och stadsfullmäktige suppleanter till erforderligt antal.

huvudstadens kyrkligt-ekonomiska förhållanden anordnas efter den andra härförut berörda lösningslinjen, organisationsalternativ B. Den erforderliga gemenskapen i ekonomiskt hänseende mellan stadens särskilda församlingar lärer härvid, på sätt redan framhållits, lämpligast böra regleras på samma principiella grundval, varpå organisationen av den ekonomiska samfälligheten för Göteborgs stads församlingar blivit fotad genom 1931 års lag angående kyrkofullmäktige och kyrkonämnd i Göteborg.

I en särskild bilaga till denna utredning (bil. VIII) lämnas en kortfattad redogörelse för bestämmelserna i förenämnda lag ävensom för de stadganden, som jämlikt av Kungl. Maj:t utfärdade särskilda resolutioner gälla för de kyrkliga samfällighetsbildningarna i Malmö och Norrköping.

Det organ, som skall äga utöva beslutanderätten i en för Stockholm enligt organisationsalternativ B bildad kyrkligt-ekonomisk samfällighet, får alltså såtillvida anses givet, som sagda organ tydligen bör utgöras av en representation, sammansatt av särskilda för ändamålet valda kyrkofullmäktige. Ifrågavarande fullmäktige synas, såsom utgörande representanter för staden i dess helhet, böra utses för samfälligheten och ej för de särskilda församlingarna såsom sådana. Antalet fullmäktige torde med hänsyn till de på dessa ankommande uppgifternas begränsade art icke behöva fixeras så högt som till 100, vartill antalet stadsfullmäktige i huvudstaden för närvarande är bestämt, men synes, i betraktande av stadens betydande folkmängd och det stora antalet församlingar därstädes, i varje fall icke böra sättas lägre än 60 eller det antal, som är bestämt för samfälligheten i Göteborg. Angående rösträtten vid val av berörda gemensamma kyrkofullmäktige bör gälla, vad i sådant hänseende för närvarande är för Stockholm stadgat för val av kyrkofullmäktige i församling. Vad åter valbarheten angår, torde vägande skäl — ej minst hänsynen till den stora omflyttningsfrekvensen i huvudstaden — tala för, att denna för de ifrågavarande gemensamma kyrkofullmäktige icke inskränkes till vare sig viss församling eller viss valkrets för valet. Övriga för kyrkofullmäktige i församlingarna nu stipulerade kvalifikationsgrunder torde däremot böra oförändrade vinna tillämpning jämväl vid valen till kyrkofullmäktige för samfälligheten. Dessa val synas lämpligen icke böra företagas församlingsvis utan i ett mindre antal större valkretsar, varvid givetvis framstår som enklast och naturligast att anknyta valen i fråga till nuvarande stadsfullmäktigevalkretsar med valdistriktsindelning, följande församlingsindelningen.

Centralt verkställande organ.

I fråga om organisationen av det för samfälligheten erforderliga förvaltande och verkställande organet må till en början erinras om att motsvarande organ i flertalet kyrkliga samfälligheter utgöres av ett kyrkoråd, ofta

benämnt samfällda kyrkorådet. I Göteborg och Norrköping kallas det samma dock *kyrkonämnd*, vilken beteckning, i likhet med vad enligt organisationsalternativ A förordats, jämväl för nu förevarande fall synes vara den bäst lämpade för ifrågavarande organ inom den blivande samfälligheten i Stockholm.

Samtliga kyrkonämndens ledamöter böra enligt organisationsalternativ B, i likhet med vad för motsvarande fall eljest är föreskrivet, utses av samfällighetens kyrkofullmäktige. I Göteborg skola kyrkonämndens ledamöter utses ur de särskilda församlingarnas kyrkoråd, med en ledamot för varje församling. Redan med hänsyn till det väsentligt större antalet församlingar i Stockholm — för närvarande nitton — kan en dylik reglering härstädes knappast anses lämplig. Nämnden skulle i så fall komma att utgöra ett allt för tungrott förvaltningsorgan, och denna olägenhet skulle ytterligare skärpas vid nybildning av församlingar. För övrigt torde vissa principiella skäl få anses tala emot, att ledamotskapet i den centrala förvaltningsnämnden exklusivt förbehålles ledamöterna i de lokala förvaltningsorganen. Kyrkonämnden måste såsom regel i allt väsentligt rätta sina förslag i samfällighetens ekonomiska angelägenheter efter vad för stadssamhället i dess helhet befinnes ekonomiskt möjligt och ändamålsenligt. Det kan i betraktande härav icke vara lämpligt, att nämndens ledamöter utslutande utgöras av personer, vilka i egenskap av funktionärer hos de enskilda församlingarna måste förutsättas komma att i nämndens överläggningar intaga en icke obunden ställning. Riktigast synes fördenskull vara, att till ledamöter i kyrkonämnden skola av samfällighetens kyrkofullmäktige få fritt utses sådana inom staden boende personer, som gjort sig kända för allmänt kommunalt intresse och — oberoende av ledamotskap i lokal-församlings organ — uppfylla övriga för val till ledamot i kyrkoråd föreskrivna allmänna och särskilda behörighetsvillkor. Antalet ledamöter i kyrkonämnden synes med hänsyn till nämndens huvudsakliga uppgift såsom beredningsorgan kunna förslagsvis begränsas till tio.

Den för kyrkonämnden erforderliga speciella lokalkännenheten, vilken med nämndens här föreslagna sammansättning svårigen kan för varje fall finnas representerad bland nämndens ledamöter, torde liksom även den önskvärda personliga kontakten mellan kyrkonämnden och de lokala församlingsorganen på ett enkelt sätt kunna säkerställas genom särskild föreskrift om skyldighet för kyrkoherden eller annan representant för den enskilda församlingen att på kallelse företräda i nämnden och tillhandagå denna med nödiga upplysningar. Framförallt under kyrkonämndens behandling av de årliga statförslagen torde en dylik personlig anknytning till nämnden kunna bli av värde för den lokala församlingen. En föreskrift, som här sägs, torde vara önskvärd vid reglering såväl enligt organisationsalternativ A som enligt alternativ B.

Enligt de för den kyrkliga samfälligheten i Göteborg gällande bestämmelserna äga kyrkonämndens ordförande därstädes samt två av stadens av domkapitlet utsedda kyrkoherdar befogenhet att vid de gemensamma kyrkofullmäktiges sammanträden, även om de icke själva äro kyrkofullmäktige, yttra sig och framställa förslag men ej att deltaga i beslutet, varjämte liknande rätt tillkommer ordförande i lokalförsamlings kyrkoråd vid behandling av fråga, som angår den församlingen särskilt. För Stockholm synes en dylik reglering — fränsett beträffande kyrkonämndens ordförande — icke vara påkallad, därest kyrkoherdarna i församlingarna eller andra dessas representanter, i enlighet med vad ovan ifrågasatts, komme att beredas tillfälle att i kyrkonämnden bevaka församlingarnas intressen. Vid en reglering enligt organisationsalternativ A skulle, på sätt för övriga kommunala nämnder i Stockholm gäller, ledamot av kyrkonämnden kunna av stadskollegiet medgivas rätt att vid dess behandling av visst ärende vara tillstädes i kollegiet och deltaga i överläggningen med rätt att få sin mening antecknad till protokollet. Denna ordning lär vid ifrågavarande organisationsform kunna anses tillgodose i viss mån samma syfte som den i Göteborg kyrkonämndens ordförande tillerkända rätten att deltaga i kyrkofullmäktiges förhandlingar. Vid reglering enligt organisationsalternativ B däremot torde kyrkonämndens ordförande böra omedelbart medgivas enahanda rätt, som, enligt vad ovan sagts, i Göteborg tillkommer samme funktionär.

Vid sistnämnda organisationsalternativ, då kyrkonämndens samtliga ledamöter vore avsedda att utses av kyrkofullmäktige, synes kyrkonämnden böra tillerkännas befogenheten att själv inom sig utse sin ordförande.

**Samverkan vid statberedningen mellan
den borgerliga kommunens och den
kyrkliga samfällighetens organ.**

I den tidigare framställningen torde ha klarlagts, vilka betydande olägenheter i allmänhet måste anses vara förbundna med den bristande enhetligheten i avseende å utgiftsväsendet och beskattningen inom territoriellt med varandra sammanfallande borgerliga och kyrkliga kommuner, ävensom att olägenheterna därav med särskild styrka framträtt i Stockholm. Uppenbart är, att dessa olägenheter icke skulle kunna för huvudstadens del effektivt avlägsnas annorledes än genom en reform enligt i det föregående framlagt organisationsalternativ A. För vinnande i någon mån av en förbättrad ordning i hithörande hänseenden även vid en reglering enligt nu behandlade organisationsalternativ B synes lämpligen föreskrift böra meddelas om en viss obligatorisk samverkan vid den årliga statberedningen mellan vederbörande organ för, å ena sidan, Stockholms borgerliga kommun och, å andra sidan, den kyrkliga samfälligheten därstädes. Förslagsvis torde i sådant syfte böra stadgas skyldighet för kyrkonämnden att, sedan ett preliminärt

förslag till utgifts- och inkomststat för samfälligheten blivit inom kyrkonämnden upprättat, däröver inhämta yttrande av Stockholms stads drätsel-nämnd. Först sedan detta den borgerliga kommunens centrala statberedande organ därigenom satts i tillfälle att göra de erinringar mot kyrkonämndens preliminära förslag, som kunde finnas betingade av det föreliggande allmänna budgetläget för staden och andra på den kommunala uttaxeringen därstädes för året inverkan särskilda förhållanden, skulle kyrkonämnden äga att uppgöra slutliga statförslag för samfälligheten. Det av drätsel-nämnden i frågan avgivna yttrandet bör givetvis åtfölja statförslagen till kyrkofullmäktige.

**För samfällighetsbildningen påkallade förändringar i avseende å
de enskilda församlingarnas nuvarande författningsmässiga
organisation.**

För ordnandet av en centraliserad kyrkligt-ekonomisk förvaltning i huvudstaden efter någon av de härförut uppdragna huvudlinjerna (organisationsalternativ A eller B) kvarstår till övervägande, vilken organisatorisk reglering i följd därav påkallas beträffande de lokala församlingarnas enskilda organ.

I första hand uppställer sig härvid frågan, huruvida det kan anses erforderligt att vid sidan av den för alla församlingarna gemensamma representationen — stadsfullmäktige, respektive kyrkofullmäktige — bibehålla särskilda församlingsrepresentationer.

Kyrkofullmäktige i församlingarna i Stockholm sammanträda ordinärt blott två gånger om året, på våren före utgången av maj månad för beslutsfattande i anledning av berättelsen om föregående årets räkenskaper och förvaltning och på hösten före utgången av november månad för fastställande av församlingens utgifts- och inkomststater samt anställande av val till de befattningar inom församlingen, vilka vid årets slut bliva lediga, samt av revisorer och revisorssuppleanter. Ehuru rätt till extra sammanträden finnes, hållas sådana endast sällan.

En undersökning har företagits rörande naturen av samtliga de ärenden, som under åren 1937 och 1938 varit hänskjutna till prövning och avgörande av de beslutande organen i de särskilda församlingarna. Syftet med denna undersökning har närmast varit att utröna, i vilken utsträckning ärenden av icke-ekonomisk innebörd under ifrågavarande år varit föremål för församlingarnas kyrkofullmäktiges behandling. Resultatet av undersökningen har sammanställts i efterföljande tablå (tab. XI).

Tablå XI.

I de territoriella församlingarna i Stockholm handlagda ärenden

ärendets art	av kyrkofullmäktige						å kyrko- stäm- ma
	under år 1937			under år 1938			
	å ordinarie sammanträde		å extra sam- man- träde	å ordinarie sammanträde		å extra sam- man- träde	
	maj	nov.		maj	nov.		
i antal församlingar							
<i>Församlingsområdet — församlings- organisationen:</i>							
reglering av församlingsgränserna	—	—	—	3	—	1	—
antal kyrkofullmäktige	—	—	—	—	—	—	2
valkretsindelning, dag för fullmäktigeval, röstsammanräkning	1	4	2	2	1	1	—
anmälan om ny kyrkofullmäktig	4	6	1	2	2	6	—
godkännande av avsägelse, anmälan om avgång av fullmäktig	9	8	2	3	1	1	—
böter för utevaror från sammanträde . . .	—	—	—	—	1	1	—
godkännande av avsägelse av kyrko- eller skolrådsledamot	—	—	1	1	1	—	—
föreskrifter om revisors kallande	1	—	—	—	—	—	—
<i>Församlingsverksamheten:</i>							
ordnande av sammanträdeslokal	1	—	—	—	—	—	—
kungörande av sammanträden, notifice- ring av förhandlingar, protokolls tryck- ning	1	1	—	—	1	1	—
upprätthållande av församlingsbibliotek . .	—	1	—	—	—	—	—
ersättning för deltagande i kommitté och i styrelsesammanträde med församlings- institution	—	—	—	2	—	—	—
kostnad för prästvallängd	1	—	—	—	—	—	—
nya psalmbokens tagande i bruk	—	1	2	1	—	11	—
inköp av psalm- och koralböcker	1	—	—	—	—	1	—
<i>Val:</i>							
ordf. och vice ordf. i fullmäktige	—	19	—	—	19	—	—
revisorer för församlingsräkenskaper . . .	—	19	—	—	19	—	—
ledamöter i beredningsutskott	1	—	—	1	—	—	—
kompletteringsval till kyrko- och skolråd samt av revisorer	3	5	1	3	4	—	—
klockare	—	—	—	—	—	—	3
kantor (organist)	—	—	—	—	—	—	3
ledamot i boställsnämnd	—	—	—	—	1	—	—
styrelseledamot och revisor för donations- fond eller särskild institution	1	6	—	—	6	—	—
<i>Tjänstebefattningar:</i>							
ändring i prästerliga organisationen . . .	1	—	—	—	—	—	—
återbesättning av klockar- och kantors- befattning	—	1	—	—	—	—	—
anställande av nya betjänte	1	1	—	—	1	—	—
instruktion för befattningshavare	1	—	1	—	—	—	—
<i>Avlönings- och pensionsförmåner:</i>							
prästerliga lönetillägg	—	3	—	—	2	—	—
bostadsförmån/hyresbidrag och reseanslag åt präst	1	1	—	3	—	2	—

I de territoriella församlingarna i Stockholm handlagda ärenden							
ärendets art	av kyrkofullmäktige						å kyrko- stäm- ma
	under år 1937			under år 1938			
	å ordinarie sammanträde		å extra sam- man- träde	å ordinarie sammanträde		å extra sam- man- träde	
	maj	nov.		maj	nov.		
i antal församlingar							
avlönings- och pensionsbestämmelser för församlingens icke-prästerliga befattningshavare	1	4	1	4	1	1	—
lön/arvode åt betjänte, funktionärer och revisorer	5	1	—	4	2	—	—
understöd (pension/pensionstillägg) till f. d. befattningshavare samt änka efter präst, betjänte m. fl.	5	3	—	2	1	—	—
<i>Utgifts- och inkomststater:</i>							
prästerskapets avlöning, allmän kyrkoavgift, kyrkokassa, skolkassa, församlingsbibliotek, församlingskyrkogård samt columbarium	—	19	—	—	19	—	—
<i>Anskaffande och disposition av medel:</i>							
upplåning	1	—	—	1	1	1	—
debitering av skogsaccis	1	—	—	1	—	—	—
disposition av överskott	2	—	—	2	1	—	—
anmälan om överskridet anslag	2	1	—	—	—	1	—
uppläggande av fond (kassaförlags-, pensions-, byggnads-, reparations- och försäkringsfond)	—	3	—	1	3	—	—
<i>Församlings- och andra institutioner:</i>							
anordnande av ny institution	—	—	—	1	1	—	—
nytt eller tilläggsanslag till institution	3	12	2	5	8	—	—
församlingsinstitutions organisation	1	2	—	1	—	—	—
besök av fullmäktige vid församlingsinstitution	1	—	—	—	—	—	—
<i>Kyrka, annan fastighet, inventarier:</i>							
förvärv och överlåtelse av fastighet	2	—	—	1	2	2	—
upplåtelse av och från ecklesiastikt löne- boställe	—	—	—	1	1	—	—
förvaltning och upplåtelse (uthyrning) av annan fastighet	1	3	—	1	1	—	—
nybyggnad (utredning angående och kostnad för)	4	3	1	3	3	1	—
förbättrings- och underhållsarbeten å fastighet	2	2	1	4	1	—	—
underhåll av kyrkogård och annan plantering, kyrkogårdsstängsel, urlund	1	2	—	3	1	—	—
anskaffning och underhåll av inventarier, inredningsarbete	1	2	2	2	5	—	—
avskrivning å fastigheter och inventarier	1	1	—	1	1	—	—
<i>Donationsmedel:</i>							
mottagande av donation	3	4	—	1	5	—	—
disposition av och ändring i bestämmelserna rörande avkastning av donationsfond, reglemente för donationsfond	1	—	—	2	1	—	—

I de territoriella församlingarna i Stockholm handlagda ärenden							
ärendets art	av kyrkofullmäktige						å kyrkostämman
	under år 1937			under år 1938			
	å ordinarie sammanträde		å extra sammanträde	å ordinarie sammanträde		å extra sammanträde	
	maj	nov.		maj	nov.		
i antal församlingar							
<i>Revisionsberättelser:</i>							
förvaltningen av och räkenskaperna för församlingskassorna	19	—	—	19	—	—	—
förvaltning av och räkenskaper för donationsfonder och särskilda institutioner	11	—	—	10	1	—	—
<i>Yttranden över besvär m. m.:</i>							
delgivning av besvär över val av organist	—	—	—	—	—	—	1
delgivning av besvär och utslag beträffande val och annat fullmäktigebeslut	2	1	1	1	1	1	—
överklagande av utslag beträffande fullmäktigebeslut	—	—	—	—	—	1	—
yttrande i Stockholms stiftsfråga	—	—	1	—	—	—	1
<i>Diverse:</i>							
församlingens kyrkoherdes begravning . .	1	—	—	—	—	—	—
anslag till gravunderhåll	—	—	—	—	1	—	—
kyrkobeskrivning, porträttmålning, bildarkiv, hembygdsfilm samt högtidlig-hållande av jubileum	3	—	—	1	2	—	—

Förutom de två ordinarie sammanträdena årligen hölls i Stockholm *extra sammanträden med kyrkofullmäktige* i sammanlagt

9 församlingar under år 1937, därav i en församling två sammanträden och i de övriga ett vardera, samt

13 församlingar under år 1938, därav i tre församlingar två sammanträden och i de övriga ett vardera — flertalet av ifrågavarande sammanträden detta år uteslutande i anledning av den nya psalmbokens tagande i bruk.

Kyrkostämman hölls i Stockholm i inalles

4 församlingar under år 1937, varav i en församling tre gånger och i de tre övriga en gång vardera, samt likaledes

4 församlingar under år 1938, varav i två församlingar två gånger och i de två övriga en gång vardera.

Av det sextiotal ämnesgrupper, vartill de av kyrkofullmäktige och å kyrkostämman handlagda ärendena i nämnda tablå hänförs, äro synbarligen flertalet av den beskaffenhet, att de hava omedelbar ekonomisk innebörd eller i varje fall kunna — mer eller mindre direkt — få ekonomiska konsekvenser. Blott sådana ärenden, som i tablån sammanförts under huvudgrupperna »Församlingsområdet—församlingsorganisationen», »Val» samt »Yttranden över besvär m. m.», jämte ett fåtal till »Församlings-

verksamheten» och »Tjänstebefattningar» hänfödda ärenden torde kunna förutsättas i huvudsak vara av icke-ekonomisk innebörd. Av sistberörda ämnesgrupper, inalles något över tjugutalet, skulle emellertid, därest vid centralisering av den ekonomiska förvaltningen på hithörande område fullmäktigesystemet tillika avskaffades för lokalförsamlingarna, ytterligare nära hälften, såsom allenast gällande val av fullmäktige och vad därmed eller med den ekonomiska förvaltningen äger samband, icke längre komma att tillhöra den enskilda församlingens angelägenheter. Bland återstående ämnesgrupper förekomma tre slag av ärenden, vilka redan nu skola handläggas av församlingen å kyrkostämma. Av alla de i tablån upptagna kyrkofullmäktigeärendena skulle följaktligen, efter genomförandet av planerad centralisering av de ekonomiska angelägenheterna, till handläggning inom den enskilda församlingen endast komma att kvarstå frågor om: *reglering av församlingsgränserna, avsägelse av kyrko- och skolrådsledamotskap, ordnande av sammanträdeslokaler för kyrko- och skolråd, användningen av psalm- och koralböcker vid gudstjänsterna, val av ledamöter i kyrko- och skolråd m. m., val av ledamot i boställsnämnd, återbesättande av klockar- och organistbefattning samt besvär och utslag beträffande val och annat beslut i här angiven angelägenhet och dylikt utslags överklagande ävensom yttranden i remitterade ärenden.* Samtliga dessa ämnen hava, bortsett från frågorna om ny psalmbok och om val av kyrko- och skolrådsledamöter, under de ifrågavarande två åren 1937 och 1938 i alla församlingarna tillhoppa förekommit i endast ett tjugutal fall, och frågan om ny psalm- eller koralbok är tydligen ett ämne, som blott sällan återkommer.

Arten av de ärenden, som, enligt vad den nu verkställda undersökningen utvisar, normalt förekomma till handläggning hos församlingarnas kyrkofullmäktige, giver alltså tydligt vid handen, att, om beslutanderätten i församlingarnas alla ekonomiska frågor övertages av en församlingarna samfällt företrädande central representation, antalet församlingsangelägenheter av materiell natur, som alltjämt skulle påkalla ett avgörande av ett den enskilda församlingens eget beslutande organ, bleve ytterst ringa. Med hänsyn till fåtaligheten, för att icke säga den rent sporadiska förekomsten, av dessa återstående församlingsärenden torde det vara uppenbart, att ett bibehållande av kyrkofullmäktige i de särskilda församlingarna i huvudstaden blott skulle kunna försvaras, därest tvingande skäl till anlitande även i fortsättningen av dylika lokala representationer föreläge. Så kan dock icke vara fallet. Att uppmärksamma är nämligen, att församlingarnas beslutanderätt för närvarande jämligt gällande lag om församlingsstyrelse i Stockholm, såsom ock av tablån härförut framgår, i vissa frågor utövas omedelbart av församlingsmedlemmarna å kyrkostämma. Sålunda skall för-

samling å kyrkostämma företaga val av organist och klockare. Å kyrkostämmas handläggning kunna jämlikt nuvarande författningsreglering till och med ankomma enstaka ärenden med ekonomisk innebörd, såsom frågor om förhöjning av prästlön enligt 9 § gällande prästlöneregleringslag samt om den prästerliga organisationen för särskilt fall, som i 10 § samma lag avses.

Mot kyrkostämmans lämplighet såsom beslutande organ i församlingar med den folkmängdsnumerär, varom här är fråga, kunna visserligen, på sätt redan i det föregående framhållits, i och för sig framställas giltiga invändningar. Med avseende å sådana snävt begränsade uppgifter, som jämlikt sammanställningen i tablå XI kunna antagas komma att efter ett avskiljande av alla de ekonomiska angelägenheterna, kvarstå för församlingarnas egna avgöranden, måste dessa invändningar likväl få anses hava mindre reell betydelse. Några avgörande praktiska betänkligheter i övrigt torde ej heller föreligga mot att dessa kvarstående ärenden i huvudstadens församlingar överlämnas till kyrkostämmornas befattning. En motsvarande ordning är sedan länge gällande för Göteborg.

Av de å handläggning av kyrkostämmorna i huvudstadsförsamlingarna efter genomförandet av här föreslagen organisationsreform ankommande ärendena skulle den måhända mest maktpåliggande uppgiften bliva valen av ledamöter i församlingarnas egna kyrkoråd samt, så länge skolråden ansåges böra bibehållas, valen av ledamöter i dessa. Därjämte skulle i de församlingar, där församlingsbibliotek ännu upprätthålles, församlingskyrkogård särskilt förvaltas eller ecklesiastikt löneboställe finnes, på kyrkostämman ankomma att utse ledamöter i biblioteksstyrelse, kyrkogårdsnämnd samt boställsnämnd och boställsstyrelse.

Avgränsningen av de centrala och de lokala organens befogenheter.

Jämlikt de härförut framlagda förslagen skulle, efter genomförandet av däri förordade centralisering av den kyrkligt-ekonomiska menighetsförvaltningen i Stockholm, beslutanderätten komma att för den kyrkliga samfälligheten utövas av huvudstadens stadsfullmäktige eller av för huvudstaden samfällt utsedda kyrkofullmäktige och för en var av de territoriella församlingarna av församlingsmedlemmarna själva å kyrkostämma. Enligt samma förslag skulle ärendenas beredning, verkställighet av beslut och förvaltningen i övrigt komma att för samfälligheten ombesörjas av ett centralt organ, kyrkonämnden, och för den enskilda församlingen av dess kyrkoråd — eventuellt därjämte av skolråd eller annan inom församlingen

tillsatt särskild styrelse. Fördelningen mellan samfälligheten och de lokala församlingarna av befogenheterna med avseende å de församlingskommunala angelägenheternas handhavande skulle fotas på principen, att till kompetensområdet för samfälligheten och dess organ hänföras alla för huvudstadens församlingsväsende förekommande ekonomiska angelägenheter men endast dessa och vad därmed äger förvaltningsmässigt samband, medan beslutanderätten i och vården om övriga för en församling gemensamma kyrkliga angelägenheter även i fortsättningen förbehållas vederbörande församling enskilt.

Såsom en given och med hänsyn till förvaltningsomläggningens finansiella syfte naturlig konsekvens följer härvid i första hand,

att allt vad församlingarna såsom sådana tillhör — i fastighet eller i rörligt kapital, i inkomstgivande rättighet eller eljest i lös egendom — skall ställas till samfällighetens förfogande för att av denna, inom ramen för kommunal rådighet över sådan egendom, disponeras för samfällighetens samfällda behov,

att vad av sådan egendom härflyter liksom även inkomstmedel, som eljest tillkomma församlingarna eller någon av dessa, skall anses såsom inkomst för samfälligheten till täckande av dess, för församlingarna samfällt bestämda utgifter,

samt *att* vad därutöver finnes erforderligt för tillgodoseende av samfällighetens — alltså samtliga församlingarnas såväl gemensamma som enskilda — medelsbehov, skall av samfälligheten anvisas och genom dess försorg anskaffas,

och *att* följaktligen såväl upplåning som uttaxering för församlingsändamål skall ankomma ensamt på samfälligheten såsom sådan.

Ansvar för all å här berörd egendom vilande skuld och med densamma i övrigt förbundna förpliktelser skall givetvis med förvaltningsreformens genomförande helt övertagas av samfälligheten.

Den egendom, varom sålunda främst blir fråga, utgöres av all den fasta och lösa egendom, som finnes omedelbart för församlingsverksamheten anskaffad: församlingskyrkor, församlingshus och övriga helt eller delvis av församlingsmedel bekostade, för särskild verksamhet disponerade fastigheter jämte härtill hörande eller eljest i församlingsverksamheten nyttjade inventarier, ävensom av sådana församlingarnas kapitaltillgångar, som uppkommit genom besparingar eller genom direkta, för bestämda ändamål gjorda avsättningar av uttaxerade eller annorledes influtna församlingsmedel.

Församling	Donationsfonder ¹⁾ , förvaltade av				Övriga donationsfonder ²⁾				Samtliga donationsfonder					
	kyrkorådet		skolorådet		antal	däru i fastig- heter	kronor	förmögen- het	kronor	däru i fastig- heter	kronor	antal	förmögen- het	kronor
	antal	förmögen- het	antal	förmögen- het										
		kronor	kronor	kronor		kronor	kronor	kronor	kronor	kronor	kronor		kronor	kronor
Storkyrko	59	1 444 381	868 000	26	124 441	—	—	—	12	59 649	41 500	97	1 628 471	907 500
Klara	54	719 381	559 419	4	37 419	—	—	—	1	807 778	—	59	1 564 578	559 419
Jakobs	37	439 886	450 000	8	19 075	—	—	—	1	85 410	—	46	544 371	450 000
Johannes	34	495 011	—	8	86 636	—	—	—	—	—	—	42	581 647	—
Adolf Fredriks	58	519 715	90 000	8	18 023	—	—	—	3	172 079	143 900	69	709 817	233 900
Gustav Vasa	32	209 015	—	9	41 886	—	—	—	—	—	—	41	250 901	—
Matteus	27	312 142	—	10	18 105	—	—	—	—	—	—	37	330 247	—
Kungsholms	26	208 808	—	3	14 738	—	—	—	1	361 368	325 000	30	584 914	325 000
S:t Görans	23	187 576	—	3	15 000	—	—	—	1	55 000	—	27	257 576	—
Engelbrekts	37	461 084	47 000	9	62 223	—	—	—	—	—	—	46	523 307	47 000
Hedvig Eleonora	42	399 055	155 000	6	54 670	—	—	—	—	—	—	48	453 725	155 000
Oscars	33	324 457	—	9	85 245	—	—	—	1	240 625	—	43	650 327	—
Katarina	59	1 688 650	473 500	34	203 850	190 529	—	—	5	34 833	—	98	1 927 333	664 029
Sofa	32	236 621	20 000	20	107 520	—	—	—	1	10 000	—	53	354 141	20 000
Maria	43	373 340	10 000	15	110 509	—	—	—	1	25 000	—	59	508 849	10 000
Högalds	27	185 696	—	10	40 856	—	—	—	—	—	—	37	226 552	—
Brännkyrka	6	55 088	—	3	38 470	—	—	—	—	—	—	9	93 558	—
Enskede	6	59 498	—	4	15 915	—	—	—	—	—	—	10	75 413	—
Bromma	3	16 853	10 000	3	18 547	—	—	—	—	—	—	6	35 400	10 000
Hela staden	638	8 336 257	2 680 919	192	1 113 128	190 529	—	—	27	1 851 742	510 400	857	11 301 127	3 381 848

¹⁾ Här avses dels direkt av vederbörande församling genom dess organ, dels av församlingsorganet i egenskap av särskild stiftelsestyrelse förvaltade donationsfonder.

²⁾ Med övriga donationsfonder avses sådana, som förvaltas av särskild annan styrelse än vederbörande församlingsorgan men varav avkastningen likväl — helt eller delvis — i någon form kommer församlingen till godo.

³⁾ Här ingå fyra för Adolf Fredriks, Gustav Vasa och Matteus församlingar gemensamma donationsfonder med en sammanlagd förmögenhet av 176,142 kronor.

⁴⁾ Denna fond, vilken här helt har förts på Kungsholms församling, är gemensam för Kungsholms och S:t Görans församlingar.

Församlingarnas donationsfonder.

Särskild uppmärksamhet påkalla emellertid därjämte de inom Stockholms territoriella församlingar förefintliga, i en eller annan form till församlingarnas disposition ställda tillgångar, som utgöras av donationer av enskilda eller liknande anslag. Dylika, än i penningar och värdepapper fonderade, än i fastigheter eller annorledes i särskilda inrättningar nedlagda tillgångar — här gemensamt benämnda *donationsfonder* — finnas, såsom känt är, till betydande värden inom huvudstadens församlingar. I flertalet fall torde dispositionen av desamma vara genom föreskrift av vederbörande givare bunden till visst ändamål. I avseende å den omedelbara förvaltningen kan sådan donationsfond, ehuru avkastningen av densamma förbehållits viss församling eller församlingsinstitution, såtillvida vara fristående i förhållande till vederbörande församling, att för fonden finnes anordnad särskild styrelse, som ej utgöres av något församlingens organ. Oftast förvaltas dock dessa fonder antingen direkt av församlingen genom dess organ eller av vederbörande församlingsorgan — kyrkoråd, skolråd — i egenskap av styrelse för fonden (stiftelsen) och även för fall, där särskild annan styrelse finnes, lärer merendels denna för sin förvaltning vara redovisningsskyldig till församlingen.

Det har ansetts vara av betydelse för den föreliggande utredningen att erhålla kännedom om, i vilken omfattning dylika till församlingsverksamheten anknutna donationsfonder förekomma inom en var av huvudstadens församlingar. Den undersökning, som härför har verkställts, grundar sig på inom Stockholms stads statistiska kontor tillgängliga och därutöver från församlingarna under hand inhämtade uppgifter och avser förhållandena vid utgången av år 1938. (Under församlingarnas fattigvårdsstyrelsers förvaltning stående fonder hava härvid icke medtagits.) Resultatet av denna undersökning är sammanställt i härförut intagen tablå (tab. XII).

De sålunda sammanställda uppgifterna rörande församlingarnas donationsfonder utvisa, vilka förhållandevis betydande kapitaltillgångar, som i och med dessa, företrädesvis från en äldre tid härrörande anslag finnas för församlingsverksamheten i huvudstaden uppsamlade, men också med vilken ojämnhet sådana medel råkat falla på de särskilda församlingarnas lott. Denna ojämnhet framstår än mera markant, om man för varje församling utslår summan av dess samtliga ifrågavarande donationsmedel per individ av församlingens mantalsskrivna folkmängd. Förhållandet må här, på grundval av folkmängdsförhållandena den 31 december 1938, belysas med följande tablå (tab. XIII).

Det är känt, att här omhandlade donationsmedel till övervägande del utgöras av anslag för tillgodoseende av i församlingsverksamheten — sådan

Tablå XIII.

Församling	Förmögenhet per invånare kronor	Församling	Förmögenhet per invånare kronor	Församling	Förmögenhet per invånare kronor
Storkyrko	159: 58	Kungsholms	12: 26 ¹	Sofia	13: 02
Klara	211: 34	S:t Görans	8: 69 ¹	Maria	22: 34
Jakobs	80: 83	Engelbrekts	17: 36	Högalids	5: 98
Johannes	26: 91	Hedvig Eleonora	20: 43	Brännkyrka	2: 72
Adolf Fredriks	37: 12 ¹	Oscars	16: 00	Enskede	2: 71
Gustav Vasa	13: 18 ¹	Katarina	33: 14	Bromma	0: 73
Matteus	7: 43 ¹			Hela staden	19: 78

¹ Vid uträknandet härav har med annan församling gemensam donationsfond uppdelats i lika delar på vederbörande församlingar.

denna i huvudstaden utvecklat sig — ingående eller därmed eljest närstående sociala och andra humanitära ändamål och främst härvid omvårdnaden av församlingarnas fattiga och sjuka samt barn och ålderstigna. Såsom redan förut framhållits, hava de under senare tid tillkomna församlingarna i vissa av huvudstadens ytterzoner i allmänhet den starkast växande folkmängden men samtidigt ett förhållandevis lägre taxerat inkomstbelopp, räknat per församlingsmedlem. De äldre, mera citybetonade församlingarna med sin avtunnande folkmängd äro i detta hänseende ojämförligt bättre situerade. På sätt framgår av de här ovan intagna tablåerna, är det emellertid just dessa senare mera gynnade församlingar, som därjämte — såväl i sammanlagt belopp som i belopp per invånare — disponera över de största tillgångarna i donationsmedel. I de nyare och folkrikare församlingarna med lägre allmän ekonomisk standard, varest behovet av vårdnadsanordningar, som ovan nämnts, merendels torde vara störst, är däremot tillgången på dylikt uppsamlat kapital för understöd av sådana anstalter i regel minst. Den oegentlighet, som här föreligger, blir med den pågående utvecklingen i bosättningshänseende inom församlingarna för varje år allt mera accentuerad.

Det torde för de i frågan insatta sedan länge stått klart, att det gällande rättsläget i Stockholm på hithörande speciella område inbjuder till den mest befogade kritik. Det missförhållande, som här berörts, har också av gammalt med skärpa påtalats.¹

¹ I sin bekanta på 1850-talet utgivna roman »Sonen av söder och nord» låter författaren, kommunalpolitikern i Stockholm August Blanche, två fingerade personer, en svensk såsom främling i Paris och en fransman, anställa vissa jämförelser beträffande organisationen av fattigvårdsväsendet i de båda länderna.

Efter att hava framhållit de fördelar, som man i Paris vunnit genom inrättandet av stora centraliserade försörjningsinrättningar, låter Blanche svensken omnämna, att det i Stockholm finnes en

Den föreslagna allmänna förvaltningsreformen komme att för församlingsväsendet i Stockholm medföra ett rättsläge, som — sakligt sett — bleve liktydigt med att alla de territoriella församlingarna därstädes i *ekonomiskt hänseende* sammanföras till *en* församling. Det måste med hänsyn härtill anses vara lika naturligt som angeläget att i förevarande sammanhang omsider åvägabringas en förändrad reglering även i fråga om de här omförmälda donationsfondernas disposition. I första hand lärer denna förändrade reglering böra avse tillgångar av sådant slag, som i vederbörande lokalförsamlings egen regi förvaltas och vartill äganderätten tillkommer respektive församlingar, samt de donationsfonder, som visserligen äro att anse såsom fristående stiftelser, men för vilka vederbörande församlingsorgan (kyrkoråd, skolråd) är insatt såsom stiftelsens styrelse. De tillgångar, som här avses, böra tydligen, i enlighet med vad ovan framhållits, överföras till central förvaltning. Förvaltningsbefogenheterna torde härvid böra övertagas, beträffande tillgångar, som anslagits till främjande av ändamål, vilka sammanhöra med församlingsvården i egentlig mening eller annan församlingarnas kyrkliga verksamhet, av den blivande *kyrkonämnden* samt beträffande medel, som anslagits till ändamål sammanhörande med folkundervisningsväsendet, av *folkskoledirektionen* och i övrigt av den stadens centrala nämnd (barnavårdsnämnden, fattigvårdsnämnden etc.), till vars verksamhetsområde medlen i fråga närmast kunna anses knutna. Där för donationsfond (stiftelse) finnes insatt särskild styrelse, som ej ut-

fattigförsörjningsanstalt för varje församling med var sin fattigdirektion och särskilda avlönade kamrerare och kassörer. Fransmannen har härtill anmärkt, att sådant syntes bliva dyrt och komma att medföra en onödig kostnad, enär »den, som kan föra räkenskaper för 100 fattighjon, lika lätt kan föra dem för 1 000, för 2 000 och så vidare».

»Det har», replikerar härefter svensken, »många gånger allvarligen varit fråga om att hava en gemensam fattigvård för hela Stockholm, men frågan har alltid strandat mot den omständigheten, att det under tidernas förlopp funnits flera förmögna och människoölskande församlingsbor, som uteslutande till *sin* församlings fattigvård givit betydliga summor, till följd varav man icke ansett sig kunna sammanslå alla fattighusen, emedan då även summorna måste sammanslös, varigenom helt klarligen de ädle givarnas vilja och mening skulle förbises.»

»Men vad de ädle döde givit kommer ju i alla fall, och oaktat centralisationen, vars och ens fattiga församlingsbor till godo?»

»Visserligen... men det skulle lätt kunna hända, att några riksdaler av den summa, som den ädle döde anslagit åt sin församlings fattiga, komme att springa över till en annan församlings fattiga, och det vore genast ett streck i räkningen för de ädle döde.»

»Men är det då icke troligt att de ädle döde i en högre värld skulle vara lika belåtna, om vad de en gång, obekanta med centralisationens fördelar, skänkt sin församlings fattiga, komme vilken fattig som helst till godo?»

»Visserligen är det troligt, men det är icke bevisat och i Sverige fordras minst två vittnen, innan man kan antaga ett faktum för klart och ostridigt.»

»Dessutom är det ju tänkbart att en församling, som har många ädle döde, kan få mer än den behöver, då däremot en annan, som kanske har ingen ädel död, får alls intet. På det sättet skulle de ädle döde, i stället för välgärningar hava gjort sitt samhälle verkliga otjänster?»

»Det tycks visserligen så vid det sista, om ej just vid det första påseendet... men», tillägger främlingen patetiskt, »de ädle dödes vilja måste aktas och helighållas!»

»Nå», utropar fransmannen ännu mer patetiskt, »hava då de närvarande och kommande släkterna intet anspråk på aktning och helgd?... Är det ej dessa egentligen som hava gott eller ont av det förlutna?... Är det något gott, välan, låt dem behålla det då!... Är det något ont, låt dem ej oskyldigt lida för det förlutnas brister... Det tillhör en vis styrelse att jämna förhållandena.»

göres av något församlingens organ, men åt församlingen inrymts inseendet över medelsförvaltningen, torde även en sådan, den enskilda församlingen nu tillkommande kontrollbefogenhet böra hänläggas till vederbörande centrala organ.

Såsom den huvudsakliga riktlinjen för nyregleringen av nu omhandlade tillgångar synes härjämte böra gälla, att tillgångarna, där större samhällelig nytta därigenom kan utvinnas av desamma, göras tillgängliga för befolkningen inom huvudstaden i dess helhet eller, i fråga om tillgångar avsedda enbart för kyrkliga ändamål, för befolkningen inom huvudstadens samtliga territoriella församlingar såsom en enhet. Tillgångarna skulle därigenom, inom ramen för donationsändamålet i övrigt, kunna nyttiggöras för denna befolkning utan avseende å bostadsadressen. En specifik undersökning synes i sådant syfte böra äga rum av alla här ifrågakommande donationsurkunder till utrönande av, i vad mån en dylik ändrad disposition av donationsfonderna förutsätter permutation av de beträffande desamma nu gällande bestämmelserna.

Kyrkoråden.

Den bärande delen i huvudstadens nuvarande församlingsorganisation representeras utan tvivel av kyrkoråden. Av en företagen undersökning av kyrkorådsprotokollen för vissa av Stockholms församlingar (se: bil. IX) synes framgå, att den behörighetsgräns, som församlingsstyrelselagen för Stockholm sökt uppdraga för dessa förvaltande och verkställande organ, icke alltid så strängt iakttagits. En tendens till utökning av de fall, där kyrkorådet enligt berörda lag må självständigt besluta och, utan hänvändelse till kyrkofullmäktige eller kyrkostämman, träffa för församlingarna bindande avgöranden, kan här lätt nog skönjas. Den behörighetsförskjutning, som sålunda ägt rum, torde dock icke varit ägnad att ingiva några större betänkligheter. Man kan tvärtom förmoda, att den mindre formbundna praxis, som här fått utveckla sig, i flertalet fall varit till båtnad för ärendenas praktiska handläggning.

Med den omorganisation av församlingsväsendet i Stockholm, som i det föregående föreslagits, komme tydligen anspråken på kyrkorådets effektivitet, även om vissa arbetsuppgifter frångå dem, icke att förringas, utan fastmer av dem krävas större initiativkraft och omtanke om den egna församlingens angelägenheter. Av vikt synes fördenskull vara, att det större mått av självständighet, som kyrkoråden inom sitt verksamhetsområde redan genom praxis erhållit, legaliseras och på lämpliga punkter ytterligare utbygges.

Vid genomförandet av den föreslagna förvaltningsreformen efter i det föregående angivna riktlinjer torde det härjämte komma att visa sig lämpligt, att samfälligheten beredes möjlighet att i avseende å särskilda för-

valtningsangelägenheter uppdraga åt vederbörande kyrkoråd verkställigheten av beslut och den omedelbara förvaltningen i övrigt. Särskilt torde detta befinnas praktiskt i fråga om meddelandet av arbetsföreskrifter för församlingens kyrkobetjante och i avseende å den löpande förvaltningen av viss fast egendom, såsom församlingskyrkan, församlingshus och dylikt.

I fråga om kyrkorådets blivande medverkan vid den samfällda årliga statbehandlingen för huvudstadsförsamlingarna må här vidare — på sätt i det föregående delvis redan berörts — särskilt påpekas, att kyrkonämnden enligt organisationsalternativ A årligen skulle hava att uppgöra och till stadskollegiet ingiva sitt specialförslag över samfällighetens utgifter och inkomster, under det att nämnden i fråga enligt organisationsalternativ B för varje år skulle äga uppgöra och till samfällighetens kyrkofullmäktige ingiva ett definitivt förslag till utgifts- och inkomststat för samfälligheten. På kyrkorådet — ävensom i förekommande fall skolrådet och biblioteksstyrelsen eller annan nämnd — i de särskilda församlingarna bör härvid ankomma att, enligt organisationsalternativ A, avgiva yttrande och förslag till kyrkonämnden rörande vederbörande församlings behov samt, enligt organisationsalternativ B, uppgöra och till kyrkonämnden ingiva sitt specialförslag över utgifter och inkomster för församlingen.

Skoloråden.

Vad slutligen församlingarnas skolråd beträffar, så synas dessas arbetsuppgifter vid ett genomförande av förvaltningsreformen efter de uppdragen riktlinjerna i det väsentliga komma att inskränka sig till meddelande av tjänstgöringsbetyg för lärare vid stadens folkskolor och handläggning av ett mindretal andra personalangelägenheter för folkskoleväsendet (jfr bil. IX). Det skulle vid sådant förhållande kunna anses opraktiskt att bibehålla skolråden såsom särskilda verkställighetsorgan inom församlingarna. Befinnes församlingarnas fortsatta medverkan i angivna skolärenden önskvärd, torde det icke böra medföra någon olägenhet, om jämväl dessa arbetsuppgifter hänslades till kyrkoråden. Eljest vill det synas, som om ifrågavarande skolärenden med fördel skulle kunna helt avskiljas från församlingsuppgifterna för att i stället ombesörjas av de borgerligt-kommunala skolorganen. Därmed skulle skolråden ock kunna helt undvaras i den föreslagna nya förvaltningsordningen. I de tre enda fall, där särskilda församlingsbibliotek ännu upprätthållas inom huvudstadens församlingar, handhavas nämligen dessas förvaltning och vård av för dem utsedda biblioteksstyrelser.

Kap. 3. Församlingsindelningen.

Tidpunkten för genomförandet av påkallade ändringar i församlingsindelningen.

Med genomförandet av en gemensam ekonomi för Stockholms alla territoriella församlingar bleve, såsom i det föregående framhållits, den betydelsefullaste av de faktorer, som för närvarande försvåra en rationell reglering av huvudstadens församlingsindelning, definitivt undanröjd. Den i sådant hänseende här föreslagna förvaltningsreformen lärer fördenskull få anses vara av den grundläggande vikt för den föreliggande församlingsregleringsfrågan, att över huvud taget någon ändring i gällande församlingsindelning i Stockholm icke bör vidtagas, förrän frågan om den med reformen åsyftade förvaltningsomläggningen vunnit sin slutgiltiga lösning. På grund av arten och omfattningen av de allehanda spörsmål, vilka — på sätt av utredningen härförut framgår — äro förbundna med en ändrad reglering på hithörande område, och det lagstiftningsarbete, som för en sådan reglering erfordras, kan man icke räkna med att den nya förvaltningsordningen skall kunna vara färdig att träda i funktion före ingången av år 1942 och troligast ej tidigare än med år 1943. Med hänsyn till det givna samband, som föreligger mellan den territoriellt kyrkliga indelningen och den genom löneregleringsresolutionerna för vederbörande prästerskap för en tid av i regel tjugu år bestämda prästerliga organisationen, har det emellertid allmänt ansetts lämpligt, att mera ingripande ändringar i församlingsindelningen få träda i kraft först med ingången av ny löneregleringsperiod för prästerskapet i de berörda församlingarna. I förevarande sammanhang må likväl beaktas, att varken prästerskapet i en församling eller församlingen själv lärer kunna anses i och för sig äga någon rätt till veto emot genomförandet av påkallade ändringar i församlingsindelningen. Detta och andra därmed sammanhörande spörsmål har i en utredningen bilagd promemoria (bil. X) gjorts till föremål för en särskild undersökning, vartill här må hänvisas.

För Stockholms församlingar utlöpa senast fastställda löneregleringsperioder den 31 december nedan angivna år:

för Storkyrkoförsamlingen samt Katarina och Sofia församlingar år 1946,

för Brännkyrka och Enskede församlingar år 1951,
 för Bromma församling år 1959 samt
 för övriga församlingar år 1945;

dock att beträffande en var av Johannes, Matteus, Katarina och Bromma församlingar i löneregleringsresolutionen föreskrivits, att löneregleringen, därest delning av församlingen beslutas att genomföras före löneregleringsperiodens utgång, skall upphöra att gälla samtidigt med att sådan indelningsändring träder i verkställighet.

Av tidsuppgifterna här ovan framgår, att av de angivna löneregleringsperioderna för församlingarna i Stockholm icke någon utgår förrän vid mitten av 1940-talet. Med hänsyn till här berörda förhållande torde man alltså hava anledning räkna med att de förändringar i Stockholms församlingsindelning, som må visa sig erforderliga och vilkas ofrånkomlighet redan nu kan på åtskilliga punkter tydligt skönjas, beträffande flertalet av församlingarna lämpligen icke kunna bli genomförda förrän efter förloppet av ytterligare ett antal år, eller tidigast med ingången av år 1946.

De stora förskjutningarna i befolkningsförhållandena inom huvudstadens område, vilka ägt rum efter de senast företagna församlingsregleringarna därstädes och som ingående belysts genom de i utredningen härförut sammanställda statistiska uppgifterna, utgöra icke någon avslutad utvecklingsprocess. Inflyttningen till Stockholm av befolkningselement från andra orter fortgår sålunda alltjämt. Den centrifugala befolkningsrörelsen inom stadsområdet eller, med andra ord, utflyttningen från stadens inre till dess yttre delar fortgår ävenledes. Utvecklingen av befolkningsförhållandena inom huvudstadens församlingar under det senaste halvseklet, särskilt med hänsyn till befolkningens spridning över de skilda bebyggelseområdena, åskådliggöres närmare å fyra härvid bilagda översiktskartor (bil. XI—XIV).¹

En planläggning nu för omreglering vid mitten av 1940-talet av huvudstadens församlingsindelning måste till väsentlig del komma att grundas på de aktuella befolkningssiffrorna jämte prognoser för den framtida utvecklingen. Dylika prognoser, vilka lämpligen torde böra avse en tidrymd av åtminstone femton à tjugu år, måste emellertid för närvarande — även oavsett krisläget — bli synnerligen vanskliga. Vissa kurvor för den sannolika utvecklingen på hithörande område kunna visserligen med stöd av tillgängligt statistiskt material uppdragas redan nu. Men en del betydelsefulla, på dessa förhandskalkyler inverkan faktorer äro i allt fall än så länge starkt ovissa. Särskilt gäller detta omfattningen och den när-

¹ Dessa kartor hava utförts inom Stockholms stads statistiska kontor. Angående metodiken hänvisas till W. William-Olsson: Huvuddragen av Stockholms geografiska utveckling 1850—1930 (Stadskoll. utl. o. mem., bih. 11/1937).

mare planläggningen av en fortsatt exploatering i statens hand av ytterområdena inom Oscars församling (Ladugårdsgärdet) samt stadens politik i fortsättningen i avseende å dispositionen av allttjämt tillgänglig byggnadsmark inom stadens västra och södra ytterzoner (Bromma och Brännkyrka). När statens och stadens avgöranden i dessa frågor en gång föreligga, erhålles en betydligt säkrare grundval för samtliga de folkmängdsprognoser, som i detta sammanhang äro erforderliga. I betraktande av de omständigheter, som här i korthet berörts, och då man i allt fall med hänsyn till tidpunkten för uppgörandet av blivande nya löneregleringar för prästerskapet i församlingarna skulle hava ett rådrum på åtskilliga år, innan ett slutligt ståndpunktstagande till de konkreta gränsdragningsproblemen för den blivande församlingsindelningen behöver äga rum, synes det icke lämpligt att i närvarande läge uppgöra några förslag därutinnan med definitiv karaktär. Framställningen i det följande kommer följaktligen att i första hand begränsas till angivande av de principer, som för den tillämnade regleringen synas böra följas. Då det emellertid för den fortsatta behandlingen av församlingsregleringsfrågan torde vara av ett visst värde att i detta sammanhang åskådliggöra, vilka ändringar i huvudstadens församlingsindelning, som med tillämpning av dessa principer redan nu kunna förutses bliva erforderliga, framlägges härefteråt tillika ett från vissa schematiska förutsättningar och på grundval av tillgängliga statistiska uppgifter uppgjort preliminärt förslag till en regleringsplan för församlingsindelningen.

Principer för en reglering av församlingsindelningen.

Efter en omläggning av förvaltningssystemet enligt de i utredningen angivna riktlinjerna skulle vägen, teoretiskt sett, synas ligga öppen för en av andra hänsyn än de rent kyrkligt-organisatoriska helt obunden omreglering av församlingsgränserna. Den ideala lösningen av indelningsproblemet borde därvid synbarligen gå ut på en nyuppdelning av stadsområdet med dess befolkning i önskvärt antal till figurationen möjligast enkla och regelbundna samt till folkmängden likvärdiga församlingsområden med gränslinjerna för varje församling så uppdragna, att församlingens främsta gudstjänstlokal (församlingskyrkan) komme att bliva centralt belägen inom församlingens territorium.

Ett dylikt indelningsschema, vars genomförande för varje fall skulle förutsätta en radikal omformning av de nuvarande, historiskt framvuxna församlingsområdena, skulle dock tydligen på ett flertal punkter icke kunna praktiskt förverkligas. Redan det ofrånkomliga faktum, att flera av stadens äldsta och förnämligaste församlingskyrkor ligga med obetydligt inbördes avstånd i stadens centrum, där befolkningstätheten till följd av

citybildningen starkt nedgått, skulle härför utgöra ett avgörande hinder. Emot varje mera genomgripande omstöpning av huvudstadens församlingsområden talar för övrigt ett särskilt förhållande av icke ringa betydelse. Församlingsindelningen i Stockholm, sådan densamma historiskt utvecklats sig, utgör den territoriella stommen till det stora flertalet av den mångfald lokala distrikt, vari stadsområdet för stadens administration i övrigt successivt blivit indelad. Ifrågavarande indelningar, sådana desamma gestaltade sig vid början av år 1939, belysas översiktligt av nedanintagna tablå (tab. XIV).

Tablå XIV.

D i s t r i k t	Antal
Sotningstrakter	21
Hissinspektionsdistrikt	4
Läkardistrikt	22
Ympningsdistrikt	10
Fosterbarnsinspektionsdistrikt	8
Gatukontorets gatu- och avloppsavdelnings arbetsdistrikt	4
Renhållningsdistrikt	3
Budningsdistrikt	2
Stadsfullmäktigvalkretsar	5
Valdistrikt (1938)	254
Polisvakt-distrikt	10
Stadsbudstaxezoner	19
Postutdelningsområden (i inre staden)	6
Fattigvårdsdistrikt	9
Fattigvårdsstyrelseområden	19
Pensionsdistrikt	17
Taxeringsdistrikt	64
Överlärardistrikt	22
Uppbörds-mannadistrikt	32
Landstormsområden	3

De speciella krav, som gjort sig gällande vid gränsdragningen för dessa distriktsindelningar, hava väl på åtskilliga punkter föranlett avvikelser från församlingsindelningen. Men sistnämnda indelning har dock alltså den grundläggande betydelsen för de »sekundära» indelningssystemen, att varje mera betydande rubbning i den förra måste förutses komma att i större eller mindre utsträckning draga med sig motsvarande rubbningar i de senare. Ett sönderbrytande i större utsträckning av de gällande, delvis sedan gammalt bestående gränserna för kyrkoförsamlingarna och för de många andra distrikt, varom här är fråga, skulle i en storstad som Stockholm komma att medföra i och för sig icke oansenliga engångskostnader. Ej heller kan man frånse de kännbara olägenheter, som skulle bli förbundna med att kontinuiteten i de statistiska serierna härvid komme att i vid-

sträckt omfattning gå förlorad och varigenom möjligheterna att följa utvecklingen inom staden på olika områden i hög grad skulle försvåras.

Den utveckling huvudstaden nått såsom storstad skulle möjligen kunna anses redan nu aktualisera tanken på en sådan radikal lösning av församlingsregleringsfrågan, att församlingarna i staden organiserades såsom en kyrklig samfällighet i *alla* hänseenden, varvid gemensamheten utsträcktes att omfatta jämväl den prästerliga organisationen. Stockholms prästerskap skulle för sådant fall komma att anställas icke för varje församling enskilt utan för samfälligheten eller staden i dess helhet. De territoriella församlingsgränserna skulle därmed förlora det väsentliga av sin nuvarande betydelse för den kyrkliga administrationen, men skulle såsom underlag för den administrativa indelningen i övrigt kunna bibehållas orubbade. Vilka fördelar för den kyrkliga verksamheten i Stockholm, som med en sådan centralisering skulle stå att vinna, skola dock i detta sammanhang icke närmare beröras. Tydligt är nämligen, att en dylik reform för Stockholm skulle påkalla vittgående ändringar i lagstiftningen rörande den prästerliga organisationen, en kyrkolagsreform, för vilken tiden icke torde vara mogen.

Vad här i korthet framhållits torde berättiga till den slutsatsen, att vid den närmast förestående regleringen av församlingsindelningen i Stockholm ingreppen i denna icke böra göras mera omfattande än behovet oundgängligen kräver. Dessa ingrepp synas sålunda icke böra inriktas på en allmän överflyttning av områden från en församling till en annan. Ett sådant regleringsförfarande skulle för övrigt i Stockholm icke kunna skapa något för en längre tid bestående jämviktsläge. Regleringen torde i stället i huvudsak böra begränsas, i första hand till en uppdelning av över hövan folkrika och därjämte, därest väsentliga praktiska fördelar därigenom kunde vinnas, till en total sammanslagning av till synes i folkmängdshänseende allt för små församlingsenheter. Det bör dock uppmärksammas, att efter ett genomförande av den förordade samfällighetsbildningen i ekonomiskt hänseende mellan församlingarna olämporna såväl av allt för stora som av allt för små församlingar komma att i viss mån förringas.

Vid de partiella regleringar av församlingsindelningen i huvudstaden, som ägt rum efter senaste sekelskifte, synes man hava utgått ifrån, att, då en församlingsenhet nått en folknúmerär, som överskridit 30 000, samt folkmängdssiffran därstädes visade tydlig tendens att ytterligare stiga, förhållandena talade för önskvärdheten av en uppdelning av församlingsterritoriet. Delningsbesluten i berörda fall kommo likväl icke till genomförande, förrän folkmängdssiffrorna i de respektive församlingarna nått ett folkmängdstal, som mycket betydligt överskred den sålunda angivna siffran. I ett par fall hade folkmängdstalet vid delningstillfället till och

med överstigit det dubbla eller 60 000 (Adolf Fredriks och Hedvig Eleonora församlingar år 1906).

Beträffande det befolkningstal för en huvudstadsförsamling, som för normala fall bör anses utgöra ett maximum, kunna förvisso råda olika meningar. Några bärande skäl torde emellertid icke föreligga för ett frångående av den allmänna norm, som hittills varit vägledande för praxis på detta område.

Det speciella problem, som särskilt uppställer sig beträffande de genom den fortskridande citybildningen till folkmängden alltmera reducerade församlingarna i huvudstadens centrum, synes hittills icke ha varit föremål för någon allmänna uppmärksamhet. Vid ett ståndpunktstagande till de grundsatser, som böra bliva bestämmande för den nu närmast förestående omregleringen av församlingsindelningen i Stockholm, synes detta spörsmål dock icke kunna skjutas åt sidan. Problemet berör i första hand Storkyrkoförsamlingen samt Klara och Jakobs församlingar.

Skulle man hysa den uppfattningen, att en folkmängdssiffra av 25 à 30 000 icke blott utgjorde en för normala fall gällande övre gräns för en huvudstadsförsamlings befolkningstal utan jämväl representerade ett »optimum» i detta hänseende, borde det givetvis ligga nära till hands att genom en omreglering av sistnämnda tre församlingar, vilkas sammanlagda folkmängd såsom tidigare angivits numera icke överstiger 25 000, söka här i stadens centralaste del skapa större enheter. Med framställningen i det föregående har påvisats, att en utökning av dessa församlingar genom inkräktningar på de närmast angränsande församlingseenheterna icke skulle säkerställa något jämviktsläge för en längre tid, en åtgärd, som för övrigt skulle medföra en allmän rubbning och förskjutning utåt periferien av församlingsgränserna i staden med ty åtföljande tidigare belysta olägenheter. För en omreglering i angivet syfte av de ifrågavarande församlingarna lärer sålunda icke erbjuda sig annat alternativ än en total sammanslagning av desamma till en församling.

Man torde emellertid vid en närmare undersökning finna, att de skäl, som kunde synas tala för en dylik sammanslagningsåtgärd, icke äro tyngre vägande. Åtgärden skulle i första hand kunna anses motiverad av besparingshänsyn, varvid man givetvis kunde hänvisa till det förhållandet, att i dessa små församlingar för närvarande finnas anställda ordinarie präster till ett antal, som i fråga om relationen till befolkningsmängden vida överstiger genomsnittstalet för huvudstaden i övrigt. Man kan dock med fog göra gällande, att en sammanslagning av dessa församlingar såsom ett korrektiv häremot skulle betyda bruk av större våld än nöden kräver. Ett undanröjande av det missförhållande, som här må förefinnas, torde böra och även på ett fullt effektivt sätt kunna ske vid den omprövning beträffande den prästerliga organisationen i församlingarna, som — om ej förr

— bör företagas vid utgången av perioden för gällande lönerogleringar därstädes. Skulle då befinnas föreligga behov av anställande av biträdande präst i någon av församlingarna, men denne icke kunna förutsättas erhålla full sysselsättning inom den församlingen, bör sådan befattning givetvis erhålla endast extra ordinarie karaktär (kyrkoadjunktur). Åt innehavaren av dylik befattning bör därvid allt efter omständigheterna kunna uppdragas tjänsteuppgifter jämväl inom annan eller andra församlingar i huvudstaden.

Särskild uppmärksamhet påkallar vidare dispositionen av de värdefulla församlingskyrkor, som finnas inom här angivna församlingars territorier. Huru än förutsättningarna för ytterligare kyrkobyggnader för huvudstadens befolkning bedömas, måste det självfallet vara angeläget tillse, att de rika kulturtillgångar i kyrkobyggnader, som huvudstaden redan och av gammalt besitter, för sitt ändamål tillvaratagas och rationellt utnyttjas. Detta synes i främsta rummet gälla de tre centralkyrkor, varom nu närmast är fråga. Behovet av dessa kyrkors betjänande måste följaktligen förutsättas även för framtiden komma att i sin fulla omfattning bestå.

I betraktande av här berörda förhållanden och då nämnda tre församlingar, även om deras demografiska beskaffenhet icke i allt erbjuder de gynnsammaste betingelserna för en självständig församlingsverksamhet, icke äro eller inom nu överskådlig tid kunna förväntas bliva till folkmängden så reducerade, att de icke det oaktat, var för sig, skulle kunna anses försvara en ställning såsom självständiga pastorat, vill det synas, som om för närvarande varken i ekonomiskt eller annat hänseende några avsevärdare fördelar skulle stå att vinna genom en sammanslagning av församlingarna.

Vad ovan framhållits beträffande en sammanslagning av de tre minsta församlingarna i Stockholms centrum torde i allt väsentligt hava sin giltighet jämväl i fråga om eljest tänkbara sammanslagningsåtgärder, berörande församlingar, som äro belägna i zonen närmast utanför och i vilka den fortskridande citybildningen ävenledes avsatt sina i folkmängdskurvorna mer eller mindre starkt framträdande spår. Någon åtgärd i sådant syfte — exempelvis en restfri uppdelning av Johannes församlings område å vissa angränsande församlingar med förhållandevis litet befolkningstal — torde följaktligen för närvarande icke heller böra komma i fråga.

Huvudstadens kyrkor.

Till vinnande av en närmare kännedom om besöksfrekvensen i Stockholms-församlingarnas kyrkor och övriga allmänna predikolokaler och för erhållande därigenom av en allmän utgångspunkt för bedömandet i vad mån behovet av gudstjänstlokaler för huvudstadens befolkning kan anses

fyllt, har, efter därom gjord framställning, genom pastorsämbetenas försorg verkställt räkning och uppteckning av antalet besökande vid ett vart gudstjänstillfälle under följande tidsperioder, nämligen:

den 18 december 1938—15 januari 1939,

den 1—30 april 1939,

den 16 juli—15 augusti 1939 och

den 1—31 oktober 1939.

Resultatet av den sålunda företagna undersökningen har sammanställts i härefteråt intagna två tablåer (tab. XV a och b). Tablå XV a utvisar besöksfrekvensen vid olika förekommande gudstjänstillfällen för de särskilda gudstjänstlokalerna i en var av huvudstadens församlingar, uträknad genomsnittligt för hela den angivna undersökningstiden i förhållande till antalet tillgängliga bänkplatser. I tablå XV b åter angives besöksfrekvensen vid samma gudstjänstillfällen för varje församling i förhållande till församlingens mantalsskrivna folkmängd den 31 december 1938. Det i den förra tablåen för de olika gudstjänstlokalerna angivna antalet bänkplatser avser det högsta antal, som av överståthållarämbetet godkänts, och innefattar i förekommande fall jämväl tillgängliga platser i till gudstjänstlokalen ansluten församlingssal, som för gudstjänsterna tages i bruk.

Av sistnämnda tablå framgår, att antalet besökare per gudstjänst under ifrågavarande tidsperioder för hela staden tillsammans taget i genomsnitt uppgått till allenast 18.7 procent av det tillåtna antalet bänkplatser i kyrkorna och övriga använda lokaler. Besöksfrekvensen i angivna hänseende var emellertid mycket varierande för de olika församlingarna, från 9 å 10 procent i Maria församling och Storkyrkoförsamlingen till nära 52 procent i Enskede församling, vilken sistnämnda jämte Bromma församling med dess cirka 42 procent uppvisar det största förhållandet. Vid högmässorna voro i genomsnitt 24 procent av platserna upptagna, alltså något högre än medeltalet för samtliga gudstjänstillfällen. Den största frekvensen vid högmässorna i förhållande till platsutrymmet konstaterades i Bromma församling, närmare 46 procent, och den lägsta i Maria och Klara församlingar, vardera omkring 12 procent. Även vid aftonsången varierade besökarantalet starkt i de olika församlingarna, men frekvenssiffrorna voro här genomgående väsentligt lägre än vid högmässorna.

Ovan anförda uppgifter visa, att det under nuvarande förhållanden får anses i allmänhet finnas gott om utrymme i Stockholms kyrkor. Vid enstaka tillfällen kan visserligen besöksfrekvensen stiga betydligt över de angivna medeltalsuppgifterna, men även för sådana tillfällen synes i de flesta fall utrymmet väl förslå. Det enda egentliga undantaget utgöres av julottan,

Tablå XV a.

F ö r s a m l i n g	Antal bänk- platser	Antal besökande i % av antalet bänkplatser				
		hög- mässa	afton- sång	annan gudstjänst		samtliga guds- tjänster
				totalt	därav julotta	
Storkyrko	2 000	17.2	9.7	7.6	56.3	10.2
Klara	1 400	12.3	6.3	22.4	43.7	12.6
Jakobs	950	26.3	11.8	60.7	58.3	23.7
Johannes: a) församlingskyrkan	1 300	} 14.8	5.9	11.6	31.2	} 10.9
b) Stefanskyrkan	442				84.8	
Adolf Fredriks	1 400	17.9	7.1	14.1	{ 70.3 21.6	} 13.1
Gustav Vasa	1 750	27.6	20.0	26.9	{ 114.6 56.1	
Matteus	969	40.9	17.1	26.0	{ 103.6 54.2	} 27.8
Kungsholms	1 500	21.0	7.0	13.7	{ 93.1 65.2	
S:t Görans	552	34.7	14.2	37.9	{ 140.0 81.5	} 28.0
Engelbrekts: a) församlingskyrkan	1 483	} 32.9	11.5	23.1	{ 121.4	
b) Hjorthagskyrkan	500				{ 60.7 116.0	
Hedvig Eleonora	2 000	25.4	9.5	27.3	98.2	19.4
Oscars: a) församlingskyrkan	1 330	} 41.0	12.9	18.2	{ 105.8	} 23.0
b) Gustaf Adolfskyrkan	300				{ 55.5 103.3	
c) Djurgårdskyrkan	250				{ 40.0	
Katarina: a) församlingskyrkan	2 300	} 14.3	15.2	9.1	{ 82.6	} 13.5
b) Allhelgonakyrkan	400				{ 73.9 106.3	
Sofia	1 333	17.0	12.9	30.5	93.8	17.4
Maria	1 900	11.5	8.5	7.6	{ 56.3 45.0	} 9.1
Högalids	1 118	28.7	10.3	26.0	{ 107.3 107.3	
Brännkyrka: a) församlingskyrkan	282	} 31.4	13.4	50.7	{ 106.4	} 33.1
b) S:t Sigfridskyrkan	250				{ 95.7 80.0	
c) Mälarhöjdskyrkan	176				{ 142.1 56.8	
Enskede	345	29.6	17.4	45.8	{ 115.9 115.9	} 51.6
Bromma: a) församlingskyrkan	250	} 45.6	26.3	41.2	{ 140.0	
b) Västerledskyrkan	572				{ 140.0 177.5	
c) diverse lokaler	519				{ 82.2 67.2	
Hela staden	27 571	23.8	11.4	21.7	79.1	18.7

Tablå XV b.

Församling	Mantals- skriften befolkning den ³¹ / ₁₂ 1938	Antal besökande i % av den mantalsskrivna folkmängden				
		hög- mäs- sa	afton- sång	annan gudstjänst		samtliga guds- tjänster
				totalt	därav julotta	
Storkyrko	10 205	3.4	1.9	1.5	11.0	2.0
Klara	7 403	2.3	1.2	4.2	8.3	2.4
Jakobs	6 735	3.7	1.7	8.6	8.2	3.3
Johannes	21 618	1.2	0.5	0.9	3.6	0.9
Adolf Fredriks	15 957	1.6	0.6	1.2	8.1	1.2
Gustav Vasa	23 497	2.1	1.5	2.0	12.7	1.8
Matteus	52 388	0.8	0.3	0.5	2.9	0.5
Kungsholms	32 962	1.0	0.3	0.6	3.2	0.6
S:t Görans	50 443	0.4	0.2	0.4	2.4	0.3
Engelbrekts	30 154	2.2	0.6	1.5	7.6	1.4
Hedvig Eleonora	22 210	2.3	0.9	2.5	8.8	1.8
Oscars	40 649	1.6	0.4	0.6	6.3	0.9
Katarina	58 159	0.7	0.7	0.4	6.9	0.6
Sofia	27 208	0.8	0.6	1.5	4.6	0.9
Maria	22 779	1.0	0.7	0.6	8.4	0.8
Högalids	37 894	0.9	0.3	0.8	6.3	0.5
Brännkyrka	34 399	0.7	0.3	1.0	3.3	0.7
Enskede	27 835	0.4	0.2	0.6	7.2	0.6
Bromma	48 276	1.0	0.6	0.9	5.3	0.9
Hela staden	570 771	1.1	0.5	1.0	6.0	0.9

som är den utan jämförelse mest besökta gudstjänsten i Stockholm. Såsom framgår av tablå XV a, uppgick besöksfrekvensen vid julottan i flera kyrkor till över 100 procent av platsutrymmet, d. v. s. antalet besökare översteg det för vederbörande kyrka fastställda platsantalet.

De i tablå XV b framkomna siffrorna, vilka allmänt äro märkligt låga, utvisa likaledes högst besöksfrekvens för julottan.

Preliminär plan för en församlingsreglering.

Med utgångspunkt från de allmänna principer för en församlingsreglering i huvudstaden, som i det föregående närmare utvecklats, framlägges i efterföljande tablå (tab. XVI) en i enlighet med de ovan angivna förutsättningarna uppgjord schematiskt-statistisk plan för en nyreglering i viss omfattning av stadens territoriella församlingar, vilken plan ytterligare åskådliggöres å härefteråt intagen översiktskarta (fig. 4).

Tablå XVI.

Den nuvarande församlingsindelningen		Den planerade församlingsindelningen		
församling	folkmängd den 31/12 1938	församling	gränser (stadsdelar)	folkmängd den 31/12 1938
Storkyrko	10 205	Storkyrko	Oförändrade	10 205
Klara	7 403	Klara	Oförändrade	7 403
Jakobs	6 735	Jakobs	Oförändrade	6 735
Johannes	21 618	Johannes	Freygatan—Birger Jarlsgatan—Kungsgatan—Malmskillnadsgatan—Döbelnsgatan—Oden-gatan—Sveavägen—Freygatan	16 633
Adolf Fredriks	15 957	Adolf Fredriks	Oförändrade	15 957
Gustav Vasa	23 497	Gustav Vasa	Oförändrade	23 497
Matteus	52 388	Matteus	Karlbergsvägen—Torsgatan—Röda-bergsgatan—Vanadisplan—Vanadisvägen—Upplandsgatan—Frey-gatan—Hälsingegatan—Odengatan—S:t Eriksgatan—Rörstrand och stadsplanegränsen—Karlbergsvägen	32 426
—	—	S:t Stefans	Birger Jarlsgatan—Freygatan—Upplandsgatan—Vanadisvägen—Vanadisplan—Rödbergsgatan—Torsgatan—Karlbergsvägen—stadsplanegränsen—stranden utmed Brunnsviken—Birger Jarlsgatan	24 947
Kungsholms	32 962	Kungsholms	Oförändrade	32 962
S:t Görans	50 443	S:t Görans	Karlfeldtsvägen till Lindhagensgatan—en tänkt gräns härifrån till Viktor Rydbergsgatan—Essingevägen—företvarande gränsen till Kungsholms församling	32 318
—	—	Fredhälls	Västra delen av Kungsholmen med gräns till S:t Görans församling, på sätt ovan för denna angivits, samt Essingöarna	25 934
Engelbrekts	30 154	Engelbrekts	Företvarande församlingen, exkl. Hjorthagen och Värtan	25 617
Hedvig Eleonora	22 210	Hedvig Eleonora	Oförändrade	22 210
Oscars	40 649	Oscars	Erik Dahlbergsgatan—Karlplan—Karlavägen—Oxenstiernsgatan—Valhallavägen till planerad öppen plats i Gärdesgatan—en linje därifrån till Djurgårdsbrunnsviken, väster om Källhagen, samt Södra Djurgården och Beckholmen	22 854

Den nuvarande församlingsindelningen		Den planerade församlingsindelningen		
församling	folkmängd den 31/12 1938	församling	gränser (stadsdelar)	folkmängd den 31/12 1938
—	—	Ladugårdslands	Hjorthagen och Värtan samt norra Djurgårdens södra del till Djurgårdsbrunnsviken, väster om Källhagen— — en linje därifrån till planerad öppen plats i Gärdesgatan—Valhallavägen—Oxenstiernsgatan— — Karlavägen—Karlplan—Erik Dahlbergsgatan—Valhallavägen— — Sturevägen till Storängsvägen	22 332
Katarina	58 159	Katarina	Södermalmstorg—Götgatan—Äsögatan—Östgötagatan—Ringvägen— — Renstiernasgatan—Stadsgården— — Karl Johans torg	32 031
—	—	Helgalundens	Götgatan—Äsögatan—Östgötagatan—Ringvägen—Götgatan— — Årsta strand—Årstatorget—Tor- kel Knutssonsgatan—Blekinge- gatan—Timmermansgatan—järn- vägen—Högbergsgatan—Götgatan	26 128
Sofia	27 208	Sofia	Oförändrade	27 208
Maria	22 779	Maria	Söder Mälarstrand—Södermalms- torg—Götgatan—Högbergsgatan— — järnvägen—Timmermansgatan— — Blekingegatan—Ringvägen—Sö- der Mälarstrand	31 134
Högalids	37 894	Högalids	Långholmen, Bergsundsstrand— — Söder Mälarstrand—Ringvägen— — Torkel Knutssonsgatan—Årsta- torget—Årsta strand samt Reimers- holme	29 956
Brännkyrka	34 399	Brännkyrka	Samtliga nuvarande stadsdelar, exkl. Reimersholme	33 982
Enskede	27 835	Enskede	Oförändrade	27 835
Bromma	48 276	Bromma	Beckomberga, Bromma kyrka, Bällsta, Mariehäll, Nockebyhov, Norra Ångby, Riksby, Södra Ångby, Ulvunda industriområde, Åkeshov och Åkeslund	12 616
—	—	Västerleds	Abrahamsberg, Alvik, Högländet, Nockeby, Olovslund, Smedslätten, Stora Mossen, Traneberg, Ulvsunda, Ålsten och Äppelviken	27 851

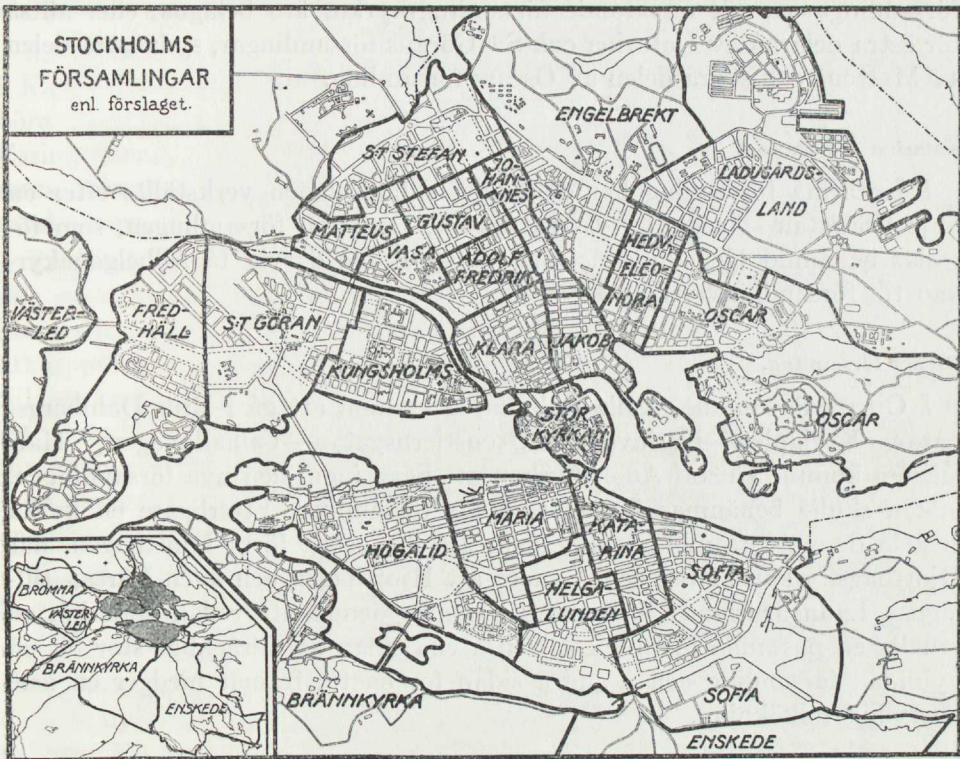

Fig. 4.

Såsom framgår av förestående plan, ha de fyra största församlingarna i *den inre staden*, Katarina, S:t Görans, Matteus och Oscars, enligt förslaget uppdelats i två församlingar vardera. Samtliga dessa församlingar hava numera en så stor folkmängd att enligt de i utredningen framlagda principerna en uppdelning torde vara ofrånkomlig. Folkmängden uppgick nämligen i dessa församlingar den 31 december 1938 till 58 159, respektive 50 443, 52 388 och 40 649. S:t Görans och Oscars församlingar, särskilt den sistnämnda, kunna dessutom förväntas i betydande grad komma att ytterligare öka sin folkmängd, allteftersom de stora utnyttjade tomtområdena därstädes bliva bebyggda. Om markexploateringen där skulle pågå i samma snabba takt som hittills, torde till och med en ytterligare uppdelning av dessa församlingar bliva aktuell inom en icke allt för avlägsen framtid.

Genom uppdelningen enligt planen komme ifrågavarande fyra församlingars folkmängd att nedbringas till en nivå, som nära överensstämmer med i det föregående angivna utgångspunkter.

De gamla församlingsnamnen hava bibehållits för de delar av de äldre

församlingarna, där nuvarande församlingskyrkor äro belägna, eller alltså för östra delarna av Katarina och S:t Görans församlingar, sydvästra delen av Matteus och södra delen av Oscars församling.

Katarina församling.

I Katarina församling har delningen enligt planen verkställt efter en linje Götgatan—Åsögatan—Östgötagatan. Den nya församlingen, som föreslås benämnd Helgalundens församling, skulle därvid få Allhelgonakyrkan till församlingskyrka.

Oscars församling.

I Oscars församling skulle skiljolinjen komma att gå i Erik Dahlbergsgatan—Karlplan—Karlavägen—Oxenstiernsgatan—Valhallavägen. Härigenom komme Gustaf Adolfskyrkan att ligga inom den nya församlingen, vilken skulle benämnas Ladugårdslands församling. Ytterligare en kyrka erhöle denna församling därigenom, att dit också förts Hjorthagen, där Hjorthagskyrkan är belägen. Genom att Hjorthagen och även Värtan tilläggas Ladugårdslands församling kommer denna att redan från början erhålla en passande folkmängd, som å ena sidan är tillräckligt stor för en nybildad församling och å andra sidan för en tid framåt medger en icke obetydlig folkökning.

Engelbrekts församling.

Engelbrekts församling finge härigenom en något minskad, men i allt fall försvarligt stor folkmängd. Församlingen har för övrigt vissa outnyttjade markreserver, som kunna erbjuda en framtida kompensation för denna minskning.

Matteus församling.

I Matteus församling har gränsen mellan de föreslagna båda nya församlingarna dragits i en linje Rödabergsgatan—Vanadisplan—Vanadisvägen—Upplandsgatan. Till den nordöstra församlingen, förslagsvis benämnd S:t Stefans församling, har även förts den norr om Freygatan liggande delen av Johannes nuvarande församling. Den därstädes befintliga Stefanskyrkan har nämligen ansetts böra komma till användning såsom församlingskyrka i den sålunda nybildade församlingen.

Johannes församling.

Härigenom har visserligen Johannes församling rätt kraftigt minskats, men den har å andra sidan erhållit en lämpligare konfiguration och en homogenare sammansättning.

S:t Görans församling.

S:t Görans församling har i planen föreslagits uppdelad efter en rät linje i Karlfeldtsvägen och dess förlängning. Den nya församlingen, som torde böra benämnas Fredhälls församling, skulle komma att omfatta även Essingeöarna, vilka uppenbarligen i följd av sina landförbindelser få anses mera naturligt höra till dessa områden än till Bromma, dit de för närvarande höra.

Fredhälls församling skulle enligt den föreslagna regleringsplanen bliva den enda församling, som för närvarande komme att sakna kyrkobyggnad inom sitt territorium. Här torde man därför få räkna med nödvändigheten att uppföra en ny kyrka, vilken för så fall synes lämpligast böra förläggas till ett centralt inom församlingen beläget område, exempelvis inom eller intill stadsdelen Fredhäll. För Essingeöarna, vilka redan vid nuvarande församlingsindelning på grund av sin belägenhet haft vissa besvärligheter med avseende å gudstjänstförhållandena, bör eventuellt kunna ordnas med en särskild predikolokal av enklare karaktär.

I stället för den uppdelning av S:t Görans församling, som i planen sålunda skisserats, torde dock även kunna komma till övervägande en uppdelning av församlingen utefter en linje från Norr Mälarstrand följande Fridhemsgatan och Drottningholmsvägen fram till Tranebergssund. Den därvid nybildade församlingen, vilken skulle komma att omfatta stadsdelarna Fredhäll och Marieberg jämte Essingeöarna, skulle onekligen erhålla en mycket naturlig avgränsning. På grund av att bebyggelsen i stadsdelen Marieberg ännu blott är påbörjad, är det emellertid för närvarande vanskligt att bedöma, i vad mån en sådan församlings folkmängd enligt de uppdragna riktlinjerna kan komma att visa sig väl avvägd.

Maria och Högalids församlingar.

För den inre staden upptar regleringsplanen ytterligare endast viss justering av gränsen mellan Maria och Högalids församlingar. Gränsen dem emellan föreslås flyttad till Ringvägen. Härigenom bleve folkmängden för dessa båda församlingar bättre avvägd, framför allt i avseende å Högalids församling, vars folkmängd för närvarande i enlighet med förut deklarerade principer får anses vara i största laget. Folkmängden uppgick nämligen därstädes den 31 december 1938 till 37 894 personer. Samtidigt har emellertid Reimersholme föreslagits överflyttad från Brännkyrka till Högalids församling. En sådan överflyttning finge dock ej någon nämnvärd betydelse i befolkningshänseende, utan motiveras uteslutande av liknande skäl, som föreligga för överförande av Essingeöarna till den blivande Fredhälls församling.

Bromma församling.

Inom *ytterområdena* har Bromma församling redan nu nått en sådan folkmängdsstorlek, att en uppdelning även där måste anses nödvändig. Den 31 december 1938 uppgick nämligen dess folkmängd till 48 276 personer. I regleringsplanen har därför Bromma församling föreslagits delad i två församlingar, Bromma församling kring den nuvarande församlingkyrkan och Västerleds församling kring Västerledskyrkan. Skiljolinjen skulle komma att gå utefter gränserna mot norr—nordväst av stadsdelarna Nockeby, Olovslund, Abrahamsberg, Stora Mossen och Ulvsunda.

Brännkyrka och Enskede församlingar.

För de södra förorterna upptar planen ingen annan ändring än den förut nämnda, att Reimersholme överföres från Brännkyrka till Högalids församling. För närvarande torde det nämligen knappast vara motiverat att företaga någon uppdelning av de södra förortsförsamlingarna. Vid fortskridande exploatering därstädes kommer dock säkerligen en sådan uppdelning inom en snar framtid att aktualiseras i fråga om såväl Brännkyrka som Enskede församling. Flera, från varandra mycket avvikande uppdelningsprojekt kunna därvid tänkas komma i fråga. I det ovissa läge, som exploateringsverksamheten därstädes ännu befinner sig, saknas dock för närvarande tillräckliga utgångspunkter för uppgörande av ens en preliminärt skisserad framtida regleringsplan för dessa två församlingar.

Kap. 4. Sammanfattning av de i kap. 2 och 3 framställda förslagen.

Genom utredningen har klarlagts, att den på grund av utvecklingen av befolkningsförhållandena inom Stockholms stads område nu synnerligen angelägna nyregleringen av församlingsindelningen därstädes icke låter sig praktiskt genomföras med mindre denna indelning ställes helt oberoende av den högeligen ojämna förekomsten av beskattningsobjekten inom stadsområdets skilda delar. Till undanröjande av det hinder för en rationell församlingsindelning i Stockholm, som under nuvarande förhållanden sålunda föreligger, bör den kyrkligt-kommunala beskattningen *fullständigt* utjämnas församlingarna emellan. Fördenskull bör nu omsider jämväl för Stockholm, på sätt för flertalet av rikets övriga större städer redan sedan länge skett, anordnas en samfällighet i ekonomiskt hänseende av stadens samtliga territoriella församlingar, varinom beslutanderätten beträffande den därigenom för alla de ifrågavarande församlingarna gemensamma budgeten utövas av en representation för stadsområdet i dess helhet.

1.

I avseende å organisationen av den centraliserade kyrkligt-kommunala förvaltningen för huvudstaden har undersökts, huruvida icke tillskapandet i sådant syfte av en särskild — med stadsfullmäktige sidoordnad — representation för hela staden må kunna undvikas och förty beslutanderätten i fråga om även den kyrkligt-kommunala budgeten hänläggas till stadsfullmäktige. Hinder av principiell natur mot en sådan anordning har icke synts föreligga och en lösning av organisationsproblemet på angivet sätt har, med hänsyn särskilt till den speciella utvecklingen av den kyrkligt-kommunala verksamheten i Stockholm, befunnits medföra avsevärda praktiska fördelar.

Övertages beslutanderätten beträffande utgifterna för de territoriella församlingarnas verksamhet samt dessas ekonomi i övrigt av stadsfullmäktige, vilket förslag betecknats såsom organisationsalternativ A, skall enligt förslaget i huvudstaden inrättas en *kyrkonämnd*, som i avseende å kyrkoväsendet skall intaga enahanda ställning, som tillkommer de i gällande lag om kommunalstyrelse i Stockholm omförmälda nämnder.

Beträffande sammansättningen av kyrkonämnden föreslås, att densamma organiseras i huvudsaklig överensstämmelse med vad för närvarande gäller om Stockholms folkskoledirektion, dock med en viss starkare representation för den kyrkliga sakkunskapen.

2.

Vid centralisering av den kyrkligt-ekonomiska menighetsförvaltningen i Stockholm enligt organisationsalternativ A avses, — i överensstämmelse med vad för organisationsalternativ B nedan under punkt 4 sägs — att beslutanderätten beträffande sådana församlingsangelägenheter av icke-ekonomisk natur, som enligt gällande församlingsstyrelselag för Stockholm för närvarande ankomma å de särskilda församlingarna och dessas organ, skall hänläggas till församlingarnas kyrkostämmor, med bibehållande av de nuvarande kyrkoråden såsom lokala verkställande och förvaltande organ.

3.

Därest ett överlämnande enligt organisationsalternativ A åt Stockholms borgerliga kommuns representation, stadsfullmäktige, av den ekonomiska beslutanderätten jämväl för huvudstadsförsamlingarna skulle, såsom föregripande en eventuell allmän reform av motsvarande innebörd för landets borgerliga och kyrkliga kommuner i gemen, anses icke böra i närvarande läge äga rum, bör, enligt förslaget, den erforderliga centraliseringen av nämnda församlingars ekonomiska angelägenheter nu åvägbringas genom inrättande för huvudstaden av en för densamma gemensam kyrkofullmäktigerepresentation (organisationsalternativ B).

Antalet kyrkofullmäktige för staden bestämmes till 60. Angående rösträtt och valbarhet vid val av dessa fullmäktige skall gälla, vad för närvarande i sådant hänseende finnes stadgat beträffande val av kyrkofullmäktige i församling, dock att valbarheten icke skall vara inskränkt vare sig inom församling eller inom viss valkrets för valet.

Såsom förvaltande och verkställande organ åt kyrkofullmäktigerepresentationen skall finnas en *kyrkonämnd* med likartad organisation, som föreslås för motsvarande organ enligt organisationsalternativ A. Ledamöterna i nämnden, vilka enligt sistnämnda alternativ till övervägande antalet komme att väljas av stadsfullmäktige, skola enligt organisationsalternativ B utses av samfällighetens kyrkofullmäktige. För kyrkonämndens ledamöter, vilka föreslås skola begränsas till ett antal av tio, skola härvid gälla i huvudsak samma valbarhetsvillkor, som för närvarande stadgas för val till ledamot i församlings kyrkoråd.

4.

Den verkställda undersökningen har givit vid handen, att de frågor, som efter de ekonomiska angelägenheternas avskiljande och hänläggande till den för staden samfällda kyrkofullmäktigerepresentationen, skulle tillhöra de enskilda församlingarnas behörighetsområde, i det väsentliga äro av beskaffenhet, att deras avgörande, enligt gällande bestämmelser, ankommer å församlingarnas egna verkställande organ (kyrkoråd och skolråd). Då det, med hänsyn härtill och till vad i övrigt utretts, måste antagas, att de fall, då ett ärende av ifrågavarande slag skulle erfordra beslut av församlingen såsom sådan, bleve endast sällan förekommande, har ett bibehållande av de nuvarande kyrkofullmäktige i de särskilda församlingarna befunnits icke behöfligt.

Såsom en under förhandenvarande förhållanden antagbar lösning av frågan om regleringen av församlingarnas beslutanderätt för åsyftade fall har förordats, att denna skall tillkomma kyrkostämmorna, vilka redan enligt gällande församlingsstyrelselag för Stockholm utöva beslutanderätt i vissa ärenden.

Med denna anordning komme val av ledamöter i *kyrkorådet* och — såvitt ej, i enlighet med vad nedan under punkt 8 närmare beröres, bibehållandet av de nuvarande skolråden hos församlingarna skulle befinnas obehöfligt — jämväl av ledamöter i *skolrådet* att hänläggas till kyrkostämman. Ett tillbörligt inflytande för det lokalbetonade intresset i dessa val komme härigenom att säkerställas.

5.

I god tid före det beredningen av staten för huvudstadens kyrkliga samfällighet skall äga rum, skola församlingarnas kyrkoråd, i avseende å församlingarnas särskilda behov för det nästföljande året, till kyrkonämnden avgiva sina specialförslag över utgifter och inkomster.

6.

I utredningen har — under erinran om de olägenheter, som allmänt befunnits förbundna med den bristande enhetligheten i avseende å utgiftsväsendet och beskattningen inom territoriellt med varandra sammanfallande borgerliga och kyrkliga kommuner, — närmare påvisats, att dessa olägenheter sedan länge framträtt med särskild styrka i Stockholm. Tillika har framhållits, att här berörda olämpor icke skulle för huvudstadens del kunna helt och effektivt avlägsnas annorledes än genom en förvaltningsreform enligt organisationsalternativ A.

För vinnande i någon mån av en förbättrad ordning i hithörande hänseende även vid en reglering enligt organisationsalternativ B förordas härvid en viss samverkan vid den årliga statberedningen mellan den borgerliga kommunens och den kyrkliga samfällighetens organ.

7.

I och med centraliseringen av den kyrkligt-ekonomiska menighetsförvaltningen i huvudstaden skola, vare sig representationsrätten för samfälligheten hänsläggas till stadsfullmäktige eller till särskilda för hela stadsområdet valda kyrkofullmäktige, de enskilda församlingarnas tillhörigheter ävensom de avgifter, som uttaxeras för kyrkoväsendet, och de inkomster, som härtill eljest inflyta, användas för samfällighetens behov.

Beträffande den närmare vården och inseendet över den inom de särskilda församlingarna förefintliga, för församlingsändamål disponerade fasta egendomen med tillhörigheter har i utredningen förutsatts, att denna förvaltning, där så visar sig lämpligt, skall kunna av samfälligheten uppdragas åt lokalförsamlingarnas egna organ.

Ansvarigheten för församlingarnas utestående lån och övriga ekonomiska förbindelser övertagas av samfälligheten. Till samfälligheten skola ock, för att för dess räkning disponeras, överlämnas vid tidpunkten för reformens genomförande hos församlingarna förefintliga uppsamlade medel ävensom sådana eljest av församlingarna förvaltade kassor och andra kapitaltillgångar, vilka icke på grund av föreskrift av enskild givare befinnas alljämt böra särskilt användas.

Beträffande de under förvaltning av församlingarnas kyrko- eller skolråd ställda donationer och andra anslag, som här sist avses, föreslås, att jämväl dessa skola överlämnas till central förvaltning. Härvid torde under kyrkorådets vård för närvarande ställda dylika medel i regel komma att förvaltas av samfällighetens kyrkonämnd och tillgångar av ifrågavarande slag, vilka nu omhänderhavas av skolråden, av Stockholms folkskoledirektion. Med hänsyn till de genomgripande förändringar i befolknings- och bosättningsförhållandena, som efter tillkomsten av här berörda anslag ägt rum i huvudstaden och varigenom församlingsgränserna i det väsentliga förlorat sin tidigare betydelse såsom materiella skiljelinjer för befolkningen inom stadsområdet, förordas emellertid tillika — i syfte att av dessa jämförelsevis betydande stiftelsetillgångar söka utvinna en större samhällelig nytta — en allmän undersökning rörande förutsättningarna för en sådan reglering (permutation) beträffande ifrågavarande stiftelser, att avkastningen av stiftelsernas tillgångar må, inom ramen för donationsändamålet, kunna komma Stockholms invånare till godo utan avseende å bostadsadressen.

8.

Därest skolrådets medverkan vid behandlingen av vissa skolangelägenheter av icke-ekonomisk natur, som nu ankomma på dessa församlingsorgan, bringas att upphöra, bleve skolrådets författningsenliga uppgifter i det väsentliga inskränkta till omhänderhavandet av eventuellt förefintliga donationer och liknande tillgångar, som tillfallit vederbörande församling för befrämjande av folkskoleväsendet, därstädes. Genomföres därjämte, på sätt under punkt 7 avses, en centraliserad förvaltning av samtliga dessa medel, bortfalla därmed i det hela förutsättningarna för de särskilda skolrådets bibehållande. De för skolråden i huvudstadsförsamlingarna, formellt sett, alltjämt kvarstående befogenheterna med avseende å församlingsbibliotek förutsätts härvid, i den mån särskilda sådana bibliotek även efter genomförandet av centraliseringen av församlingarnas ekonomiska angelägenheter komma att upprätthållas, skola obligatoriskt hänläggas till för ändamålet utsedda biblioteksstyrelser. Valet av ledamöter i sådan styrelse skall för sådant fall, i likhet med i fråga om kyrkoråden, tillkomma kyrkostämman.

9.

Den i betänkandet förordade reformen i avseende å församlingsstyrelsen i huvudstaden har ansetts vara av den grundläggande vikt för regleringen av församlingsindelningen därstädes, att någon ändring i den gällande indelningen icke bör vidtagas, innan frågan om den med reformen åsyftade förvaltningsomläggningen vunnit sin slutgiltiga lösning. Med hänsyn härtill och till vissa andra härvid inverkan omständigheter har antagits, att de förändringar i Stockholms församlingsindelning, som må visa sig erforderliga och vilkas ofrånkomlighet på åtskilliga punkter är uppenbar, beträffande flertalet av församlingarna icke kunna bli genomförda förrän efter förloppet av ett antal år härefter, eller tidigast med ingången av år 1946. I betraktande härav och då en del betydelsefulla faktorer, som måste öva inflytande å bedömandet av den blivande befolkningsutvecklingen inom vissa avsnitt av stadsområdet, i närvarande läge äro starkt ovissa, har det icke syntts lämpligt att för församlingsindelningen nu uppgöra någon regleringsplan med definitiv karaktär. Till ledning för frågans vidare behandling har dock, jämte en undersökning av de principer, som för den förestående regleringen synas böra följas, framlagts ett från vissa schematiska förutsättningar utarbetat preliminärt förslag till en dylik regleringsplan.

Av närmare angivna skäl har avvisats tanken på en sådan radikal omstöpning av de nuvarande, historiskt framvuxna församlingsområdena, som skulle syfta till en allmän folkmängdsutjämning och en arrondering av de särskilda församlingsterritorierna kring församlingskyrkorna. Ej heller

hava några avsevärdare och bestående fördelar ansetts kunna ernås genom bildande av större församlingsenheter i stadens centralaste, mest citybetonade del eller eljest genom systematiska områdesöverflyttningar mellan församlingar i stadens inre zon. De blivande åtgärderna för en församlingsreglering i huvudstaden hava från dessa utgångspunkter ansetts böra i huvudsak begränsas till uppdelning av vissa över hövan folkrika församlingar i stadens yttre och yttersta delar. Såsom församlingskyrkor för de blivande nya församlingarna kunna härvid — med ett enda undantag — redan förefintliga kyrkor tagas i anspråk.

10.

Den i betänkandet framlagda, för närmast förestående reglering av församlingsindelningen i Stockholm preliminärt uppgjorda regleringsplanen upptager — i korthet angivet — följande förslag:

De fem största församlingarna, Matteus, S:t Görans, Oscars, Katarina och Bromma, uppdelas i vardera två församlingar.

Matteus församling delas efter en linje Rödabergsgatan—Vanadisplan—Vanadisvägen—Upplandsgatan. Den nordöstra delen, till vilken överföres det norr om Freygatan liggande området av *Johannes församling* med den därinom belägna Stefanskyrkan, benämnes *S:t Stefans församling*, medan den övriga delen av Matteus nuvarande församling, inom vilken Matteuskyrkan ligger, får namnet *Matteus församling*.

S:t Görans församling delas efter en rät linje i Karlfeldtsvägen och dess förlängning. Den västra delen, omfattande Fredhäll och större delen av Kristineberg och vartill föres Essingeöarna från Bromma församling, kallas *Fredhälls församling*. För denna församling har man att räkna med nödvändigheten att där uppföra ny kyrka. Den östra delen med S:t Göranskyrkan till församlingskyrka får namnet *S:t Görans församling*. — Alternativt har ifrågasatts, att delningen av församlingen skall ske efter en linje Fridhemsgatan—Drottningholmsvägen, varigenom den blivande Fredhälls församling komme att jämte Fredhäll och Essingeöarna omfatta stadsdelen Marieberg i stället för Kristineberg.

Oscars församling delas efter en linje Erik Dahlbergsgatan—Karlplan—Karlavägen—Oxenstiernsgatan—Valhallavägen. Till den norra delen föres därjämte Hjorthagen och Värtan från *Engelbrekts församling*. Till den sålunda bildade nya församlingen, benämnd *Ladugårdslands församling*, kommer att förutom Hjorthagskyrkan även höra Gustaf Adolfskyrkan. Den södra delen omkring Oscarskyrkan benämnes *Oscars församling*.

Katarina församling delas efter en linje Götgatan—Åsögatan—Östgötögatan, varvid den östra delen med Katarina kyrka erhåller församlingens

nuvarande namn, *Katarina församling*, och den västra delen med Allhelgonakyrkan såsom församlingskyrka benämnes *Helgakundens församling*.

Bromma församling delas utefter norra/nordvästra gränserna av stadsdelarna Nockeby, Olovslund, Abrahamsberg, Stora Mossen och Ulvsunda. Den södra och östligare delen av församlingen kommer härvid att jämte förenämnda fem stadsdelar omfatta Högländet, Ålsten, Smedslätten, Äppelviken, Alvik och Traneberg. Denna del benämnes efter den därinom belägna Västerledskyrkan *Västerleds församling*. Den övriga delen av Bromma nuvarande församling, undantagandes Essingeöarna, vilka såsom redan nämnts tilläggas den blivande Fredhälls församling, skall ha Bromma gamla kyrka till församlingskyrka och får namnet *Bromma församling*.

Utöver här angivna fem församlingsdelningar och avskiljandet i samband därmed av särskilda områden från Johannes och Engelbrekts samt Bromma församlingar föreslås i regleringsplanen endast en viss utjämnande gränsreglering mellan *Maria* och *Högalids församlingar* (gränsen flyttas till Ringvägen) jämte överförande till den sistnämnda av Reimersholme från *Brännkyrka församling*.

Särskilt yttrande av herr Mogård.

Vid varje övervägande av förslag till förändring av församlingsindelningen i Stockholm och av den därmed sammanhängande kyrkligt-ekonomiska menighetsförvaltningen måste även enligt undertecknads uppfattning vissa hänsyn tagas till stadens egenart av storstad. Den omfattar en tiondel av landets befolkning. Vidare äro de nuvarande kyrkliga förhållandena inom huvudstaden utbildade under en lång följd av år och äga därmed traditionens helgd, som icke utan tvingande skäl bör brytas. Åtskilliga av de inrättningar och anordningar, som nu i Stockholm äga kyrklig prägel, och som för ett kameralistiskt betraktelsesätt kunna synas antingen icke författningsenliga eller olikartade övriga svenska församlingars, ha tillkommit på en mycket naturlig utvecklings väg. Av församlingsslivet intresserade eller av präster ha initiativ tagits till anordnande av hjälpanstalter för barn eller åldringar, för fattiga och sjuka — inom den egna församlingen. Donationer ha lämnats och medlemsavgifter betalats för verksamhetens uppehållande. Församlingsbornas intresse har så småningom mera allmänt vaknat och tagit sig uttryck i beslut å kyrkostämman att exempelvis upplåta fri lokal i församlingen tillhöriga fastigheter eller i direkta anslag. I den mån denna sociala verksamhet utvidgats, ha anspråken stigit och därmed också kostnaderna. Slutligen har det kunnat inträffa, att den borgerliga kommunen funnit anledning att även lämna sitt stöd. Detta har kunnat motiveras på olika sätt: ena gången i syfte att påskynda utvecklingstakten ifråga om verksamheten, andra gången för att vinna kontroll eller rätt att fastställa vissa gemensamma regler. Det torde dock i regel varit så, att såsom något mycket värdefullt betraktats, att ifrågavarande sociala arbete bedrivits inom och av församlingen. Ett inlemmande i Stockholms väldiga kommunalförvaltning av dessa oftast mycket individuella och på det personligas insats grundade barnkrubbor, sjukvårdsföreningar, hem för gamla etc. skulle varken ur besparingssynpunkt eller ur vårdsynpunkt lända till bättre resultat. Och för många skulle en dylik sekularisering utan tvivel betraktas som ett förfördelande av den kristna församlingens rätt att utöva kärlekstjänst, helst som större delen av kostnaderna frivilligt åtagits och burits av församlingsborna själva. Hos högre instans anförda klagomål över beslut om dylika anslag

ha ytterst sällan förekommit, vilket på sitt sätt torde visa, att de som burit bördan av utgifterna icke känt sig illa berörda därav.

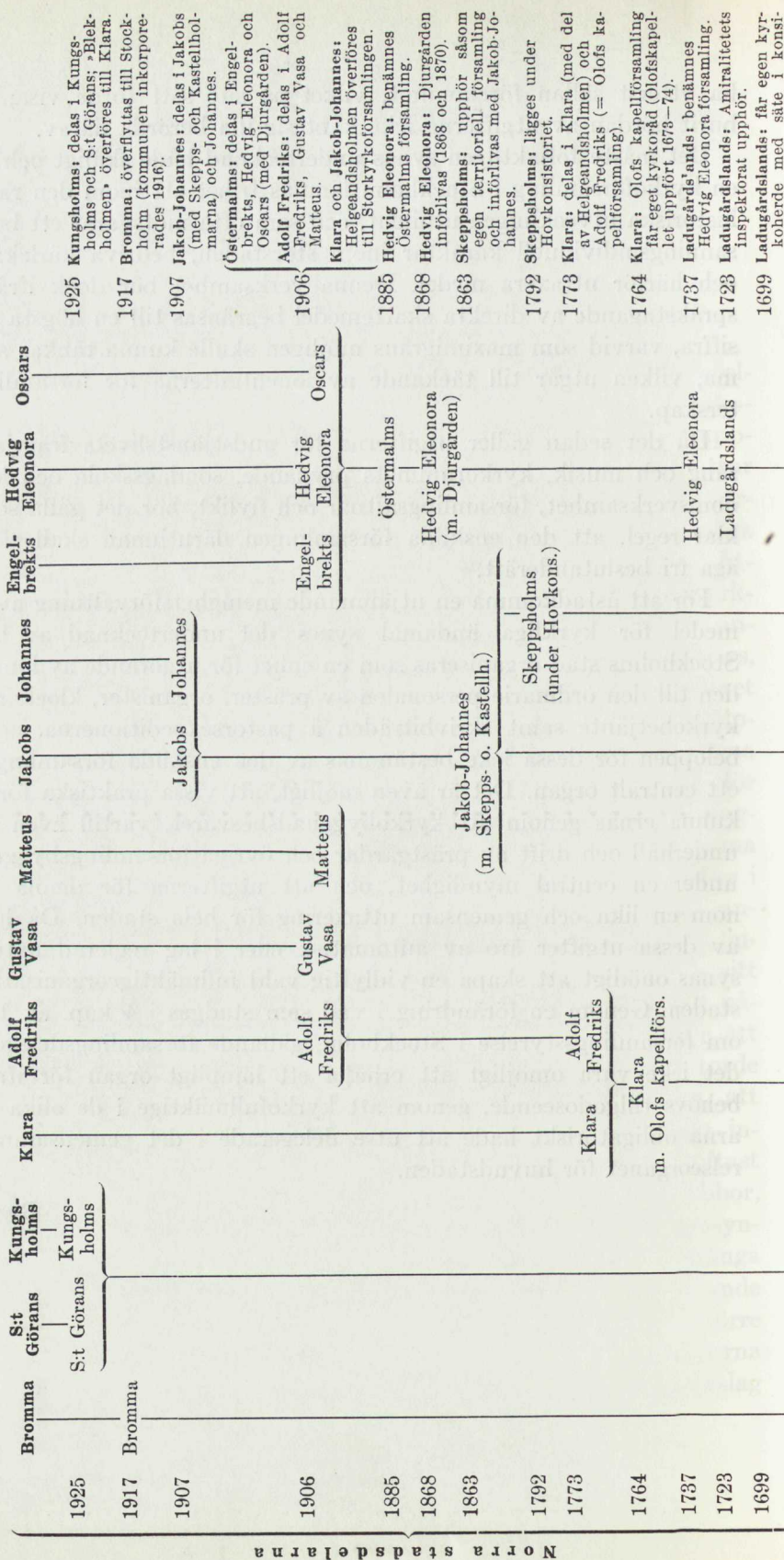
Det måste följaktligen synas undertecknad både skäligen och nyttigt, att en kyrkoförsamling i Stockholm lämnas frihet att inom den ram, som den historiska utvecklingen utbildat, och som ofta motsvarar ett behov av församlingsindividuell karaktär inom storstaden, bedriva kärleksverksamhet och härför uttaxera medel. Denna verksamhet bör dock ifråga om in- språkstagande av direkta skattemedel begränsas till en högsta uttaxerings- siffra, varvid som maximigräns möjligen skulle kunna tänkas samma sum- ma, vilken utgår till täckande av löneutgifterna för församlingens prä- sterskap.

Då det sedan gäller utgifterna för gudstjänstslivets främjande genom sång och musik, kyrkorummets prydnade, söndagsskola och kyrklig ung- domsverksamhet, församlingsaftnar och dylikt, bör det gälla som en själv- klar regel, att den enskilda församlingen därutinnan skall såsom hittills äga fri beslutanderätt.

För att åstadkomma en utjämnande menighetsförvaltning av uttaxerade medel för kyrkliga ändamål synes det undertecknad av behovet, att Stockholms stad organiseras som en enhet för utgörande av löner och arvo- den till den ordinarie personalen av präster, organister, klockare, kantorer, kyrkobetjante samt skrivbiträden å pastorsexpeditionerna, och att löne- beloppen för dessa icke bestämmas av den enskilda församlingen utan av ett centralt organ. Det är även möjligt, att vissa praktiska fördelar skulle kunna ernås genom att kyrkobyggnadsbesväret, vartill även kan räknas underhåll och drift av prästgårdar och övriga församlingsbyggnader, lades under en central myndighet, och att utgifterna för denna täcktes ge- nom en lika och gemensam uttaxering för hela staden. Då huvudparten av dessa utgifter äro av automatisk eller i lag reglerad natur, kan det synas onödigt att skapa en vidlyftig vald fullmäktigeorganisation för hela staden. Genom en förändring i vad som stadgas i 4 kap. av 1930 års lag om församlingsstyrelse i Stockholm, gällande församlingsdelegerade, torde det icke vara omöjligt att erhålla ett lämpligt organ för ifrågavarande behovs tillgodoseende, genom att kyrkofullmäktige i de olika församling- arna obligatoriskt hade att utse delegerade i det gemensamma självsty- relseorganet för huvudstaden.

Bertil Mogård.

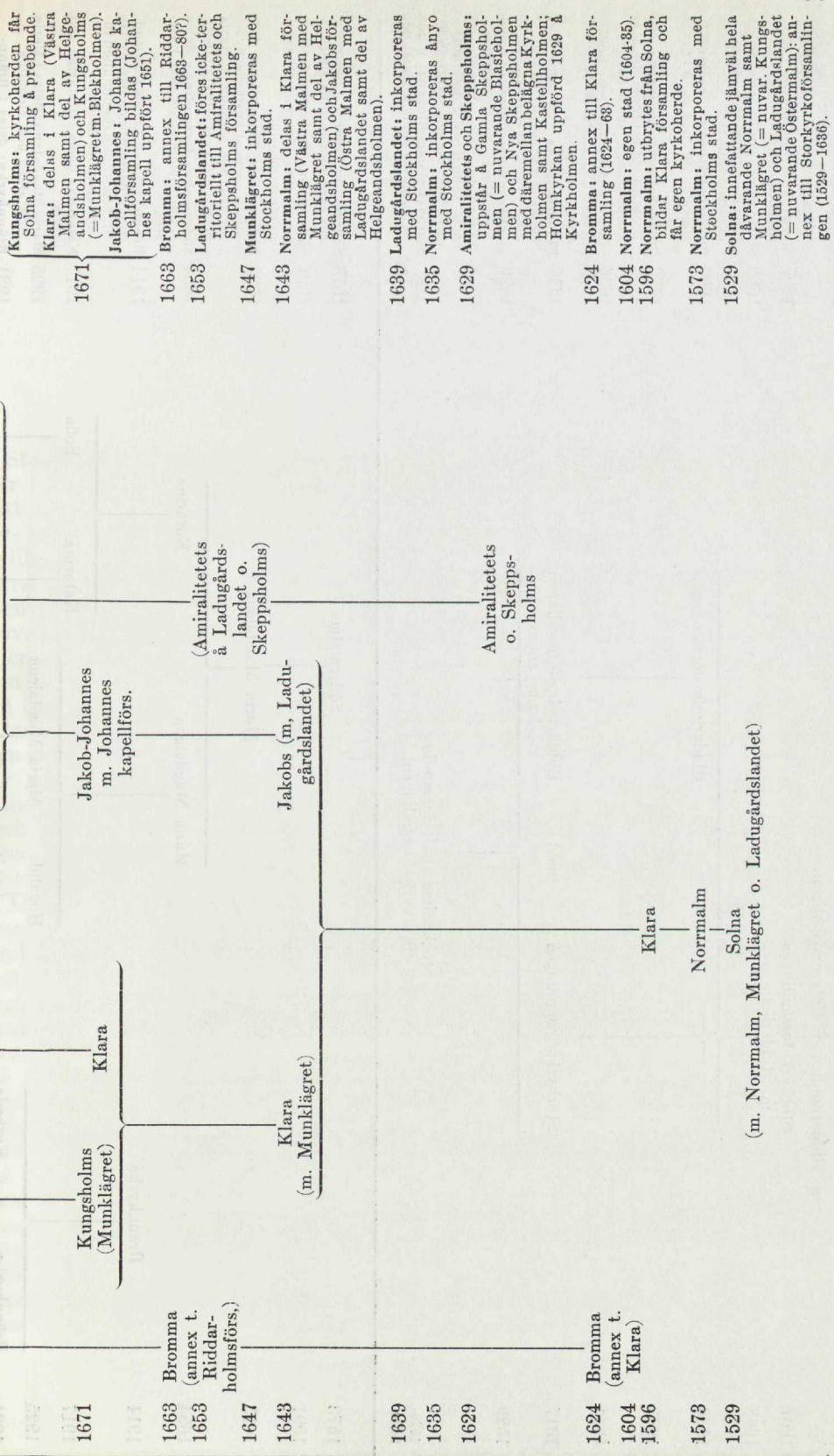
Schematisk-kronologisk översikt över den territoriella församlingsindelningens utveckling i Stockholm.

(under Amiralitetet)

lands (under Amiralitetet)

Johannes (Östra Malmen samt del av Helgeandsholmen) och Ladugårdslands under Amiralitetet.

Storkyrkoförsamlingen

Storkyrkoförsamlingen
m. Riddarholmen o. Helgeandsholmen
Storkyrkoförsamlingen
m. Riddarholmen

Riddarholmsförsamlingen

Storkyrkoförsamlingen med Riddarholmsförsamlingen (såsom annex)

Stockholms stads församling (Storkyrkoförsamlingen)

- 1906 Storkyrkoförsamlingen; Helgeandsholmen införlivas (från Klara och Jakob-Johannes).
- 1807 Storkyrkoförsamlingen; Riddarholmen införlivas.
- 1668 Storkyrkoförsamlingen; Solna församling anslutes såsom annex (1668--71).
- 1666 Riddarholmsförsamlingen; blir självständigt med egen kyrkoherde.
- 1663 Riddarholmsförsamlingen; Bromma församling anslutes såsom annex (1663--80?).
- 1636 Storkyrkoförsamlingen; Lovö församling anslutes såsom annex (1636--68).
- 1617 Riddarholmen; blir egen församling såsom annex till Storkyrkoförsamlingen.
- 1529 Storkyrkoförsamlingen; Solna församling (inkl. dåvarande Norrmalm samt Munklägret och Ladugårdslandet) anslutes såsom annex (1529--1636)
- 1520- Storkyrkoförsamlingen; utgör talet Stockholms stads församling.

Staden mellan bronna

Södermalm

Maria Magdalena

Maria Magdalena Katarina

Katarina Sofia

- 1573 Södermalm (Åsom); inkorporeras med Stockholms stad.
- 1591 Södermalm; får egen församlingskyrka; Sturekapellet uppfört 1586--91.
- 1625 Södermalms församling; församlingsgudstjänsterna flyttas till den nybyggda Maria Magdalena kyrka (invigd 1634).
- 1654 Södermalms församling; delas i Maria Magdalena och Katarina.
- 1914 Brännkyrka; utbrytes från Huddinge pastorat och överflyttas till Stockholm (kommunen inkorporerades 1913).
- 1917 Katarina; delas i Katarina och Sofia.
- 1925 Maria Magdalena; delas i Maria Magdalena och Högalids.
- 1931 Brännkyrka; delas i Brännkyrka och Enskede.

Brännkyrka

Brännkyrka Enskede

Brännkyrka Enskede

Högalids Maria Magdalena

Högalids Maria Magdalena

Katarina Sofia

Södra stadsdelarna

Historik över den territoriella församlingsindelningens utveckling i Stockholms stad

(med särskild hänsyn till kyrkobyggnadsskyldigheten och
till uppkomna frågor om ekonomisk
församlingsgemenskap).

S:t Nikolai eller Storkyrkoförsamlingen.

Stadskyrkan i det medeltida Stockholm, S:t Nikolai kyrka eller *Storkyrkan*, har i sin första gestalt kommit till före år 1279. Konungen hade presentationsrätt till kyrkoherdebeställningen, vilket tyder på en kunglig insats för kyrkans ny- eller ombyggnad. Å andra sidan hade borgmästare och råd en subsidiär dylik rätt, om konungen ej inom laga tid utövade sin. Kyrkans församling torde hava under medeltiden omfattat hela den dåvarande staden utom Riddarholmen (1529—1636 och 1668—1671 var Solna annex till Stockholm, 1636—1664 Lovö). På Riddarholmen låg det omkring åren 1278—1285 uppförda fransiskaner- eller gråbrödraklostret, vilket ägde hela holmen. Denna var ännu år 1520 omgiven av en mur. Klostret indrogs år 1527 till kronan och disponerades år 1531 till helgeandshus eller hospital, vilket emellertid år 1551 flyttades till Danviken. Klosterkyrkan, som under tiden förfallit, sattes i stånd åren 1568—1576. Holmen synes hava bildat egen församling från år 1617 med konungen såsom patronus. År 1607 fick Finska församlingen rätt att jämte Riddarholmsförsamlingen använda kyrkan. Detta varade till år 1719. År 1666 stadgades, att alla som bodde nedanför Stora Nygatan skulle höra till församlingen (bekräftat genom k. br. 10 december 1731). Enligt k. br. den 27 oktober 1806 och 11 september 1807 upplöstes församlingen och lades till Storkyrkoförsamlingen.

Under staden lydde på medeltiden Åsön, det nuvarande Södermalmslandet (mellan Mälaren, Saltsjön, Hammarbysjön och Årstaviken), vilket också hörde under stadens rätt (Magnus Erikssons stadslag R B XII). Tvivelaktigt är emellertid huruvida hela ön kommunalt ingick i staden. Ännu i Erik XIV:s privilegier den 12 april 1563 (p. 18) talas om att Stockholms stads invånare »have till mulebet opå Södremalm allt det som ligger emellen Stockholm och spetalen, desslikes Hammarby med alla de ägor därunder ligga» — och tillfogas — »item på Norremalm den del som inhägnat är av S. Clara gärde». I Johan III:s privilegiebrev den 10 mars 1570 säges (p. 3), att »Södre malm både med tomtöre och dagsverken blive under Stockholms stad, såsom tillförne varit haver», men talas ock (p. 5) om förstäderna på Norre och Södra malmer; och genom ett k. br. den 18 februari 1573 inkorporerades dessa uttryckligen med staden: »Vi hava ock där gunsteligen samtyckt, att de som på Norremalm boendes äre skole like med dem, som på Södremalm bo, härefter vare med Stockholms stads inbyggare inräknade uti alle rättigheter, både med skatt, gästning, rättegångssaker och andre utlagor, undantagendes deras tomtören och dagsverken, vilka de årligen skola göra till Stockholms slott.» Norrmalm blev visserligen år 1604 egen stad men återförenades med Stockholm år 1635 eller 1636.

Klara, Jakobs och Maria Magdalena församlingar.

På Södermalm, som under medeltiden åtminstone delvis torde hört till Storkyrkans församling, fanns ett av Magnus Eriksson 1347—1352 stiftat kapell, kallat S:ta Maria Magdalena, efter Maria från Magdala, vilket liksom på Norrmalm S:t Jakobs kapell (fr. 1300-talet) år 1527 nedrevs, enligt uppgift därför, att de kunde tjäna en belägrande fiende till skydd. För Norrmalm uppfördes, på Johan III:s befallning, åren 1577—1590 på ruinerna av S:ta Clara kloster, alltså på kronomark, en ny kyrka, kallad S:ta Clara, i huvudsak på kronans bekostnad. Norrmalmsborna ålades utgöra dagsverken till bygget (1577 vore de »motvillige»). Åren 1627—1632 uppfördes ett nytt torn på kyrkan. Kostnaden synes hava täckts genom bidrag av församlingsborna, men dessutom anslog konungen danaarvsmedel för ändamålet. Vid en eldsvåda 1751 förstördes kyrkan med undantag för murarna. Reparation vidtogs emellertid omedelbart och var färdig år 1753, varvid kyrkan fick sin nuvarande gestalt. Den vid branden nedsmälta torn- och takkopparn fick förmyntas till bidrag till nämnda kostnad. Härigenom inflöt 1751—1754 c:a 137 000 daler kmt. Enligt beslut av ständerna 1752 och 1756 uttaxerades bidrag av alla matlag i riket. Härigenom inflöte c:a 118 000 daler kmt. Kyrkan själv upptog lån på 52 276 daler kmt. Genom gåvor av enskilda församlingsbor torde ha influtit c:a 39 000 daler kmt.

För Södermalm påbörjades, likaledes på Johan III:s befallning, en ny kyrka, *S:ta Maria Magdalena*, på platsen för det rivna kapellet. Byggnadsarbetet avstannade emellertid vid konungens död 1592; kyrkan började användas först 1625 och var färdig 1630. (Johan III hade år 1586 igångsatt och 1591 färdigbyggt ett kapell, det s. k. Sturekapellet, vilket inpå 1620-talet var Södermalms församlingskyrka.) Den 7 juli 1621 beviljade Kungl. Maj:t Södermalmsborna att »draga kring hela riket och söka hjälp till deras kyrkobyggning». Den 1 juli 1622 gav konungen order om utbetalning av 1 300 daler till kyrkobyggnaden (S:ta Maria Magdalena kyrka s. 69—72). I april 1627 skänkte konungen silver och pärlor till kyrkan (a. a. s. 75). Dessutom torde frivilliga gåvor ha insamlats i staden. Kyrkan tillbyggdes 1657—1659 med ett nytt kor. En ny tornspira fullbordades 1676 (a. a. s. 80). Nya korsarmar byggdes på 1670-talet. Efter eldsvåda 1759 ombyggdes kyrkan 1760—1763. Ny tornspira uppfördes 1825. Kyrkoherden fick 1590 fast löneanslag av kronan.

Johan III gav också befallning om återuppbyggande på kronans mark av *S:t Jakobs* kyrka. Även kostnaden för detta arbete bestreds huvudsakligen av kronans medel, möjligen med något bidrag från staden. Östermalmsborna avfordrades dagsverken till bygget. Arbetet avstannade 1592; och kyrkan kunde invigas först 1643. År 1622 uppgives, att konungen påbjudit, »att alla församlingar liten som stor skulle hjälpa till att uppbygga en kyrka uti Stockholm på Norrmalm». Detta påbud gällde hela riket (S. Jakobs kyrka s. 20 f.). Den 4 april 1628 gav konungen order, att de som hade S:t Jakobs pengar om hand skulle lämna dem till Södermalms kyrkas föreståndare, så att de kunde fullborda sin kyrka (S:ta Maria Magdalena kyrka s. 75). År 1634 sattes emellertid kyrkobygget i gång; regeringen anslog 1637 100 skeppund takkoppar till bygget och 1639 500 skeppund takbleck. I byggets räkenskaper upptogos gåvor av Kungl. Maj:t och enskilda, försträckningar från Stockholms slottsmedel, från Riddarholmskyrkan, från amiralitetet, sakören, lägerstadspengar m. m. (S. Jakobs kyrka s. 22 f.). Härefter delades Norrmalm år 1643 i två församlingar så, att vad som var beläget öster om Brunkeberg från torget jämte Ladugårdslandet skulle höra till S:t Jakobs kyrka och vad som var beläget på västra sidan

»samt med dem som bodde på Kungsholmen» skulle lyda till S:ta Clara. Helgeandsholmen delades mellan Klara och Jakob (men överfördes enl. k. br. 16 mars 1906 till Storkyrkoförsamlingen). När Jakobs församling bildades, fanns i dess nordligaste del på Brunkebergsåsen en för malmarna gemensam kyrkogård, Brunkebergskyrkogården eller Nya kyrkogården. På denna kyrkogård uppfördes för Jakobs kyrkas räkning åren 1649—1651 ett kapell för medel, som influtit för gravsättningar. Detta kapell kallades *Johannes* eller S:t Johannes kapell och år 1671 förordnades särskild kapellan där. Med en enskild donation på 10 000 kronor såsom grundplåt uppfördes på 1880-talet den nuvarande Johannes kyrka på församlingens bekostnad (för c:a 800 000 kr.). Den invigdes 1890. År 1901 anslag församlingen 150 000 kronor till uppförande av en ny kyrka, *Stefanskyrkan*, å en av stadsfullmäktige upplåten tomt. År 1904 invigdes denna kyrka. Samma år inköpte Jakobs församling för 250 000 kronor en fastighet till församlingshus för den då planerade Johannes församling.

Katarina församling.

Södermalm delades i två församlingar år 1654 eller 1655, då *Katarina* församling bildades. Genom Karl X Gustafs brev den 4 oktober 1654 föreskrevs, att »förutan Maria kyrka på Södermalm också en annan, Katarina kyrka kallat skall, där Stora (= Sture) kapellet nu står, bliva byggt och upprättat». Gränsen mot Maria Magdalena församling angavs närmare i det kungl. brevet. Överståthållare samt borgmästare och råd skulle »hålla hand däröver, att denna vår förordning icke må i någon måtto överträtt och kontravenierat bliva». Kyrkobyggnaden påbörjades år 1656, men erforderliga medel kunde ej samlas inom församlingen. Kungl. Maj:t befallde därför, att understöd till kyrkobyggnaden skulle lämnas även från Stockholms övriga församlingar. År 1657 den 4 maj hade enligt kyrkobyggnadsräkenskaperna levererats från Storkyrkoförsamlingen 3 000, från Klara 2 000, från Jakob 1 000, från Maria Magdalena 1 500 och från Riddarholmen 1 000 daler smt, tillhoppa 8 500 daler smt. Dessutom inflöto gåvor i penningar och spannmål från enskilda personer, varjämte Kungl. Maj:t stadgade, att i hovrätten ådömda böter skulle tillkomma Katarina kyrkobyggnadskassa. År 1661 dömde Kungl. Maj:t hovkanslern Nils Tungel för en förseelse att böta 3 000 daler smt till Katarina kyrka. Vid slutet av 1670-talet var kyrkan fullbordad.

Kungsholms eller Ulrika Eleonora församling.

Kungsholmen tillhörde under medeltiden svart- och gråbrödraklostren samt helgeandshuset i staden och fick därav namnet Munkliderna eller Munklägret. Vid reformationen indrogs holmen till kronan, donerades sedermera till staden av drottning Kristina och inkorporerades därmed enligt särskilda kungl. brev 1644 och 1647 (vissa fastigheter undantogs från donationen). Kungsholmen, som av ålder hört till Solna församling, lades år 1643 till Klara församling. På ansökning av invånarna i de nya stadsdelarna att få bilda egen församling medgav Kungl. Maj:t den 22 mars 1671, att de fingo bygga egen kyrka. Gränsen mot Klara blev Klara sjö. (Holmen Blekholmen i Klara sjö tillhörde Kungsholmen och återfördes först år 1925 till Klara församling, sedan den vuxit samman med Klaralandet.) Samtidigt avgick brev till överståthållaren med order att överlägga med borgmästare och råd och förmå dem att utan dröjsmål utse

en bekvämlig plats till kyrka och kyrkogård. Församlingen ansågs dock vara för svag att ensam kunna avlöna kyrkoherde, varför Solna genom en Kungl. Maj:ts resolution 1671 lades dit såsom annex. Till befordrande av hantverkare och manufakturisters bosättning å Munklägret förunnades genom Kungl. Maj:ts resolution den 30 mars 1672 alla dem, som ville nedsätta sig där, tio års frihet från borgerlig tunga såsom kontributioner, inkvarteringar, båtsmanshåll samt andra ordinarie och extra ordinarie utlagor och besvär ävensom att vara befriade från stora och lilla tullen för de hantverksredskap de medförde samt ej heller vara underkastade något ämbetes skråordning. Plats bereddes för kyrka på en kronans tomt, som varit förlänt till en fabrikant, Anders Slorff. Sedan dennes dödsbo tillhöriga fabriksbyggnader blivit inlösta av magistraten, anslog denna huset och tomten till församlingen, som 1672 erhöll fasta å förvärvet, (Gjöding, Kongsholms minne, 1754, s. 54), och uppfördes på platsen en träkyrka, vilken den 8 september 1672 invigdes. Till kostnaderna hade konungen själv 1671 bidragit med 1 000 daler smt av sina handpenningar, varjämte ridderskapet och adeln hade (enligt kollektboken) vid 1672 års riksdag insamlat 16 941 daler 20 öre kmt. År 1674 synes kyrkan ha fått rätt till vissa danaarvsmedel och beslagsmedel från packhuset (2 000 daler smt årligen under två år). Församlingen hade ej bidragit med något större belopp; antalet tomter var blott 101 och folkmängden år 1663 hade utgjort blott 1 265. Ett år 1672 gjort försök att erhålla något bidrag av församlingsborna lämnade nästan intet resultat. Inventarieförteckningen 1672 utvisar emellertid, att inventarierna i huvudsak skänkts av enskilda personer, sannolikt församlingsmedlemmar. Kyrkoherde var då redan utnämnd. Den nya församlingens namn blev nu — enligt uppgift på uttalad önskan av konungen — *Kungsholmen*. Den 20 mars 1679 brann emellertid träkyrkan helt och hållet ned, och åtgärder vidtogos för uppförande i dess ställe av en *stenkyrka*. För ändamålet anslogos allmänna medel, de böter som föllo i regeringen och hovrätten, vilka bidrag år 1695, då de upphörde, uppgått till 46 101 daler 25 öre kmt. Enskilda bidrag hade år 1691 insamlats med 21 147 daler 12 öre kmt. Den 2 december 1688 invigdes den nya, ännu stående kyrkan och kallades efter drottningen *Ulrika Eleonora* (k. br. 23 april 1687). Kyrkan saknade emellertid ännu torn och valv och var blott täckt med brädtak. Till bidrag för kostnaderna för valven medgävo ständerna 1738, att kyrkan finge inrätta ett lotteri och njuta vissa procent därav. År 1756 anhöll kyrkorådet att för anbringande av valv få under 1 års tid uppbära 2 öre smt av varje matlag (i riket) liksom S:ta Clara och Växjö kyrkor erhållit. Detta beviljades av ständerna. Avlidne inspektoren Niklas Mellich hade skänkt kyrkan en sin lönefordran å kronan. Sekretä utskottet vid samma riksdag förklarade, att denna fordran skulle till kyrkan utbetalas såsom en gåva, enär den eljest enligt gällande reglementen ej kunde beviljas. Riksgäldsfullmäktige inlöste fordringen med 7 341 daler 27 öre kmt, och med dessa medel samt ett i banken upptaget lån av 12 000 daler kmt påbörjades valvbyggnadsarbetet. Detta var färdigt den 4 december 1757. Kostnaden uppgick enligt kyrkoräkenskaperna till 45 570 daler kmt, varemot de från landet influtna matlagsavgifterna uppgingo till blott 20 242 daler 5 öre kmt. En ny trappa av sten uppfördes 1792 för 995 rdr rgds, vilka i huvudsak sammanskötos inom församlingen. För uppförande av torn beviljades en allmän kollekt och stambok¹ genom Kungl. Maj:ts resolution den 4 juni 1799. Kostnaden för tornet med urverk, samt yttre rapping av kyrkan m. m., vilket allt var färdigt i juni 1810, uppgick till 14 507 rdr 15 sk. 6 rst b:co.

¹ Ang. sättet för insamling genom stambok se S. Jakobs kyrka s. 24 f.

Ladugårdslands (Hedvig Eleonora) församling.

S:ta Clara kloster ägde åtskilliga fastigheter och utmarker, som vid reformationen kommo i kronans ägo. Klosterägorna i nordöst lades under de kungliga ladugårdarna. En del härav, det s. k. Ladugårdsgärdet, donerades genom k. br. den 28 februari 1639 och 5 mars 1640 till staden såsom ersättning för bortmistade tomter och hus vid en år 1634 verkställd gatureglering på Norrmalm. Områdena, som kallades stadens »östra malm», började härefter bebyggas och lades år 1643 under S:t Jakobs kyrka (k. br. 25 november 1643). Områdets tidigare kyrkliga indelning torde varit oklar. Flottans folk hade sin egen kyrka, den s. k. Holmkyrkan (där Nationalmuseum nu ligger). I övrigt torde Ladugårdslandsborna ha besökt S:ta Clara kyrka. För amiralitetsförsamlingens räkning började en ny stenkyrka byggas på 1660-talet. Ungefär samtidigt utmättes plats för kyrkogård kring kyrkan. Byggnaden avstannade emellertid och fortsattes först sedan genom Kungl. Maj:ts brev den 27 november 1667 3 000 daler smt anslagits av statsmedel. En provisorisk träkyrka uppfördes år 1670, i avvaktan på att stenkyrkan skulle bli färdig, enligt uppgift huvudsakligen på amiralitetskollegiets (alltså kronans) bekostnad. Genom Kungl. Maj:ts resolution den 17 april 1672 förklarades *Ladugårdslands* (Hedvig Eleonora) församling för särskilt pastorat och skildes från Jakob, dit den förut hört. Kyrkan skulle emellertid fortfarande stå under amiralitetskollegiets disposition, och amiralitetspredikanten skulle vara kyrkoherde samt stå under inseende av kyrkoherden i Jakob såsom tillika superintendent vid amiralitetet. Sedan vid amiralitetets förflyttning till Karlskrona församlingen blivit minskad, förklarades genom Kungl. Maj:ts resolution den 14 januari 1680, att dåvarande kyrkoherden Jonas Gravander tills vidare skulle få kvarbliva vid Ladugårdslands församling. Församlingen kvarstod dock under amiralitetskollegiet, tills det genom Kungl. Maj:ts resolution den 20 december 1696 förordnades, att den skulle ha sin egen kyrkoherde, vilken erhöll säte och stämma i stadens konsistorium.

Kyrkan hade år 1691 tillagts de böter, som föllo vid »Kungl. Maj:ts revision», och församlingen befriades år 1693 och 1696 från kollekt. För kyrkans räkning samlades ett betydligt kapital, som år 1711 uppgick till 80 000 daler kmt, vilka innestodo i banken under amiralitetskollegiets disposition. På Kungl. Maj:ts befallning avlämnade kyrkans föreståndare räakenskap för de medel, som tid efter annan inlutit och anmälde tillika, att den gamla träkyrkan vore i dåligt skick, samt anhöllo att antingen få bygga en ny kyrka på det ställe där den gamla stode eller erhålla den påbörjade amiralitetskyrkan av sten. De för ny kyrkas byggande tillgängliga medlen uppgavos till 30 518 daler 21 öre smt, innestående i banken. Amiralitetskollegiet fick avstå medlen, och år 1725 påbörjades byggande av den nuvarande kyrkan. Rikets ständer beviljade till dess fullbordan 1 öre smt av vart matlag i riket, och allmänheten uppmanades enligt k. kung. den 7 mars 1735 att med frivilliga gåvor bidra. Dessutom blevo, på ständernas tillstyrkan år 1738, medel insamlade genom lotteri och stamböcker. År 1735 fränkändes amiralitetet dispositionsrätten över kyrkan. Den 21 augusti 1737 invigdes kyrkan till gudstjänst och fick då det redan under 1600-talet brukade namnet *Hedvig Eleonora*. Först åren 1865—1868 blev kyrkans ytterarkitektur färdig i sitt nuvarande skick.

Adolf Fredriks församling.

Nordligaste delen av Klara församling var en kort tid på 1670-talet avskilt till eget pastorat, den s. k. Kungsbacks-församlingen, som emellertid aldrig fick någon egen kyrka. I Klara församling uppfördes i stället åren 1673 och 1674, efter Kungl. Maj:ts medgivande den 11 juni 1673, ett kapell, Olofs (»S. Olofs») kapell. Kungl. Maj:t medgav samtidigt, att för denna byggnad Klara församling finge »söka andra församlingar om någon hjälp». Detta blev emellertid obehövt, enär kostnaderna för kapellets uppförande, 5 037 daler kmt, ersattes av rådmannen Olof Larsson, som dessutom åtog sig att bestrida ytterligare kostnader — för klockor, predikstol och altare samt annan inredning. Det har uppgivits, att namnet (S:t) Olofs kapell åsyftat denne donator. Kapellförsamlingen, vari så småningom den gamla Kungsbacks-församlingen uppgick, fick år 1695 egen skola och 1764 eget kyrkoråd, dock under ordförandeskap av kyrkoherden i Klara.

Genom en donation av handelsmannen Jacob Stiegler, vid 1768 års ingång uppgående till 199 252 daler kmt, blev kapellkyrkan så väl ställd, att man kunde planera byggande av en stenkyrka. Vid kyrkostämman med kapellförsamlingen den 25 januari 1768 under ordförandeskap av kyrkoherden i Klara beslöts bygga en sådan kyrka. Grundstenen till den nya kyrkan lades av konung Adolf Fredrik den 3 maj 1768. Kollekt upptogs vid tillfället, varvid inflöto 5 000 daler kmt. Byggnadsarbetet pågick till november 1769, varefter det stod stilla av brist på medel. Efter misslyckade försök att erhålla byggnadshjälp genom uttaxering på varje matlag i riket samt kollekt och stambok utverkade kyrkovärden Beve, som 1771 var riksdagsman i borgarståndet, vid riksdagen att kapellförsamlingen skulle för sitt kyrkobygge få under fyra års tid fr. o. m. år 1772 uppbära viss del av kaffetulluppbörden i Stockholm.¹ Denna förmån utsträcktes sedermera t. o. m. år 1787. De intill den 27 december 1772 influtna medlen synas hava uppburits av Klara kyrkoråd och utgjorde sagda dag 3 291 rdr 19 sk. 4 rst.

Under kyrkoherdevakans i S. Klara gjorde kyrkorådet i (S:t) Olof den 31 januari 1773 framställning hos Kungl. Maj:t att få bilda egen församling med egen kyrkoherde — Klara hade då c:a 6 000 invånare och Olof lika många. Dessutom anhölls, att konungen måtte giva kyrkan namn och antaga jus patronatus över församlingen samt »alltid låta någon av sina hovpredikanter vara församlingens kyrkoherde med säte och stämman i stadens konsistorium». Konsistoriet avstyrkte församlingsbildningen. I påminnelser anförde (S:t) Olofs kyrkoråd den 5 november 1773 bland annat, att den förmån, som kommit kyrkobygget till godo genom andel i kaffetullen, vore jämförlig med den kungliga byggnadshjälp, som i äldre tider föranlett Stockholms-kyrkors uppkallande efter kungliga personer. Den 30 november 1773 meddelades Kungl. Maj:ts beslut. Klara och Olofs församlingar skulle åtskiljas; den nybyggda kyrkan skulle kallas *Adolf Fredriks* kyrka och erhålla egen pastor med säte i konsistoriet, varjämte konungen antog den erbjudna patronatsrätten.

Olofs kapell hade kvarstått inuti den under byggnad varande kyrkan och använts till gudstjänst men nedrevs år 1774. Den 27 november 1774 invigdes den nya kyrkan, som ännu kvarstår. År 1816 undergick den en grundlig ut- och invändig reparation, vartill konungen bidrog med 2 000 rdr b:co.

¹ Adeln hade avslagit det Beveska förslaget med den motiveringen, att församlingen vore efter lag skyldig att bygga sin kyrka. Det bifölls av de tre ofrälse stånden.

Förarbeten till de senare församlingsbildningarna.

I. Utredning 1851—1882.

I en vid 1850—1851 års riksdag inom prästeståndet väckt motion lämnade kontraktsprosten *Forssell* en framställning av »de anledningar till växande bekymmer, som uppkommo vid betraktandet av det kristliga och sedliga livets tillstånd hos huvudstadens befolkning». Enligt motionärens övertygelse funnes det inom huvudstaden förhållanden, som gjorde det för prästerskapet, trots allt bemödande, omöjligt att där handhava den själavård, som inom varje församling utgjorde ett nödvändigt villkor för det andliga livets bestånd och förkovran. De särskilda församlingarnas folkmängd vore i allmänhet alltför stor, prästernas antal i förhållande därtill otillräckligt, dessas och i synnerhet pastorernas tid och verksamhet alltför mycket tagen i anspråk för en strängt kontrollerande verksamhet i en mängd av kommunala inrättningar, tillfället dem därigenom betaget att sörja för det, som egentligen hörde till kallet, och lönerna till större delen beroende av diskretion. Motionären föreslog, att Rikets ständer måtte hos Kungl. Maj:t till uppmärksamhet anmäla sin övertygelse, att särskilda undersökningar och åtgärder vore behövlige för att bland huvudstadens befolkning bringa själavården till överensstämmelse med det skick, som enligt gällande kyrkolag och ordning borde äga rum, på det icke varje särskild medlemns kristliga liv till största men jämväl för »kommunen och hela vårt samhälle», skulle i sin utveckling fortfarande hämmas. I motionen instämde komministern *Beckman* med en särskild motivering.

Allmänna besvärs- och ekonomiutskottet avgav den 24 mars 1851 utlåtande (nr 70) över motionen och tillstyrkte densamma samt anbefalld därvid till övervägande allmänna kyrkovisitationer, lönekonventioner för prästerskapet, skäliga arvoden för de extra ordinarie prästerna, befrielse för kyrkoherdarna i möjligaste mån från de för deras egentliga kall främmande göromål, det allmännas övertagande av barnens undervisning även under den tid, som förflöte mellan utgången ur folkskolan och konfirmationsundervisningen, husförhörens förläggande till hemmen i stället för till sakristian och ökning av förhørsrotarnas antal, flyttningsförhör med tjänstehjon, förändring av gudstjänsttiderna »till närmare likstämmighet med nuvarande levnadssätt».

I särskild reservation framförde herr *P. R. Bråkenhielm* vissa synpunkter, som hänförde sig till den i motsats till landsbygden i Stockholm skarpt utpräglade klasskillnaden. Den högre klassen ägde »genom umgängesliv och läsning, om och för det mesta av poesi och romaner, en viss grad av logisk förstånds-färdighet, en uppfattningsförmåga av allegori, värtalighet och ytlig konst, en fantasiens erfarenhet och övning, som, missledd av den yttre skepnadens likhet, antager namn och anspråk av bildning». Större delen av denna klass vore kyrksam, hyrde bänkrummen och avlönade prästerskapet. Men den predikan, som vore avpassad för denna klass, hölles för döva öron, om åhörarne vore av arbetsklassen. Söndringen inom församlingen i Stockholm vore ett faktum; den präst som gärna skulle höras av arbetsklassen finge inga åhörare ur de övriga samhällsklasserna. Förhållandet vore nu tvärtom, arbetsklassen saknade både präst och kyrka. B. föreslog för sin del, att i envar av huvudstadens territorialkyrkor skulle varje sön- och helgdag i stället för de tre brukliga gudstjänsterna hållas två högmässor, vardera med skrift och mässa, den ena med början kl. 9 f. m. och den andra kl. 12 eller 1 på dagen, att i helst den tidigaste av dessa högmässor prästerskapet skulle »något mera enfaldeligen predika ordet,

såsom vederbörandes befallning nu verkställdes i landsorten», samt att kyrkotukten och sabbatens helgd med mera stränghet skulle i huvudstaden vidmakthållas.

I skrivelse den 26 april 1851 (nr 60) gjorde *riksdagen* hos Kungl. Maj:t framställning i enlighet med utskottets hemställan. Över riksdagens skrivelse inhämtades yttranden av vederbörande.

Hovkonsistoriet, under vilket lydde de icke territoriella hov- och garnisonsförsamlingarna,¹ avgav yttrande den 22 oktober 1851. Såsom anledning till försämringen i det religiösa läget angav hovkonsistoriet bland annat den religiösa rationalismen och sönderingen mellan de olika klasserna. Kyrkorna i huvudstaden vore snarare för få än för många, och det syntes vara av största vikt, att folkmängden lämpligare fördelades på de förhandenvarande kyrkorna, »så att ej en eller annan församling varder många gånger talrikare än dess kyrka kunde till andaktsövningar upptaga». Konsistoriet rekommenderade regelbundna visitationer och erinrade i samband därmed, att det vore ärkebiskopens både rättighet och plikt att anställa visitationer med de territoriella församlingarna.

Stockholms stads konsistorium (15 februari 1853) påpekade den starkt ökade inflyttningen från landsorten av lös befolkning, även utlänningar, som inverkat oförmånligt på det sedliga tillståndet. Dessutom gjordes gällande att den ökade näringsfriheten skulle ha ökat pauperismen (s. 28). En delning av huvudstadens folkrika församlingar vore visserligen det enda fullt verksamma sättet att möjliggöra en speciell själavård, sådan den borde vara, men en sådan delning syntes för det dåvarande och ännu länge icke verkställbar. Konsistoriet hade därför, på grund av gällande kyrkolag och för att med tillgängliga krafter befordra den speciella själavården, anmodat kyrkoherdarna i staden att, i samråd med det övriga prästerskapet, företaga en fördelning av församlingarna i distrikt med var sin prästman. Konsistoriet hade, enär med dåvarande antal präster dessa distrikt måste bli alltför stora, för avsikt att efter närmare vunnen erfarenhet framdeles ingå till Kungl. Maj:t med förslag angående sättet att efter hand erhålla ett för en dylik distriktsindelning tillräckligt antal präster (s. 32—33).

Överståthållarämbetet anbefalldes härefter att efter samråd med deputerade från församlingarnas kyrkoråd avgiva yttrande i frågan. Dessa deputerade uttalade sig för att församlingarna borde indelas i vissa distrikt för befrämjande av en verksammare själavård genom det ordinarie prästerskapet därstädes, särdeles av komministrarna (den deputerade för Adolf Fredriks församling dock skiljaktig). Ämbetet uttalade (7 maj 1856) tvivelsmål, huruvida det religiösa livet och den allmänna sedligheten i Stockholm befunde sig i nedgång. Fördelning av de större församlingarna genom uppförande av flera kyrkor kunde åtminstone ej på länge åvägabringas, och ett läggande av delar utav större församlingar till angränsande mindre vore av flera skäl ej lämpligt, enär därigenom skulle rubbas en mängd av ålder bestående ekklesiastika och ekonomiska förhållanden. Denna utväg vore dessutom icke verkställbar för de folkrikaste församlingarna, Ladugårdslands, Katarina och Maria Magdalena, vilka icke i sitt grannskap hade några mindre församlingar. Ämbetet ifrågasatte därför, huruvida icke huvudstadens församlingar borde indelas i distrikt med omkring 2 000 à 2 500 invånare, med en särskild ordinarie prästman eller komminister för varje, vilken prästman under överinseende av kyrkoherden, som fortfarande

¹ Den 1 mars 1841 hade Kungl. Maj:t meddelat bestämmelser, vilka personkategorier skulle tillhöra de icke territoriella församlingarna.

skulle hava skyldighet att vaka över församlingens pastoralvård i dess helhet, borde ombesörja den egentliga själavården inom distriktet samt verkställa de vanliga prästerliga förrättningarna inom detsamma såsom husförhör, konfirmationsundervisning, dop, vigsel och begravning. För åstadkommande härav borde prästerskapets avlöning göras till en huvudstadens gemensamma angelägenhet och bestridas ur en för hela staden samfäll kassa, för vilken nödiga inkomster borde beredas dels genom en lindrig kapitationsavgift, dels genom bidrag efter fast egendoms värde och inkomst såväl av löner och rörelse som av utlånta kapital. För närmare utredning av frågan borde tillsättas en kommitté. Till vinnande av större enhet i den eklestiska styrelsen i huvudstaden borde hov- och stadskonsistorierna förenas under ordförandeskap av en biskop eller superintendent. Tillsättande av en särskild ordförande, som icke vore upptagen av annat stifts angelägenheter eller av egen vidsträckt pastoralvård, komme även att medföra den fördel, att de av rikets ständer förordade kyrkovisitationerna bleve både verkställbara och gagneliga.

Med anledning av detta yttrande tillsattes en kommitté, bestående av en utav Kungl. Maj:t utsedd ordförande samt sex ledamöter, utsedda två av den dåvarande sockenstämmonämnden i staden, två av stadens konsistorium och två av överståthållarämbetet, med uppdrag att utarbета och till Kungl. Maj:t inkomma med förslag till den förändrade organisation i angivna hänseenden, som kunde finnas av behovet påkallad och för det avsedda ändamålet, en förbättrad själavård i huvudstaden, lämplig. I december 1860 avgav kommittén utlåtande, däri kommittén, som ej ansåg sig kunna förorda föreslagen ändring av de bestående gränserna för de åtta territoriella församlingarna, hemställde, att dessa måtte indelas i 28 distrikt med 3 à 4 000 personer i varje,¹ att inom varje distrikt skulle vara en ordinarie prästman med i huvudsak samma skyldigheter, som överståthållarämbetet förut föreslagit, att för genomförande härav, under förutsättning att samtliga komministrar såväl som kyrkoherdarna utom pastor primarius erhöle var sitt distrikt, fem nya komministrar skulle inrättas, samt att, då med de av kommittén härutinnan och i övrigt ifrågasatta ändringar avgifterna till prästerskapets avlöning skulle bliva alltför betungande för de mindre bemedlade församlingarna, dettas avlöning borde, på sätt överståthållarämbetet föreslagit, bliva en för huvudstaden gemensam angelägenhet. De kommitterade motiverade förslaget om den ekonomiska gemenskapen även med önskvärdheten, att prästerna försattes i en av de enskilda församlingsmedlemmarna oberoende ekonomisk ställning. Kommittén framlade ock ett förslag till lönekonvention för prästerskapet i de territoriella församlingarna.

Stadens konsistorium förklarade sig i yttrande den 28 maj 1861 gilla förslaget om avlöningarnas utgörande av hela huvudstaden gemensamt samt ansåg förslaget i huvudsaklig mån komma att bidraga till det sökta ändamålet, men föreslog dock en del ändringar bland annat att, då huvudstadens befolkning visat sig vida talrikare än kommittén antagit, distriktens antal borde ökas, samt att, för erhållande av yngre och kraftigare prästerliga förmågor, i stället för de föreslagna fem nya komministrarerna borde anställas en pastorsadjunkt inom en var av de åtta församlingarna. Konsistoriet yttrade sig däremot icke över förslaget till lönekonvention. Till konsistoriets protokoll den 12 mars 1861 hade kyrko-

¹ Storkyrkoförsamlingen 3, Klara 4, Jakob och Johannes 4, Maria Magdalena 4, Katarina 4, Hedvig Eleonora 4, Adolf Fredrik 3, Ulrika Eleonora 2 distrikt.

herden i Jakob och Johannes dr Lundberg bland annat såsom skäl för att prästerskapets avlöning gjordes till en gemensam angelägenhet, anført, att en stor del av »tjänstehjens- och arbetsklassen», som vore anställd inom de tre mera bemedlade församlingarna, nödgades för de höga hyrornas skull söka sig bostäder längre ut på malmarna uti de mindre bemedlade. Till protokollet den 23 april s. å. anfördes vissa betänkligheter mot distriktsindelning såsom varande en halvmesyr och medförande en oklarhet om ansvaret och arbetsfördelningen inom respektive församlingar och förordades i stället församlingsdelning (kyrkoherden i tyska församlingen dr Rohtlieb, som också avstyrkte ekonomisk gemenskap).

Sedan jämväl *hovkonsistoriet* avgivit utlåtande och därvid framhållit vikten av församlingarnas delning, fick *kommittén* tillfälle att ånyo yttra sig i frågan och anförde därvid (december 1861), att en dylik delning väl vore gänelig, men att en sådan åtgärd dock måste lämnas utan vidare uppmärksamhet, enär dess genomförande skulle fordra uppförande av nya kyrkor och andra kostnader, vida överstigande de tillgångar, som med något sken av sannolikhet kunde påräknas. (Kommittén gjorde emellertid till sitt förslag bland annat det tillägg att, utöver vad den förut föreslagit, till bidrag för avlöning av en förste adjunkt i envar av de åtta territoriella församlingarna borde av kommunen anvisas 1 000 kronor. Dessa s. k. förste adjunkter skulle emellertid ej tjänstgöra såsom distriktspräster.) Över kommitténs förslag blevo *församlingarna* hörda men dessa förkastade nästan enhälligt förslaget; såsom det synes väsentligen av den grund, att det då gällande avlöningssystemet skulle avlösas av fasta löner. Vissa röster höjdes dock på kyrkostämmorna för förslaget om ekonomisk gemenskap i avseende å avlöningsväsendet. *Överståthållarämbetet* (31 mars 1861) ansåg, då kommitténs förslag blivit av församlingarna nästan enhälligt förkastat, annat yttrande ej erfordras än att anmäla församlingarnas beslut för Kungl. Maj:t.

Ärendet föredrogs inför *Kungl. Maj:t* den 1 december 1865,¹ varvid stads- och hovkonsistorierna erhöilo i uppdrag att åt den av rikets ständer väckta frågan ägna förnyad noggrann undersökning för vidtagande av de åtgärder eller framställande av de förslag, som därav kunde föranledas samt att därvid även tillse, huruvida verkställighet kunde beredas åt det framställda förslaget om göromålens fördelning mellan de särskilda församlingarnas prästerskap på sådant sätt, att envar komme att åt någon viss del av församlingen ägna sin synnerliga vård.

Hovkonsistoriet yttrade den 22 maj 1867, att övertygelsen om behovet av de stora församlingarnas delning ytterligare stadgats hos konsistoriet. Konsistoriet hade tänkt sig, att församlingsdelning kunde genomföras »utan flera kyrkors uppbyggande intill dess råd och lägenhet annorlunda medgiver». Delförsamlingarna skulle tillsvi vidare kunna **b e g a n a s a m m a k y r k a** och där ha gemensamma gudstjänster och nattvardsgångar, turvis förrättade av de särskilda församlingarnas prästerskap. De sålunda om en kyrka förenade församlingarna skulle uti alla kyrkans och skolans angelägenheter, som icke vore att hänföra till den enskilda och egentliga själavården, vilka borde inom varje för-

¹ Då hade tillkommit K. F. 20 november 1863 om kyrkostämman samt kyrkoråd och skolråd i Stockholm, vari (§ 20) stadgats att ärende, som vore av den allmänna beskaffenhet, att de enligt gällande lagstiftning anginge hela huvudstaden samfällt men de olika kyrkostämmorna ej kunde enas, skulle handläggas av särskilda delegerade för de olika församlingarna, kyrkofullmäktige.

samling särskilt behandlas, eller som icke anginge prästerskapets avlöning, vilka borde göras till en gemensam angelägenhet för samtliga huvudstadens territorialförsamlingar, fortfarande såsom dittills utgöra en kommun, på sätt Kungl. Maj:t den 19 februari 1864 bestämt för blivande särskilda territorialförsamlingar i Norrköping, därest det ej skulle befinnas lämpligare, att alla till den egentliga själavården icke hänförliga angelägenheter för alla huvudstadens territorialförsamlingar behandlades av en gemensam styrelse: kyrkofullmäktige. Huruvida, såsom kommittén yttrat, »andra omkostnader», som den nämnda församlingsdelningen erfordrade, skulle överstiga de tillgångar, vilka med någon sannolikhet kunde påräknas, tarvade en närmare utredning. Att huvudstaden åt ett nödigt antal präster icke skulle kunna bereda en anständig bärgning, vore i sanning en företeelse, som komme att sakna sin motsvarighet inom rikets övriga städer.

Stadskonsistoriet hade då hört *församlingarna* ånyo (å kyrkostämmor 5 februari 1866), men alla utom Adolf Fredriks församling hade motsatt sig delning och den ifrågasatta ekonomiska gemenskapen. (Enstaka röster höjdes å de olika stämmorna för delning av Klara, Jakobs och Johannes samt Ladugårdslands församlingar.) *Adolf Fredriks* församling däremot avgav år 1872 ett förslag till fullständig ny fördelning i kyrkligt hänseende av Stockholms stad. Församlingen antog ett av särskilda kommitterade framlagt betänkande, åsyftande bland annat *att* regleringen (och därmed förenade kostnader) gjordes till en för hela huvudstaden gemensam angelägenhet, *att* de dåvarande territoriella församlingarna behölles oförändrade med det undantag, att Johannesdelen av Jakob och Johannes bildade en egen församling med tillagda delar av Adolf Fredrik, Hedvig Eleonora, Klara och Jakob m. m., *att* två nya kapell byggdes på Södermalm, i Maria och i Katarina, *att* de nio församlingarna fördelades i 32 distrikt, vilka utan sönderbrytning av församlingsorganisationen (alltså varje församling delad i distrikt) med full pastoralvård skulle förvaltas av var sin distriktspräst. Inom varje församling skulle finnas en pastor och en eller flera »compastorer», var och en med sitt distrikt. Slutligen uttalades det önskemålet, att de av ständerna påyrkade och i kyrkolagen föreskrivna kyrkovisitationer borde av ärkebiskopen hållas i huvudstaden, »denna den viktigaste delen av hans stift».

Stadskonsistoriet redovisade (skr. 19 mars 1872) handlingarna till Kungl. Maj:t och hemställde, att desamma måtte överlämnas till den i enlighet med den dåmera utfärdade förordningen den 1 november 1872 angående ordnandet av prästerskapets i de territoriella församlingarna i Stockholm avlöning till satta löneregeringsnämnden för Stockholm.

Under mellantiden hade den 24 maj 1864 *stadskonsistoriet* avlätit en framställning till Kungl. Maj:t åsyftande beredande av nya gudstjänstlokaler för den ökade folkmängden. För huvudstadens cirka 120 000 invånare funnes för det dåvarande endast 15 400 bänk- eller sittplatser och 10 000 ståplatser i samtliga kyrkor. Det kunde möjligen synas för ändamålet lämpligt, att de största och folkrikaste församlingarna delades, varav skulle följa att de nybildade församlingarna skaffade sig egna kyrkor. Men de mycket dryga kostnaderna skulle sannolikt lägga oöverbärliga hinder i vägen för utförandet av ett sådant förslag, som ej heller vore nödvändigt med avseende å pastorsämbetenas expeditionella göromål. Konsistoriet förordade därför uppförande av *k a p e l l b y g g n a d e r* på lämpliga ställen, en kapellbyggnad vid eller nära gränsen mellan Maria och Katarina, vilkas folkmängd utgjorde cirka 17 000 respektive

19 000, två kapell, ett nära gränsen till Jakob och Johannes och ett på Djurgården, i Hedvig Eleonora, vars folkmängd utgjorde 20 000, ett kapell i Klara, eventuellt tillbyggnad av Klara kyrka, samt om- och tillbyggnad av Johannes kyrka. Medel för ändamålet borde beredas genom enskilda bidrag och vad som ytterligare erfordrades bekostas av staden i dess helhet. En ledamot av konsistoriet, kyrkoherden Ekdahl, förordade däremot församlingsdelningar.

Häröver hördes *stadsfullmäktige* som (1 april 1865) förklarade, att då kommunen för det dåvarande icke utgjorde någon kyrklig enhet och, genom samtycke till konsistoriets framställning en den borgerliga kommunens inblandning i de kyrkliga angelägenheterna skulle uppkomma, vilken varken de särskilda församlingarna begärt eller lagen tilläte, stadsfullmäktige ansåge den gjorda framställningen för det dåvarande icke böra till någon åtgärd föranleda. Av *församlingarna* besvarade fem nekande frågan om behov av ökat utrymme för gudstjänsterna föreläge, och de övriga tre funno beredande av dylikt utrymme om ej alldeles nödvändigt, åtminstone önskvärt. De synas dock ha ställt sig avvisande till frågan om uppförande av kapellbyggnader. *Överståthållarämbetet* (23 maj 1866) erkände det behjärtansvärda i konsistoriets framställning men hemställde, att densamma finge förfalla, enär den icke vunnit understöd vare sig av församlingarnas majoritet eller av den borgerliga kommunens representativa myndighet.

Den 13 december 1872 och 15 februari 1873 beslöt *Kungl. Maj:t*, att handlingarna i ärendena skulle överlämnas till *lönereglingsnämnden för Stockholm*. Denna anförde i utlåtande den 24 november 1874 huvudsakligen, att en delning av de folkrikaste församlingarna i flera självständiga pastorat och nya kyrkors uppförande i de nybildade församlingarna vore den viktigaste och kraftigaste åtgärd, som i detta avseende kunde vidtagas från det allmännas sida. En sådan åtgärd borde icke vara omöjligare att genomföra i huvudstaden än i åtskilliga av rikets övriga städer, såsom Norrköping, Malmö och Göteborg, men, då huvudstadens församlingar nästan enhälligt bestritt vidtagandet av en sådan anordning samt ogillat det för dess verkställande förutsatta villkoret, nämligen att hela huvudstaden åtog sig de därmed förenade, ganska betydliga kostnader såsom sin gemensamma angelägenhet, ansåge nämnden lämpligare utväg för ändamålet vinnande för det dåvarande ej finnas än att samtliga de territoriella församlingarna indelades i distrikt. Då emellertid de i detta avseende framställda förslag ej vunnit församlingarnas bifall, enär de alla avsett att öka det ordinarie prästerskapets antal och till följd därav måste föranleda ökade kostnader för prästerskapets avlöning, borde distriktens antal lämpas efter antalet av det inom församlingarna redan anställda prästerskapet, så att varje kyrkoherde och komminister erhöle sitt särskilda distrikt, vars område bestämdes genom överenskommelse mellan vederbörande prästerskap och församling. I samband därmed uttalade sig nämnden om de åligganden, som borde vara förenade med befattning såsom distriktspräst: att besöka de sjuka, att vårda sig om de fattiga genom att tillföra dem den hjälp, som utginge av den kristliga kärleken, att såvitt möjligt sörja för att de barn, som avgått från folkskolan men ännu ej blivit konfirmerade, under tiden fortfarande erhöle religionsundervisning, att företrädesvis delta i undervisningen av distriktets nattvardsungdom samt i övrigt att i samråd med och under ledning av kyrkoherden söka verka för allt, som hörde till distriktets religiösa och sedliga vård. Genom en dylik anordning skulle — ansåg nämnden — med användande av redan befintliga arbetskrafter ganska välgörande verkningar

kunna åstadkommas, om också hindren för en god själavård därigenom icke kunde så fullständigt undanröjas som genom församlingarnas delning i självständiga pastorat eller indelning i mindre och flera distrikt än de föreslagna. I likhet med vad stadskonsistoriet år 1864 föreslagit ansåg nämnden därjämte, att ökat utrymme för gudstjänsternas hållande borde beredas, för vilket ändamål kapellbyggnader borde uppföras, och det så mycket hellre som genom en dylik åtgärd såväl som genom distriktsindelningen en väg så småningom kunde banas för församlingarnas delning. Ett kapell borde uppföras på Norrmalm, ett på Södermalm och ett på Djurgården, varjämte Ridderholmskyrkan borde upplåtas till garnisonskyrka och för andra kyrkobesökande ända som tillhörde garnisonen, i den mån utrymmet medgäve.

Den 1 december 1882 meddelade *Kungl. Maj:t* beslut i frågan, sedan samtliga handlingar alltsedan år 1851 föredragits. Kungl. Maj:t fann vidare åtgärd icke föranledas av vad i ärendet blivit yttrat och hemställt, detta enär en distriktsindelning, sådan löneregleringsnämnden föreslagit och konsistoriet tillstyrkt, kunde, där den funnes lämplig, genomföras med tillämpning av de i 24 kap. kyrkolagen med därtill hörande författningar givna föreskrifter om fördelning av tjänstgöringen mellan det i församlingarna anställda prästerskapet, utan att särskilda av Kungl. Maj:t givna bestämmelser syntes därför vara erforderliga, samt enär de åtgärder, som i övrigt blivit föreslagna för beredande av en förbättrad själavård i Stockholm, dels redan blivit vidtagna, dels icke mot församlingarnas bestridande kunde genomföras, dels syntes mindre lämpliga.

II. Framställning av stadskonsistoriet 1884 till

Hedvig Eleonora församling.

I oktober 1884 vände sig stadens konsistorium till Hedvig Eleonora (Ladugårdslands) församling såsom den folkrikaste och vidsträcktaste av huvudstadens församlingar¹ med uppmaning att snarast möjligt gå i författning om uppförande av en ny kyrkobyggnad, därvid konsistoriet tillika erinrade därom att, då församlingens utomordentliga tillväxt och de städe fortgående nybyggnaderna häntydde därpå, att denna den folkrikaste församlingen i Sverige förr eller senare borde undergå någon delning, det vore önskvärt, att en ny kyrkobyggnad i avseende på utrymme och läge icke måtte lägga hinder i vägen för en framtida lösning av denna viktiga fråga. Kyrkorådet i församlingen gjorde med anledning härav den 8 mars 1886 hemställen hos kyrkostämman om uppförande av en ny kyrkobyggnad, men församlingen avslög nästan enhälligt framställningen.

III. Utredning 1891—1894.

År 1891 gjorde kyrkorådet i Jakobs och Johannes församling hos stadens konsistorium en framställning om omreglering av nämnda församling i samband med reglering av huvudstadens övriga på Norrmalm och Östermalm belägna församlingar, »så att efter folkmängd, förmögenhet och andra omständigheter bättre avpassade förhållanden komme att inträda».

Med anledning härav ingick *konsistoriet*, som ansåg förhållandena vara sådana, att om en delning eller omreglering av församlingarna skulle äga rum, frågan borde utsträckas till hela huvudstaden, med en den 3 mars 1891 dag-

¹ Folkmängden i Hedvig Eleonora utgjorde 31 december 1884 35 024 personer.

tecknad skrivelse till Kungl. Maj:t, och anhöll därvid, att Kungl. Maj:t ville taga under öfvervägande frågan om nödig omreglering av församlingarna i huvudstaden och vidtaga de åtgärder, som för sådant ändamål prövades av omständigheterna påkallade. Konsistoriet framhöll därvid bland annat, att stadens folkmängd stigit från 93 070 invånare år 1850 till 243 500 1889 (varav i Hedvig Eleonora 40 733, i Adolf Fredrik 39 028 och i Katarina 37 092), att sedan år 1882 något försök att förverkliga en distriktsdelning ej förekommit i huvudstaden utom i Hedvig Eleonora församling, där fråga därom blivit väckt men ej vunnit församlingens godkännande, samt att i allt fall en dylik indelning, även om den kunde genomföras, endast vore att betrakta såsom ett palliativ, vilken ingalunda kunde på kraftigare sätt avhjälpa de missförhållanden, som mera än någonsin vidlåde huvudstadens kyrkliga förhållanden.

Konsistoriets skrivelse remitterades till *överståthållarämbetet* för avgivande efter vederbörandes hörande av utlåtande i ärendet. Ämbetet ansåg, att frågan vore av beskaffenhet, att för dess avgörande erfordrades församlingarnas gemensamma beslut, samt att den dessutom ej erhållit den utredning, att den i befintligt skick kunde göras till föremål för kyrkostämmas behandling. Ämbetet uppdrog därför åt en kommitté, sammansatt av två ombud från envar av huvudstadens territoriella församlingar, att verkställa utredning rörande grunderna och sättet för den ifrågasatta omregleringen. Sedan ämbetet erhållit remiss å särskilda frågor dels angående gränsreglering mellan Klara och Kungsholms församlingar, dels ock angående öfverflyttande på samtliga församlingarna av *s k y l d i g h e t e n a t t b y g g a o c h u n d e r h å l l a f o l k s k o l e h u s* — vilken enligt § 6 i Kungl. Maj:ts stadga angående folkundervisningen i Stockholm den 27 september 1861 ålåg varje församling för sig under det övriga kostnader vore en församlingarnas gemensamma angelägenhet och beslötos av kyrkofullmäktige — överlämnades även dessa ärenden till kommittén för att tagas i öfvervägande i sammanhang med utredningen av frågan om församlingarnas omreglering.

Kommittén avgav, under ordförandeskap av överståthållaren Tamm, den 7 juni 1892 sitt betänkande, uti vilket kommitterade till en början erinrade, att under perioden 1850—1890 — med undantag för Storkyrkoförsamlingen, där invånartalet sjunkit, samt för Klara ävensom Jakobs och Johannes, där tillväxten varit jämförelsevis ringa — den mantalsskrivna folkmängden i övriga församlingar ökats, i de båda södra med nära 150 procent för vardera, i Ladugårdslands (Hedvig Eleonora) med fulla 200 procent, i Jakobs och Johannes församlings Johannesdel med nära 400 procent, i Adolf Fredriks med fulla 400 procent och i Kungsholms med fulla 600 procent. Kommitterade framhöll, att det ej av någon torde förnekas, vare sig att vinnandet av det av konsistoriet åsyftade målet, nämligen att möjliggöra utövändet inom huvudstaden av en mera verksam själavård än förut, vore synnerligen behjärtansvärt, eller att en församlingslärare i huvudstaden i allmänhet icke för det dåvarande vore i stånd att kunna verka såsom själasörjare så som sig borde. Den förnämsta anledningen härtill låge i den omständigheten, att folkmängden inom de flesta av huvudstadens församlingar redan vunnit och årligen vunne en sådan tillökning, att även den i sitt kall mest nitiske prästman icke kunde bliva i tillfälle att på ett närmare, mera personligt sätt komma i beröring med mera än en högst ringa del av församlingsmedlemmarna. Det vore likaledes klart, såväl att prästerskapets antal icke motsvarade det ständigt växande behovet av prästerliga krafter, som ock att församlingskyrkorna, där de gudstjänstliga handlingarna borde förrättas

och prästen hade att verka såsom hela församlingens lärare, både vore för få och erbjöde ett alltför otillräckligt utrymme i förhållande till den betydande folkmängd, som funnes inom de olika församlingarna. I fråga om sättet, huru en önskvärd förminskning av de områden, inom vilka församlingslärarna skulle hava att verka, lämpligen skulle kunna åvägabringas, tog kommittén först under övervägande föreslagen indelning av församlingarna i distrikt. Det syntes, enligt kommitterade, knappast kunna antagas, att vare sig distriktsprästen, som ju vore att betrakta såsom präst inom hela den församling, distriktet tillhörde, eller den ett visst distrikt tillhörande församlingsmedlemmen skulle genom den ifrågasatta anordningen få den känsla av samhörighet, att de komme att, som väl avsett vore, företrädesvis nära sig varandra. Därtill komme att efter all sannolikhet icke obetydliga svårigheter ofta skulle uppstå att på ett tillfredsställande sätt ordna de särskilda distriktsprästernas åligganden såväl såsom sådana, som ock såsom präster i församlingen i dess helhet. Kommittén uttalade därför såsom sin mening, att verkningarna av en dylik distriktsindelning på det hela taget skulle bliva så ringa, att något egentligt gagn av densamma näppeligen skulle förspörjas. Det syntes tillika kommitterade givet, att lärarna och församlingsmedlemmarna endast under den förutsättning skulle föras till den närmare beröring med varandra, som utgjorde ett oundgängligt villkor för möjliggörande av en verkligt välsignelsebringande själavård, att församlingsmedlemmarna å ena sidan visste med sig, att de tilhörde en mindre församling, i vården av vars angelägenheter de ägde taga del, och att församlingslärarna å andra sidan, under intryck av att själavården inom församlingen vore dem självständigt anförtrodd, funne denna församling icke vara större, än att de vore satta i tillfälle att personligen kunna träda i förbindelse med flertalet av sina församlingsbor. Kommitterade uttalade i stället såsom sin uppfattning, att den enda verkligt gagnande åtgärd, som uti ifrågavarande hänseende kunde från det allmännas sida vidtagas, vore de större församlingarnas delning i fullt självständiga mindre församlingar. För att icke övergången till ett bättre förhållande skulle vara alltför svår, borde dock vid omreglering av församlingarna deras förutvarande gränser, där ej delning ifrågakomme, endast i undantagsfall rubbas; delning borde ifrågakomma endast med de folkrikaste församlingarna och ej i vidare mån än att de nybildade församlingarna i allmänhet skulle komma att äga ett invånarantal av omkring 18 000 eller 20 000 personer. För möjliggörande av en dylik fördelning ansågo kommitterade emellertid, att stadens hela kyrkoväsende, vad anginge anskaffande av de för dess uppehållande och utveckling erforderliga medel samt den ekonomiska förvaltningen, borde bliva en samhällets gemensamma angelägenhet. Att lägga utgifterna uteslutande på den nybildade församlingen läte näppeligen sig göra och skulle otvivelaktigt för längre tid ytterligare undanskjuta den önskvärda reformen. Att åter moderförsamlingen mera än stadens övriga församlingar skulle vara pliktig att deltaga i dessa kostnader, därtill förefunnes icke heller något giltigt skäl, då regleringen syftade till välsignelse, icke särskilt för någon viss församling eller viss del av kommunen utan för dess samtliga invånare, vare sig de vore längre eller kortare tid boende i den ena eller andra församlingen inom det för dem alla gemensamma stadsområdet. Församlingarna borde — med bibehållande av ansvaret för gäldandet av iklädda skuldförbindelser, allenast med en mindre jämkning till förmån för Jakobs och Johannes församling, som ådragit sig en skuld av 800 000 kronor huvudsakligen genom uppförande av ny kyrka i Johannes, — till gemensamheten av-

lämna sina kyrkor, de omkring desamma liggande kyrkogårdar med därpå varande gravkapell, ävensom prästerskapets och övriga ecklesiastika boställs- hus, eller just den fasta och lösa egendom, som vore o u n d g ä n g l i g e n n ö d i g f ö r f ö r s a m l i n g a r n a s kyrkliga behov och utgö- randet av de prästerskapet l a g l i g e n t i l l f ö r s ä k r a d e l ö n e f ö r - m å n e r. Däremot borde övriga församlingarna tillhöriga lösa och fasta egen- dom, däribland donationerna, fortfarande förbliva församlingarnas e n s k i l d a e g e n d o m, som borde genom kyrkorådets försorg på församlingarnas bekost- nad underhållas och vårdas. Såsom lämpliga platser för blivande kyrkor tänkte sig kommitterade Stureparken för Ladugårdslands nya församling, kvarteret Syrenen för Adolf Fredriks nya församling, det s. k. Kronoberget för Kungs- holms nya församling, det s. k. Ansgarieberget för Maria nya församling, och kvarteret Kolonnen för Katarina nya församling. Kommitterade lämnade ytter- ligare ett utkast till organisation av den myndighet, åt vilken bestyret med den gemensamma kyrkliga ekonomien skulle anförtros, samt till förordning angående nämnda myndighet, dess befogenheter och åligganden (s. 21 f och 58 ff i det år 1892 tryckta betänkandet).

Bland de 15 kommitterade anfördes reservationer av 8. Av dessa förordade 3 ett försiktigare och successivt genomförande av kommitténs program, med betonande att de i princip anslöte sig till tanken på den ekonomiska gemen- skapen, samt 2 ett genomförande av en f u l l s t ä n d i g ekonomisk gemen- skap och likställighet mellan församlingarna (bland annat med hänsyn till Jakob och Johannes ekonomiska läge); 2 voro skiljaktiga beträffande gränsläggningen mellan de två föreslagna nya Ladugårdslands-församlingarna, och en förordade särskild ekonomisk uppgörelse mellan församlingarna, innan gemenskapen in- fördes. Sistnämnda kommittéledamot förordade dessutom distriktsindelning inom varje församling.

Kommittén tillstyrkte överflyttning från Ulrika Eleonora församling till Klara församling av den med denna församling dåmera landfasta Blekholmen (genom- fört 1925), från Klara och Jakob till Storkyrkoförsamlingen av Helgeandshol- men (genomfört 1906), från Hedvig Eleonora till Johannes (kapellförsamling) av områdena väster om Engelbrektsgatan, utbrytning av en ny Johannes för- samling från Jakob och Johannes samt delning av Hedvig Eleonora (Ladugårds- lands) församling i två, av Adolf Fredrik i två, av Ulrika Eleonora i två, av Maria Magdalena i två, och av Katarina i två församlingar (trycket s. 22—24). Slutligen förordade kommittén, att skyldigheten att bygga och underhålla för f o l k s k o l e v ä s e n d e t avsedda byggnader skulle bliva en församlingarnas gemensamma angelägenhet (s. 24—36, 58; frågan löst genom lag 15 maj 1903).

Församlingarna blevo därefter (1892—1893) hörda över kommitterades förslag, och ansågo sig därvid samtliga med undantag av Jakob och Johannes (vilken förordade fullständig ekonomisk gemenskap) under olika motiveringar, ej kunna godkänna förslaget. Enär församlingarna sålunda vid prövning av kommittera- des förslag stannat i olika beslut, fann *överståthållarämbetet* (10 oktober 1894) sig icke kunna avgiva annat utlåtande i frågan än att hemställa, att vid sådant förhållande konsistoriets framställning icke måtte till någon Kungl. Maj:ts vidare åtgärd föranleda, och blev detta också den 25 oktober 1894 *Kungl. Maj:ts* beslut.¹

¹ Folkskoleväsendet i dess helhet blev år 1903 i huvudsak en den borgerliga stadskommunens angelägenhet (lag 15 maj 1903; jfr kungl. prop. 68/1903).

IV. Motion vid 1898 års kyrkomöte.

Vid 1898 års kyrkomöte väckte pastor primarius *J. F. Hähl* en motion (nr 32) om åtgärder för åstadkommande av en omreglering av huvudstadens territoriella församlingar samt hemställde, att kyrkomötet ville göra framställning hos Kungl. Maj:t om tillsättande av en kommitté, som på grundvalen av en fullständigt genomförd gemensamhet i ekonomiskt hänseende skulle, i enlighet med vad skett i rikets andra stad på grund av k. br. den 2 maj 1882, utarbета förslag till omreglering av huvudstadens territoriella församlingar och vad i sammanhang därmed kunde prövas vara av nöden. I motiveringen anfördes bland annat, att inom Stockholm finnes församlingar, där antalet kyrkoskrivna medlemmar uppginge till bortåt 50 eller 60 000 utan att vare sig nya gudstjänstlokaler eller därvid anställda prästerliga krafter väsentligen blivit utökade. Skulle denna fråga längre undanskjutas, vore det alldeles klart, att detta missförhållande skulle under tiden antaga i fruktansvärd grad ökade proportioner. Att under sådana omständigheter prästerskapets och framför allt pastorernas själavårdande verksamhet omöjliggjordes vore alldeles uppenbart, då, förutom den offentliga gudstjänstens uppehållande, expedition- och kommittégöromål upptog deras allra mesta tid. Kyrkomötets *tillfälliga utskott* framhöll, i betänkande (nr 10), önskvärdheten av sådan åtgärd, som i motionen åsyftades. Den av motionären föreslagna gemensamheten i ekonomiskt hänseende för fyllande av alla församlingarnas kyrkliga behov, varigenom skulle åstadkommas gemensamhet i bärandet av de bördor, som måste påläggas, hade syntts utskottet synnerligen tilltalande, och de exempel på en dylik gemensamhet inom större städer, som — utom det av motionären anförda från Göteborg — inom utskottet anförts, hade styrkt utskottet i dess övertygelse om möjligheten att genomföra en dylik anordning även i Stockholm. Utarbetandet av ett förslag, sådant som det motionären ifrågasatt, behövde emellertid icke nödvändigt ske genom en av Kungl. Maj:t tillsatt kommitté. Utskottet hemställde, att kyrkomötet måtte hos Kungl. Maj:t anhålla om vidtagande av åtgärder i syfte att, på grundvalen av en fullständigt genomförd gemensamhet i ekonomiskt hänseende och i enlighet med vad i andra större städer ägt rum, åstadkomma en omreglering av huvudstadens territoriella församlingar. *Kyrkomötet* hemställde (und. skr. nr 18) om vidtagande av åtgärder för att åstadkomma en omreglering av huvudstadens territoriella församlingar, i huvudsakligt syfte, att de församlingar, där de kyrkskrivna medlemmarnas stora antal nästan omöjliggjorde en verksam själavård, måtte, så snart ske kunde, delas.

Ärendet remitterades till *stadens konsistorium*, som i yttrande (8 mars 1899) anförde, att kyrkomötet icke lämnat någon antydning på vad sätt eller i vilken ordning och genom vilka medel en avsedd omreglering skulle åstadkommas, att om kyrkomötet tänkt denna böra ske på det sätt, att huvudstadens samtliga territorialförsamlingar skulle komma att betraktas såsom en kyrkligt-ekonomisk enhet, vilken sedermera skulle styckas i församlingar av lämplig storlek, en sådan anordning, efter erfarenheterna från 1892, då ett dylikt förslag av samtliga församlingarna tillbakavisades, ej hade någon utsikt att vinna bifall, liksom konsistoriet ej heller trodde att detta sätt att lösa frågan vore det lyckligaste. För allt reformarbete vore det en sund grundsats, att nödiga förändringar genomfördes på redan bestående grundvalar, och att det nya, som skulle åstadkommas, organiskt finge framväxa ur det förutvarande. Tillämpades denna grundsats på förevarande förhållanden, följde därav, att de sekelgamla territo-

rialförsamlingarna i huvudstaden icke borde slopas för en helt ny och oprövd organisation utan i stället lämnas tillfälle att, när tiden vore mogen, var och en fördela sig i nya. I detta avseende kunde kyrkomötets framställning betraktas såsom en väl behöflig väckelse, som förtjänade allt erkännande, i synnerhet för dem av församlingarna, där någon förutsättning för en ny församlings bildande redan kunde anses förefinnas. Så vore efter konsistoriets mening förhållandet med Jakob och Johannes, som ägde två församlingskyrkor, Hedvig Eleonora, där en andra församlingskyrka vore under byggnad, och Adolf Fredrik, där frågan om en ytterligare församlingskyrka vore under behandling. Konsistoriet hade genom skrivelser till kyrkoråden i nämnda tre församlingar uppmanat dem att ofördröjligen taga de mått och steg, som kunde tillkomma dem i ifrågavarande hänseende. Att konsistoriet icke ansett sig böra i samma syfte vända sig till kyrkoråden i Maria, Katarina och Kungsholms församlingar hade sin grund däruti, att dessa församlingar ännu länge torde komma att sakna de ekonomiska förutsättningarna för församlingsdelning. Konsistoriet hemställde på grund därav och då det ej såge någon möjlighet att framtinga den av kyrkomötet åsyftade församlingsdelningen, att kyrkomötets framställning icke måtte till någon vidare åtgärd föranleda.¹

Överståthållarämbetet (8 juni 1899) ansåg, att för det dåvarande någon åtgärd för omreglering av territorialförsamlingarna knappast kunde med framgång vidtagas. Det syntes ock kunna med skäl ifrågasättas, huruvida icke ett avhjäljande av de överklagade missförhållandena i avseende å själavården i huvudstaden skulle med mindre sannolikhet kunna förväntas av en dylik omreglering än därav att, där sådant kunde ske, de folkrikaste församlingarna med bibehållande av territorialindelningen fördelades i mindre kyrkosamfund, och möjlighet härtill skulle, på sätt konsistoriet framhållit, kunna beredas genom en ökning av antalet församlingskyrkor. Om också genom att på denna väg söka ernå nödiga förändringar tidpunkten för en omdaning av församlingsväsendet komme att framskjutas, borde man vid bedömandet av frågan, huruvida dessutom särskilda åtgärder vore av trängande behov påkallade, ej alltför mycket underskatta betydelsen därav, att utom de nio territoriella församlingskyrkorna, funnes inom huvudstaden åtminstone 18 kyrkor, kapell och mindre predikolokaler, där statskyrkliga eller under Stockholms konsistorium lydande präster vore anställda. Med hänsyn till att intet av de många förslag, som under de sista 50 åren blivit framställda, vunnit församlingarnas gillande samt vad 1892 års kommitté föreslagit icke heller blivit av dem godkänt, syntes kyrkomötets framställning i ämnet så mycket mindre ägnad att vinna Kungl. Maj:ts beaktande, som den icke ens antydningssvis angåve, på vilken väg, förutom dem, man hittills sökt för frågans lösning beträda, den ifrågasatta omregleringen skulle kunna genomföras. Ämbetet hemställde alltså, att kyrkomötets skrivelse icke måtte till någon Kungl. Maj:ts åtgärd föranleda.

Den 22 september 1899 meddelades i enlighet med denna hemställda *Kungl. Maj:ts beslut*.

V. Prästlönereglingskommittén 1900.

Den 20 december 1900 avgav *prästlönereglingskommittén* betänkande och förslag i fråga om den kyrkliga indelningen och organisationen i riket. Beträffande Stockholms stad anförde kommittén (s. 371 f), att enligt dess åsikt för

¹ Utåtandets är undertecknat jämväl av pastor primarius Håhl.

en tillfredsställande församlingsvård erfordrades en genomgripande omgestaltning av de kyrkliga förhållandena inom flertalet av Stockholms stads pastorat, att kommittén ej vore i tillfälle att angiva, huru en dylik reglering i det särskilda fallet borde företagas, när kommittén saknade kännedom angående åtskilliga omständigheter, särskilt i territoriellt och ekonomiskt hänseende, som kunde vara av betydelse för frågans lösning. Dessutom hade folkmängden inom de flesta pastoraten under senare åren befunnit sig i ganska stark tillväxt, varför ett av kommittén uppgjort förslag i ämnet torde bliva av mindre betydelse för den framtida regleringen. Kommittén hade emellertid tänkt sig, att ett pastorat borde delas, så snart dess folkmängd uppgått till 25 000 eller 30 000 personer, samt att i varje pastorat med 15 000 invånare borde anställas kyrkoherde, komminister och adjunkt ävensom, i mån av befolkningens tillväxt, ytterligare en adjunkt för varje nytt 5 000-tal invånare. Kommittén föreslog med tillämpning härav och med ledning av folkmängdssiffrorna för den 31 december 1899,¹ att Jakobs och Johannes församling, Maria Magdalena församling och Ulrika Eleonora församling var för sig skulle delas i två, Katarina församling och Adolf Fredriks församling var för sig delas i tre församlingar samt Hedvig Eleonora församling delas i fyra församlingar, ävensom att i en var av de församlingar, som genom berörda reglering förändrades eller bildades, skulle anställas kyrkoherde, komminister och adjunkt.

Oscars och Engelbrekts församlingar.

Den 15 april 1904 förordnade Kungl. Maj:t, på framställning av Hedvig Eleonora församling, att församlingen finge, på sätt den å kyrkostämman den 13 oktober 1902 beslutit, delas i tre församlingar med därför i nämnda beslut angivna områden och gränser, samt att beslutet om församlingens delning skulle gå i verkställighet å tid, som komme att av Kungl. Maj:t bestämmas, sedan genom Hedvig Eleonora församlings försorg fullt betryggande åtgärder vidtagits för anskaffande av de för delningens genomförande nödiga kyrkobyggnader och församlingshus. Vid församlingsdelningen skulle iakttagas, att Hedvig Eleonora församlings skuld vid den tid, då delningen bleve fullständigt genomförd, skulle delas mellan de tre nya församlingarna i förhållande till den på de skattskyldiga inom vart och ett av dessa församlingars områden belöpande summan av senast fastställd allmän bevilning.

Lönereglering för prästerskapet i de tre nya församlingarna, som var för sig skulle utgöra ett pastorat, fastställdes av Kungl. Maj:t den 24 mars 1905.

Sedan för den östra (Oscars) församlingen för en kostnad av cirka 1 100 000 kronor uppförts kyrka, tomt inköpts till församlingshus och medel anvisats för församlingshusets uppförande samt för den västra (Engelbrekts) församlingen anvisats plats för kyrka och till bestridande av kostnad för kyrka och församlingshus den odelade församlingen anslagit 1 110 000 kronor, förordnade Kungl. Maj:t den 9 mars 1906 bland annat, att beslutet om Hedvig Eleonora församlingens delning skulle gå i verkställighet den 1 maj 1906. De tre nya församlingarna skulle benämnas *Hedvig Eleonora*, *Oscars* och *Engelbrekts* församlingar. Kungl. Maj:t medgav dessutom den odelade församlingen att för kostnader i samband

¹ I Storkyrkoförsamlingen 11 634, i Klara 16 924, i Jakob och Johannes 30 478, i Maria Magdalena 38 971, i Katarina 46 575, i Ulrika Eleonora 32 693, i Hedvig Eleonora 59 547 och i Adolf Fredrik 48 713.

med delningen (för kyrkor, församlingshus m. m.) samt för uppförande av kapell i Hjorthagen upptaga ett 40-årigt amorteringslån på 1 500 000 kronor.

Samtliga kostnader för församlingsdelningen och därmed förenade byggnadsföretag bestredos av den odelade församlingen. Stockholms stad anvisade dock plats för Engelbrektskyrkan.

Gustav Vasa och Matteus församlingar.

Den 2 juni 1905 förordnade Kungl. Maj:t, på framställning av Adolf Fredriks församling, att församlingen finge, på sätt den å kyrkostämman den 6 mars 1905 beslutit, delas i tre församlingar (och pastorat) under namn av *Adolf Fredriks församling*, *Gustav Vasa församling* och *S:t Matteus församling* med därför i nämnda beslut angivna områden och gränser, samt att beslutet om församlingsdelningen skulle gå i verkställighet å tid som framdeles — efter det löneregleringar blivit fastställda och den under byggnad varande Gustav Vasakyrkan fullbordad samt sedan vissa fonder avsatts och fullt betryggande åtgärder i övrigt visats vara vidtagna för att de föreslagna förpliktelseerna de nya församlingarna emellan fullgjordes — komme att av Kungl. Maj:t bestämmas. Församlingens nämnda beslut innebar bland annat, att den södra församlingen skulle till församlingskyrka hava Adolf Fredriks kyrka, den mellersta den av den odelade församlingen uppförda Gustav Vasakyrkan och den norra tills vidare den dåvarande Matteuskyrkan, att den vid tiden för delningens genomförande befintliga behållningen i prästerskapets avlöningsfond skulle delas lika mellan församlingarna, att Adolf Fredriks församling skulle övertaga 5/8 och Gustav Vasa församling 3/8 av den odelade församlingens skuldbörda vid delningen, därvid, om vid sagda tid församlingshus ej blivit i församlingarna uppförda, i skulder skulle inräknas kostnader för församlingshus i Adolf Fredrik med bostad för komministern 190 000 kronor, för församlingshus med tomt i Gustav Vasa 200 000, eventuellt 175 000 och för församlingshus med tomt i S:t Matteus 175 000 kronor, att Adolf Fredrik och Gustav Vasa skulle avsätta dels till en fond för uppbyggande av en ny församlingskyrka i S:t Matteus eller ock till något annat församlingsändamål, varöver församlingen hade laglig rätt att besluta, 100 000 kronor och dels till en fond för utgörande av ersättning för mistad boställsjord till kyrkoherden i S:t Matteus 12 500 kronor, av vilka belopp Adolf Fredrik skulle utgöra 5/8 och Gustav Vasa 3/8, att Adolf Fredrik och Gustav Vasa vardera skulle till sin kyrkoherde årligen utgiva i ersättning för mistad boställsjord 500 kronor, samt att dåvarande Adolf Fredriks församling tillhöriga donationer och fonder finge fördelas och användas på av församlingen närmare angivet sätt.

Den 7 april 1906 fastställde Kungl. Maj:t löneregleringar för prästerskapet i Adolf Fredriks församlings pastorat, Gustav Vasa församlings pastorat och S:t Matteus församlings pastorat (att gälla 1 maj 1906—30 april 1925). Samma dag förordnade Kungl. Maj:t, att beslutet om Adolf Fredriks församlings delning skulle gå i verkställighet den 1 maj 1906.

Församlingshus färdigställdes år 1915 i Matteus, enligt uppgift för en kostnad av 369 149 kronor, vilken täcktes dels av det avsatta beloppet på 175 000 kronor, dels av Matteus församling själv. Till- och ombyggnad av Matteuskyrkan verkställdes av församlingen åren 1923—1925, enligt uppgift för en kostnad av 416 000 kronor, som delvis täcktes med det av Adolf Fredrik och Gustav Vasa avsatta beloppet på 100 000 kronor.

I Kungl. Maj:ts resolution den 20 juni 1924 angående lönereglering för prästerskapet i de tre församlingarna benämnas dessa *Adolf Fredrik, Gustav Vasa* och *Matteus* församlingar.

Johannes församling.

Sedan Jakobs och Johannes församling, förutom den tidigare uppförda Johannes kyrka, låtit i Vanadislunden uppföra en särskild kapellbyggnad (S. Stefans kapell) samt med hänsyn till blivande pastoratsdelning inköpt fastigheten nr 12 vid Kammakaregatan till församlingshus för Johannesdelen, förordnade Kungl. Maj:t, på framställning av församlingen, den 2 juni 1905, att Jakobs och Johannes församling skulle, på sätt församlingen å kyrkostämma den 7 november 1904 beslutat, delas i två församlingar, benämnda den ena *Jakobs* och den andra *Johannes* församling, att beslutet om församlingsdelning skulle gå i verkställighet å tid, som komme att av Kungl. Maj:t bestämmas, efter det löneregleringar blivit fastställda och fullt betryggande åtgärder vidtagits ej mindre för anskaffande genom den odelade församlingens försorg av utfäst gravkor å Johannes kyrkogård än även för att föreslagna förpliktelser i övrigt de nya församlingarna emellan komme att fullgöras. Det omförmälda församlingsbeslutet innefattade bland annat, att den vid delningens genomförande befintliga skuldbördan skulle övertagas av Jakobs församling, att Jakobs församling skulle till en fond, som av Johannes församling endast finge användas till nybyggnadsföretag för kyrkliga ändamål eller för sådana större reparationsarbeten, vilka ej vore att hänföra till det årliga underhållet, avsätta 400 000 kronor, att utbetalas med 20 000 kronor årligen under 20 år efter delningens ikraftträdande, att innan delningen genomfördes det ovan omförmälda gravkoret å Johannes kyrkogård skulle vara beslutat och kostnaderna därför anvisade av Jakobs och Johannes församling, samt att donationer skulle delas på visst närmare angivet sätt.

Den 22 februari 1907 fastställde Kungl. Maj:t löneregleringar för prästerskapet i Jakobs församlings pastorat och Johannes församlings pastorat (att gälla 1 maj 1907—30 april 1925). Samma dag förordnade Kungl. Maj:t, att beslutet om Jakobs och Johannes församlingsdelning skulle gå i verkställighet den 1 maj 1907.

Sofia församling.

På framställning av Katarina församling förordnade Kungl. Maj:t den 10 juni 1912, bland annat, att den del av Katarina församling, som begränsades av Stadsgården, Danviken, Hammarbysjö, Götgatan, Ringvägen och Renstjernasgatan finge, på sätt församlingen å kyrkostämma den 16 december 1908 beslutit, avskiljas från församlingen för att under namn av *Sofia* församling bilda eget gäll, att beslutet om församlingens delning skulle gå i verkställighet å tid, som komme att av Kungl. Maj:t bestämmas, sedan genom Katarina församlings försorg fullt betryggande åtgärder vidtagits för anskaffande med den dåvarande församlingens medel av församlingshus och vissa andra lokaler, att i Sofia församling skulle finnas kyrkoherde, en komminister och en pastoratsadjunkt med vissa löner och fria bostäder eller hyresersättning, att i avseende å avgiftsskyldigheten till prästerskapet fortfarande skulle gälla löneregleringsresolutionen för Katarina den 28 april 1876 (t. o. m. 30 april 1926), att Sofia församling skulle till församlingsskyrka erhålla den år 1906 av Katarina församling upp-

förda Sofia kyrka, vilken skulle på den odelade församlingens bekostnad försättas i fullgott skick men därefter av Sofia församling ensam underhållas, att Sofia församling skulle erhålla av den odelade församlingen uppfört församlingshus med expeditjonslokaler, rum för nattvardsbarnens undervisning samt bostäder för prästerskapet, klockare, två församlingssystrar och två vaktmästare, att Sofia församling skulle vara befriad från deltagande i betalning av den odelade församlingens skulder samt från alla omkostnader, som kunde uppstå i händelse av en delning av återstående delen av Katarina församling, att Sofia församling skulle erhålla församlingshyddan vid Mejtens gränd med tillhörande inventarier på de villkor, under vilka den dåvarande Katarina församling innehade densamma, samt skollovskolonihemmet Victoria å Djurlingsö, att Sofia församling i övrigt icke erhöle del av de kontanta medel, värdehandlingar eller tomter, som tillhörde den odelade församlingen, med undantag likväl för de under kyrko- och skolrådets förvaltning stående fonder, samt att om och så länge under löpande lönerregleringsperiod Sofia församlings inkomster av uttaxering efter 55 öre per bevillningskrona och av de vanliga personella prästlöneavgifterna ej uppginge till 43 000 kronor årligen, Sofia församling skulle av Katarina församling årligen erhålla skillnaden mellan berörda belopp, 43 000 kronor, och de inkomster, som faktiskt uppstode efter en uttaxering av 55 öre per bevillningskrona samt av de personella prästlöneavgifterna. Vidare fastställdes löner i penningar för prästerskapet i den blivande församlingen, kyrkoherde, två komministrar, en pastoratsadjunkt och en pastorsadjunkt.

Den 31 december 1913 föreskrev Kungl. Maj:t bland annat, att sedan till Sofia församling, jämlikt vid kyrkostämman med Katarina församling den 10 december 1912 fattat beslut överlämnats visst kapitalbelopp, detsamma skulle av Sofia församlings kyrkoråd såsom en särskild fond på närmare angivet sätt förvaltas ävensom att från fondens ränteavkastning skulle till Stockholms stad utgå årlig avgäld för upplåtande av tomt till församlingshus i Sofia. Beslutet om delning skulle gå i verkställighet den 1 maj, som infölle året närmast efter det, varunder församlingshus av föreskriven beskaffenhet blivit av den odelade Katarina församling för Sofia församlings räkning uppfört och vid besiktning godkänt.

Sedan Katarina församling anmält, att hinder mött för ordnande av frågan om tomt för församlingshus för Sofia på föreskrivet sätt, men att församlingen i stället genom byte förvärvat viss annan för ändamålet lämplig tomt, värderad till 60 000 kronor, i omedelbar närhet av Sofia kyrka, å vilken tomt församlingshuset också uppförts, förordnade Kungl. Maj:t den 16 februari 1917, att den i brevet den 31 december 1913 lämnade föreskriften angående förvaltningen och dispositionen av det för Sofia församling avsedda kapitalbelopp icke skulle äga tillämpning, samt förklarade hinder icke möta för att beslutet om Katarina församlings delning finge gå i verkställighet den 1 maj 1917. Samtidigt meddelade Kungl. Maj:t beslut om delning av vissa Katarina församling tillhöriga fonder.

Genom Kungl. Maj:ts beslut den 22 mars 1929 angående införlivande med Stockholms stad av visst område i Nacka socken (fr. o. m. 1930) tillades Sofia församling den norra delen av området — omfattande vissa fastigheter i Sickla, Lugnet, Danviks hospitals utmark, Henriksdal och Klippan, vissa vägområden samt del av Hammarby 1^a. Av vad som förekom i ärendet framgår, att kammarkollegiet räknat med lämpligheten att — under förutsättning av planerad utbrytning av del av Brännkyrka församling till egen församling under namn av Enskede — överföra nämnda med Sofia förenade område till en blivande

Enskede församling. Sedan utbrytningen av Enskede genomförts (Kungl. Maj:ts beslut 25 april 1930), ingick kollegiet till Kungl. Maj:t med framställning om överflyttning från Sofia församling till Enskede församling av *dels* den till Sofia församling hörande delen av stadsägan nr 8493, *dels ock* stadsägorna nr 8493 A, 8494, 8495, 8496, 8497 och 8498, men fann Kungl. Maj:t den 9 december 1932 vad i ärendet förekommit ej föranleda någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

Brännkyrka församling.

Den 22 mars 1912 förordnade Kungl. Maj:t, att Brännkyrka socken skulle i administrativt, kommunalt och judiciellt hänseende införlivas med Stockholm (jämväl i avseende å folkskoleväsendet). Den 31 december 1913 förordnade därpå Kungl. Maj:t, att *Brännkyrka församling* skulle från och med den 1 maj 1914 utbrytas från Huddinge pastorat och utgöra eget gäll ävensom skiljas från Södertörns kontrakt och Strängnäs stift samt i ecklesiastikt hänseende förläggas till Stockholms stad och förty lyda under Stockholms stads konsistorium. Genom Kungl. Maj:ts förutnämnda beslut den 22 mars 1929 tillades Brännkyrka församling den södra delen av det med staden från Nacka socken införlivade området.

Den 30 december 1937 fann Kungl. Maj:t gjord framställning om överflyttning av Reimersholme från Brännkyrka församling till Högalids församling ej föranleda någon Kungl. Maj:ts åtgärd. (Domkapitlet och överståthållarämbetet hade förutsatt, att denna fråga borde upptagas i samband med en allmän reglering av församlingsindelningen i Stockholm.)

Bromma församling.

Kungl. Maj:t förordnade den 2 november 1915, att Bromma kommun skulle fr. o. m. år 1916 i judiciellt, administrativt och kommunalt avseende införlivas med Stockholms stad, samt den 27 april 1917, att *Bromma församling* skulle från och med 1 maj 1917 i ecklesiastikt avseende förläggas från Uppsala stift till Stockholms stad och förty lyda under Stockholms stads konsistorium. Den 26 april 1918 fastställdes lönereglering för prästerskapet i församlingen att gälla från och med den 1 maj 1919 (utgår 31 december 1939). Ny provisorisk lönereglering har fastställts den 29 september 1939 (för tiden t. o. m. 1959).

1922 års kommittébetänkande.

För beredning av frågor om nya löneregleringar för prästerskapet i Stockholm enligt lagen den 9 december 1910 samt i samband därmed stående frågor såsom delning av vissa församlingar m. m. utsågo, efter framställning den 27 mars 1916 av en i ecklesiastikdepartementet tillkallad prästlöneregleringssakkunnig, de olika församlingarnas kyrkoråd ett vart två personer, en präst och en lekman, såsom ledamöter i en för ändamålet bildad kommitté. Den 5 december 1922 avgav kommittén betänkande med förslag i ämnet. Därvid anmälde kommittén, att den — i likhet med vad som förut skett — ansett sig böra undersöka såväl möjligheten att, för undvikande av att avgifterna till prästerskapets avlöning skulle bliva allför betungande för de mindre bärkraftiga församlingarna, åstadkomma ekonomisk gemensamhet för samtliga territoriella församlingar med avseende å utgörandet av prästerskapets i nämnda församlingar löneförmåner

som ock en sådan omreglering av församlingarna, att de fyra minsta, Storkyrkoförsamlingen, Jakobs, Klara och Bromma församlingar, utökades genom införlivande av vissa områden från angränsande församlingar (s. 19).

Beträffande frågan om *g e m e n s a m e k o n o m* i hade emellertid kommittén på grund av den behandling denna fråga vid föregående tillfällen rönt samt med hänsyn därtill, att det enligt kommitténs mening vore förenat med ringa eller ingen utsikt att vinna församlingarnas bifall till genomförandet av en sådan ekonomisk gemensamhet, ansett sig ej böra framlägga något förslag i sådant hänseende. Vad åter anginge frågan om utökning av ovannämnda fyra församlingar med vissa områden från angränsande församlingar hade kommittén ansett sig böra taga denna fråga under övervägande bland annat i syfte att därigenom kunna bereda maximilöner även åt de prästmän i dessa församlingar, vilka eljest icke skulle kunna komma i åtnjutande av denna förmån (s. 21). Vid en i sådant syfte företagen förberedande utredning hade kommittén emellertid funnit, att en dylik flyttning av områden mellan olika församlingar skulle vålla betydande olägenheter. Förutom den rubbning av de historiska gränserna för Stockholms-församlingarna, som densamma skulle medföra och som enligt kommitténs åsikt av rena pietetsskäl borde undvikas, där den ej vore alldeles nödvändig, skulle en sådan omflyttning, särskilt då den tydligen även måste innebära en förändring av den dåvarande roteindelningen, uppriva hela den indelning, som låge till grund icke blott för ordnande av en mängd kommunala angelägenheter, såsom hälsovård, fattigvård, folkpensionering, polisväsende, taxering och uppbörd m. m. utan ock för stadsfullmäktig- och riksdagsmannaval. Dessutom skulle måhända även en sådan omreglering på grund av de fortgående förändringarna i folkmängdshänseende behöva göras om efter så kort tid som 20 år eller vid den tidpunkt då nya löneregleringar åter skulle fastställas för prästerskapet i huvudstadens territoriella församlingar, något som kommittén icke kunde anse lämpligt. Ej heller i nu nämnt hänseende hade därför kommittén trott sig böra framlägga något förslag (s. 21).

Vad anginge frågan, huruvida Stockholms kyrkliga indelning och organisation borde bibehållas oförändrad eller ej, funne kommittén det uppenbart, att de verkställda delningarna av Hedvig Eleonora, Jakobs och Johannes, Adolf Fredriks och Katarina församlingar icke kunde anses ha undanröjt de olägenheter, som i själavårdshänseende alltfort vidlådde åtskilliga av Stockholms större territoriella församlingar. Kommittén ansåge en lösning av denna fråga kunna ske antingen genom inrättande av kapell i de folkrikaste församlingarna, särskilt i utkanterna av dessa, och i samband därmed avskiljande av angränsande trakt av församlingen till ett distrikt för prästen vid kapellet eller ock genom fortsatt *f ö r s a m l i n g s d e l n i n g* (s. 23). En konsekvent tillämpning av kapellsystemet utmynnade i ett småkyrkosystem likt det, som rådde i Köpenhamn och Kristiania (Oslo), där invånarantalet i varje dylik kapellförsamling ej bleve större än att två präster kunde handhava allt i församlingen förekommande arbete samt ha möjlighet att komma i personlig beröring med flertalet av församlingens invånare. Kommittén ansåge dock att detta system ej lämpade sig i Stockholmsförhållanden och i varje fall ej kunde omedelbart genomföras i hela sin utsträckning vid den då instundande löneregleringsperiodens inträde (1925 och 1926). Dessutom skulle genomförande av systemet i större utsträckning stöta på ekonomiska och därmed sammanhängande svårigheter av hart när oöverstigligt slag. Att skaffa pengar och tomter för byggande av en mängd nya kyrkor och församlingshus läte sig knappast göra. Även de årliga

underhålls- och administrationskostnader, som komme att uppstå, skulle visa sig synnerligen betungande. I utkanterna av vissa församlingar komme säkerligen kapellsystemet att därefter som dittills visa sig nödvändigt och välsignelse-rikt, men inom de stora församlingarna måste den känsla av förtrolighet och innerlighet i församlingslivet, som småkyrkosystemet ville söka åstadkomma, tillgodoses genom församlingsverksamhet under distriktsindelnings- eller föreningsformer och lokaler därför anordnas i församlingshusen (s. 24).

Kommittén förordade därför församlingsdelning, vilken borde kunna komma i fråga för församlingar där folkmängden överstege 20 000 personer (s. 25). Kommittén föreslog (s. 32—42) emellertid delning blott för sex församlingar, där folkmängden väsentligen översteg 20 000, nämligen för Kungsholms eller Ulrika Eleonora (47 950), Matteus (41 151), Johannes (24 779), Katarina (42 156), Maria Magdalena (53 183) och Brännkyrka (33 678) ävensom en gränsreglering mellan Ulrika Eleonora och Klara församlingar (s. 41). Däremot avstyrkte kommittén en framställning om överföring av öarna Stora och Lilla Essingen från Bromma till någon annan territoriell församling i Stockholm (s. 31). Ehuru kommittén icke yttrat sig i fråga om sättet för bestridande av de med delningarna förbundna utgifterna, torde man kunna utgå från att den förutsatt, att desamma skulle komma att bestridas efter enahanda grunder, som tillämpats vid de tidigare församlingsdelningarna under 1900-talet d. v. s. att den odelade församlingen svarade därför med den fördelning mellan delförsamlingarna, som kunde befinnas skälig.

I fråga om antalet prästerliga tjänster beräknade kommittén behovet därav till en prästman per 5 000 invånare, vilken princip dock frångicks till förmån för Storkyrko-församlingen, Klara, Jakob och Bromma (s. 41).

Högalids och S:t Görans församlingar.

Delningsförslagen stötte på motstånd från respektive församlingar i Johannes, Matteus, Brännkyrka och Katarina. I fråga om Johannes hade emellertid kommittén ej ansett en delning nödvändig, och konsistoriet samt överståthållarämbetet ansågo densamma böra anstå. Kammarkollegiet fann sig vid sådant förhållande ej kunna förorda kommitténs förslag. I Matteus sakenades särskild kyrka för den tilltänkta församlingen. Kollegiet, som ansåg byggande eller anskaffande eljest av kyrka såsom förutsättning för medgivande till församlingsbildning men sådan skyldighet ej kunna åläggas menighet utan dess eget medgivande, fann tanken på delning av Matteus, huru behjärtansvärd den än vore, för det dåvarande böra förfalla. Av enahanda skäl ansåg kollegiet kommitterades förslag om delning av Brännkyrka församling för det dåvarande sakna utsikt att bliva realiserat. I den till utbrytning föreslagna delen av Katarina församling fanns visserligen en kyrkobyggnad av trä (Allhelgonakyrkan), men som denna knappast kunde godkännas såsom församlingskyrka och en församlingsdelning för det dåvarande av såväl kyrkorådet som kyrkostämman i församlingen ansetts mindre lämplig, ansåg kollegiet förslaget härom ej böra föranleda åtgärd. Även i Kungsholms (Ulrika Eleonora) och Maria Magdalena församlingar motsatte sig kyrkostämmorna delning. Båda församlingarna hade emellertid, förutom respektive församlingskyrkor, kyrkor uppförda av sten och lämpade att tagas i bruk av de nya församlingarna. I Kungsholms fanns S:t Görans kapell, uppfört av för-

samlingen med disponerande dels av en enskild donationsfond å cirka 187 000 kronor, dels av besparade prästlöne-medel å 40 000 kronor (totalkostnad cirka 227 000 kronor) och färdigt år 1910; i Maria Magdalena fanns Högalidskyrkan, uppförd på församlingens bekostnad och färdig år 1923 (kostnad cirka 1 800 000 kronor). Svårigheten att med rådande indelning på ett tillfredsställande sätt ordna den prästerliga organisationen och arbetet inom församlingarna var också uppenbar, och kollegiet, liksom konsistoriet och överståthållarämbetet, förordade därför härvidlag delning i enlighet med kommitterades förslag (liksom ock den föreslagna gränsregleringen mellan Ulrika Eleonora och Klara).

Den 20 juni 1924 meddelade Kungl. Maj:t löneredigeringsresolutioner — utlöpande åren 1945 och 1946 — för prästerskapet i Stockholms stads territoriella församlingar utom för Bromma församling, för vilken löneredigeringsresolution meddelats den 26 april 1918. Delning föreskrevs blott i fråga om Maria Magdalena och Kungsholms (Ulrika Eleonora) församlingar.

Maria Magdalena skulle från och med 1 januari 1925 delas i två församlingar, benämnda *Maria Magdalena* församling med Maria Magdalena kyrka till församlingskyrka och *Högalids* församling med Högalidskyrkan till församlingskyrka, och med vissa närmare angivna gränser, vardera från och med den 1 maj 1925 bildande eget pastorat. I avseende å den ekonomiska uppgörelsen mellan församlingarna föreskrevs i stort sett fördelning av ansvaret för befattningshavare efter anknytningen till de båda kyrkorna samt hälftindelning av skulderna. Av den odelade församlingens tillgångar tillades ett belopp av 500 000 kronor Högalids församling till bestridande av kostnader för uppförande av församlingshus med tjänstebostäder för prästerskapet och anskaffande av inventarier till församlingshuset. Tornbyggnadsfonden och Maria kyrkas inre reparationsfond tillades Maria Magdalenas nybildade församling. Tillgångarna i övrigt skulle lika fördelas mellan båda församlingarna med viss fördelning inom denna ram av närmare angivna fastigheter. Beträffande dispositionen av vissa donationsfonder ville Kungl. Maj:t framdeles meddela beslut.¹

Beträffande Kungsholms eller Ulrika Eleonora församling förordnades om överflyttning från och med den 1 januari 1925 till Klara församling av den öster om Klara sjö belägna delen av församlingen (f. d. Blekholmen). Kungsholms eller Ulrika Eleonora församling skulle från och med nämnda dag delas i två församlingar, den ena benämnd *Kungsholms eller Ulrika Eleonora* församling och den andra benämnd *S:t Görans* församling med vissa närmare angivna gränser, vilka församlingar skulle från och med den 1 maj 1925 var för sig utgöra egna pastorat. Båda de nya församlingarna skulle tills vidare hava gemensam ekonomi under samfällad förvaltning av kyrkoråden och skolråden i de båda församlingarna, i vilket förenade kyrkoråd, respektive skolråd Stockholms stads konsistorium hade att förordna en av kyrkoherdarna att vara ordförande. De nybildade pastoraten skulle tills vidare med avseende å utgifterna till de båda pastoratens prästerskap hava gemensam ekonomi under samfällad förvaltning av de båda församlingarnas kyrkoråd. År 1929 fullbordades på gemensam bekostnad församlingshus för S:t Görans församling.

¹ Se Kungl. Maj:ts brev den 5 december 1924 och 4 februari 1927. Den 8 maj 1925 meddelade Kungl. Maj:t beslut om uppdelning av ett för Maria Magdalena och Högalids församlingar gemensamt län. Angående ifrågasatt överflyttning av Reimersholme till Högalid se ovan under Brännkyrka (Kungl. Maj:ts beslut den 30 december 1937).

Den 23 augusti 1929 förordnade emellertid Kungl. Maj:t på framställning av församlingarna själva, om upphörande av den ekonomiska gemenskapen. Vardera församlingen skulle övertaga förpliktelserna mot sitt prästerskap enligt gällande löneregleringsresolutioner samt rättigheter och skyldigheter mot i densamma anställda befattningshavare av icke prästerlig tjänsteställning, med viss modifikation i avseende å pensioner till f. d. befattningshavare. Gemensam fast egendom jämte inventarier skulle fördelas efter belägenheten. Behållningar i vissa kassor skulle delas lika och rätten till utskyldsrestantier efter debiteringsorten. Gemensamma donationsfonder skulle delas efter närmare angivna grunder. Viss ändring föreskrevs i löneregleringarna i sammanhang med gemenskapens upphörande.¹

Enskede församling.

Den 25 april 1930 förordnade Kungl. Maj:t, att Brännkyrka församling skulle från och med den 1 januari 1931 delas i två församlingar, den ena benämnd *Brännkyrka* församling och den andra *Enskede* församling, vardera från dag, som framdeles skulle bestämmas, utgörande eget pastorat. De båda nybildade församlingarna skulle tills vidare hava gemensam ekonomi under samfällid förvaltning av kyrkoråden och skolråden i de båda församlingarna, i vilket förenade kyrkoråd, respektive skolråd Stockholms stads konsistorium hade att, då beslutet om pastoratets delning skulle gå i verkställighet, förordna en av kyrkoherdarna att vara ordförande. Sedan beslutet om pastoratsdelningen gått i verkställighet, skulle Brännkyrka nybildade pastorat och Enskede pastorat tills vidare med avseende å utgifterna till de båda pastoratens prästerskap hava gemensam ekonomi under samfällid förvaltning av de båda församlingarnas kyrkoråd. Den 23 januari 1931 förordnades, att pastoratsdelningen skulle gå i verkställighet från och med den 1 maj 1931, samt fastställdes löneregleringar för prästerskapet i de båda pastoraten att gälla från och med den 1 maj 1931 (utgå 31 december 1951); dock att, därest Kungl. Maj:t under giltighetstiden meddelade beslut om inrättande av en ständig adjunktsbefattning i Enskede pastorat, löneregleringen för detta pastorat ej skulle gälla längre än till dess sålunda meddelat beslut ginge i verkställighet.

Den 9 september 1932 meddelade Kungl. Maj:t — med ändring av vad de genom resolution den 23 januari 1931 fastställda löneregleringarna innehölle däremot stridande — bland annat motsvarande bestämmelser som den 23 augusti 1929 i avseende å Kungsholms eller Ulrika Eleonora församling samt S:t Görans församling för rättigheter och skyldigheter mot befattningshavare. För församlingarna vid utgången av år 1932 åvilande skulder med visst undantag skulle Brännkyrka församling ansvara. Denna skulle behålla församlingskyrkan i den odelade Brännkyrka församling med inventarier och kyrkan tillkommande ersättning för vin- och byggnadssäd ävensom med vissa undantag, här nedan angivna, all annan församlingarna gemensamt tillkommande egendom. Enskede församling, å vilken den av Brännkyrka församling från Sällskapet för kyrklig själavård år 1919 (för 30 000 kronor) in-

¹ Den 2 november 1934 avtog Kungl. Maj:t väckt förslag om delning av fonden till minne av civilingenjör A. E. W. Smitt för bespisning av folkskolebarn. Den 8 november 1935 meddelade Kungl. Maj:t beslut om delning av vissa andra för båda församlingarna avsedda donationsfonder.

köpta Enskede kyrka¹ samt den odelade Brännkyrka församlings nyttjanderätt till denna kyrkas område skulle övergå, skulle svara för viss skatteersättning till Nacka församling på grund av införlivning enligt Kungl. Maj:ts brev den 22 mars 1929 av visst område av Hammarby gård. Vissa reserverade medel skulle fördelas med $\frac{63}{100}$ på Brännkyrka och $\frac{37}{100}$ på Enskede men rätten till utskyldsrestantier efter debiteringsorten. Gemensamma donationsfonder skulle fördelas efter närmare angivna grunder.²

Litteratur.

Ferlin, P. R.: Stockholms stad i juridiskt, administrativt, statistiskt och borgerligt hänseende. Sthlm 1858.

Stockholms kyrkor (i ser. *Sveriges kyrkor*):

- I. S. Nikolai eller Storkyrkan, av *F. De Brun, N. J. Welinder, Ivar Simonsson* och *Johnny Roosval* m. fl. Sthlm 1928.
  - II. Riddarholmskyrkan, av *Martin Olsson*. Sthlm 1937.
  - III: 1 Kungsholms kyrka med S:t Görans kapell, av *Martin Olsson*. Sthlm 1915.
  - III: 2 Hedvig Eleonora kyrka, av *Efraim Lundmark*. Sthlm 1919.
  - IV. S. Jakobs och S. Johannes kyrkor samt S. Stefans kapell, av *Alice Quensel, Efraim Lundmark* och *Samuel Hedlund*. Sthlm 1928.
  - V: 1 Adolf Fredriks kyrka och S. Olovs kapell, av *Oscar Mannström*. Sthlm 1924.
  - VI. S. Klara kyrka, av *Sigurd Curman* och *Johnny Roosval*. Sthlm 1927.
  - VII: 1 S. Maria Magdalena kyrka, av *Efraim Lundmark*. Sthlm 1934.
- Betänkande angående omreglering av huvudstadens territoriella församlingar m. m., avgivet den 7 juni 1892 av särskilt utsedde kommitterade. Sthlm 1892.

Utredningar rörande Statens mark och tomter i Stockholm, verkställda genom riksarkivet. I. III. V. Sthlm 1910—1913.

Betänkande och förslag angående genomförande av nya löneregleringar — — — för prästerskapet i Stockholms stads territoriella församlingar ävensom ordnande av i samband därmed stående frågor såsom delning av vissa församlingar m. m., avgivet av därtill utsedda kommitterade den 5 december 1922. Sthlm 1922.

¹ Medlen fingo tagas från Brännkyrka församlings pastoraliefond (kungl. brev 15 augusti 1919). Församlingen fick senare ur fonden taga 10 000 kronor för inköp av orgel till kyrkan (kungl. brev 12 augusti 1921).

² Angående ifrågasatt överflyttning till Enskede församling av visst område i Sofia församling se ovan under Sofia (Kungl. Maj:ts beslut 9 december 1932).

**Promemoria angående Stockholms-församlingarnas
befogenhet att genom uttaxering å församlingsmedlemmarna
anslå medel till vissa med folkundervisnings-
väsendet och samhällets barnavård
sammanhörande ändamål.**

Enligt förordningen den 20 november 1863 om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd i Stockholm, med den ändrade lydelse denna författning erhöi genom särskild lag den 15 maj 1903, skulle en var församling i Stockholm äga besluta om handhavandet av »kyrkans samt *vissa* folkskolan och barnavården rörande angelägenheter». År 1905 lades härtill ärenden om församlingsbibliotek, medan Stockholms-församlingarna år 1924 frantogos sina särskilda befogenheter i avseende å barnavården.

De under nämnda församlingars beslutanderätt lagda angelägenheter, vilka förutsatte ekonomiska dispositioner, voro närmast före år 1903 i § 2 i kyrkostämmoförordningen bestämda till följande frågor:

2) om folkskoleundervisningen och dithörande anstalter och — i fråga om barnavård — om uppfostran åt vanartade och i sedligt avseende försummade barn;

5) om användandet av kyrkans och andra till församlingens disposition ställda medel samt om granskning av räkenskaperna däröver och av folkskoleräkenskaper;

6) om hushållningen med och vården om kyrkans och annan församlingen tillhörig egendom;

7) om byggnad, underhåll och förbättrande av kyrka med vad därtill hör samt av skolhus och boställe för präst, skollärare eller kyrkobetjante;

8) om bestämmandet av avgift till kyrka samt till skolhus och boställe;

10) om begravningsplatsers ordnande samt om avgifter för dessa och för begagnandet av kyrkklockor eller annan kyrkans tillhörighet;

11) om prästerskapets och kyrkobetjäningens löneförmåner.

Genom den ovan omförmälta lagen den 15 maj 1903 uteslötos härifrån under punkt 2) folkskoleundervisningen med dithörande anstalter, under punkt 5) granskningen av folkskoleräkenskaper, under punkt 7) omkostnader för boställe åt skollärare och under punkt 10) vad som rörde begravningsplatser samt begränsades under punkterna 7) och 8) församlingarnas befogenheter beträffande omkostnader för och avgifter till skolhus till att enbart avse sådant skolhus, som av vederbörande församling uppläts och underhölls. Till de ur nämnda paragraf här uppräknade församlingsangelägenheterna kommo så år 1905 frågor rörande kostnad för och avgift till församlingsbibliotek, men uteslötos år 1924 därifrån de förenämnda barnavårdsärendena.

I § 24 i kyrkostämmoförordningen enligt dess lydelse efter 1903 års lagstiftning stadgades i avseende å här berörda frågor, att på kyrkorådet ankomme att förvalta de medel, som blivit under dess vård ställda, samt i övrigt vårda kyrkans angelägenheter, medan skolrådet tillhörde att utöva den vård

om och befattning med folkskolan, som enligt gällande författningar var åt detta uppdragen, och därjämte förvalta den egendom och de medel, som stode under dess vård. År 1905 tillkom för skolrådet, där ej biblioteksstyrelse fanns, förvaltning och vård av församlingsbibliotek.

Vidare hade kyrkorådet och skolrådet jämlikt § 38 i förordningen sig ålagt att uppgöra utgifts- och inkomstförslag, kyrkorådet för kyrkan och skolrådet för skolan — i sistnämnt avseende, såvitt församlingen enskilt anginge. För skolrådets del kom härtill efter år 1905 utgifts- och inkomstförslag jämväl för församlingsbibliotek, såvida ej särskild biblioteksstyrelse fanns, vilken eljest skulle hava att uppgöra sådant förslag.

Slutligen föreskrevs i § 41 i förordningen om årlig granskning av församlingens räkenskaper dels för kyrkans medel, dels för skolans medel. Genom 1903 års lag inskränktes bestämmelserna i sistnämnda del att endast avse räkenskaper för »de medel, skolrådet har under sin förvaltning», vartill emellertid år 1905 kommo räkenskaper jämväl för medel, som särskild biblioteksstyrelse hade under sin förvaltning. I ett särskilt moment av samma paragraf stadgades ursprungligen, att »den slutliga åtgärd i avseende på folkskoleräkenskaper, som enligt kungl. stadgan den 27 september 1861 ålegat sockenstämmomnämnden», därefter skulle tillkomma kyrkofullmäktige. Detta stadgande kvarstod i kyrkostämmoförordningen orubbat, intill dess detsamma, i samband med avskaffandet av den gamla kyrkofullmäktigeinstitutionen i Stockholm, genom lagen den 14 augusti 1914 helt upphävdes.

Av här anförda utdrag ur bestämmelserna i kyrkostämmoförordningen för Stockholm framgår, att huvudstadsförsamlingarnas ekonomiska befogenheter enligt nämnda förordning i avseende å angelägenheter rörande samhällets genom särskild lag reglerade barnavård upphört med år 1924 samt med avseende å frågor rörande folkundervisningen och dithörande anstalter efter år 1903 inskränkts, å ena sidan, till handhavandet av till vederbörande församlings disposition ställda medel och av sådan församlingen enskilt tillhörig — lös och fast — egendom, som stode under skolrådets eller särskild biblioteksstyrelsens vård och förvaltning, och, å andra sidan, till bestämmandet av avgift enbart till skolhus, som ännu av församlingen upplätes och underhölles, samt till församlingsbibliotek.

På sätt framgår av motiven till lagen den 15 maj 1903 angående folkskoleväsendet i Stockholm förutsattes ock, att efter denna lags ikraftträdande (den 1 januari 1904) annan delaktighet i folk- och fortsättningsskoleväsendets ekonomi från de enskilda huvudstadsförsamlingarnas sida icke skulle förekomma än som betingades antingen därav, att någon församling icke begagnade sig av sin rätt att å staden överlåta sina för folkskoleväsendets behov upplåtna fastigheter och byggnader utan önskade alltför själv för ändamålet upplåta och på egen bekostnad vidmakthålla desamma, eller av det förhållandet, att församlingarna genom sina skolråd skulle äga att alltjämt förvalta och för avsett ändamål disponera till församlingarna enskilt givna donationer till folkskoleväsendets främjande (»dispositioner och testamentsanslag»). Emellertid hade redan före 1906 års ingång huvudstadens alla territoriella församlingar genom överlåtelser å staden av samtliga sina ifrågavarande fastigheter helt avvecklat sitt enskilda ekonomiska ansvar för folkskolebyggnaderna. Härav borde alltså ha följt, att efter nämnda tidpunkt någon uttaxering inom sådan församling för folkundervisningens behov ej längre kunnat ifrågakomma — utöver vad som kunde erfordras för densamma, jämlikt 1905 års lagstiftning, åvilan-

de kostnader för församlingsbibliotek. Icke desto mindre hava dock — möjligen, såvitt man kan finna, af förbiseende — såväl i gällande stadga av den 22 juni 1923 angående folkundervisningen i Stockholm som i 1930 års församlingsstyrelselag för huvudstaden influtit vissa bestämmelser, som skulle kunna tyda på att de territoriella församlingarna därstädes alltjämt ägde att å sina medlemmar uttaxera medel för själva folkskoleväsendet. I § 60 av nyssnämnda stadga föreskrives sålunda, att »de medel församling beviljar till sådana utgifter för skoländamål, vilka församlingen enskilt bekostar, skola stå under skolrådets förvaltning». Och i 62 § i församlingsstyrelselagen för Stockholm stadgas, bland annat, att »utgifts- och inkomststat skall årligen upprättas för det nästföljande kalenderåret, särskilt för kyrkan samt särskilt för skolan, såvitt angår församlingen enskilt, och församlingsbibliotek». Att det i anförda paragraf i folkskolestadgan använda uttrycket: medel till »sådana utgifter för skoländamål, vilka församlingen enskilt bekostar», icke kan antagas syfta å anslag av »dispositioner (enskilda) och testamentsanslag» kan slutas redan därav, att särskild föreskrift om förvaltningen av dyika enskilda medel finnes i stadgan införd i den nästföregående paragrafen, § 59. Räckvidden av åberopade bestämmelse i folkskolestadgan samt av det förenämnda stadgandet i 62 § i församlingsstyrelselagen begränsas emellertid av att i 2 § i församlingsstyrelselagen bestämts, att de ärenden rörande folkskoleväsendet, som församling skall åga handhava, allenast avse frågor om dels »folkskoleundervisningen samt dithörande anstalter», i den mån handhavandet därav författningsenligt tillkommer huvudstadens församlingar, dels »upprättande och underhåll av församlingen tillhörigt folkbibliotek (församlingsbibliotek)», dels lokal för och avgift till sådant bibliotek, och att bland dylika ärenden sålunda icke därjämte — i likhet med före år 1903 i kyrkostämmoförordningen — upptagits fråga om någon avgift till skolan.

I av huvudstadsförsamlingarna följd praxis har merendels likväl så förfarits, som om en uttaxeringsrätt för »skoländamål» — liksom även för en hel del ändamål, som väl närmast torde få anses tillhöra den borgerligt-kommunalt organiserade barnavårdsnämndens verksamhetsfält —, för församlingarna föreläge. Å församlingarnas utgiftsstater för skolan och i viss mån även för »kyrkokassan» finnas sålunda för närvarande och sedan lång tid tillbaka uppförda anslagsposter, som avse, väl icke själva skolorganisationen såsom sådan eller organisationen av den samhälleliga barnavården i allmänhet, men däremot allehanda härmed sammanhörande sociala välfärdsinrättningar, såsom inrättande och underhåll av barnkrubbor, arbetsstugor för barn och därmed jämförliga anstalter, underhåll av skollovskolonier, ordnande av skolresor och feriebarns utsändande samt bispisning och beklädnad av skolbarn m. m., m. m. Med upptagandet i staten för skolan av dessa och övriga dithörande anslag har i regel tillika i statförslaget uträknats särskild avgift till »skolkassan». Inom några församlingar, varest finnas mantalsskrivna och taxerade ett större antal personer, vilka, såsom tillhörande icke-territoriella församlingar, jämlikt församlingsstyrelselagen för Stockholm skola vara fria från skyldighet att »erlägga avgift till kyrka eller prästerskap» i den territoriella församlingen, har ifrågasvarande uttaxering för »skolkassan» till och med verkställts å församlingens totala skatteunderlag, medan avgifterna till prästerskapets avlöning, till allmän kyrkoavgift och till »kyrkokassan» beräknats å antalet skattekronor efter reducering med det antal, som belöpt å de till de icke-territoriella församlingarna hörande personerna.

**Förteckning över anslagsändamål inom de
territoriella Stockholms-församlingarna enligt 1938 års utgifts-
stater, grupperade under i utredningen angivna
allmänna anslagsrubriker.**

1. *Prästerskapets reglerade avlöning och allmän kyrkoavgift:*

Härunder ingå — jämte den allmänna kyrkoavgiften — prästerliga löner och arvoden med avlöningstillägg samt bostads- och vivreersättning åt kyrkoadjunkt, allt vad jämlikt de prästerliga löneförfattningarna åligga församlingarna såsom pastorat.

2. *Kyrkobetjäntes och andra församlingsfunktionärens avlöning samt fastigheters byggnad och underhåll och dylikt:*

Här återfinnas av församlingarna särskilt beviljade prästerliga lönetillägg (dyrtidstillägg, fyllnadsbelopp och dylikt, emeritlönetillägg samt tillägg till änkepension) ävensom hyresersättning åt präst. Lönetillägg av ett eller annat slag, som ovan nämnts, förekomma inom samtliga församlingarna utom i Matteus, S:t Görans, Katarina, Brännkyrka och Enskede.

Vidare märkas härunder avlöning och arvode samt pension eller understöd åt klockare, organist, kantor, notarie, sekreterare, kassör, bokförare, arkivföreståndare, kyrkoskrivare, kyrko- och skolrådsvaktmästare, portvakt, kyrkovakt, ringare, städerska, maskinist, värmeledningsskötare m. fl. och åt änkor efter sådana funktionärer.

Ytterligare ingå härunder fastighetsreparationer, vattenförbrukning, belysning, julljus, uppvärmning, renhållning i kyrka, gårds- och gaturenhållning, utskylder och fastighetsavgälder, lokalhyra samt inköp och underhåll av inventarier.

3. *Skolbarns- jämte annan ungdoms- och barnavård samt särskilda undervisningsinrättningar:*

Under här rubricerade anslagsändamål märkas främst anslag till skollovs-kolonier för folkskolebarn, koloniverksamhet vid Stockholms enskilda skolor, sommarkolonier för hörselsvaga barn, Stockholms fjällkoloniförening, småbarnskolonier, hjälpklassernas skyddsförening, centralkommittén för ferie barns utsändande, skol- eller ferieresor, skolbarns och fjällkolonibarns beklädnad, scoutverksamhet, Stockholms kyrkliga ungdomsråd, kyrkliga ungdomsföreningar och annan ungdomsverksamhet inom församlingen, mjölkdroppe, barnbepising och barnavård i församlingen eller genom föreningar samt för anordnande av föräldramöten vid skolorna.

Vidare ingå härunder anslag till barnkrubbor, barnhem, kindergarten eller lekstugor, arbetsstugor, söndagsskolor, katekets avlöande, film- och föreläs-

ningsverksamhet, musikunderstöd, hembygdsvård samt skolbibliotek. Därjämte förekomma anslag till pensionsunderstöd åt lärare och till telefon för sådan.

4. *Välgörande ändamål samt diakoni och annat socialt hjälparbete:*

Häribland hava upptagits anslag till Stockholms stadsmission, sjömansvård, blindas vård och hjälp, dövstummas vård, sjukas vård, beklädnad åt nattvardsbarn, understöd åt fattiga, arbetsförening, hem för arbetssökande och värme-stuga.

För diakons och diakonissas eller församlingssystemers anställande och dessas verksamhet hava anslag lämnats i flera former, såsom till löner, ersättningar och pensioner, till avgifter till anstalt, till diakoniråd m. m.

Vidare förekomma anslag till Stockholms kyrkliga socialråd, föreningen Skyddsvärnet, föreningen Unga kvinnors värn, K. F. U. M. och K. F. U. K., församlingens skyddsförening, sommarvistelse åt behövande församlingsbor, verksamhet (utfärder, julfest etc.) bland församlingens gamla samt till församlingsverksamhet i allmänhet.

5. *Församlingsvården i övrigt samt församlingsbibliotek:*

Återstående, härunder upptagna anslag till församlingsvårdens främjande röra främst uppehållandet av kyrkosång, anordnande av barn gudstjänster, fri-luftsgudstjänster, musikandakter och musik från kyrktornet, främjande av församlingsaftnar, kyrkliga föredrag, allmänna församlingmöten och konfirmandmöten, kyrkans dekorerings samt uppbyggelseblads spridning.

Härjämte förekomma anslag till anskaffande av psalmböcker för kyrkan, biblar och psalmböcker åt nattvardsbarn samt litteratur och bildmateriel vid konfirmationsundervisningen ävensom anslag för firande av kyrkojubileum och upprättande av kyrkobeskrivning samt såsom bidrag till bokverket Sveriges kyrkor och till annan församlings kyrkobyggnad.

6. *Räntor, amorteringar och fonderingar samt diverse och oförutsett:*

Bland här avsedda anslag märkas, jämte vanliga låneannuiteter, avbetalningar å ersättning i följd av församlingsdelning samt avsättningar till amorteringsfond, nybyggnadsfond, restaureringsfond, försäkringsfond, skatteutjämningsfond och kassaförlagsfond ävensom till pensioneringsfond och för förräntning av donationsfonder.

Såsom diverse hava härunder medtagits anslag till blanketter, tidningar, annonser, telefon, porton och transporter, till extra ersättningar för vakthållning, skrivhjälp, revision, städning och tvätt samt för stämning och tillsyn av orgel och tornurens uppdragning.

Promemoria angående församlingsstyrelselagen för Stockholm med hänsyn till förutsättningarna för genom- förande av en kyrkligt-ekonomisk samfällighetsbildning mellan Stockholms-församlingarna.

Den särskilda församlingsstyrelselagen för Stockholm innehåller icke några bestämmelser om samfällighetsbildning motsvarande dem, som ingå i den allmänna församlingsstyrelselagen (1 §), och denna sistnämnda lag åter äger, jämlikt uttryckligt stadgande, icke avseende å församling i Stockholm. I Stockholms-lagen finnas emellertid vissa från den förutvarande kyrkostämmoförordningen för Stockholm hämtade särbestämmelser, nämligen i 34—43 §§ om församlingsdelegerade, avseende att för speciella fall reglera en samfällid beslutsmässighet för huvudstadens samtliga territoriella församlingar eller för enstaka av dem.

I samband med att den äldre kyrkofullmäktigeinstitutionen i huvudstaden — genom lagen den 14 augusti 1914 angående ändring i vissa paragrafer i 1863 års kyrkostämmoförordning för Stockholm — upphävdes, infördes i berörda förordning bestämmelser om s. k. församlingsdelegerade. Det ansågs nämligen tänkbart, att, ehuru granskningen av folkskoleräkenskaper och beslut i anledning därav, vilket för de gamla kyrkofullmäktige utgjort dessas betydelsefullaste uppgift, dåmera hänlagts till annat forum, något ärende likväl alltjämt kunde förekomma, som krävde gemensamt beslut av samtliga de territoriella församlingarna eller av några bland dem. Dessa delegerade skulle väljas å kyrkostämman och deras uppgift skulle uteslutande vara att, om de församlingar, sådant ärende angick, däri fattat olika beslut, för dessa träffa erforderligt avgörande i frågan. Utseendet av de delegerade skulle äga rum först när sådant fall föreläge, som krävde deras medverkan. Ehuru något ärende av nämnd beskaffenhet aldrig aktualiserades under tiden för kyrkostämmoförordningens fortsatta giltighetstid, ansågs det likväl påkallat att bibehålla motsvarande bestämmelser jämväl i 1930 års församlingsstyrelselag för Stockholm. Den huvudsakliga avvikelsen i sistnämnda bestämmelser från den därförut enligt kyrkostämmoförordningen gällande regleringen i ämnet består däri, att församlingsdelegerade numera utses av kyrkofullmäktige i de särskilda församlingarna.

Såsom ärenden, vilka alltjämt kunde ifrågakomma till gemensamt avgörande genom de ifrågavarande delegerade, nämndes under utredningen före 1914 års lags framläggande, bland andra, beslut rörande i samband med församlingsdelning uppkommande tvister, för vilkas avgörande emellertid ofta andra former (gemensam kyrkostämman) enligt av Kungl. Maj:t för varje särskilt fall givet förordnande anlätades. Vidare angavs såsom exempel å dylika ärenden beslut i då aktuella frågor om delegering av speciella församlingsangelägenheter (barnavårdsärenden) till gemensamt organ (särskild barnavårds-

nämnd) samt om påtagande för varje församling av erforderliga ekonomiska förpliktelser för enhetligt ordnande av viss angelägenhet (kyrkobokföring).

I yttrande över det inom ecklesiastikdepartementet år 1929 uppgjorda utkastet till lag om församlingsstyrelse i Stockholm, vilket ligger till grund för den år 1930 utfärdade lagen i samma ämne, påpekade kammarkollegiet, bland annat, att den i samtidigt föreliggande utkast till allmän församlingsstyrelselag föreslagna bestämmelsen om kyrkliga samfällighetsbildningar icke fått någon motsvarighet i bestämmelserna för Stockholm och framhöll därvid, att fall likvisst kunde förekomma, t. ex. interimistiskt vid församlingsdelning, då sådant stadgande även beträffande Stockholm kunde anses av behovet påkallat. I anledning härav erinrade departementschefen vid framläggandet av förslaget till lagen i fråga, att en form för fattande av beslut i ärende, som av kammarkollegiet avsåges — enkannerligen rörande angelägenhet i samband med delning av församling — funnes anvisad i bestämmelserna om församlingsdelegerade. Departementschefen ansåg det dock kunna vara önskvärt att i vissa fall äga tillgång till en enklare form för fattande av samfällt beslut av skilda församlingar, liksom ock att vid behov ordna gemensam förvaltning för två eller flera församlingar. Härför syntes likväl icke erforderligt med generellt bestämmande i lagen utan borde däri kunna överlämnas åt Kungl. Maj:t att för varje särskilt fall meddela nödig föreskrift. I enlighet härmed föreslogs och intogs i lagen i 4 § ett nytt stadgande, enligt vilket det tillkommer Kungl. Maj:t att för fall av behov meddela särskilda föreskrifter om lagens tillämpning »med avseende å handläggning av ärenden, som äro gemensamma för två eller flera församlingar».

I intet av de fall, som sålunda — vare sig vid tillkomsten av 1914 års förberörda lag eller i samband med framläggandet av förslaget till församlingsstyrelselag för Stockholm — framhöllos såsom krävande allmänna eller särskilda föreskrifter om viss form för fattande av gemensamt beslut eller för gemensam förvaltning av samtliga eller några församlingar, synes emellertid hava varit fråga om församlingsangelägenhet, som påkallade samfällt avgörande av annan än temporär eller, i varje fall, mera övergående räckvidd. Förenämnda stadganden i församlingsstyrelselagen för Stockholm, såväl de om församlingsdelegerade som det särskilda stadgandet i lagens 4 §, lära fördenskull svårligen kunna tillämpas annat än från fall till fall. Vid sådant förhållande lärer det alltså ej heller kunna förutsättas, att Kungl. Maj:t skulle kunna — med stöd av det i 4 § i församlingsstyrelselagen för Stockholm lämnade bemyndigandet — anse sig äga befogenhet att i administrativ väg besluta om en bestående eller mera långsiktig ekonomisk samfällighet av huvudstadens samtliga församlingar. Ett dylikt beslut skulle för övrigt — för att vara ändamålsenligt och praktiskt realiserbart — med nödvändighet komma att innebära avvikelser från ett flertal, för Stockholms-församlingarna eljest tvingande bestämmelser i församlingsstyrelselagen, vilket väl dock svårligen kan antagas med det åberopade bemyndigandet i 4 § hava avsetts.

Redogörelse för vissa avgöranden i besvärsväg beträffande beslut av församlingar om anslag till sociala ändamål o. dyl.

Engelbrekts församling hade för år 1911 upptagit ett anslag å skolkassans stat med 2 600 kronor för bespisning åt fattiga skolbarn. I besvär över kyrkostämmans beslut i frågan åberopades, att det efter 1903 års lagstiftning om folkskoleväsendet i Stockholm vore en den borgerliga kommunens angelägenhet att tillgodose angivna ändamål. Anslagsbeslutet undanröjdes av överståthållarämbetet under förklaring, att kyrkostämman jämlikt gällande kyrkostämmoförordning icke ägt bestämma avgift för ändamålet, och i utslag den 17 november 1910 på däröver anförda besvär fann regeringsrätten ej skäl att göra ändring i detta ämbetets beslut (R. Å. ref. 165/1910).

År 1925 beslöt *Engelbrekts* församling lämna ett anslag å 1 000 kronor till föreningen för sjukvård hos fattiga inom Östermalms församlingar. I samband med detta anslags beviljande beslöt kyrkostämman tillika uppdraga åt församlingens kyrkoråd att utreda, huruvida föreningen i fråga kunde anses även för framtiden vara i behov av sådant understöd eller om församlingens sjukvårdsverksamhet kunde tillgodoses genom, exempelvis, anställande av ännu en diakonissa i församlingens tjänst. Enär föreningen, vilken hade hos sig anställt en diakonissa i nära samarbete med *Engelbrekts* församlings prästerskap, syntes öva en verksamhet, som vore av betydelse för detta prästerskap vid dess fullgörande av sina skyldigheter i avseende å omvårdnaden om de sjuka bland församlingens fattiga, fann överståthållarämbetet, där besvär över anslagsbeslutet anförts, kyrkostämman icke genom beslutet ha överskridit sin befogenhet. Häröver fullföljda besvär lämnades av regeringsrätten i utslag den 15 juni 1926 utan bifall (R. Å. not. E. 78/1926).

Kyrkofullmäktige i *Enskede* församling beslöto år 1938 uppförande av ett församlingshus, inrymmande i en huvudbyggnad pastorsexpedition, samlings-salar, lokaler för kyrkliga sammanslutningar m. m. samt i en flygelbyggnad lokaler för andra sammanslutningar och andra föreningsmöten. Fullmäktige beslöto därvid att för uppförande av huvudbyggnaden upptaga ett lån å 414 000 kronor men att för flygelbyggnadens uppförande begära anslag av staden å 173 000 kronor och endast om sådant vägrades jämväl upptaga lån härför. Över vad fullmäktige sålunda beslutat anfördes besvär hos överståthållarämbetet, som fann skäligen undanröja beslutet, enär det avsedda byggnadsföretaget i väsentlig omfattning komme att tillgodose behovet av lokaler för icke kyrkliga angelägenheter och flygelbyggnaden helt avsåges för den kyrkliga verksamheten främmande behov samt fullmäktige alltså genom beslutet överskridit sin befogenhet. Genom utslag den 4 oktober 1938 gjorde regeringsrätten icke ändring i detta ämbetets beslut (R. Å. not. E. 149/1938).

Härutöver hava besvär över liknande anslagsbeslut av huvudstadsförsamling förekommit inför regeringsrätten dels år 1931 i fråga om *Katarina* försam-

lings kyrkostämmas beslut om uppförande av församlingshus m. m., dels år 1935 i fråga om *Adolf Fredriks* församlings kyrkofullmäktiges beslut att anslå medel för målning av kyrkoherdens porträtt m. m. I det förra målet (R. Å. not E. 165/1931) blevo emellertid av särskilda skäl besvären icke i hela sin omfattning upptagna till prövning och i det senare (R. Å. not E. 191/1935) avsågo besvären egentligen icke fullmäktiges befogenhet att anslå medel för angivet ändamål utan fastmer, huruvida fullmäktiges beslut tillkommit i laga ordning.

Av ett regeringsrättens utslag den 4 mars 1936 (R. Å. ref. 13/1936) i fråga om ett av kyrkofullmäktige i *Bromma* församling för år 1935 beviljat anslag å 500 kronor till bidrag för tryckning och distribution av »Kyrkobladet», skulle måhända även kunna dragas vissa slutsatser rörande behörigheten av anslag för dylikt ändamål. Regeringsrätten förklarade nämligen framställt yrkande om anslagsbeslutets undanröjande, med hänsyn till syftet med tidningen och omständigheterna i samband med dess utgivande, icke kunna bifallas. Besvären och regeringsrättens avgörande gällde dock enbart frågan, huruvida kvalificerad eller enkel majoritet för anslagsbeslutet skulle fordras.

Här må även omnämnas, att år 1929 besvär dessutom förekommit hos regeringsrätten avseende ett av *Jakobs* församlings kyrkostämma fattat beslut om anslag å 50 000 kronor till stiftelsen S:t Jacobs hem för gamla. Dessa besvär upptogos likväl icke av regeringsrätten till prövning (R. Å. not. E. 92/1929), enär klaganden ansågs ej behörig att tala i målet.

År 1922 hade *Älvdalens* församlings kyrkostämma beslutat ett anslag å 250 kronor till Älvdalens allmänna ungdomsförening. På besvär häröver förklarade sig länsstyrelsen i länet pröva lagligt upphäva beslutet i fråga, enär fråga om anslag till ungdomsförening icke vore ett sådant ämne, som enligt 2 § i kyrkostämmoförordningen tillhörde kyrkostämmas handläggning, och kyrkostämman alltså genom beslutet överskridit sin befogenhet. Regeringsrätten förklarade emellertid i utslag den 29 november 1922 (R. Å. not E. 288/1922) kyrkostämman icke av innehållet i nämnda paragraf ha varit förhindrad att bevilja anslag för ändamålet och fann skäligt att med ändring av länsstyrelsens utslag ogilla den hos denna förda talan. (Med avseende å det genom detta utslag träffade avgörandet bör observeras, att vid ifrågavarande tid barnavårdsärenden ännu hörde till kyrkostämmas handläggning.)

Kommunalfullmäktige i *Solna* socken hade år 1926 anvisat visst belopp för bildande av en gossmusikorkester vid Solna skolor. I besvär häröver yrkades, att beslutet måtte undanröjas, enär kommunalfullmäktige genom beslutet ingripit på den kyrkliga kommunens förvaltningsområde, vartill då skolärendena hörde, och alltså överskridit sin befogenhet. Länsstyrelsen ogillade besvären, men regeringsrätten fann i utslag den 16 februari 1928 (R. Å. not S. 64/1928) lagligt upphäva kommunalfullmäktiges beslut, alldenstund fråga om anslag till angivna ändamål icke vore av beskaffenhet att utgöra föremål för kommunalfullmäktiges behandling och avgörande.

Kommunalfullmäktige i *Varvs* socken beviljade år 1937 ett anslag från den borgerliga kommunens nöjesskattekassa å 150 kronor till inköp av böcker för ett för nämnda och en annan socken gemensamt skol- och församlingsbibliotek. Länsstyrelsen i länet, hos vilken besvär över fullmäktigebeslutet anförts, fann, att den omständigheten, att skolväsendet i socknen utgjorde en den kyrkliga kommunens angelägenhet, icke kunde anses innefatta hinder för kommunalfullmäktige i samma socken att från de under den borgerliga kommunens för-

vältning stående medlen bevilja anslag till skol- och församlingsbiblioteket, och ogillade fördenskull besvären. I utslag den 17 maj 1938 (R. Å. not E. 78/1938) prövade dock regeringsrätten skäligt att med ändring av länsstyrelsens utslag upphäva kommunalfullmäktigebeslutet, enär anvisande av medel till sådant ändamål icke utgjorde ärende, varom kommunalfullmäktige ägt besluta samt dessa således genom beslutet överskridit sin befogenhet.

Til sist må här återgivas följande av överståthållareämbetet den 11 juni 1937 meddelade utslag å besvär över ett anslagsbeslut av *Bromma* församling, vilket utslag icke dragits under regeringsrättens prövning.

Kyrkofullmäktige i Bromma församling hade nämnda år beviljat församlingens skyddsförening ett bidrag å 300 kronor av tillgängliga medel för anordnande på sommaren av en utfärd för fattiga gamla inom församlingen. De anslagna medlen voro avsedda att användas till förbättring av utspisningen åt deltagarna i den tillärnade utfärden. Under framhållande, att sådant anslag liksom, över huvud taget, anslag till liknande utfärder icke torde falla inom ramen för de kyrkliga angelägenheter, vilka det tillkomme församlingen att vårda, yrkades i de anförda besvären, att överståthållarämbetet ville förbjuda verkställighet av beslutet. Överståthållarämbetet prövade i utslaget lagligt undanröja kyrkofullmäktiges ifrågavarande beslut, enär fråga om anslag till dylikt ändamål icke kunde enligt församlingsstyrelselagen anses vara av beskaffenhet att utgöra föremål för fullmäktiges behandling och avgörande samt kyrkofullmäktige alltså genom beslutet överskridit sin befogenhet.

I protokoll och andra handlingar hos församlingar i Stockholm gjorda uttalanden rörande behandlingen av frågor om anslag till vissa sociala ändamål.

Adolf Fredriks församling, som för tidigare år beviljat anslag å tillhopa 900 kronor till *De blindas förenings bibliotek*, *Stockholms blindförbund*, *Dövtumsföreningen i Stockholm*, *Stockholms kyrkliga sjömansvård* och *Stockholms kyrkliga socialråd*, beslöt vid behandlingen av kyrkokassans stat för år 1938 att, med hänsyn till församlingens ansträngda ekonomiska ställning och då förenämnda inrättningar borde kunna »få erforderliga anslag från kommunala myndigheter och andra institutioner» samt inrättningarnas verksamhet ej kunde »betecknas som församlingsverksamhet inom Adolf Fredrik», icke upptaga något anslag till desamma för år 1938.

De angivna fem föreningarna och inrättningarna erhöilo dock för ifrågasvarande år anslag med sammanlagt 20 625 kronor från flertalet övriga — lägst 11, upp till 18 — församlingar i huvudstaden.

Beträffande några av dessa inrättningar gjordes vid ungefär samma tid från annat församlingshåll särskilda uttalanden i fråga om befogenheten av ifrågakommande anslag. I en för Bromma församlings räkning, av utsedda kommitterade verkställd och den 17 juni 1937 avgiven utredning lämnas sålunda, bland annat, följande redogörelse:

Stockholms kyrkliga socialråd hade i huvudsak till uppgift att uppmärksamt följa sociala inrättningsars arbete för prövning av dessas behov och lämpligheten av att kyrkan erbjöde desamma sin tjänst samt att därvid särskilt uppmärksamma den kvinnliga ungdom, som sedligt urartat eller vore i fara att urarta, och att förmedla föredrag av kristligt-socialt innehåll vid församlingsaftnar och ungdomsmöten i Stockholm.

Stockholms kyrkliga sjömansvård hade till ändamål att under konsistoriets inseende bedriva verksamhet bland sjömän i Stockholms hamnar för att i andligt och lekamligt avseende vara dem till hjälp.

Båda dessa institutioners verksamhet motsvarade uppenbarligen »ett kyrkans allmänna intresse av moralisk vandel bland invånarna i staden» och torde med hänsyn till att verksamheten omfattade alla församlingarna i staden, »i sin mån vara i Bromma församlings intresse». »Lagligheten av anslaget» borde fördenskull icke kunna förnekas.

Stockholms blindförbund var en sammanslutning av blinda i Stockholm med uppgift att främja de blindas intressen i allmänhet. Som dess verksamhet icke vore av uppfostrande art och ej heller eljest hade särskild betydelse för prästerskapets verksamhet, hade man i fråga om anslag till förbundet »svårt att finna annat än att det ändamål, för vilket anslaget begärts, är för församlingen tämligen främmande». Senare erhöil förbundet likväl även av Bromma församling ett mindre årsanslag för år 1938.

Hedvig Eleonora församling hade under föregående år beviljat anslag till, bland andra, såväl församlingens barnavårdsförenings barnkrubba och småbarnskoloni som även *Stockholms stadsmission* och dess *konvalescenthem på Ribbingebäck* samt stiftelsen *Unga Kvinnors Värn*. För att för år 1938 kunna höja understödet åt barnkrubban och småbarnskolonien utan att behöva öka de sammanlagda anslagen i kyrkokassans stat för sociala ändamål beslöt församlingen att för ifrågavarande år helt indraga anslaget till förenämnda konvalescenthem samt nedsätta det tidigare anslaget till stiftelsen Unga Kvinnors Värn med hälften. Såsom särskilt skäl för anslagsminskningen till just nämnda två institutioner, av vilkas verksamhet visserligen jämväl församlingens medlemmar kunde draga nytta, anfördes, att av de understöd, som till dessa utgått, »torde församlingen icke hava haft tillräckligt gagn», vartill komme, »att, då endast ett fåtal huvudstadsförsamlingar med smärre belopp stödja sistnämnda båda verksamhetsgrenar, anledning för denna församling saknas att med belopp, som kunna finna bättre användning inom församlingen, bidra till deras upprätthållande». — I sammanhang härmed beslöt nämnda församling tillika sänkning med hälften av anslaget till stadsmissionens allmänna verksamhet. Såsom skäl härför anfördes, att »till bedrivande av nyssberörda verksamhet tillskjutas nämligen både av allmänna och enskilda medel så betydande belopp, att den här ifrågasatta anslagsminskningen icke kan antagas välla nämnvärt avbräck i verksamheten».

För år 1938 erhöll konvalescenthemmet på Ribbingebäck understöd av två andra Stockholms-församlingar med inalles 700 kronor samt stiftelsen Unga Kvinnors Värn och stadsmissionen för sin allmänna verksamhet anslag vardera av sex andra församlingar i huvudstaden (stadsmissionen därvid jämväl av Adolf Fredriks församling) med 15 000, respektive 7 700 kronor.

Katarina församling hade »till befordrande av skolväsendet» för år 1936 anslagit 7 000 kronor och för år 1937 7 260 kronor till kläder åt skolbarn. För år 1938 beslöt församlingens skolråd emellertid att, »sedan underrättelse vunnits, att genom Folkskoledirektionens försorg av allmänna medel kläder åt skolbarn redan år 1938 komme att utdelas, i sin stat upptaga endast 3 500 kronor att användas som utfyllnad av dessa allmänna medel till ett belopp av 7 000 kronor».

I Bromma församlings ovan åberopade särskilda utredning rörande vissa anslagstagande institutioner förekomma vidare, bland andra, följande uttalanden:

Bromma hembygdsförening hade till uppgift att väcka och underhålla intresset för Bromma församlings historia samt kultur- och naturvärden. Om densamma anføres: »Föreningar med enahanda uppgift finnas mest över hela riket och åtnjuta offentligt understöd för sin allmänt kulturella verksamhet. Den ifrågavarande föreningens verksamhet torde väl icke kunna anses vara av den art, som ankommer på kyrkans institutioner, men har i alla fall kulturellt intresse, särskilt för invånarna i Bromma församling, och synes därför förtjänt av att allmänt understödjas.» — Församlingen beviljade föreningen anslag jämväl för år 1938 med 300 kronor.

Bromma ungdomsråd hade till ändamål att i samverkan med andra institutioner och sammanslutningar inom Bromma församling med ideella och kulturella syften arbeta för ungdomens höjande och skapande av en sund livsglädje. Dess verksamhet omfattade anordnande av kurser i gymnastik, livräddning, sjukvård och husligt arbete, ungdomsaftnar och diskussionsmöten, var-

jämte rådet utdelade understöd till scen- och sångsällskap, idrottsföreningar m. m. Härom anföres i utredningen: »I huvudsak synes ungdomsrådets verksamhet avse att under fritid inrikta ungdomens intresse på sådana sysselsättningar, som främja deras utveckling till goda medborgare. Med hänsyn därtill torde anslag till verksamheten få anses såsom en åtgärd till främjande av församlingsvården. Sålunda torde anslag till rådets verksamhet vara lagligen grundat.» Då emellertid »de av rådet understödda idrottsföreningarnas verksamhet i och för sig icke kan anses vara av beskaffenhet att lagligen kunna understödjas av kyrkoförsamlingen», borde dock framhållas, att församlingens understöd allenast avsåg rådets egen verksamhet. — För år 1938 erhöll ungdomsrådet i likhet med tidigare år understöd av Bromma församling med 1 300 kronor.

Bromma mjölkdroppe utgjorde en lokalavdelning av föreningen *Mjölkdroppen i Stockholm* och hade till ändamål att inom Bromma församling verka för en god barnavård genom att lämna hjälp vid uppfödningen av späda barn. Om denna inrättning göres i utredningen följande uttalande: »Föreningens ändamål synes helt vara hygieniskt. Något uppfostrande moment i den mening, som nämnts beträffande arbetsstugor och skollovskolonier, torde icke vara till finnandes hos denna förenings verksamhet. Ej heller torde det kunna sägas, att verksamheten sammanfaller med prästerskapets plikt att vårda fattiga och sjuka. Vid sådant förhållande kan man näppeligen finna annat än att föreningens ändamål ligger kyrkans intresse fjärran.» — Trots detta uttalande, i samband varmed tillika sattes i fråga, huruvida anslag för verksamheten vore av behovet påkallat, beviljade Bromma församling för år 1938 ett anslag till *Mjölkdroppen* å 2 000 kronor liksom för tidigare år. För sagda år anslogs bidrag till dylik verksamhet av inalles 18 av Stockholms församlingar, sammanlagt med över 20 000 kronor.

Kortfattad redogörelse för regleringen av den kyrkliga samfällighetsbildningen beträffande Göteborgs stads, Malmö stads och Norrköpings stads församlingar.

Göteborg.

För *Göteborg* gäller i hithörande hänseende lagen den 12 juni 1931 (nr 201) angående kyrkofullmäktige och kyrkonämnd i Göteborg. Enligt denna lag skola stadens samtliga territoriella församlingar bilda en kyrklig samfällighet för vården om de angelägenheter, som avses i 2 § c), d), e), f), g) och j) i lagen den 6 juni 1930 om församlingsstyrelse. I följd härav skola församlingarnas tillhörigheter ävensom de avgifter, som uttaxeras för kyrkoväsendet eller eljest inflyta, användas för samfällighetens behov (1 §). Från samfälligheten äro alltså undantagna frågor om

- a) åtgärder till främjande av församlingsvården,
- b) tillsättande och avskedande av organister, kyrkosångare, klockare och andra kyrkobetjante,
- h) åtgärder till vidmakthållande av ordning under gudstjänsten,
- k)—p) folk- och fortsättningsskoleväsendet, vilket tillkommer den borgerliga kommunen,
- q) upprättande och underhåll av församlingen tillhörigt folkbibliotek (församlingsbibliotek),
- r) lokal för och avgifter till sådant bibliotek.

Samfällighetens beslutanderätt utövas av 60 kyrkofullmäktige, som utses på sätt stadgas i LFS,¹ alltså för varje församling i förhållande till dess folk-mängd. Samfällighetens kyrkoråd benämnes kyrkonämnd (2 §). Vid kyrkofullmäktiges sammanträden äga kyrkonämndens ordförande samt två av kyrkoherdarna i församlingarna, vilka utses av domkapitlet, ändå att de icke äro kyrkofullmäktige, att yttra sig och framställa förslag men ej att deltaga i besluten. Sådan rätt tillkommer jämväl ordförande i församlingens kyrkoråd vid behandling av fråga, som angår församlingen särskilt (4 §). Kyrkofullmäktige välja till ledamöter i kyrkonämnden från *envar av de särskilda församlingarna* en av ledamöterna i församlingens kyrkoråd. Jämte ledamöterna utses en suppleant för varje församling (8 §). Kyrkofullmäktige utse för varje år bland kyrkonämndens ordinarie ledamöter en räkenskapsförare, som tillika är nämndens kassaförvaltare (9 §). Kyrkonämnden antager sekreterare med tjänstgöringsskyldighet enligt av nämnden givna bestämmelser (10 §). Hava kyrkofullmäktige uppdragit åt kyrkonämnden att verkställa beslut, må nämnden överlämna verkställandet åt vederbörande församlingens kyrkoråd (11 §). Vid upprättande av utgifts- och inkomststat för nästkommande kalenderår skall kyrkonämnden bland annat iakttaga, att å statens utgiftssida för varje församling skall upptagas erforderligt anslag att ställas till församlingens kyrkoråds förfogande för främjande av *församlingsvården* och tillgodoseende av de övriga uppgifter, beträf-

¹ LFS = allmänna församlingsstyrelselagen.

fande vilka beslutanderätten icke tillkommer samfälligheten (13 §). För sådana medel skall till kyrkonämnden avgivas redovisning för varje kalenderår (14 §). I de avseenden, som icke reglerats i lagen den 12 juni 1931, gäller LFS, dock att kyrkofullmäktige i de olika församlingarna ej skola utses, såvitt ej vederbörande församling annorlunda beslutar (16 §).

Malmö.

För *Malmö* gäller Kungl. Maj:ts resolution den 18 juli 1931 angående kyrklig samfällighet mellan stadens församlingar (Malmö S:t Petri, Malmö Caroli, Malmö S:t Pauli, Malmö S:t Johannes, Limhamns, Västra Skrävlinge och Fosie församlingar). Denna resolution avser och jämlikt Kungl. Maj:ts beslut den 24 augusti 1934 den fr. o. m. år 1935 med staden införlivade Husie församling, som tillhör Södra Sallerups m. fl. församlingars pastorat, dock utan ändring i den med pastoratsgemenskapen sammanhängande ekonomiska gemenskapen mellan pastoratets församlingar.

Samfälligheten omfattar ekonomiska angelägenheter enligt 2 § a)—j) samt q) och r) i lagen om församlingsstyrelse. I icke-ekonomiska angelägenheter äro församlingarna alltså självständiga. Församlingarnas tillhörigheter ävensom de avgifter, som för kyrkoväsendet uttaxeras eller eljest inflyta, skola användas för samfällighetens behov. Härifrån undantagas dock frågor angående prästerskapets löneförmåner och boställen ävensom angelägenheter rörande sådan egendom, som församling genom gåva eller annorledes förvärvat och vari annan församling icke har del (§§ 1, 2). Fosie och Husie församlingar ingå i pastoratsförband med församlingar utom staden. De övriga stadsförsamlingarna bilda av gammalt gemenskap i avseende å prästerskapets avlöning och boställen.

Antalet kyrkofullmäktige för samfälligheten skall utgöra 40 och utses på vanligt sätt i enlighet med LFS. Samfällighetens kyrkoråd benämnes samfällda kyrkorådet (§ 3). Vid kyrkofullmäktiges sammanträde äger ordförande i församlings kyrkoråd, ändå att han icke är ordförande i eller ledamot av kyrkofullmäktige, att vid behandling av fråga, som angår församlingen särskilt, yttra sig och framställa förslag men ej deltaga i beslutet (§ 4). Kyrkofullmäktige välja till ledamöter i samfällda kyrkorådet från envar av de särskilda församlingarnas kyrkoråd två personer. Jämte ledamöterna utses två suppleanter från varje församling (§ 5).¹ Samfällda kyrkorådets uppgifter uppräknas i åtta punkter. Vid upprättande av förslag till utgifts- och inkomststat för kommande år skall samfällda kyrkorådet tillse, att å statens utgiftssida för varje församling upptages erforderligt anslag att ställas till församlingens kyrkoråds förfogande för främjande av församlingens värdar och tillgodoseende av därmed sammanhängande uppgifter (§ 6 st. 1 p. 2). Församlings kyrkoråd skall förvalta de anslag, som enligt fastställd stat eller särskilda beslut blivit av kyrkofullmäktige anvisade för församlingen, ävensom, där kyrkofullmäktige ej annorlunda besluta, ombesörja förvaltnings- eller verkställighetsåtgärd, som avser reparation av eller inventariers anskaffande till församlingens kyrka eller avser annan av församlingen eller tjänst innehavare därstädes disponerad egendom (§ 6 st. 2). Till biträde vid förvaltningen antager samfällda kyrkorådet de tjänstebiträden, vartill medel anvisas av kyrkofullmäktige. För sålunda antagna befattningshavare utfärdar samfällda kyrkorådet nödiga instruktioner (§ 7). Alla utbetalningar för den samfällda kyrkokassans räkning verkställas enligt fastställd stat

¹ Jfr Kungl. Maj:ts brev den 24 augusti 1934 angående Husie.

eller särskilt, i vederbörlig ordning fattat beslut. Samfällda kyrkokassans kontanta medel skola för kassans räkning insättas i bank och uttagningar ske i mån av behov på sätt samfällda kyrkorådet bestämmer (§ 8). För de av kyrkofullmäktige beviljade medel, som omhänderhafts av särskild församlings kyrkoråd, äger detta årligen å tid, som av kyrkofullmäktige bestämmes, till kyrkofullmäktige avgiva redovisning. Över särskild församlings kyrkoråds förvaltning i församlingens enskilda angelägenheter äger redovisning rum inför församlingen (§ 9).

Norrköping.

För *Norrköping* gäller Kungl. Maj:ts resolution den 18 juli 1931 angående kyrklig samfällighet mellan stadens församlingar (Norrköpings S:t Olai, Norrköpings Hedvigs, Norrköpings Norra, Norrköpings Östra Eneby och Norrköpings S:t Johannes församlingar). Denna resolution gäller ock jämlikt Kungl. Maj:ts resolution den 30 mars 1935 för den med staden fr. o. m. år 1936 införlivade Norrköpings Borgs församling.

Samfälligheten avser ekonomiska angelägenheter av samma omfattning som i Malmö (§§ 1, 2).

Antalet kyrkofullmäktige för samfälligheten skall liksom i Malmö utgöra 40 och utses på vanligt sätt. Samfällighetens kyrkoråd benämnes kyrkonämnd (§ 3). Vid kyrkofullmäktiges sammanträde äger ordförande i församlings kyrkoråd enahanda befogenhet som enligt resolutionen för Malmö (§ 4).¹ Kyrkonämndens uppgifter uppräknas i åtta punkter i huvudsaklig överensstämmelse med Malmö-resolutionens motsvarande bestämmelser (§ 6). Till biträde vid förvaltningen antager kyrkonämnden de tjänstebiträden, vartill medel anvisas av kyrkofullmäktige. För sålunda antagna befattningshavare utfärdar kyrkonämnden nödiga instruktioner (§ 7). Alla utbetalningar för den samfällda kyrkokassans räkning verkställas enligt fastställd stat eller särskilt, i vederbörlig ordning fattat beslut. Samfällda kyrkokassans kontanta medel skola för kassans räkning insättas i bank och uttagningar ske i mån av behov, på sätt kyrkonämnden bestämmer (§ 8). För de av kyrkofullmäktige beviljade medel, som omhänderhafts av särskild församlings kyrkoråd, gäller detsamma som enligt Malmöresolutionen (§ 9) i fråga om redovisning.

I § 6 punkt 2 av stadgan föreskrives, att kyrkonämnden äger att årligen å tid, som av kyrkofullmäktige bestämmes, upprätta och till kyrkofullmäktige avlämna förslag till utgifts- och inkomststat för det nästföljande året, därvid särskilt bör tillses, att å statens utgiftssida för varje församling upptages erforderligt anslag att ställas till församlingens kyrkoråds förfogande för främjande av församlingsvården och tillgodoseende av därmed sammanhängande uppgifter. Såsom ovan redan nämnts förutsätter stadgan, att församlingskyrkoråden omhänderhava vissa av den kyrkliga samfällighetens kyrkofullmäktige anslagna medel för respektive församlingars räkning. Den 30 oktober 1935 beslöto fullmäktige inrättande av en kyrkokamrerarebefattning fr. o. m. år 1936 för handhavande av den kyrkliga samfällighetens kassarörelse och räkningsföring, tillsyn över samfällighetens kyrkogårdar och löneboställen samt biträde i övrigt i ekklesiastika förvaltningsärenden. I ett förslag till instruktion för kyrkokamreraren intogs en bestämmelse om att utbetalningen och bokföringen av de medel, som kyrkofullmäktige i samfälligheten årligen beviljade de olika försam-

¹ Genom Kungl. Maj:ts brev den 30 augusti 1935 upphävdes § 5 i stadgan angående kyrkonämndens sammansättning.

lingarna, skulle ombesörjas av kyrkokamreraren å kyrkonämndens kassakontor. Denna anordning hade föreslagits på grund av praktiska skäl, då systemet med en kassaförvaltare inom varje lokalförsamling icke med nutida uppfattning om rationell kassarörelse ansetts böra bibehållas. Förslaget innebar alltså icke rätt för kyrkokamreraren att bestämma om de för de olika församlingarnas behov av kyrkofullmäktige anslagna medlens användande på olika sätt inom ramen för varje speciellt anslag utan endast verkställandet av den rena utbetalningen i enlighet med från vederbörande kyrkoråd given order, jämte åtföljande bokföringsåtgärder. Av vissa församlingskyrkoråd i staden hävdades emellertid, att nämnda göromål icke lagligen kunde frånhändas kyrkoråden utan deras medgivande. På grund härav anhöll kyrkonämnden hos ecklesiastikdepartementet om upplysning, huruvida en sådan anordning, att kassautbetalnings- och bokföringsåtgärder, avseende sådana medel, som av samfällighetens kyrkofullmäktige anslagits för de olika lokalförsamlingarnas behov, överflyttades på samfällighetens kamerala organ, kyrkokamreraren, vore förenlig med eller strede mot bestämmelserna i stadgan. Kammarkollegiet, som hördes i ärendet, anförde (yttr. 27 januari 1938): »Den ifrågasatta bestämmelsen i förslag till instruktion för kyrkokamreraren synes kollegiet icke stå i strid med § 6 i stadgan den 18 juli 1931 angående kyrklig samfällighet i Norrköping. Emellertid läser, i den mån den i framställningen avsedda föreslagna bestämmelsen blir i vederbörlig ordning beslutad, dess laglighet kunna komma under prövning i den för kommunalbesvär stadgade ordningen. Vid sådant förhållande synes framställningen icke böra föranleda något Kungl. Maj:ts yttrande.» Den 1 februari 1938 meddelade vederbörande departementschef beslut: »Enär, i den mån oförmälda anordning varder vederbörligen beslutad, dess laglighet kan komma under prövning i den för kommunalbesvär stadgade ordningen, föranleder kyrkonämndens ifrågavarande framställning ej något mitt yttrande.»

**Förteckning å ärenden, som – enligt
företagna stickprov ur protokollen för vissa av Stockholms
församlingar – under åren 1937 och 1938 handlagts
av församlingarnas kyrkoråd, skolråd
och biblioteksstyrelser.**

Kyrkoråden hava

infordrat och antagit entreprenadanbud å reparationer,
godkänt anbud å rengöring av kyrka,
avtalat om fönsterputsning,
beslutat om brandförsäkring av byggnader och om anslutning till ångpanne-
förening,
uppdragit åt kyrkvärd att träffa avtal om koksleverans,
beslutat ombyggnad av orgel, reparation av kyrkklockor, insättande av värme-
skåp i tjänstebostäder, anordnande av bostadstelefon åt församlingens be-
fattningshavare samt diverse reparationer i församlingsbyggnaderna,
godkänt besiktning av kyrkan,
beslutat om underhållet av kyrkogård och om anordnande av fasadbelysning
av kyrktornet,
bestämt om upplåtelse av tjänstebostad åt klockare och organist,
meddelat tillstånd för befattningshavare att uthyra tjänstebostad,
fastställt hyra samt medgivit hyresnedsättning och avkortning av hyra för
bostadslägenheter,
beslutat om tillhandahållande av varmvatten åt boställsinnehavare i försam-
lingshus,
beslutat om ordnande av lokaler åt skolrådet i församlingshus, om upplåtelse
av kyrksalen i församlingshus åt utomstående, om förhyrande av gudstjänst-
lokal och om avgiftsfri upplåtelse av gravnisch,
vidtagit åtgärder för luftskydd;

beslutat om placering och konvertering av lån, om utbyte av obligationer samt
om placering av fondmedel,
mottagit och godkänt avräkningslängd med kyrkofonden samt stiftsnämndens
beslut om användningen av köpeskillingsmedel för kyrka tillhörigt område,
mottagit uppgifter om och godkänt taxering av fastighet samt fördelning av
kommunal progressivskatt,
lämnat bemyndigande för firmateckning och attestering av räkningar,
meddelat fullmakt för bouppteckning efter donator,
mottagit och godkänt redovisning för testamentsmedel samt restitution av
arvsskatt,
mottagit gåvor och donationer och godkänt villkoren därför;

beslutat och anvisat medel till anordningar för kyrkoherdeinstallation, inköp av nya psalmböcker, renovering av målningar, inköp av kortregister, reseersättning åt sökande till klockar- och kantorsbefattning för provs avläggande, avgifter för församlingens ombud vid allmänt kyrkligt möte samt gratifikationerna åt församlingens vaktmästare,

godkänt och anvisat medel till av kyrkvärdar gjorda inköp och beställda arbeten, beviljat bidrag till kyrkobyggnader i Norrland, kyrkosång i julottan, söndagskoleutflykt, julfest i söndagsskolan, kaffefest i Hem för Gamla samt åt föreningar och institutioner,

utdelat pensionsrum å fonder och anslag från sådana,

fördelat beviljade sång- och stipendieanslag samt understöd och bidrag,

godkänt av understödsnämnd upprättade förslag till utdelning av fondavkastning,

meddelat direktiv för utdelning av psalmböcker och biblar,

mottagit och godkänt institutioners redogörelser för sin verksamhet;

förrättat val av ledamöter i arbetsutskott och understödsnämnd, av statdelegerade, av kommitterade för beklädnad av fattiga konfirmander, av ombud till allmänt kyrkligt möte samt av ledamöter i kommitté för högtidlighållande av kyrkojubileum,

valt kassavårdare, räkenskapsförare, fondförvaltare, siffergranskare, nyckelförvarare till bankfack, kontrollant av kyrkvärdars och fondförvaltning samt ledamot i styrelse för stiftelser m. m. och revisor av stiftelses räkenskaper, antagit kyrkonotarie samt anställt vaktmästare och tillfälliga skrivbiträden, ingått kontrakt med diakonissanstalten om anställande av församlingsdiakonissa och anställt vikarie för sådan,

ledigförklarat samt granskat ansökningar och upprättat förslag till klockar- och kantorsbefattning,

beviljat avsked och pension åt klockare och kantor samt entledigat organist på begäran,

antagit organist för församlingssal och vikarie för kyrkoorganist,

godkänt förslag till och fastställt instruktion för klockare, kantor, kyrkoskrivare, räkenskapsförare, kyrkvaktmästare och församlingssystem,

meddelat tjänstgöringsbetyg för organist och kyrkoskrivare;

bestämt om kyrkans öppenhållande för enskild andakt, om pastorsexpeditions öppenhållande och om utlåning av brudkrona,

beslutat hållande av musikgudstjänst,

utsatt plats för kyrkoherdeval samt tid för kyrkofullmäktiges och kyrkorådets sammanträden,

godkänt upptagande av kollekt för barnhem etc., avgivit yttrande om åtnjutande eljest av kollekt samt beslutat om disposition av kollektmedel,

lämnat föreskrifter för undersökning rörande gammal grav samt beslutat utredning rörande äganderätten till grav och om församlingens underhållsskyldighet av gravar samt om utkrävande av bidrag från gravägare, avgivit förord beträffande erhållande av patriotiska sällskapets medalj.

Skolråden hava

utfärdat tjänstgöringsbetyg för folkskollärare samt godkänt av utsedda betygs-kommitterade meddelade tjänstgöringsbetyg,

avgivit yttranden om tjänstebyte för folkskollärare, lärartransporter och lärares kvarstående i tjänst utöver pensionsålder,
avgivit yttranden i fråga om befrielse för elever vid folkskolorna från skolgång samt om nybyggnad av folkskolehus;

beslutat om placering av fondmedel,
granskat räkenskaper för barnkrubbor och dylika institutioner samt beviljat ansvarsfrihet för dessas styrelser,
beslutat ersättning åt skolrådets revisorer,
fördelat beviljade understöd och bidrag,
mottagit och godkänt lärares skolreseberättelser;

förrättat val av ordförande och vice ordförande i skolrådet samt av betygs-kommitterade,
valt styrelseledamot och revisor i barnkrubbor och dylika institutioner,
tillsatt vaktmästare hos skolrådet,
utsett siffergranskare samt ombud i lokalkommitté för barnbespisning vid folkskolorna.

Biblioteksstyrelserna hava

beslutat om bokinköp och prenumeration å tidskrifter,
bestämt om bibliotekets öppethållande,
beslutat avskrivning å bok- och inventarietkonto;

anställt och entledigat bibliotekstjänstemän samt
mottagit och godkänt bibliotekaries verksamhetsberättelse.

Promemoria angående skyldigheten för präst och församling att underkasta sig ändring i pastoratsindelning m. m.

Före tillkomsten av förordningen den 11 juli 1862 angående allmänt ordnande av prästerskapets inkomster gällde såsom regel, att ordinarie kyrkoherde var tryggad mot minskning under sin tjänstetid av sina löneförmåner. Detta sammanhänge med det då rådande ålderdomliga sättet för prästerskapets avlöning. Lönen utgick huvudsakligen i form av dels boställen, dels tionde, väsentligen av fastigheter, dels personella avgifter, dels ock avgifter för särskilda förrättningar (jura stolæ). Varje minskning av pastoratets område medförde därför en minskning i inkomsterna från flertalet av dessa inkomstkällor. Sockenkyrkan, som under medeltiden också ägde rätt till tionde och andra avgifter, hade därvid identiska intressen med prästen. Redan landskapslagarna innehålla förbud mot att draga gård från kyrka och präst, och denna grundsats inskräptes i § 21 av de prästerliga privilegierna (av år 1650, 1675 och 1723). I 1650 och 1675 års privilegier förbehöll sig Kungl. Maj:t att medgiva överflyttning av hemman, vilket också, oavsett avsaknaden i 1723 års privilegier av motsvarande stadgande, alltid ansetts vara gällande rätt även efter år 1723. I en kungl. resolution den 25 september 1668 för Skara stift heter det visserligen, att pastoraten icke må skiljas eller med socknars, stommars och pastoraliers avsondrande till andra präster förringas (Wilskmans Eckl. verk s. 223), och detta bekräftas i Kungl. Maj:ts resolution den 13 januari 1683 på allmogens besvär (p. 8). Men däri förutsättes det likväl, att det var Kungl. Maj:t förbehållet att medgiva delning av pastorat (Stiernman, Riksd. beslut III s. 1940).

Grundsatsen om respekt för sittande tjänstinnehavares ekonomiska rättigheter fick också uttryck i 3 och 4 §§ av de prästerliga privilegierna (av år 1650, 1675 och 1723). Beslutade pastoratsdelningar under 17- och 1800-talen genomfördes också regelmässigt i samband med ledighet å kyrkoherdetjänsten i det gamla pastoratet.¹ Men detta innebar intet erkännande, att prästen kunde inlägga veto mot indelningsändringen såsom sådan, utan blott att han var för sin tjänstetid berättigad till prästlönerättigheterna från hela det odelade pastoratet, samt att dessa, i den mån de härrörde från området för det blivande pastoratet, följaktligen ej voro disponibla för dettas behov före den sittande kyrkoherdens avgång. Vid partiella indelningsändringar, överflyttningar av fastigheter från ett pastorat till ett annat, då det alltså ej var fråga om nybildning av pastorat, framträdde det än mera tydligt, att vetorätt saknades, men att rätten till löneinkomster måste respekteras. Detta skedde på sådant sätt, att ändringen genomfördes men kyrkoherden i det minskade pastoratet för sin tjänstetid bibehölls vid sina lönerättigheter från dylikt område.² Såsom

¹ Se närmare J. G. Branting's Författningshandbok, art. »Pastorater».

² Enahanda gällde komministrar och kapellpredikanter, i den mån dessa hade självständig rätt till löneinkomster och ej voro beroende av kyrkoherden.

exempel härå må tjäna Kungl. Maj:ts brev den 23 oktober 1787 angående överflyttning av hemmanet Venningehult från Mörlunda till Döderhults socken. Kyrkoherden i Mörlunda liksom ock Mörlunda församling, den senare under åberopande att överflyttningen skulle medföra höjning för de kvarvarande hemmanen i kyrko- och prästgårdsbyggnad samt andra onera, hade bestritt överflyttningen såsom sådan, men detta ansågs ej utgöra hinder för Kungl. Maj:ts beslut, blott kyrkoherdens ekonomiska rättigheter respekterades (uppgift om bestridandet förekommer ej ens i det kungl. brevet). Den 30 december 1806 förordnade Kungl. Maj:t om överflyttning av hemmanet Hadtorp från Askers församling i Örebro län till Västra Vingåkers församling i Södermanlands län, dock med bibehållande av dåvarande prästerskaps i Asker präst-rättigheter under deras tjänstetid. Under denna tid skulle åborna å Hadtorp med prästerskapet i Västra Vingåker överenskomma om »särskilt arvode för den omsorg de däri njuta». Askers församling och prästerskapet där hade bestritt överflyttningen, församlingen under åberopande att därav skulle följa ökad belastning för den återstående socknen av kyrko- och prästgårdsbyggnad samt fattigvården m. m. I Kungl. Maj:ts beslut anfördes bland annat, att Kungl. Maj:t förut vid flera tillfällen ansett § 21 i prästerskapets privilegier »icke i vägen ligga för den reglering av pastoraternas områden som med invånarnes fördel och bekvämlighet funnits instämmande».

Angivna regler tillämpades så länge lönereglering, fastställd enligt äldre än nu gällande lagstiftning av den 9 december 1910, ägde giltighet. Kyrkoherde ansågs icke äga någon rätt att behålla sitt pastorat orubbbat, alltså ej makt över den kyrkliga indelningen såsom sådan. Partiella indelningsändringar kunde genomföras mot bestridande av kyrkoherde, och han förutsattes icke kunna motsätta sig ökning av pastoratet.

Vid mitten av 1800-talet började frågan om en allmän reglering av den kyrkliga indelningen och organisationen diskuteras i samband med strävanden att åstadkomma enhetligare grunder för regleringen av prästerskapets avlöning (R. St. skr. till Kungl. Maj:t den 19 mars 1851). För underlättande av indelningsändringar beträffande pastoraten förpliktades nya ordinarie befattningshavare i särskilda fall att underkasta sig ändringar däri, och vakanssattes tjänster, vilkas tillvaro kunde röna inverkan av en kommande reglering.¹ I den skrivelse den 26 september 1860 (nr 135), vari rikets ständer anmälde sitt godkännande i huvudsak av då föreslagna grunder för reglering av prästerskapets avlöning, påpekade ständerna tillika, att den ifrågasatta löneregleringen måste i betydlig mån försvåras och dess verkställighet fördröjas genom den försäkran, som varje ordinarie prästman genom sin fullmakt erhöle att åtnjuta alla tjänsten åtföljande löneförmåner, så länge han innehade tjänsten, samt att dessa svårigheter och dröjsmål kunde verksammast undanröjas genom vidtagande vid pastorsämbetens tillsättande av samma åtgärd som den, vilken i följd av ständernas underdåniga skrivelse den 18 mars 1857 i avseende å biskopsämbeten blivit stadgad samt även vid många andra ämbetens och tjänsters tillsättande iakttagen, eller att i fullmakten utsattes det förbehåll, att den utnämnde skulle vara underkastad den förändring i löne villkor, som av regleringen kunde bliva en följd. Med anledning härav anhöllo ständerna, att i alla fullmakter, som därefter utfärdades å kyrkoherdebeställningar, måtte inflyta det villkor, att den utnämnde skulle åtnöja sig med den förändring i löne villkor och tjänstgöring, som kunde bliva en följd av

¹ Jfr Allm. besvär- och ekonomiutskottets betänk. nr 61 s. 41—52 vid 1859—1860 års riksdag.

den blivande regleringen. Genom Kungl. Maj:ts cirkulär den 8 mars 1861 meddelades förordnande i enlighet med vad ständerna hemställt. Uttrycket »tjänstgöring» synes härvid, att döma av riksdagsförhandlingarna, icke hava tillmätts någon självständig betydelse utan brukats såsom ett accessorium till lönevillkor.¹ I *förordningen den 11 juli 1862* angående allmänt ordnande av prästerskapets avlöning lämnades föreskrifter rörande delning av pastorat, inrättande och indragning av komministertjänst (§ 3 mom. 6) samt vakanssättning av prästerliga tjänster och deras uppehållande genom vikarier vid pastorat, som berördes av delningsförslag (§ 3 mom. 9). I sammanhang med de nya löneregleringarna upptogs emellertid även förslag om sammanslagning av pastorat, och beslut i sådan riktning meddelades i några fall. Efter förordningens tillkomst formulerades i regel förbehållen i de utfärdade kyrkoherdefullmakterna så, att kyrkoherden förklarades vara *underkastad den förändring i lönevillkor och tjänstgöring, som kunde bliva en följd av föreskrifterna i förordningen den 11 juli 1862 angående allmänt ordnande av prästerskapets inkomster*. Detta iaktogs även beträffande fullmakter, som utfärdats efter det löne reglering enligt förordningens bestämmelser redan faststälts.²

Då planerna på en ny prästerlig avlöningslagstiftning med fasta penninglöner i stället för avgifter av fastigheter och personer samt för förrättningar tagit fastare form och i samband därmed en allmän reglering av pastoratsindelningen efter rationella grunder planerats, syntes det naturligt, att präst skulle vara skyldig att underkasta sig ändring av pastoratets omfattning i sammanhang med löne reglering enligt ny lagstiftning. Prästlöne regleringskommittén hemställde hos Kungl. Maj:t den 4 december 1902, att vissa förbehåll skulle införas i de fullmakter å ordinarie prästerliga befattningar, som därefter utfärdades. I motiveringen anfördes bland annat att, när då löpande löne regleringar förfölle, det vore uppenbart, att prästerskapet i de särskilda pastoraten måste, utan något uttryckligt stadgande därom, underkasta sig den förändring i lönevillkor, som kunde bliva en följd av nya bestämmelser rörande den prästerliga avlöningen. I samband med framdeles skeende löne regleringar kunde det emellertid finnas lämpligt att i den kyrkliga indelningen och organisationen vidtaga förändringar, som skulle för vissa präster komma att medföra *v i d s t r ä c k t a r e t j ä n s t g ö r i n g s s k y l d i g h e t* eller *m i n s k n i n g i a v l ö n i n g s f ö r m å n e r*. För undvikande av den befärade eventualiteten att redan utnämnda tjänsteinnehavare skulle äga motsätta sig verkställigheten av sådana ändringar föreslog kommittén, att i de fullmakter, som därefter komme att utfärdas å ordinarie prästerliga beställningar, skulle intagas det förbehåll, att den utnämnde skulle åtnöja sig med den förändring i tjänstgöring och lönevillkor, som en i sammanhang med den blivande löne regleringen vidtagen förändring i den kyrkliga indelningen eller omorganisation av den prästerliga tjänstgöringen kunde medföra. Man syftade härmed synbarligen på dels den ökning av arbetsbördan, som en utvidgning av pastorat i regel innebure, dels den minskning i löne förmåner, som en pastoratsdelning kunde antagas medföra, men knappast på en minskning av pastorat, som ej medförde någon löne ned sät t i n g. Av angiven anledning tillkom Kungl. Maj:ts *cirkulär den 19 december 1902* med dess bestämmelse, att uti fullmakter å ordinarie prästerliga beställ-

¹ Jfr Allm. besvär- och ekonomiutskottets utl. nr 148 s. 5; Pr. st. prot. 21 april 1860, bd 4 s. 414 ff. och 25 sept. s. å. bd 8 s. 381 f.

² Se närmare Prästlöne regleringskommitténs betänkande III, 1901, s. XXV ff och den s. k. Skåne kommitténs betänkande 1919 (stat. off. utr. 1922: 5) s. 68 ff.

ningar skulle intagas det förbehåll, att den utnämnde skulle vara *underkastad den förändring i lönevillkor och tjänstgöring, som kunde bliva en följd av föreskrifterna i förordningen den 11 juli 1862 angående allmänt ordnande av prästerskapets inkomster än även av en i sammanhang med blivande lönereglering vidtagen förändring i den kyrkliga indelningen eller omorganisation av den prästerliga tjänstgöringen*.¹ Hurudant rättsläget ansågs vara beträffande kyrkoherdar, som utnämnts före tillkomsten av 1902 års cirkulär, framgår av ett par Kungl. Maj:ts beslut angående indelningsändringar. Den 30 september 1904 förordnade Kungl. Maj:t om överflyttning fr. o. m. 1905 från Rinna socken till Trehörna socken av vissa fastigheter, under förbehåll för prästerskapet i Rinna under löpande tjänstetid om utgående lönerättigheter av fastigheterna och deras invånare. Prästerskapet i Rinna hade bestritt överflyttningen (kammarkoll. utl. den 6 oktober 1903). Den 20 april 1906 meddelade Kungl. Maj:t beslut om överflyttning från Norra Sandsjö socken till Almesåkra socken av vissa hemman under villkor, bland annat, att dåvarande kyrkoherden i Norra Sandsjö skulle under sin tjänstetid bibehållas vid sina löneinkomster från hemmanen och där boende personer. Kyrkoherden i Norra Sandsjö hade bestritt överflyttningen; kyrkoherden i Almesåkra (utnämnd 1903) hade icke haft något att erinra mot densamma, dock under förutsättning att hemmanens ägare förpliktades att från och med överflyttningen delta i avlöningen av prästerskapet i Almesåkra pastorat enligt de i gällande lönereglering fastställda grunder (kammarkoll. utl. den 21 december 1905). Detta krav beaktades ej.

Den nya lagen den 9 december 1910 stadgade i 23 och 24 §§ rättighet för Kungl. Maj:t att förordna om delning eller sammanslagning av pastorat, enligt 23 § vid utgången av lönereglering och enligt 24 § under löpande löneregleringsperiod. Då förbehåll ej gjorts om tjänst innehavares rätt, måste därav följa, att sådan är skyldig underkasta sig indelningsändringen såsom sådan. Det är med utgångspunkt härifrån, som man bör se Kungl. Maj:ts cirkulär den 7 april 1916 med dess bestämmelse, att i fullmakter, som därefter utfärdades å ordinarie prästerliga tjänster, *icke skulle utan att i särskilt fall sådant av Kungl. Maj:t föreskrivits intagas förbehåll, att den utnämnde skulle vara underkastad förändring i lönevillkor och tjänstgöring*.² Av den grundsats om respekt för förvärvade ekonomiska rättigheter, som präglar det äldre rättssystemet, och konstruktionen av hela det nya löneregleringsinstitutet synes emellertid framgå, att ordinarie tjänst innehavare, som icke genom förbehåll i fullmakten tillförbundits eller eljest i följd av vid hans utnämning till tjänsten gällande författning är skyldig underkasta sig förändring i lönevillkor och tjänstgöring, väl icke kan motsätta sig ändringen såsom sådan men kan göra anspråk på att icke i följd av indelningsändringen vara underkastad minskning i löneförmåner eller avsevärd ökning i arbetsbörda. Därmed äro emellertid hans legitima anspråk icke uttömda. Den s. k. Skånekommitténs komplementer dem i sitt betänkande den 16 maj 1919 (s. 73) med ännu ett: Kyrkoherde bör icke vara skyldig att låta sig förflytta till ett pastorat, vari icke ingår någon församling, tillhörig hans gamla pastorat.³ Han kan alltså icke motsätta sig minskning av pastoratet så-

¹ Se närmare ang. motiven Skånekommitténs betänkande 1919 s. 70 f. Jfr E. Åberg, artikel i Förvaltningsrättslig tidskrift 1939 s. 47.

² I viss mån annorlunda E. Åberg i förberörd artikel i Förvaltningsrättslig tidskrift 1939 s. 48 ff.

³ Kommittén (s. 73) anser kyrkoherde, utnämnd efter 1902, skyldig a) att taga sin bostad i en tidigare till annat pastorat hörande men efter omregleringen med hans gamla pastorat förenad församling, b) att lämna ifrån sig moderförsamlingen och övertaga pastoratvården i ett pastorat, varmed hans gamla annexförsamling förenats.

som sådant, om han icke lider löneminskning, ej heller givetvis en ökning av pastoratet, som ej medför avsevärd ökning av arbetsbördan. Kan han ej placeras i ett pastorat, som till någon del ingått i det pastorat, å vilket hans fullmakt lyder, bör han äga anspråk på tjänstefrihet och lön, motsvarande den, som han eljest varit skyldig acceptera.

Ett längre gående hänsynstagande till den enskilde prästens, visserligen icke befogade intresse, men önskemål skulle medföra en egendomlig konsekvens i avseende å genomförande av beslut om indelningsändring enligt *lagen den 13 juni 1919 om ordning och villkor för ändring i kommunal och ecklesiastisk indelning*. Denna lag, som avser indelningen i borgerliga och kyrkliga primärkommuner, känner ingen begränsning i form av prästerlig befattningshavares på fullmakt grundade vetorätt av Kungl. Maj:ts rådighet att förordna om indelningsändring. En dylik ändring kan tillika betyda en ändring i pastoratsindelningen, och en vetorätt i avseende å denna skulle fördenskull kunna hindra även en ändring av den kyrkliga primärkommunala (församlings-)indelningen.

Senare praxis synes ha missuppfattat den tanke, som låg till grund för 1902 års cirkulär, nämligen att kyrkoherde kunde motsätta sig pastoratsändring blott i den mån denna gjorde ingrepp i hans välförvärvade intressen, alltså ej en sådan som var förbunden med åtgärder, vilka säkerställde dessa intressen. Praxis har i stället förutsatt en befogenhet för kyrkoherde, utnämnd före år 1916 års cirkulär *u t a n f ö r b e h å l l* i fullmakten enligt 1902 års cirkulär, att motsätta sig *varje* ändring av pastoratets indelning och för kyrkoherde, *med dylikt förbehåll* eller *utnämnd efter 1916 års cirkulär*, att — såvitt ej förbehåll häremot införts i fullmakten — motsätta sig varje ändring under löpande definitiv löneroglering¹ i pastoratets omfattning (»tjänstgöring»), vare sig i förminskande eller förstörande riktning och oavsett huruvida hans legitima intresse beröres eller ej.

Här nedan skall redogörelse lämnas för några avgöranden, avseende präster, som utnämnts före ikraftträdandet av 1902 års cirkulär. Det första fallet avser pastoratsdelning, de övriga (II—V) pastoratssammanslagning, i fallen II och III kombinerad med delning.

I.

I ärende angående löneroglering för prästerskapet i *Stora Malms* församlings pastorat av Strängnäs stift anförde kammarkollegiet (utl. den 25 maj 1918): »Enär kyrkoherden Beskow, vilken till kyrkoherdetjänsten i Stora Malms pastorat utnämndes år 1898, icke lär vara skyldig att underkasta sig delning av pastoratet, torde någon åtgärd i sådant syfte icke för närvarande böra vidtagas...» Kollegiet föreslog, att lönerogleringen skulle upphöra att gälla, därest under giltighetstiden beslut meddelades angående ändring av den kyrkliga indelningen och organisationen beträffande pastoratet. Den 8 november 1918 meddelade Kungl. Maj:ts resolution och förklarade sig framdeles vilja taga under övervägande fråga om ändring av den kyrkliga indelningen i fråga om Stora Malms församlings pastorat samt meddelade beslut om löneroglering för

¹ Kungl. Maj:ts beslut 4 juni 1937, fullm. för kyrkoh. i Ronneby pastorat (förbehåll för delning). Jfr kammarkoll. u. utl. 26 mars 1938 ang. kyrkl. indeln. beträffande Fosie och Lockarps församlingars pastorat m. m. (förening av Lockarps församling med Bunkeflo pastorat kunde enl. kollegiets mening icke ske utan samtycke av kyrkoherden i Bunkeflo, som dock ej hade något att erinra mot föreningen); Kungl. Maj:ts beslut den 22 april 1938.

pastoratet att gälla den 1 maj 1919—30 april 1939; dock med begränsning av giltigheten i fall av beslut under perioden om ändring av den kyrkliga indelningen.

II.

I ett ärende, avseende förändrad indelning av *Barkeryds och Nässjö församlingars* pastorat samt *Järsnäs och Forserums församlingars* pastorat i Växjö stift, gjorde kammarkollegiet (utl. den 4 maj 1918) gällande, att komministern i Forserum A. V. Norrlén, vars fullmakt avfattats enligt cirkuläret den 7 april 1916, alltså utan något förbehåll, ägde motsätta sig ändrad indelning av det pastorat, vari han var anställd (Järsnäs och Forserum). Kyrkoherden i Barkeryd och Nässjö P. A. L. Bergh hade år 1902 utnämnts till sin befattning, varvid han på grund av föreskrift i ett Kungl. Maj:ts brev den 14 maj s. å. var skyldig underkasta sig den förändring i lönevillkor och tjänstgöring, som kunde bliva en följd av inrättande av en komministratur inom pastoratet eller Nässjö församlings avskiljande till eget pastorat. Kollegiet gjorde gällande, att kyrkoherden icke kunde mot innehållet av sin fullmakt tillförbindas skyldighet att fullgöra den mera omfattande tjänstgöring, som för honom skulle föranledas av en föreslagen förening av Järsnäs församling med Barkeryds församling till ett pastorat, och att förty hans avgång från tjänsten borde avvaktas för genomförande av denna sammanslagning (men icke för avskiljande av Nässjö församling). Det borde därför förklaras, att sammanslagning skulle ske å dag, som Kungl. Maj:t ville framdeles bestämma. Kyrkoherdetjänsten i Järsnäs pastorat var vakant. Den 14 juni 1918 förordnade Kungl. Maj:t bland annat, att Nässjö församling skulle den 1 maj 1919 avskiljas från Barkeryds och Nässjö församlingars pastorat för att bilda eget pastorat med kyrkoherde och komminister, att kyrkoherden och komministern i Järsnäs och Forserums församlingars pastorat skulle från och med den 1 maj 1919 vara bosatta, kyrkoherden i Forserum och komministern i Järsnäs samt pastoratet från och med sagda dag benämnas Forserums och Järsnäs församlingars pastorat, att Järsnäs församling skulle å dag, som Kungl. Maj:t ville framdeles bestämma, avskiljas från Forserums och Järsnäs församlingars pastorat samt förenas med Barkeryds församlings pastorat till ett pastorat, benämnt Barkeryds och Järsnäs församlingars pastorat. I avseende å kyrkoherden i Barkeryd följde alltså Kungl. Maj:t kollegiets mening.¹

III.

Den 3 december 1926 förordnade Kungl. Maj:t, att *Stehags församlings* pastorat samt *Bosarps församling* av Bosarps och Västra Strö församlingars pastorat skulle förenas till ett pastorat med kyrkoherde i Stehag, samt att *Trollenäs*

¹ Kollegiet hade föreslagit att, om komministern avginge före kyrkoherden, det borde föreskrivas, att nye innehavaren av komministertjänsten skulle vara underkastad den förändring i lönevillkor och tjänstgöring, som bleve en följd av Järsnäs förening med Barkeryd, ävensom att förbehåll därom skulle intagas i den fullmakt, som utfärdades för honom. Något beslut i sådan riktning synes ej ha meddelats, men den 21 aug. 1925 förordnades, att avskiljandet av Järsnäs församling från Forserums och Järsnäs församlingars pastorat och förening med Barkeryds församling till ett pastorat skulle gå i verkställighet den 1 maj 1927, och skulle i följd härav komministertjänsten i Järsnäs indragas från och med sistnämnda dag (vakanssatt genom Kungl. Maj:ts beslut den 20 juni 1924). Kyrkoherden i Barkeryd P. A. L. Bergh hade avlidit den 16 juni 1925. (Den 8 maj 1925 hade Kungl. Maj:t avslagit väckt förslag av Forserums församling om omedelbar utbrytning till eget pastorat och besättande av kyrkoherdetjänsten med ordinarie innehavare.)

församlings pastorat och *Västra Strö* församling skulle förenas till ett pastorat med kyrkoherde i Trolleås. Vid behandling av frågan om genomförande av dessa indelningsändringar från och med den 1 maj 1929 i enlighet med ett i ecklesiastikdepartementet upprättat förslag anmälde vissa av församlingarna samt en av kyrkoherdarna anspråk på veto i fråga om tiden för genomförande av omreglering av indelningen, de förra på grundval av prästvalsrätten och den senare på grund av fullmaktens avfattning för blott en församling. Kammarkollegiet anförde i utlåtande den 20 november 1928 bland annat följande:

»Ifrågavarande inom ecklesiastikdepartementet upprättade förslag åsyfta att den beslutade indelningsändringen beträffande de tre pastoraten skulle gå i verkställighet den 1 maj 1929, samt att kyrkoherdarna i Stehags nuvarande pastorat Anders Helgesson¹ och i Trolleås nuvarande pastorat Carl Gustaf Wilsson² skulle, vardera därest han den 1 maj 1929 kvarstode vid tjänsten, mot åtnjutande av de i förslaget angivna löneförmanerna såsom kyrkoherde ombesörja pastoralvården, Helgesson i Stehags och Bosarps församlingars pastorat och Wilsson i Trolleås och Västra Strö församlingars pastorat.

Stehags, Bosarps och Trolleås församlingar samt kyrkoherdarna Helgesson och Wilsson hava motsatt sig sammanslagningens genomförande vid den i förslaget angivna tidpunkten. Därvid har Bosarps församling bland annat yrkat att bibehållas vid sin lagliga rätt att genom i vanlig ordning tillsammans med Västra Strö församling förrättat val själva kalla sin kyrkoherde och förty förklarar sig vägra att mottaga den kyrkoherde, som genom den beslutade sammanslagningen och tidpunkten för dess ikraftträdande skulle den 1 maj 1929 påtvingas Bosarps församling. Trolleås församling har uttalat som sin mening, att verkställigheten av den beslutade sammanslagningen torde anstå till dess det av Trolleås och Västra Strö församlingar nybildade pastoratet bleve i tillfälle att i laga ordning välja sin kyrkoherde. Kyrkoherde Helgesson har åberopat bland annat, att han på sin tid blivit av vederbörande patronus kallad till kyrkoherde i enbart Stehags församling, varför det väckta förslaget skulle kränka såväl Helgessons som Stehags församlings rätt, varjämte han förmält sig med hänsyn till sin framskridna ålder icke kunna övertaga den dubbla arbetsbörda, som skulle följa av utökningen av hans nuvarande pastorat. Kyrkoherden Wilsson har anmält att han, som innehade kyrkoherdebeställningen i Trolleås på grund av en den 11 januari 1901 utfärdad fullmakt, med hänsyn till sitt nuvarande arbetes omfattning och anläggning icke vore villig att den 1 maj 1929 som kyrkoherde ombesörja pastoralvården i det utökade pastoratet.

Västra Strö församling har förmält sig icke hava något att erinra i fråga om remitterade förslaget till lönerregleringen utan att särskilt uttala sig beträffande tiden för sammanslagningens genomförande och kyrkoherden Wilssons övertagande av församlingens pastoralvården jämväl inom Västra Strö församling.

Domkapitlet, som överlämnat avskrift av den för Wilsson utfärdade fullmakten, har ansett att Wilsson icke kunde mot sitt bestridande åläggas att vara kyrkoherde i ett nybildat Trolleås och Västra Strö församlingars pastorat och att av sådan anledning med denna indelningsändring borde anstå till dess kyrkoherdetjänsten i Trolleås församlingars pastorat bleve ledig. Redan på grund härav syntes domkapitlet indelningsändringen Stehags och Bosarps församlingars pastorat ej heller kunna träda i tillämpning och i varje fall ej förrän vid nämnda tillfälle. Emellertid syntes det vara med billighet och rättvisa överensstämmande att, med hänsyn till vad Helgesson anført samt till Bosarps församlings bestämt uttalade önskan att bibehållas vid sin valrätt av kyrkoherde, anstånd medgäves med indelningsändringen beträffande dessa församlingar till dess kyrkoherdetjänsten i Stehags församlingars pastorat bleve ledig.

Länsstyrelsen har likaledes ansett starka skäl tala för ett uppskov tills vidare med den beslutade omorganisationen.

¹ Utnämnd år 1907.

² » » 1901.

I avseende på förslagen i vad de avse själva löneregleringen hava Stehags, Bosarps och Trollenäs församlingar icke uttryckligen uttalat sig därutinnan, ehuru de förehaft förslaget till yttrande men torde till följd därav få anses icke hava funnit någon anmärkning däremot.

Domkapitlet och länsstyrelsen hava icke haft något att erinra mot de i förslagen ingående lönereglerngsbestämmelserna men ansett förslagen i denna del icke nu böra föranleda någon EKM:ts åtgärd.

Den för kyrkoherden Wilsson den 11 januari 1901 utfärdade fullmakten, vilken av honom åberopats till stöd för hans vägran att övertaga Västra Strö församling, innehåller att han ägde skyldighet 'att vara underkastad den förändring i lönevillkor och tjänstgöring, som kunde bliva en följd av regleringen av prästerskapets avlöning'. På sätt i den s. k. Skänekommitténs den 24 april 1922 avgivna betänkande s. 68 o. f. närmare anföres och kollegium uttalat i sitt underdåniga utlåtande den 6 mars 1923 över vissa delar av betänkandet torde oavsett berörda förbehåll Wilssons fullmakt såsom utfärdad före nämnda cirkuläret den 19 december 1902 få anses icke medföra förpliktelse för honom att underkasta sig den ändring i lönevillkor och tjänstgöring, som bleve en följd av en på 1910 års lagstiftning grundad indelnings- och organisationsändring. Kollegium finner sig därför icke kunna tillstyrka att sammanslagningen av Trollenäs och Västra Strö församlingar mot Wilssons bestridande äger rum under den tid han kvarstår vid kyrkoherdetjänsten i Trollenäs församlings pastorat.

Med hänsyn till vad Bosarps församling anfört emot en förening redan nu med Stehags församlings pastorat och då EKM:t i liknande fall rörande dels Stora Harrie och Virke församlingar och dels Herslövs och Säby församlingar genom beslut den 27 januari och den 16 mars 1928 behjärtat sådana synpunkter, som även i detta fall föreligga, vill kollegium för sin del tillstyrka att genomförandet av Stehags och Bosarps församlingars sammanslagning till ett pastorat måtte anstå så länge kyrkoherden Helgesson kvarstår vid kyrkoherdetjänsten i Stehags församlings pastorat.

Indelningsändringens genomförande i sin helhet lärer sålunda ej kunna äga rum under ovan nämnda båda kyrkoherdars tjänstetider så länge kyrkoherden Wilsson, respektive Bosarps församling bibehålla sina nuvarande ståndpunkter i frågan.»

Den 1 februari 1929, respektive den 30 april 1937 förordnade Kungl. Maj:t, att kyrkoherdetjänsterna i Bosarps och Västra Strö församlingars pastorat, respektive Trollenäs församlings pastorat skulle tillsvidare och intill dess Kungl. Maj:t annorlunda förordnade uppehållas medelst vikarier.

Den 19 augusti 1938 fastställde Kungl. Maj:t provisoriska lönerogleringar dels för prästerskapet i Bosarps och Västra Strö församlingars pastorat, dels för prästerskapet i Stehags församlings pastorat. (Löneroglering för Trollenäs pastorat utgår först 1942.)

IV.

Frågan om *prästvalsriittens* egenskap av hinder för pastoratssammanslagning, varigenom församling får präst, i vars val den ej deltagit, har behandlats av kammarkollegiet i utlåtande den 13 december 1927 angående ett i ecklesiastikdepartementet upprättat förslag till löneroglering för *Stora Harrie pastorat* i Lunds stift. Genom beslut den 3 december 1926 hade Kungl. Maj:t förordnat, att Stora Harrie och Virke församlingars pastorat samt Örtofta och Lilla Harrie församlingars pastorat skulle å dag, som Kungl. Maj:t framdeles ville bestämma, förenas till ett pastorat med kyrkoherde, bosatt i Stora Harrie, och komminister, bosatt i Örtofta. Ur kollegiets utlåtande må anföras följande:

»Omförmälda förslag innehåller, bland annat, följande. Den beslutade pastoratsföreningen skulle gå i verkställighet den 1 maj 1927. Kyrkoherden i Örtofta nuvarande pastorat Joel Fredrik Thulin skulle, därest han den 1 maj 1927 kvarstode vid tjänsten, mot

åtnjutande av i förslaget angivna löneförmåner, såsom kyrkoherde ombesörja pastoralvården i det nybildade pastoratet. Lönen skulle bli för *kyrkoherden* 5 060 kronor, därav fyllnadsbelopp med hänsyn till folkmängden i Stora Harrie och Virke församlingar 60 kronor, och för *komministern* 3 265 kronor, därav fyllnadsbelopp med hänsyn till folkmängden i Örtofta och Lilla Harrie församlingar 15 kronor. Fri bostad skulle beredas kyrkoherden och komministern genom upplåtelse av prästgård, på sätt i ecklesiastikboställsordning stadgas, för kyrkoherden å kyrkoherdebostället i Stora Harrie och för komministern å kyrkoherdebostället i Örtofta. Skjutsbidrag till kyrkoherden skulle från och med ecklesiastikåret 1929—1930 ur kyrkofonden årligen utgå med ett belopp av 250 kronor och till komministern för ecklesiastikåret 1927—1928 med ett belopp av 200 kronor. Från och med ecklesiastikåret 1930—1931, respektive ecklesiastikåret 1928—1929 skulle kyrkoherden och komministern erhålla fasta resanslag, kyrkoherden å 500 kronor och komministern å 400 kronor årligen. Komministern, vilken skulle ha sin huvudsakliga verksamhet förlagd till Örtofta och Lilla Harrie församlingar, åläge att på eget ansvar under kyrkoherdens tillsyn sköta kyrkobokföringen för dessa församlingar, med skyldighet för honom tillika att, i den mån arbetet inom nämnda båda församlingar det medgäve, jämväl inom pastoratet i övrigt biträda kyrkoherden i dennes ämbetsgöromål.

Stora Harrie och Virke församlingar samt dess t. f. kyrkoherde hava — under framhållande av församlingarnas lagliga rätt att själva få välja kyrkoherde och att icke mottaga en ordinarie kyrkoherde utan föregående lagstadgat val — anhållit att fortfarande få utgöra eget pastorat eller, därest detta icke kunde bifallas, att kyrkoherdetjänsten i Stora Harrie nuvarande pastorat måtte snarast återbesättas med ordinarie innehavare, dock med skyldighet för denne att underkasta sig de organisatoriska förändringar, som av Eders Kungl. Maj:t kunde beslutas.

Örtofta och Lilla Harrie församlingar hava framhållit att, därest det av Stora Harrie och Virke församlingar i sistnämnda avseende gjorda yrkandet komme att bifallas, Örtofta och Lilla Harrie församlingar komme att vid nuvarande kyrkoherdens i Örtofta avgång få mottaga en kyrkoherde, som endast Stora Harrie och Virke församlingar valt, ett förfarande enahanda med det som sistnämnda församlingar själva så kraftigt protesterat mot såsom för dem kränkande och lagstridigt, varför Örtofta och Lilla Harrie församlingar å gemensam kyrkostämman den 26 juni 1937 uttalat sin enhälliga protest mot ifrågasvarande yrkande, i den mån detsamma komme att kränka dessa församlingars lagliga rätt att deltaga i kyrkoherdeval för fyraförsamlingspastoratet. I ändamål att finna en för de fyra församlingarna enande utväg till sammanslagningens genomförande föreslog Örtofta och Lilla Harrie församlingar, att de fyra församlingarna skulle omedelbart välja gemensam komminister, som borde få sin bostad i Stora Harrie, tills nuvarande kyrkoherden i Örtofta avginge, samt att kyrkoherden först efter det ny kyrkoherde därefter gemensamt valts skulle få sin bostad i Stora Harrie och komministern flyttas till Örtofta.

Kyrkoherden Thulin, som under nuvarande förhållanden visserligen helst säge, att allt finge bli vid det gamla, eller åtminstone att Örtofta fortfarande tillerkändes rätt såsom moderförsamling, varigenom den förmånen skulle vinnas, att den av synerätt församlingen ålagda nybyggnaden av kyrkoherdebostad i Örtofta utan ändringar med hänsyn till framtida utbyte dess raskare skulle kunna fullbordas och eventuell kyrkoherdebostad i Stora Harrie ej behöva uppföras, har emellertid instämt i sina båda församlingars ovanberörda förslag rörande prästerskapets placering.

Kontraktsprosten har jämväl anslutit sig till vad Örtofta pastorat föreslagit.

Domkapitlet har i nu berörda del av ärendet anfört huvudsakligen följande. Då Stora Harrie och Virke församlingar förklarar sig icke vilja mottaga Thulin såsom kyrkoherde, vilket församlingsbeslut torde vara av den natur att det under förhandenvarande omständigheter, enligt domkapitlets förmenande, ovillkorligen måste respekteras, hade det väl synt domkapitlet lämpligt att kyrkoherdetjänsten i Stora Harrie och Virke församlingar finge återbesättas med ordinarie innehavare med skyldighet för denne tjänstinnehavare att vid inträffad ledighet vid kyrkoherdetjänsten i Örtofta och Lilla Harrie församlingar övertaga pastoralvården i detta fyraförsamlingarspastorat, men med anled-

ning av att sistnämnda församlingar bestämt opponerat sig däremot syntes denna utväg för frågans slutliga lösning stängd. Skulle emellertid det oaktat möjligheten förefinnas för kyrkoherdetjänstens i Stora Harrie och Virke församlingar omedelbara återbesättande med ordinarie innehavare, ville domkapitlet giva dessa församlingars framställning där- om sin fulla anslutning och tillstyrka dess genomförande. Därest så ej kunde ske, funne domkapitlet bäst och lämpligast vara, att den nuvarande indelningen och organisationen av dessa pastorat lämnades orubbad intill dess kyrkoherdetjänsten i Örtofta och Lilla Harrie församlingar bleve ledig, och att kyrkoherdetjänsten i Stora Harrie och Virke församlingar till denna tidpunkt förbleve som nu vakantsatt. Härigenom vunnes, att församlingarnas valrätt till kyrkoherde och komminister icke trädde för nära. Beträffande uppförandet av prästgård åt kyrkoherden i Örtofta nuvarande pastorat — i Stora Harrie borde vederbörande synerätts utslag angående prästgård åt kyrkoherden därstädes bringas i verkställighet — syntes i sådant fall kyrkoherden Thulin vilja åtnöjas med prästgård för komminister och dessutom särskild ersättning för bristande bostadsförmåner. Vad slutligen anginge det vid kyrkostämman med Örtofta och Lilla Harrie församlingar den 26 juni 1927 framlagda förslaget att pastoratssammanslagningen omedelbart måtte träda i kraft, att kyrkoherden Thulin fortfarande skulle vara bosatt i Örtofta och att den blivande komministern tillsvidare och intill dess Thulin avginge från kyrkoherdetjänsten skulle vara bosatt i Stora Harrie, ansåge domkapitlet, att detta förslags verkställande under de angivna villkoren och jämväl i övrigt blott skulle innevika sammanslagningsfrågan mer än tillbörligt, varför domkapitlet avstyrkte bifall till sistnämnda förslag.

Länsstyrelsen har i likhet med domkapitlet förordnat, att den beslutade pastoratssammanslagningen måtte anstå, tills kyrkoherdetjänsten i Örtofta och Lilla Harrie församlingars pastorat bleve ledig, och att kyrkoherdetjänsten i Stora Harrie och Virke församlingars pastorat måtte intill dess uppehållas på förordnande.

Kollegium kan för sin del icke medgiva riktigheten av den av Stora Harrie och Virke församlingar uttalade meningen, att genomförandet av den beslutade sammanslagningen av dessa församlingars pastorat med Örtofta och Lilla Harrie församlingars pastorat skulle utgöra en kränkning av förstnämnda församlingars rätt i avseende å val av kyrkoherde, därest sammanslagningen skedde vid tillfälle, då i Örtofta pastorat funnes ordinarie kyrkoherde. I det föreliggande fallet är ej fråga om tillsättning av prästerlig tjänst och således ej om tillämpning av den särskilda lag — lagen den 9 december 1910 (nr 141 s. 1) angående tillsättning av prästerliga tjänster — till vilken § 30 regeringsformen hänvisar. Något laga hinder läser icke finnas att i därför stadgad eller vedertagen ordning förena visst område — låt vara att detta område utgör församling eller pastorat — med ett redan befintligt och med ordinarie kyrkoherde försett pastorat. Efter kollegii uppfattning föreligger alltså icke något på lag och författningar eller eljest på någon Stora Harrie och Virke församlingars rätt grundat hinder att genomföra beslutet om pastoratssammanslagningen utan avseende därå att ordinarie kyrkoherde finnes i det pastorat, varmed Stora Harrie och Virke församlingar skola förenas.

En annan fråga är, huruvida med hänsyn till den stämning, som enligt kyrkostämmoprotokollet tagit sig uttryck inom Stora Harrie pastorat och som tydligt är grundad på en djupt rotad känsla av betydelsen av det personliga sambandet mellan församlingens medlemmar och dess prästerskap, det kan anses bliva för den prästerliga verksamheten skadligt att så länge den nuvarande ordinarie kyrkoherden i Örtofta pastorat kvarstår vid tjänsten genomföra beslutet om sammanslagningen. Ehuru det på grund av kyrkostämmoprotokollets avfattning synes som skulle den i Stora Harrie pastorat yppade misstämningen grunda sig mera på bekymmer med anledning av att pastoratets självständighet ej fått bestå — en synpunkt, som icke torde kunna tillmätas någon avgörande betydelse för frågan om verkställigheten av det redan fattade beslutet om pastoratens sammanslagning — än på motvilja mot att erhålla en kyrkoherde, i vilkens val pastoratet ej deltagit, bör man emellertid efter kollegii mening vid behandling av den nu föreliggande frågan företrädesvis skänka beaktande åt den senare synpunkten. Vid ett övervägande av frågan i enlighet härmed och med hänsyn till det läge, vari frågan nu befinner sig, har kollegium, i betraktande bland annat av det uttalande, som gjorts

av kontraktsprosten, vilken måste förutsättas hava noggrann kännedom om stämningen i orten, trots sig kunna antaga för visst att det allvarligaste friktionsmomentet skulle varda undanröjt, därest man, i händelse av sammanslagningens genomförande redan under kyrkoherden Thulins tjänstetid, emellertid ordnar så, som Örtofta pastorat föreslagit och kyrkoherden Thulin medgivit, nämligen att Stora Harrie och Virke församlingar komma att tillsvidare betjänas av komministern, i vilkens val de äga deltaga, och att beslutet om kyrkoherdens förflyttning till Stora Harrie genomföres först sedan ny kyrkoherde, i vilkens val Stora Harrie och Virke församlingar likaledes deltagit, tillträtt pastoratet.

Kollegium anser i anslutning härtill övervägande skäl tala för att genomförandet av beslutet om pastoratens sammanslagning icke uppskjutes till dess kyrkoherdetjänsten i Örtofta nuvarande pastorat blir ledig utan förklaras skola äga rum, så snart sådant med hänsyn till eljest föreliggande omständigheter må kunna ske. I sådant avseende lärers få tagas hänsyn till den prästerskapets änke- och pupillkassa genom nådig kungörelse den 17 december 1926 (nr 528) tillförsäkrade rätten till ett års behållen inkomst av vissa prästerliga befattningar. I betraktande härav och under förutsättning att beslutet om ifrågavarande pastoratssammanslagning kan tolkas på det sättet att, då kyrkoherden i Örtofta nuvarande pastorat kommer att såsom kyrkoherde tillträda pastoralvården i det nybildade pastoratet, identiteten av bemälda kyrkoherdes förra tjänst och av det pastorat, vars kyrkoherde han var, fortlever i den förändrade tjänsten och i det utökade pastoratet, synes det collegium, som om pastoratssammanslagningen borde genomföras först från och med den 1 maj 1929 för att kassan må komma i tillfälle att under ecklesiastikåret 1928—1929 tillgodonjuta den rätt, som på grund av ifrågavarande kungörelse må tillkomma kassan med avseende å kyrkoherdetjänsten i Virke och Stora Harrie nuvarande pastorat och varpå kassans direktion gjort anspråk. Härvid torde sistnämnda tjänst, vilken för närvarande uppehålls genom vikarie med rätt för denne att enligt bestämmelsen i gällande lönereglingsresolution åtnjuta samtliga med tjänsten enligt samma lönereglering förenade löneförmåner, böra under nämnda ecklesiastikår uppehållas på förordnande mot ersättning till vikarien i enlighet med de i kungörelsen den 18 april 1914 meddelade allmänna bestämmelser.»

Den 27 januari 1928 fann Kungl. Maj:t gott, sedan erinrat blivit bland annat, att kyrkoherdetjänsten i Stora Harrie pastorat dåmera vore ledig men att kyrkoherdetjänsten i Örtofta pastorat vore besatt med ordinarie innehavare, vad i ärendet förekommit ej föranleda annan åtgärd än att Kungl. Maj:t

dels förordnade,

att en i vardera av gällande löneregleringar meddelad bestämmelse om rätt för kyrkoherden och pastoratet att träffa särskild överenskommelse angående kyrkoherdeprästgårdens omfattning och beskaffenhet skulle upphöra att äga tillämpning,

att det skulle åligga Stora Harrie och Virke församlingars pastorat att för tiden från och med den 1 maj 1928, intill dess prästgård enligt ecklesiastik boställsordning för kyrkoherden därstädes anskaffats och tagits i bruk, till kyrkoherden, där icke bostad, varmed han åtnöjdes, eljest av pastoratet bereddes honom, utgiva hyresersättning med ett årligt belopp av 1 500 kronor; skolande sagda hyresersättning gäldas utan anlitande av de medel, varom stadgas i 19 § lagen om reglering av prästerskapets avlöning den 9 december 1910,

samt att det skulle åligga Örtofta och Lilla Harrie församlingars pastorat — som tills vidare och intill dess Kungl. Maj:t annorlunda förordnade befriades från skyldigheten att bereda kyrkoherden därstädes bostad genom upplåtelse av prästgård i överensstämmelse med ecklesiastik boställsordning — att från och med den 1 maj 1928 till kyrkoherden, där icke bostad, varmed han åtnöjdes, eljest av pastoratet bereddes honom, gälda hyresersättning med ett år-

ligt belopp av 1 500 kronor; skolande jämväl denna hyresersättning gäldas utan anlåtande av de medel, varom stadgas i 19 § nämnda lag;

dels förklarade, att hinder från det allmännas sida ej mötte för vederbörande synerätt att — därest Örtofta pastorat efter överenskommelse med nuvarande kyrkoherden därstädes önskade tillhandahålla honom bostad å det till plats för prästgård åt kyrkoherden i Örtofta bestämda området — föreskriva uppförande av sätesbyggning å sagda område efter de för sådan byggning å prästgård för komminister gällande bestämmelser;

dels ock anbefalldes domkapitlet i Lund att, då ledighet inträffade vid kyrkoherdetjänsten i Örtofta pastorat, därom göra anmälan hos Kungl. Maj:t.

Någon prövning av principfrågan skedde alltså ej, men föreligger anledning antaga, att Kungl. Maj:t ej varit benägen att gå längre än kollegiet i fråga om skyldighet för vederbörande tjänst innehavare och pastorat att underkasta sig ändringar i den kyrkliga indelningen och organisationen.

Den 15 juli 1932 fann Kungl. Maj:t gott att, med ändring av sitt beslut den 3 december 1926 angående den kyrkliga indelningen och organisationen beträffande Stora Harrie och Virke församlingars pastorat och Örtofta pastorat, bland annat, *dels* låta bero vid den dåvarande kyrkliga indelningen och organisationen av Stora Harrie och Virke församlingars pastorat, *dels* förordna att Örtofta och Lilla Harrie församlingars pastorat samt Igelösa och Västra Odarslövs församlingars pastorat skola å dag, som Kungl. Maj:t vill framdeles bestämma, förenas till ett pastorat, *dels*, beträffande Stora Harrie och Virke församlingars pastorat, förordna, att den föreskrift, som i löneregleringen den 13 september 1918 med däri den 27 januari 1928 vidtagen ändring meddelats rörande villkorlig begränsning av giltighetstiden för löneregleringen, skulle upphöra att gälla, samt uppdraga åt domkapitlet att vidtaga åtgärder för återbesättande av den lediga kyrkoherdetjänsten i pastoratet med ordinarie innehavare, *dels ock* förordna, att kyrkoherdetjänsten i Örtofta dåvarande pastorat skulle från och med den 1 mars 1933 tills vidare och intill dess Kungl. Maj:t annorlunda förordnade, uppehållas medelst vikarie, med rätt för denne att, därest han icke innehade annan prästerlig befattning, åtnjuta samtliga med tjänsten förenade löneförmåner.

V.

Enahanda uttalanden, som ovan nämnts i fråga om Stora Harrie pastorat och Örtofta pastorat, gjordes av kollegiet i utlåtande den 21 februari 1928 angående lönereglering för *Härslövs pastorat* i Lunds stift. Den 3 december 1926 hade Kungl. Maj:t förordnat, att Härslövs och Säby församlingars pastorat samt Vadensjö och Örja församlingars pastorat skulle å dag, som Kungl. Maj:t ville framdeles bestämma, förenas till ett pastorat med kyrkoherde i Härslöv, vilken skulle äga åtnjuta biträde av ständig adjunkt. Kollegiets förenämnda utlåtande avsåg ett inom ecklesiastikdepartementet upprättat förslag till lönereglering för ett sålunda förenat pastorat. Kyrkoherdetjänsten i Vadensjö pastorat var besatt med ordinarie innehavare, under det kyrkoherdetjänsten i Härslövs pastorat var satt på långvakans. Enligt förslaget skulle pastoratsföreningen gå i verkställighet den 1 maj 1927 och kyrkoherden i Vadensjö M. Hasselqvist, om han vid nämnda tidpunkt kvarstode vid tjänsten, såsom kyrkoherde ombesörja pastoralvården i det nybildade pastoratet.

Härslövs och Säby församlingar anhöllo i ärendet, att med pastoratssammanslagningen måtte få anstå, till dess dåvarande kyrkoherden i Vadensjö

och Örja församlingars pastorat avgått från sin befattning, ävensom att kyrkoherdetjänsten i Härslövs och Säby församlingars pastorat måtte få återbesättas med ordinarie innehavare, vilken skulle vara skyldig att efter kyrkoherdens i Vadensjö avgång övertaga pastoralvärden i det förenade pastoratet.

Ej heller i detta ärende blev principfrågan föremål för Kungl. Maj:ts avgörande. Den 16 mars 1928 fann Kungl. Maj:t — i anslutning till uttalandet av Härslövs och Säby församlingar — vad i ärendet förekommit ej föranleda annan åtgärd än att Kungl. Maj:t

dels föreskrev, att en i ovanberörda resolution den 29 april 1921 angående lönereglery för prästerskapet i Härslövs och Säby församlingars pastorat vikarien å kyrkoherdetjänsten i pastoratet tillerkänd rätt att åtnjuta samtliga med tjänsten förenade löneförmåner skulle upphöra med utgången av ecklesiastikåret 1927—1928; ägande prästerskapets änke- och pupillkassa att under ecklesiastikåret 1928—1929 uppbära behållen avkomst av sagda tjänst,

dels anbefalld domkapitlet i Lund att ej mindre i god tid före den 1 maj 1929 vidtaga åtgärder för återbesättande med ordinarie innehavare av kyrkoherdetjänsten i Härslövs och Säby församlingars pastorat än även, då ledighet inträffade vid kyrkoherdetjänsten i Vadensjö och Örja församlingars pastorat, därom göra underdånig anmälan,¹

dels ock förordnade, att den genom nådiga beslutet den 26 september 1921 beträffande Härslövs och Säby församlingars pastorat meddelade bestämmelsen om rätt för kyrkoherden och pastoratet att träffa särskild överenskommelse angående kyrkoherdeprästgårdens omfattning och beskaffenhet skulle upphöra att äga tillämpning, samt att Vadensjö och Örja församlingars pastorat fortfarande skulle vara befriat från skyldigheten att uppföra och anordna prästgård åt pastoratets kyrkoherde.

Av det ovan anförda torde följande slutsatser kunna uppställas:

1. Ordinarie prästman kan icke under återopande av sin fullmakt utan vidare förhindra, att det pastorat eller den församling, vari han är anställd, genom indelningsändring undergår vare sig förminskning eller utökning.

2. I fall, där ordinarie prästman icke genom förbehåll i fullmakt eller eljest på grund av vid hans utnämning gällande lag är tillförbunden att underkasta sig den ändring i lönevillkor, som skulle följa av förminskning, som avses under punkt 1 ovan, är han vid sådan indelningsändring berättigad att bibehållas vid lön, ej understigande den han åtnjuter vid ändringen eller enligt lönereglery är skyldig acceptera.

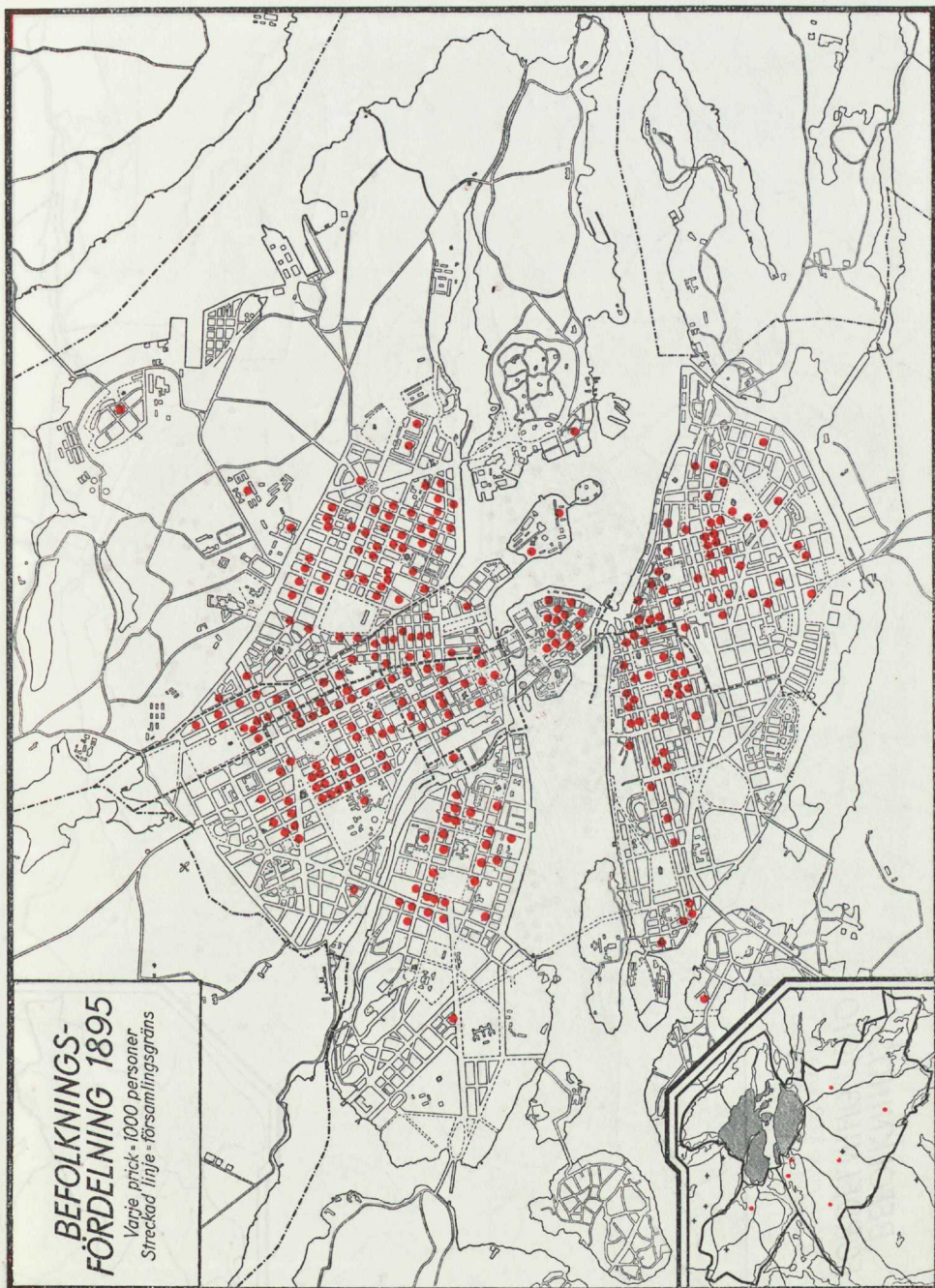
3. Ordinarie prästman, som icke genom förbehåll i fullmakt eller eljest på grund av vid hans utnämning gällande lag är tillförbunden att underkasta sig den ändring i tjänstgöring, som skulle följa av utökning, som avses under punkt 1 ovan, kan icke mot sitt bestridande underkastas sådan indelningsändring, därest denna medför en *avsevärd* ökning i hans arbetsböda.

¹ I ärendet hade Härslövs och Säby församlingar hemställt, att kyrkoherdetjänsten i Härslöv och Säby måtte få återbesättas med ordinarie innehavare, vilken skulle vara skyldig att efter kyrkoherdens i Vadensjö dåvarande pastorat avgång övertaga pastoralvärden i det förenade pastoratet.

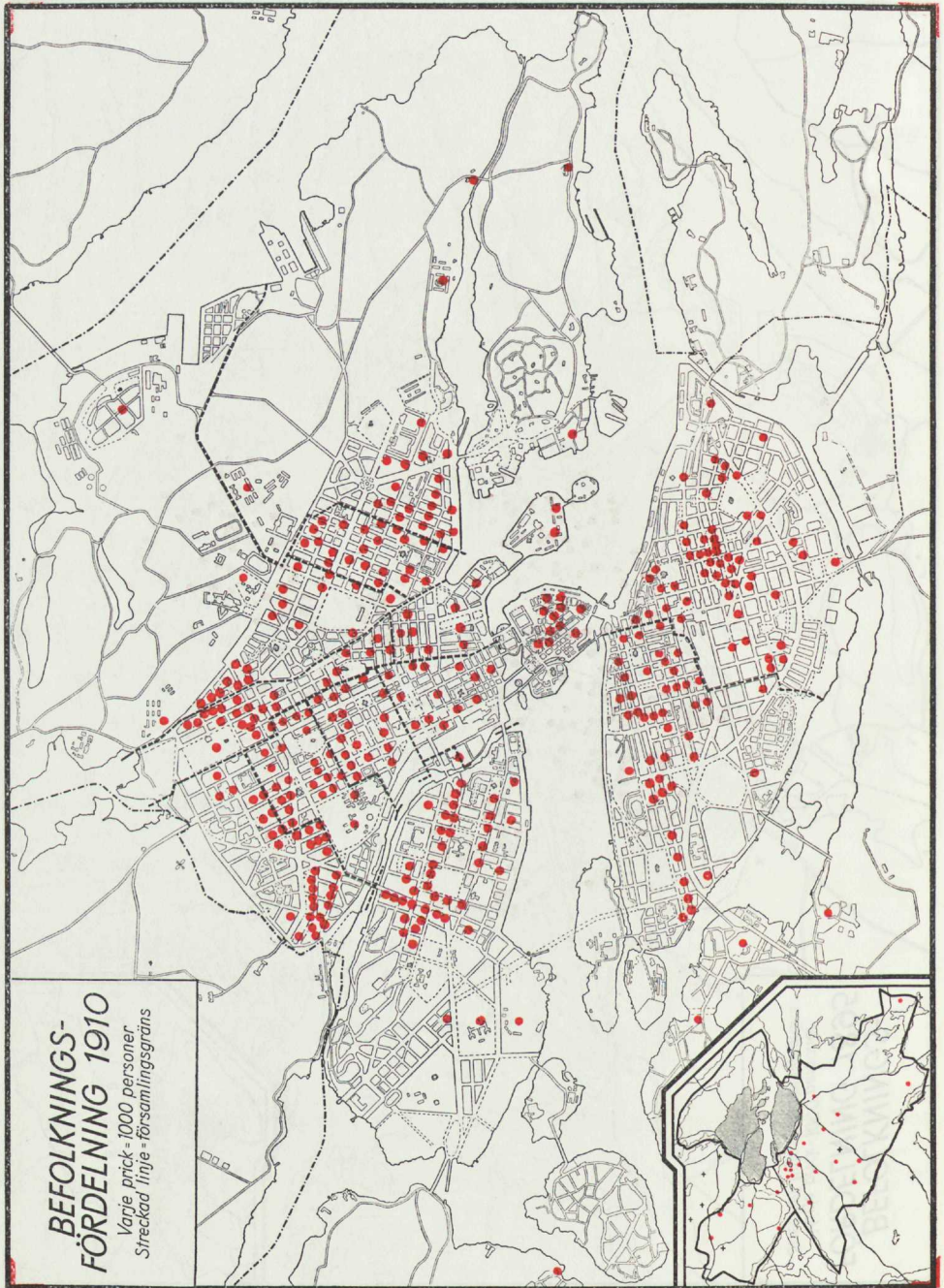
4. Ordinarie kyrkoherde bör, oavsett huru det därutinnan förhåller sig med hans legala förpliktelse, icke mot sitt bestridande åläggas förflyttning till ett pastorat, vari icke ingår någon del, som tillhört hans gamla pastorat.

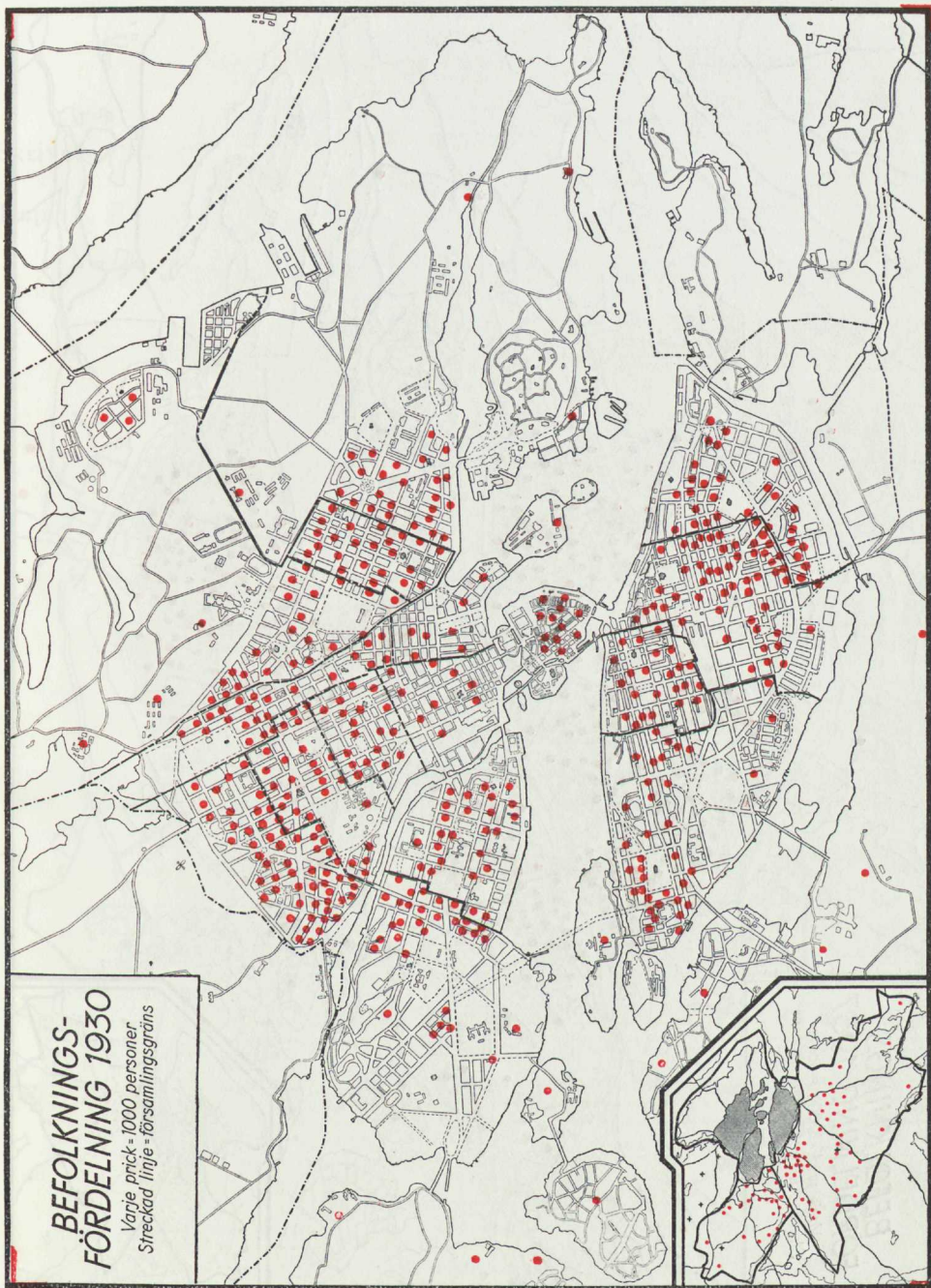
5. Pastorat eller församling kan icke med stöd av sin prästvalsrätt förhindra, att en prästman, som icke valts av pastoratet eller församlingen, i samband med ändrad pastoratsindelning indelas till tjänstgöring i pastoratet eller församlingen.

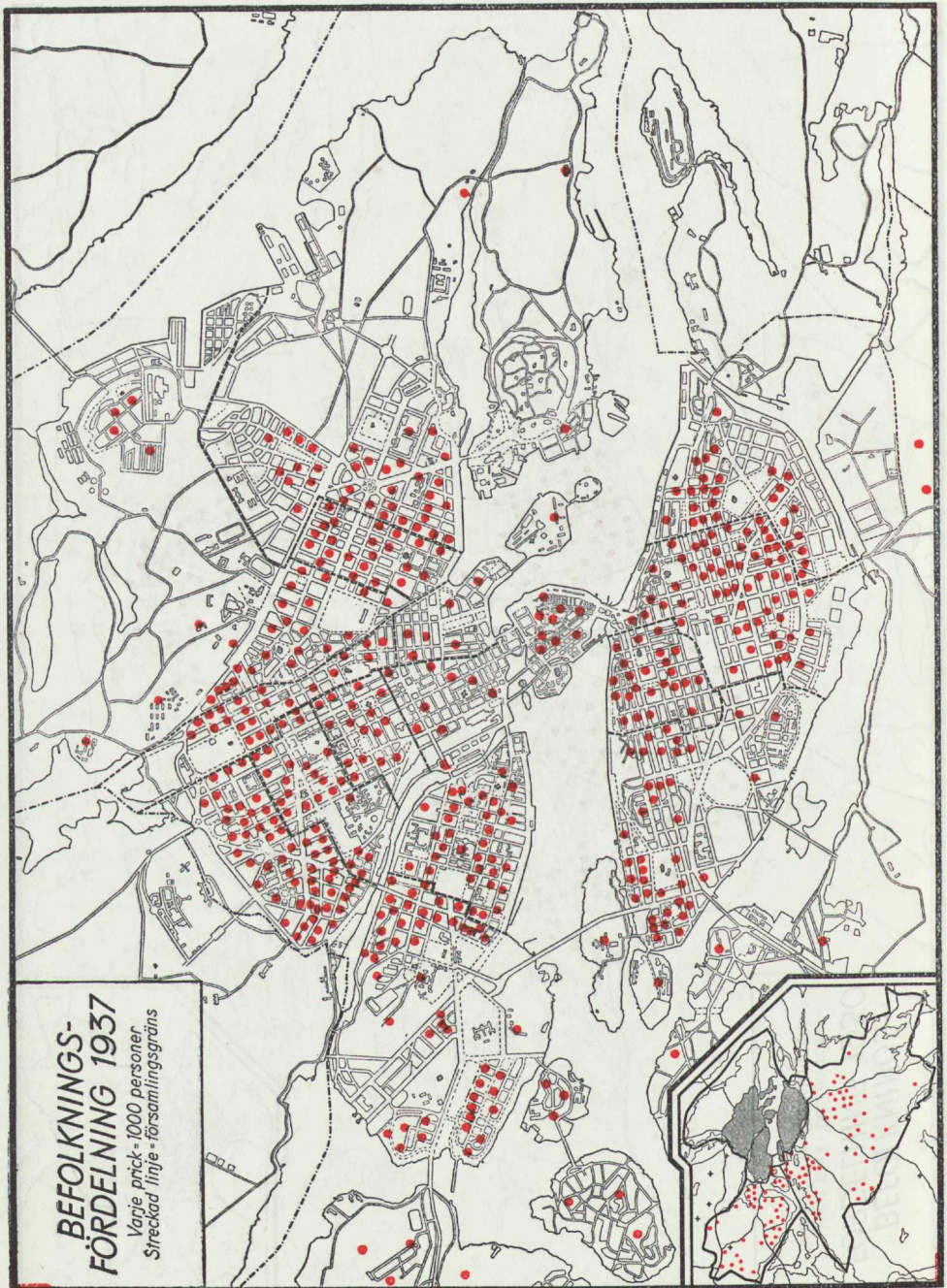
Erik Schalling.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
Skrivelse till statsrådet och chefen för ecklesiastikdepartementet	III
Kap. 1. <i>Regleringen av Stockholms församlingsindelning</i>	1
Huvudproblemet i översiktlig belysning	1
• 1862—63 års kommunalförfattningar för Stockholm	2
Strävanden till åvägabringande av ekonomisk gemensamhet mellan Stockholms territoriella församlingar	5
Byggnader och lokaler för folkskolorna, sid. 6.	
Huvudstadsförsamlingarnas folkmängdsförhållanden 1860—1938 . .	7
1860—1905, sid. 7. — 1905—1925, sid. 8. — 1925—1938, sid. 10.	
Folkmängden i församlingarna och antalet därstädes anställda präster	16
De territoriella huvudstadsförsamlingarnas ekonomiska förhållanden	17
Beskattningsunderlagen, sid. 17. — Utgiftsändamålen, sid. 20. — I för- samlingarnas årsbudget ingående anslag och därmed tillgodosedda än- damål, sid. 24.	
Omregleringen av församlingsindelningen i huvudstaden	27
De rättsliga förutsättningarna för en kyrkligt-ekonomisk samfällig- hetsbildning för Stockholm	29
Kap. 2. <i>Centralisering av den kyrkligt-ekonomiska menighetsförvaltningen i Stockholm</i>	31
I. Allmänna förutsättningar för en samfällighetsbildning	31
Stockholms-församlingarnas nuvarande ställning och karaktär såsom kyrkliga kommuner	31
Stockholms-församlingarnas hittillsvarande anslagsgivning	35
Omfattningen av en ekonomisk gemenskap mellan församlingarna i huvudstaden	43
Frivilligt socialt arbete inom församlingarna, sid. 46.	
II. Samfällighetsbildningens organisatoriska reglering	48
Alternativa lösningslinjer	48
A. Den kyrkligt-kommunala budgetens hänläggande under stads- fullmäktiges beslutanderätt	49
Motiven för en dylik lösning av organisationsproblemet, sid. 49. — Den organisatoriska regleringen, sid. 53.	

B. Gemensam kyrkligt-kommunal representation för Stockholm . . .	54
Det centrala beslutande organet, sid. 54. — Centralt verkställande organ, sid. 55. — Samverkan vid statberedningen mellan den borgerliga kommunens och den kyrkliga samfällighetens organ, sid. 57.	
För samfällighetsbildningen påkallade förändringar i avseende å de enskilda församlingarnas nuvarande författningsmässiga organisation	58
Avgränsningen av de centrala och de lokala organens befogenheter	63
Församlingarnas donationsfonder, sid. 66. — Kyrkoråden, sid. 69. — Skolråden, sid. 70.	
 Kap. 3. <i>Församlingsindelningen</i>	71
Tidpunkten för genomförandet av påkallade ändringar i församlingsindelningen	71
Principer för en reglering av församlingsindelningen	73
Huvudstadens kyrkor	77
Preliminär plan för en församlingsreglering	80
Katarina församling, sid. 84. — Oscars församling, sid. 84. — Engelbrekts församling, sid. 84. — Matteus församling, sid. 84. — Johannes församling, sid. 84. — S:t Görans församling, sid. 85. — Maria och Högalids församlingar, sid. 85. — Bromma församling, sid. 86. — Brännkyrka och Enskede församlingar, sid. 86.	
 Kap. 4. <i>Sammanfattning av de i kap. 2 och 3 framställda förslagen</i> . .	87
Särskilt yttrande	94

B I L A G O R :

I. Schematisk-kronologisk översikt över den territoriella församlingsindelningens utveckling i Stockholm	96
II. Historik över den territoriella församlingsindelningens utveckling i Stockholms stad (med särskild hänsyn till kyrkobyggnadsskyldigheten och till uppkomna frågor om ekonomisk församlingssamfundning)	99
III. Promemoria angående Stockholms-församlingarnas befogenhet att genom uttaxering å församlingsmedlemmarna anslå medel till vissa med folkundervisningsväsendet och samhällets barnavård sammanhörande ändamål	127
IV. Förteckning över anslagsändamål inom de territoriella Stockholms-församlingarna enligt 1938 års utgiftsstater	130
V. Promemoria angående församlingsstyrelselagen för Stockholm med hänsyn till förutsättningarna för genomförande av en kyrkligt-ekonomisk samfällighetsbildning mellan Stockholms-församlingarna	132

- VI. Redogörelse för vissa avgöranden i besvärsväg beträffande beslut av församlingar om anslag till sociala ändamål o. dyl. 134
- VII. I protokoll och andra handlingar hos församlingar i Stockholm gjorda uttalanden rörande behandlingen av frågor om anslag till vissa sociala ändamål . . . 137
- VIII. Kortfattad redogörelse för regleringen av den kyrkliga samfällighetsbildningen beträffande Göteborgs stads, Malmö stads och Norrköpings stads församlingar 140
- IX. Förteckning å ärenden, som — enligt företagna stickprov ur protokollen för vissa av Stockholms församlingar — under åren 1937 och 1938 handlagts av församlingarnas kyrkoråd, skolråd och biblioteksstyrelser 144
- X. Promemoria angående skyldigheten för präst och församling att underkasta sig ändring i pastoratsindelning m. m. 147
- XI—XIV. Kartor över befolkningsfördelningen i Stockholm åren 1895, 1910, 1930 och 1937 . . . . . 161—164

Statens offentliga utredningar 1940

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Hälsa- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Betänkande och förslag ang. reglering av församlingsindelningen i Stockholm och revision av den för huvudstaden gällande lagen om församlingsstyrelse. [1]

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.